

UDK 808.1 + 881.09(05)

ISSN 03506894

ISBN 96-377-0086-1

SLAVISTIČNA REVIJA

ČASOPIS ZA JEZIKOSLOVJE IN LITERARNE VEDE
JOURNAL FOR LINGUISTICS AND LITERARY SCIENCES

SRL¹⁹⁸⁶
2

IZDAJA - ISSUED BY: SLAVISTIČNO DRUŠTVO SLOVENIJE

ZALOŽBA OBZORJA MARIBOR

SRL	LETNIK 34	ŠT. 2	STR. 169-237	LJUBLJANA	APR.-JUN. 1986
-----	-----------	-------	--------------	-----------	----------------

VSEBINA

<i>Akad. prof. dr. Tinetu Logarju ob sedemdesetletnici . . . . .</i>	109
Martina Orožen <i>Jubilej slovenske dialektologije . . . . .</i>	111
 RAZPRAVE	
Janez Dular Ohranjanje maternega jezika pri slovenski manjšini v Porabju	121 A
Alenka Sivic-Dular Izpeljava slovanskih glagolov iz primernih podstav	135 A
Tomo Korošec Dogodek in vest	147 A
Metka Furlan Slovansko *zerъ	159 N
Velemir Gjurin Kolikostna premena v slovenskih naselijskih imenih	165 A
Ada Vidovič-Muha Zloženske z določujočo sestavino sam-	197 A
Jože Toporišič Morfo(no)loška obremenitev šumevcev in zlitnika c	209 A
<hr/>	
Alenka Logar-Pleško <i>Bibliografija univ. prof. dr. Tineta Logarja (ob njegovi sedemdesetletnici) . . . . .</i>	215

CONTENTS

<i>To a Devoted Slovene Scholar, Dialectologist and University Teacher, Academician Professor Tine Logar, on the Occasion of His Seventieth Birthday . . . . .</i>	109
Martina Orožen <i>A Jubilee of Slovene Dialectology . . . . .</i>	111

STUDIES

Janez Dular The Preservation of the Mother Tongue of the Slovene Minority in Porabje, Hungary	121
Alenka Sivic-Dular The Derivation of Slavic Verbs from the Bases of Comparatives of Adjectives	135
Tomo Korošec Events and News	147
Metka Furlan Slavic *zerъ	159
Velemir Gjurin The Quantitative Alternation in Slovene Place Names	165
Ada Vidovič-Muha The Compounds with sam- as Their Determining Element	197
Jože Toporišič The Morpho(n)ological Functional Load of the Slovene Shibitants and the Affricate c	209
<hr/>	
Alenka Logar-Pleško <i>The Bibliography of Professor Tine Logar . . . . .</i>	215

Uredniški odbor — Editorial Board: France Bernik, Tomo Korošec, Jože Koruza, Janko Kos, Boris Paternu (glavni urednik za literarne vede — Editor in Chief for Literary Sciences), Alenka Sivic-Dular, Jože Toporišič (glavni urednik za jezikoslovje — Editor in Chief for Linguistics), Franc Zadravec.

Casopisni svet — Council of the Journal: Martin Ahlin, Drago Druškovič, Janez Dular, Andrej Inkret, Karmen Kenda, Boris Paternu, Jože Puhar, Jože Sifrer (predsednik — Chairman), Alenka Sivic-Dular, Jože Toporišič, Franc Zadravec.

Odgovorni urednik — Editor: Franc Zadravec, Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana.

Tehnična urednika — Managing Editors: Velemir Gjurin, Miran Hladnik.

Naročila sprejema in časopis odpošilja — Subscription and Distribution: Založba Obzorja, 62000 Maribor, Partizanska 5. Za založbo mag. Marjan Znidarič.

Natisnila — Printed by: Tiskarna Ljudske pravice, Ljubljana. — 900 izvodov — 900 copies.

ISBN 86-577-0086-1

PREDANEMU SLOVENISTU DIALEKTOLOGU
IN UNIVERZITETNEMU UČITELJU
AKAD. PROF. DR. TINETU LOGARJU
OB SEDEMDESETLETNICI

JUBILEJ SLOVENSKE DIALEKTOLOGIJE

Pričujoča predstavitev specifične, v sodobni slovenistični znanosti manj popularne, a ne manj pomembne slovenistične jezikoslovne raziskovalne panoge ima namen razpojno osvetliti njena teoretična izhodišča, raziskovalne pristope, metode, cilje in namene ter izpostaviti raziskovalni delež jubilaranta — sedemdesetletnega zaslužnega profesorja za dialektologijo in zgodovinsko slovnico slovenskega jezika, akademika Tineta Logarja.

Vodilni slovenski dialektolog prof. dr. Tine Logar, raziskovalec, opisovalec in razlagalec slovenskega jezika v njegovi narečno izrazito razčlenjeni glasoslovno-oblikoslovni in prozodični zgradbi, dolgoletni uspešni pedagog na FF in sodelavec treh mednarodnih dialektoloških raziskovalnih projektov (OLA — Slovanski lingvistični atlas, ALE — Evropski lingvistični atlas in Mediteranski lingvistični atlas), je prvi znanstvenik v zgodovini slovenske dialektologije, ki se je kot specialist žioljenjsko posvetil proučevanju slovenskih narečij. Dano mu je bilo, da je narečni razvoj spremljal z osebno izkušnjo na celotnem slovenskem jezikovnem ozemlju, ga kot mentor diplomskih, magistrskih nalog in disertacij zasledoval v delu svojih učencev, ga soočal s spoznanji in dosežki svojih predhodnikov v že dokaj obsežni, v enem stoletju nastali strokovni literaturi, prvenstveno zgodovinsko razlago jezikovnih dejstev pa podrgel novim metodičnim preobrazbam funkcijskega strukturalističnega jezikoslovja, ki svojo pozornost osredinja na jezikovno enočasnost — sinhronijo.

Vse te sestavine so prisotne v Logarjevi raziskovalni sintezi, doseženi na glasoslovno-oblikoslovni ravni ter v prozodiji. Predstavljena je v zadnjem desetletju v štirih, na videz po obsegu skromnih publikacijah: Slovenska narečja — Besedila, Kondor št. 154, Ljubljana 1975; Konzonantski sistemi v slovenskih narečjih, Zbornik XIV. seminarja za SJKL, Ljubljana 1978; Fonoški opisi govorov, zajetih v OLA, Sarajevo 1981 (Slovenski jezik: Izhodiščni splošnoslovenski fonološki sistem ter opisi točk: Solbica (OLA 1), Ošne pri sv. Lenartu (OLA 2), Sv. Križ (OLA 3), Šmartno v Brdih (OLA 4), Srednja vas v Bohinju (OLA 7), Horjul (OLA 8), Dragatuš (OLA 15), Potoče (OLA 146), Kneža (OLA 148), Gornji Senik (OLA 149)); Slovenski dialekti — temeljni vir za rekonstrukcijo razvoja slovenskega jezika, JiS 29 (1983/84); nova Dialektološka karta slovenskega ozemlja (skupno s pokojnim J. Riglerjem), Ljubljana 1983.

Ob njegovem jubileju želimo slavistično javnost opozoriti na njegovo delo, ki zajema ves slovenski jezikovni prostor (doma in v zamejstvu), na problemsko izzivalen raziskovalni obseg, kot tudi na metodološko preobrazbo stroke na temeljih strukturalnega jezikoslovja, kar vse bodo nedvomno do potankosti spoznali in objektivno ovrednotili njegovi neposredni dialektološki učenci.

Ob pomembnih dosežkih je pomisliti tudi na nadaljnje raziskovalne naloge stroke in njene razvojne možnosti. Jubilarntova dela na novo vzpodbujajo raziskovalno radovednost, stremljenja po še izčrpnjšem zajetju narečnega jezikovnega gradiva preostalih jezikovnih ravnin (oblikoslovne, besedotvorne, skladenjske, besediščne) ne le v zemljepisnem prostoru, pač pa tudi v socialnem jezikovnem razponu, v središčih, kjer se neprestano soočajo narečne proine starih zemljepisnih (vaških) narečij s sociodialekti najrazličnejših stanovskih skupin ter se prepletajo tudi s pojavi neslovenskega jezika

(doma s prvina mi srbohrvaščine, v zamejstvu italijanščine, nemščine in madžarščine). Živi jezik nikoli ne miruje, je v neprestanem razvoju, se ne »zasedi« tako kot včasih knjižni, ki je pod normativno določenim, vodenim nadzorom jezikoslovcov in jezikovnih ustvarjalcev vseh funkcijskih jezikovnih vrst. Narečni jezikovni pojavi vseh jezikovnih ravnin se v sodobnosti neprestano soočajo z ravninami knjižnega sestava in raznimi »oblikami« središčnih govorov že zunaj vaškega okolja. Nastajajo novi soodnosi, ki preusmerjajo tudi zemljepisne narečne jezikovne sestave, vplivajo pa tudi na knjižni jezik, zlasti na njegovo skladnjo in besedišče (npr. na umetnostna in publicistična besedila). Priča smo novi lažinarščini naračnanosti popevkarstva, ki preko jezika želi ponazarjati avtentičnost in življenjsko neposrednost slovenskega človeka v našem jezikovnem prostoru in družbenem okolju. Problemske razsežnosti dialektologije slovenskega jezika se pred našimi očmi spreminjajo. Ker je »poršinski« oris jubilarne znanstvenoraziskovalne in pedagoške dejavnosti že prispevalo dnevno¹ in strokovno² časopisje, o svojem življenjskem delu pa je jubilar spregovoril tudi sam,³ ter je njegovo delo na področju jezikoslovne geografije, problemski razpon njegovih raziskav in dialektološka mentorska dejavnost razvidna iz tu objavljenih bibliografij, se ob tej priložnosti zdi smiselno v kratkih potezah orisati »notranjo rast« slovenistične dialektološke stroke ter ob razčlembi spreminjajočih se teoretičnih podstav ter iz njih izhajajočih metodoloških pristopov in namenov raziskovanja narečij slovenskega jezika v 150 letih podčrtati dosežene rezultate jubilara.

Kažejo se v doseženi natančni, podrobni klasifikaciji slovenskega jezika na narečja in govore v območju slovenskih narečnih skupin, katere poskusi segajo v leto 1841 (Sreznovski prvi, Florinski 1894 drugi), ustrezne jezikovne zemljepisne in sociolingvistične vidike narečnega »razmejevanja« na podlagi določenega števila izoglos (predvsem dolgi naglašeni vokalizem in naglasni zakoni) pa je končno določil šele F. Ramovš ob svoji zasnovi Karte slovenskih narečij (Ljubljana 1931) — bolj na podlagi posrednih podatkov kot celovitih terenskih raziskav. Te so edine mogle izpopolniti tudi spoznanja o vzrokih tako raznovrstnih razvojev v obsegu vprašanj, zajetih v vprašalnici za SLA in OLA, pojem sestava (strukture) pa je omogočil pogosto drugačno razlago sodobnega stanja in zgodovinskega razvoja posameznih pojavov na glasoslovno-oblikoslovni ravnini, odkril stalnice in spremenljivke, ki usmerjajo razvojno spreminjanje glasovja po slovenskih narečjih. Novo metodo interpretacije sta vzporedno razvijala T. Logar in J. Rigler ter v 60. letih dosegla raven mednarodne dialektološke fonološke vede.⁴

Podobno kot druge jezikoslovne raziskovalne discipline, ima tudi dialektologija slovenskega jezika v enočasni (sinhroni) in raznočasni (diahroni) podobi zanimivo zgodovino, ki se začne že v prvi polovici 19. stol.⁵ V posebnih slo-

¹ F. Jakopin, Tine Logar sedemdesetletnik, Delo 11. II. 1986.

² M. Orožen, Profesor dr. Tine Logar — sedemdesetletnik, JiS 31 (1985/86), št. 6, 205—207.

³ T. Logar, Vsak kulturni narod bi moral poznati samega sebe, Pogovor Naših razgledov, Naši razgledi XXXV, št. 4 (819), 28. II. 1986. — *Isti*, Delo za Slovanski lingvistični atlas; predavanje na Lingvističnem krožku Filozofske fakultete, Ljubljana 1986; izide v JiS.

⁴ J. Toporišič, Delo Jakoba Riglerja, SR 35 (1985), št. 4, 419—442.

⁵ Obsežna strokovna literatura o predmetu glej J. Toporišič, Slovenska slovnica, Slovenski jezik v času, Maribor 1984, 679—684.

venskih razmerah je zaznamovana zelo »uporabno«. Ob napornih prizadevanjih za določanje enotne slovenske knjižne norme se je vse bolj razkrivala razvojna raznovrstnost jezikovnih pojavov, prepoznavana najprej preko razlikovalnega besedja (stične sopomenke) nato razlikovalnega glasovja. Lahko rečemo, da je neposredni povod za njen razvoj (kot posebno raziskovalno smer v slovenistiki) Kopitarjeva slovnica.⁶ Ob soočanju lastne jezikovne stvarnosti (v pisni in govorni različici) z jezikovnim opisom »kranjskega« (knjižnega) jezika kontrastivno prepoznava predvsem različne, odstopajoče pojave tako koroški (U. Jarnik) kot štajerski Slovinci (L. Smigoc, kasneje P. Dajnko). Predmet raziskovanja so razlikovalne »slovnice zgradbe« deželnih jezikov v primerjavi s središčno knjižno tradicijo⁸ in živo »slovensko« besedo. Zavest o različnem razvoju slovenskega jezika je vzbudila zbiranje narečnega besedja za »celotni« slovar slovenskega jezika. Predmet kontrastivnega prepoznavanja sta tako celotna slovnica in besedišče slovenskega »ljudskega jezika«. Vzorednice posameznih pojavov s »slovanskimi narečji« prve zapisovalce slovenskih govorov⁹ na poseben način vznemirjajo; različni narečni razvojni rezultati na glasoslovni ravnini vzbujajo polemična razpoloženja o prestižnih pravicah jezikovnih pojavov v knjižnem jeziku.¹⁰ Ko zmaga zavest o slovenskem knjižnem jeziku kot enotnem sestavu (na glasoslovno-oblikoslovni ravnini na etnološko-zgodovinski podlagi), postanejo slovenska narečja predvsem predmet samostojnih znanstvenih raziskav — vse do naših dni.

Že v 50. letih 19. stol. se pri Slovincih formira dialektologija kot samostojna raziskovalna veda;¹¹ njeni rezultati služijo prikazu sorodstvenih razmerij do »staroslovensčine« in drugih slovanskih jezikov. Metodološko izhodišče opisa »Miklošičeva« »staroslovenska« in primerjalnoslovanska znanstvena dela.¹² Prepoznavanje in zajetje narečnih jezikovnih pojavov (glasoslovja in oblikoslovja) poteka ob soočanju s »staroslovenskim izhodiščnim sestavom« (9.—10.

⁶ J. Kopitar, Grammatik der slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark, Ljubljana 1808/1809.

⁷ F. Kidrič, Korespondenca Janeza Nepomuka Primca 1808—1813, Znanstveno društvo, Ljubljana 1934.

⁸ O. Gutschman — U. Jarnik, Windische Sprachlehre (6. predelana izdaja), Celovec 1829; J. L. Smigoc, Theoretisch-praktische Windische Sprachlehre, Gradec 1812. P. Dajnko, Lehrbuch der Windischen Sprache, Gradec 1824; F. Metelko, Lehrgebäude der Slovenischen Sprache im Königreiche Illyrien und in den benachbarten Provinzen, Ljubljana 1925.

⁹ U. Jarnik, *Obraz slovenskoga narčja u Koruškoj, Kolo, Zagreb 1842, 40—57.* Opozarja na posamezne glasoslovne, oblikoslovne pojave, skupne s poljskim in češkim »narečjem«. Zanimivo je, kako koroška »razrečja« (I, II, III) deli po pripadnosti k škofijam oziroma po starih dekanijskih mejah ter po »šopu« izoglos, po določeni količini med seboj razlikovalnih pojavov.

¹⁰ Znana »abecedna vojska« v zvezi s poskusi uveljavitve dveh abecednih izboljšav, dajničice in metelčice, ki sta vsaka v svojem »deželnem narečnem prostoru« bolje ustrezali sinhronemu glasoslovnemu stanju kot že zgodovinsko »obremenjena« boho-ričica ter se skušali uveljaviti v letih od 1825 do dokončne prepovedi 1838 (dajničice).

¹¹ Prvi metodološko jezikoslovno pogojeni narečni opis je prispeval M. Valjavec, Proben der Slovenischen wie es um Predvor in Oberkrain gesprochen wird, Sechster Jahres-Bericht des K. K. Ober-Gymnasiums zu Warasdin, Zagreb 1858, 7—16 (x—20).

¹² Upoštevanje slovenskega jezikovnega (knjižnega in narečnega) gradiva v Miklošičevi primerjalno-slovanski obravnavi slovnice in slovarja je slovenskemu jeziku zagotovilo trajno upoštevanje v slavistični znanosti. V času, ko so se Slovenci bojevali za narodnostni obstoj in samostojnost, je bilo to tudi pomembno politično dejanje.

stoletje), ki služi rekonstrukciji praslovanščine — soodloča pa tudi pri oblikovanju slovenske knjižne norme.

Iz Miklošičeve interdisciplinarnost upoštevajoče slavistične jezikoslovne šole na Dunaju (jezik, zgodovina, etnologija, književnost, jeziki v stiku) oziroma zgodovinsko primerjalne metode so izšli trije pomembni znanstveniki, raziskovalci — slovenisti, ki so s svojim raziskovalnim delom polagali temelje slovenski dialektologiji kot samostojni slovenistični raziskovalni veji,¹³ s specifičnimi raziskovanji pa (npr. Valjavčeve narečne naglasne raziskave) omogočili rešitev enega izmed bistvenih vprašanj knjižnega jezika — in s tem tudi pravorečja —: normiranja naglasnega mesta in drugih prozodičnih zakonitosti slovenskega knjižnega jezika. Uporabnost Valjavčevih in Škrabčevih raziskovanj narečnega naglasa¹⁴ je zunaj vsakega dvoma, saj je po njunih dognanjih tudi besedišče Pleteršnikovega slovarja dobilo svojo prozodično podobo. Srečen slučaj! Oba sta bila pripadnika osrednjih narečnih skupin (Valjavec gorenjske, Škrabec dolenske), za katere so značilne zelo podobne prozodične lastnosti (kakovostna, kolikostna, tonemska nasprotja, ohranitev istih arhaičnih naglasnih tipov), te pa so se (razen neobveznega tonemskega naglasa) uveljavile tudi v knjižni normi, preden so bila v tem pogledu vsa slovenska narečja ustrezno raziskana.¹⁵

V 80. letih 19. stol. so se v dialektologiji uveljavili novi jezikoslovni nazori mladogramatične šole. Brezizjemnost delovanja glasoslovnih pravil, ki postaja načelo jezikovne analize in razlage jezikovnih pojavov, določa dialektološkim raziskavam nove cilje. Narečni rezultati so pripomoček za spoznavanje, rekonstrukcijo jezikovne praoblike; etape njenega razvoja so zasledovane v izpričanih zgodovinskih besedilih. Smithova »valovna teorija« je razbila tudi pojem narečne, celo jezikovne meje, k čemur je pripomogla »izključitev« prej veljavnih zunajjezikovnih dejavnikov pri razlagi jezikovnih dejstev.

Skladno s temi postavkami raziskuje že Jagičev učenec V. Oblak slovenska in druga južnoslovenska narečja (koroška, primorska, prekmurska; hrvaška čakavska in makedonska), katerih pojave sooča z glasoslovno-oblikoslovnimi vrednostmi slovenskih zgodovinskih besedil in zapisov. Dialektološki podatke služi rekonstrukciji razvoja, genezi pojava, ne normativnim določitvam knjižnega je-

¹³ M. Valjavec je od zapisovanja ljudskega slovstva prešel k inventarizaciji, opisu in razlagi narečnega naglaševanja (besednovrstno-oblikoslovnega) v gorenjski narečni skupini. Prim. razprave v nadaljevanjih Prinos k naglasu u (novo)slovenskom jeziku, Rad JAZU 1878—95. Sklepna razprava Glavne točke o naglasu knjižne slovenščine, Rad JAZU 1897, knj. 132. — K. Štrekelj je izdelal pod Miklošičevim mentorstvom prvo disertacijo iz slovenskega narečnega glasoslovja, habilitacijo pa iz narečnega oblikoslovja: Phonologie der Görzer Mittelkarstdialects in ihren Grundzügen dargestellt, 1884; Morphologie der Görzer Mittelkarstdialectes mit besonderer Berücksichtigung der Betonungsverhältnisse, 1886. — M. Pleteršnik predvsem kot avtor obsežnega, po različnih vidikih zbranega narečnega besednega gradiva z vsega slovenskega ozemlja v Slovensko-nemškem slovarju (1894—95); urejal ga je 12 let ter ga enotno »poknjžil«.

¹⁴ M. Valjavec, Glavne točke o naglasu knjižne slovenščine, Rad 132; — S. Škrabec, O glasu in naglasu našega knjižnega jezika v izreki in pisavi, 1870.

¹⁵ O upravičenosti tonemskega naglaševanja v knjižnem jeziku je podvomil predvsem A. Breznik. Na podlagi lastnih narečnih raziskav je ugotovil, da je tonemsko naglaševanje v slovenskem jezikovnem prostoru v »manjšini«. Poznajo ga pretežno gorenjska, koroška in seveda dolenska narečja (pa tudi del primorskih). O tem J. Solar, Spretna beseda, Zivljenje besed, Maribor, 1967, 5—81.

zika. Ta pogled je Oblaku omogočil dokaj točno časovno določitev nastanka slovenskih narečij (10.—14. stoletje); zasnoval je predvsem zgodovinsko dialektologijo slovenskega jezika, izogibal pa se je vprašanjem klasifikacije slovenskih narečnih skupin, narečij v slovenskem jezikovnem prostoru. Zakaj? Jezikovne novote v jezikih in narečjih se širijo v krogih, podobnih valovanju vode, ki jo povzroči na mirni vodni gladini padec kamna. Presečišča izoglos (izomorf, izoleks) so odvisna od moči inovacij in se ne pokrivajo z ostro določenimi (sociolingvističnimi ali političnimi, etničnimi) mejami. Dialekti prehajajo v dialekte oz. sorodne jezike brez jasno določljivih mejá, preko vmesnih, prehodnih dialektov (nova Oblakova geneza hrvaške kajkavščine kot prehodnega dialekta med slovenščino in štokavščino). Oblakov poskus tipološke klasifikacije sodobnih slovenskih govorov po izoglosi za razvoj dolgega polglasnika spreminja jezikovno razvojno (in sociolingvistično) utemeljeno delitev slovenskega jezikovnega prostora na podlagi razvoja dolgega jata (Miklošič). Poskus opredelitve narečij ali narečnih skupin na podlagi posamičnih refleksov dolgega naglašene vokalizma ni uspel. Z vidika sodobnega pojmovanja narečnega glasoslovnega sestava kot celote se zdi vendarle vprašljiva Oblakova »makedonska teorija«, temelječa na kontinuiteti nekaterih glasoslovnih pojavov starocerkvenoslovanskega knjižnega jezika v govoru Suho v solunski okolici (refleksi za č, q, ž, 6 št, žd);¹⁶ važna bi bila tudi kontinuiteta sistemskih pojavov na oblikoslovnih ravnini, v besedišču, posebej v obrednem izrazju . . .

Jugoslavist, starocerkvenoslavist in slovenist V. Oblak je v Gradcu predaval le krajšo dobo (1893/94—95). Prezgodnja smrt mu ni dopustila, da bi bil slovensko dialektologijo preoblikoval in obogatil po smernicah J. Baudouina de Courtenaya, nasprotnika mladogramatikov, s katerim je bil v pismenih stikih. Teoretična izhodišča, po katerih je sočasne dialektološke raziskave poljskega jezika, pa tudi slovenske govore, opisoval in pojave vrednotil, opredeljuje zgodovina jezikoslovja kot »psihofiziološke«.¹⁷ Odkril je oblikovno in funkcijsko plat glasu, zato velja za predhodnika fonologije in strukturalnega jezikoslovja.¹⁸ Če samo odpremo razpravo *Der Dialekt von Cirkno*¹⁹ (Kirchheim), vidimo, da je njegovo izhodišče sinhrono. Glasovni inventar, zajet v obsežnem gradivu, je izhodišče; glasovne vrednosti so opazovane pozicijsko, glede na (ne)naglašenost, ter soočane z zgodovinskim izvorom, kar omogoča določitev enočasnega glasoslovnega sestava, ki je v ospredju pozornosti sodobne fonologije. V metodološkem pogledu je bila tako sijajna priložnost zamujena. Dialektologijo kot slovenistično raziskovalno vedo je za Oblakom v Gradcu razvijal Miklošičev učenec K. Štrekelj (od 1896/7 do 1912). Njegov slovenistični seminar je sploh zametek slovenističnih raziskovalnih disciplin: dialektologije, zgodovinske slovnice slovenskega jezika in etnologije (na podlagi ljudskega slovstva, predvsem narodne pesmi), o čemer priča zanimiv arhiv ohranjenih diplomskih in seminarskih nalog v tamkajšnjem Inštitutu za slavistiko. Štrekelj je po lastnem zgledu očitno dajal prednost potrebnim monografsko zasnovanim narečnim opisom, ki so jih prispevali slušatelji z raz-

¹⁶ V. Oblak, Dr. K. Glaser, Zgodovina slov. slovstva, I. del, 237—246, 306—317 (V Gradcu 1895); Nekaj opazk k dr. Glaserja »Odgovor«, Ljubljanski zvon 1895.

¹⁷ M. Ivič, Pravci u lingvistici, Ljubljana 1963.

¹⁸ J. Basara, M. Szymczak, Jan Baudouin de Courtenay, O języku polskim, Varšava 1984 (uvod).

¹⁹ AslPh 1884, 1885, 103—119, 274—290, 432—462.

ličnih narečnih področij Slovenije. Natisnjene so celo tri disertacije iz slovenske dialektologije,²⁰ pa tudi druge rokopisne naloge spričo že sto let starega gradiva pridobivajo na svoji že zgodovinski vrednosti. Štreklja je zanimalo tudi narečno besedišče, ki pa ga je raziskoval z vidika dvojezičnosti oziroma medjezikovnih kulturnih stikov, iščoč etimološko podobo besedja, pa tudi krajevnih imen, kar je prispevalo k nekaterim utemeljitvam pravopisa. Njegov sodobnik Škrabec je predosem z vidika potreb normiranja knjižnih pojavov spoznaval tako narečni kot zgodovinski knjižni razvoj slovenskega jezika. Štrekelj je bil dolgoletni mentor A. Brezniku, ki je tudi preko slovenskega ljudskega slovstva in dialektologije našel pot v problematiko slovenskega knjižnega jezika. Naglasna vprašanja je raziskoval v osrednjih narečnih skupinah, besedišče knjižnega jezika v razvojno-zgodovinski perspektivi. Štrekljeva žibljenska pot, izpolnjena z dostojnimi znanstvenimi slovenističnimi dosežki, se je iztekala ob prodoru novih idej in raziskovalnih razsežnosti v narečnem spoznavanju jezika.

Novost pomenijo prvi lingvistični atlasi²¹ kot domena zemljepisnega, področnega jezikoslovja. Zemljepisna razprostranjenost glasoslovnih pojavov in besed postaja na nov način predmet zanimanja dialektologov. Prav v tem času je z Dunaja prišel v Gradec iz Jagičevega seminarja F. Ramovš. Njegova slovenistična raziskovalna nagnjenja se nedvomno navezujejo na Štrekljevo dialektološko »zapuščino« v Gradcu, saj je kot pomožni asistent Meringerja gotovo imel dostop do zbranega slovenističnega gradiva Štrekljevih slušateljev. Štrekljeva primerjalno-zgodovinsko, kulturološko naravnana raziskovalna načela ter izhodišča mladogramatikov je ob temeljitem jezikoslovnem študiju izpopolnil s teoretičnimi smernicami nove jezikoslovne smeri, neolingvistike (G. Bartoli, jezikovni individualizem), ter z nazori francoske psihofiziološke in sociološke šole (A. Meillet); posebej je njegovo pojmovanje glasoslovnega razvoja zaznamovano s spoznanji sočasne vede — eksperimentalne fonetike (Sievers). Tako se je na poglobljen način ponovno posvetil raziskovanjem slovenskega jezika v njegovi prostorski, narečni, in časovno-zgodovinski razvojni razčlenjenosti (glasoslovno-oblikoslovnih pojavov). Pomanjkanje strokovnjakov raziskovalcev za vse slovenistične usmeritve, ki so se začele oblikovati še v Miklošičevi šoli, je v novih slovenskih razmerah (po ustanovitvi slovenske Univerze in Slavistike v Ljubljani 1919) privedlo do preblade Ramovševe raziskovalne usmeritve tudi ob študiju slavistike. Ramovševa domišljena, znanstveno naravnana zasnova stroke in napisana dela iz dialektologije slovenskega jezika in zgodovinske slovnice zgovorno pričajo, kaj vse mora na Slovenskem opraviti en sam človek. Ramovš je prvi skušal ponovno celostno in sistematično opisati ter osvetliti razvoj narečnih jezikovnih pojavov, obenem se je ponovno vrnil k vprašanju klasifikacije slovenskih narečij. Pri tem je

²⁰ J. Tomišek, Narečje v Bočni in njega sklanjatev, Jahresbericht des K. K. Kaiser Franz Joseph — Staatsgymn. in Krainburg, 1903, 3—27. — K. Oswald, Zur Phonetik des Dialectes von Polstrau, 44. Jahresbericht des K. K. Staatsgymn. in Görz 1904. — A. Breznik, Die Betonungstypen des slovenischen Verbuns, AslPh XXXII, 399—454. — Dokaz »dvodimenzionalnih« Štrekljevih raziskav slovenskega jezika je tudi njegova Historična slovnica slovenskega jezika; posmrtno izdal Odbor Zgodovinskega društva v Mariboru, 1921.

²¹ Prve lingvistične atlase so izdali germanisti oziroma romanisti, npr. G. Wenker, Deutscher Sprachatlas 1876; klasično delo svetovne dialektologije ostaja L'Atlas linguistique de France J. Gilliérona (1902—12).

upošteval zunajjezikovne dejavnike (zgodovinske, družbene, zemljepisne), ki se dokaj dobro skladajo s »splošnim akustičnim vtisom« *govorov, na podlagi le-teh pa so bili razkriti tisti glasoslovnih in prozodičnih pojavi, ki postanejo kriterij za relatično prostorsko določanje narečnih skupin, narečij, govorov — vse do individualne jezikovne ubeseditve kot vira fonetičnih glasoslovnih sprememb (rednih in izrednih). Razpoložljivo narečno gradivo, zbrano priložnostno na terenu ter zajeto iz dosegljivih dialektoloških virov (posrednih), je omogočilo zanimivo sistematično oznako slovenskih narečij v Dialektih (1935) in izdelavo prve dokaj ustrezajoče Karte slovenskih narečij (1931). V uvodu je predstavljen tudi Ramovšev raziskovalni nazor: »Jezikovnim dejstvom bi točno odgovarjalo le natančno kartografsko podajanje razširjenja vsakega posameznega dialektološkega pojava; to delo bo prej ali slej moral pokazati lingvistični atlas. Za nazorno sliko jezikovnega razvoja pa zadostuje, če upoštevamo za vse kraje strukturo vokaličnega in konzontičnega sestava, točen prikaz akcentuacije in pomembnejše oblikovne in leksikalne posebnosti. Vemo, da ima vsak pojav svojo ploskev in da se od tisočeri morda komaj dve, tri popolnoma krijeta, ali pa niti ne. Zato ne smemo misliti, da imajo dialekti ostro določene meje; ne, govor se od vasi do vasi tiho, nepaženo menjava, a v neki določeni razdalji ima že svojo novo obliko; jezik ni nič stalnega, vendar se v njem kljub temu formirajo neke določene in določljive enote, ki jih imenujemo dialekte.«*

Po teh merilih so razmejena in opisana narečja slovenskega jezika; opirajo se predvsem na razvojne rezultate dolgega naglašene in delno nenaglašene vokalizma, na razlikovalne pojave pri soglasnikih (tudi nekaterih starejših soglasniških sklopov) in na posebnosti oblikoslovja ter besedja. Že iz navedenega odlomka je razvidno, da je med prvenstvene naloge dialektološkega raziskovanja F. Ramovš uvrstil prav lingvistični atlas. Do izvedbe zamisli je lahko prihajalo šele, ko je bila osnovana tudi ustrezna znanstvenoraziskovalna ustanova Slovencev SAZU. Pod njenim okriljem se je v Inštitutu za slovenski jezik pričelo dolgoročno dialektološko raziskovalno delo. Ramovš je za Slovenski narečni atlas izdelal mrežo krajev (čez 500 točk) in vprašalnico in v zahtevno delo uvedel kot prizadevni mentor svojega učenca in naslednika, že usmerjenega dialektologa dr. Tineta Logarja. Po njegovi smrti (1952) je zamisel prešla na zavzetega izvajalca, ki je prvi sam prekriziral domala vse slovensko ozemlje doma in v zamejstvu ter po vprašalnici za SLA inventariziral večino dialektološkega gradiva SLA.²² Odkrival je jezikovna dejstva, ki so omogočala natančnejše razmejitve narečij ter prispevala nove osvetlitve jezikovnega razvoja posameznih narečnih skupin (prim. ugotovitev o drugotnem izvoru gorenjskega enoglasniškega samoglasniškega sestava, prvotno enotni izvor dolenske in gorenjske narečne skupine, razkritje notranjskega dialektota kot novotvorbe ob križanju narečnih pojavov dveh narečnih skupin — dolenske in primorske itd.). Predvsem pa je nova metodološka razlaga spremenila pogled na zgodovinski in prostorski razvoj slovenskega jezika, ki ga spoznavamo kot skupek funkcionalnih diasistemov ne glede na širši ali ožji potek izoglos.

²² Južnonotranjske in del dolenskih govorov za SLA je zapisal J. Rigler (prim. še njegovo disertacijo Južnonotranjski govori (1963) in habilitacijo Začetki slovenskega knjižnega jezika, Ljubljana 1968), govore panonske narečne skupine tudi R. Kolarič. — Skofjeloški govor je monografsko zajela asist. F. Benedik (magistrsko delo 1981), severozahodne notranjske govore asist. Š. Horvat (magistrsko delo 1984).

Nova predstavitev glasoslovnih pojavov v funkcijsko pogojenih sestavih omogoča drugačno razlago sprememb na morfološki (oblikoglasni) ravnini, novi tehnični pripomočki pa tudi inventarizacijo narečne skladnje in besedja v so-besedilu (kar omogoča spoznavanje pomenskih sprememb besedja) ... O številnih novih odkritjih je bila slavistična javnost sproti obveščana (glej bibliografijo), o terenskih raziskavah posameznih točk za SLA pa so bila izdelana sprotna poročila, hranjena v prostorih Dialektološke sekcije SAZU, ZRC. Kartotečno gradivo za SLA je v pripravi za kartografiranje. Nova metodološka izhodišča za interpretacijo narečnih jezikovnih pojavov na glasoslovni ravnini in na področju besedoslovja so se oblikovala pri mednarodnem dialektološkem projektu za OLA (rezultat je nov tip fonoloških opisov). Jubilant je izdelal izhodiščni slovenski sestav, po katerem so bili enotno izdelani fonološki opisi oseh slovenskih točk OLA (25), uveljavil jih je pri izdelavi magistrskih nalog ter vnesel v pedagoški proces. Spričo tako zavestno in vestno opravljenega raziskovalnega dela, spričo obvladovanja teoretičnih in metodoloških novosti pri mednarodnih dialektoloških projektih, kjer je po jubilentovi zaslugi med slovanskimi jeziki slovenskemu jeziku dodeljeno enakopravno mesto, samo obžalujemo, da pri poskusnih, začetnih zapisih vprašalnice za SLA ni prišlo do njene revizije in izpopolitve besednih enot (obsega jih 665 + 205 tipov slovnčnih vprašanj); z glasoslovno-oblikoslovnimi podprašanji prinaša sicer čez 2000 odgovorov, vendar to gradivo ustreza Ramoševi predvojni zamisli o nalogah SLA. V slavističnem svetu je že dosežena izdelava dialektoloških atlasov po jezikovnih ravninah s posebej izdelano vprašalnico za posamezne jezikovne ravnine (npr. slovaški dialektološki atlas).²³ Z vidika sodobnih zahtev in potreb predstavitev ter opisa jezikovnih narečnih pojavov bodisi v atlasih bodisi v samostojnih monografijah posameznih narečnih področij, ki se bodo nedvomno še poglobljale in razširile z vidiki socioligvistike, bilingvizma²⁴ itd., saj se pri obravnavah jezika ponovno krepi meddisciplinarni pristop, postaja zbiranje narečnega gradiva po zastareli vprašalnici vprašljivo. Zdajšnji problemski obseg vprašanj zagotavlja osnovno količino gradiva za glasoslovni opis, ne zajema pa ustrezne količine gradiva za izčrpno predstavitev oblikoslovnega sestava (variantnost naglašanih in nenaglašanih končnic), tematska razvrstitev, obseg vprašanj, zadevajočih besedje, s področja človekove materialne in duhovne kulture more biti le osnova za nove tematske besedijske vprašalnice za zajetje narečnega besedja, vsaj tipičnih narečnih strokovnih izrazij, katerih produktivnost bi bila vidna iz ustreznih vprašalnic za besedotvorje.²⁵ Vse te nove naloge so rezultat razvoja sodobnega jezikoslovja. Zbrano gradivo za SLA ustreza prvotnemu namenu vprašalnice, ki naj bi v obliki zemljepisnega atlasa omogočila »ploskovno predstavitev« posameznih narečnih pojavov, v sodobnosti pa se zdi bolj zanimivo »atlas sistemov«, ki ga zaslutimo ob Rigler-

²³ Atlas slovenskega jezika I. Vokalizmus a konsonantizmus 1968 (Mape in Komentar); II. Flexia (Komentar 1978, Mape 1981); III. Tvorenje slov (Komentar 1978, Mape 1981), SAV Bratislava.

²⁴ Prim. raziskovalni koncept s poskusnim zajetjem besedišča in predloženo obdelavo v dvojezičnem okolju: S. Hafner, E. Prunč, Lexikalische Inventarisierung der slovenischen Volkssprache in Kärnten, Gradec 1980.

²⁵ Npr. koncepcija Varšavske dialektološke šole W. Doroszewskega; projekt za inventarizacijo kajkavskega in čakavskega narečnega besedišča oziroma izdelavo tezavrusov (Dialektološka sekcija JAZU, Zagreb). Koncepcija narečnega slovarja slovaškega jezika, SAV, Bratislava.

jevem *Pregledu osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu* (1963) in v Logarjevi predstavitvi teh etap (starejših in mlajših) in celotne morfonološke zgradbe v posameznih slovenskih narečjih od arhaičnejših obrobni do inovacijsko močnejših središčnih²⁶ (npr. gorenjščina, ki v razvoju vokalizma, konzontanizma in oblikoslovja nekako prehiteva druge narečne skupine).

Dolgoletno pomanjkanje usposobljenih strokovnih sodelavcev je razlog za določen zastoj pri izdelavi SLA; vse težje ga bo nadoknaditi, ker se ob pripravi in obdelavi zbranega gradiva kažejo potrebe po dodatnem raziskovanju posameznih problemov. Po smrti J. Riglerja, ki se je posvečal narečnim naglasnim vprašanjem ter v svojih raziskavah razvil zlasti Baudouinovo (in Ramošvevo) načelo odvisnosti kakovosti od količnosti na področju narečnega samoglasniškega razvoja, je zazijala nevarna praznina. Dialektološko delo zahteva trajni stik z narečnim prostorom in socialnim okoljem, pa tudi obvladovanje teoretičnih metodoloških novosti za ustrezno zajetje in znanstveno ali praktično uporabo, predstavitev jezikovnih narečnih dejstev.

Od prvih opozoril in opisov »opaznih« narečnih pojavov v posameznih slovenskih deželah do sistematičnega zajetja glasoslovno-oblikoslovnih sistemov v vseh slovenskih narečnih skupinah po premišljeno oblikovani mreži točk je preteklo preko 140 let. Delavcev na tem področju je bilo malo, čeprav je živi, spreminjajoči se jezik po svoji obliki in pomenski vsebini eden od najbolj zanimivih in raziskovanja vrednih pojavov človeštva. Kdor to doume, mu je predan vse življenje. Tako tudi naš jubilarant — zaslužni profesor, akademik dr. Tine Logar.

Martina Orožen
Filozofska fakulteta, Ljubljana

---

²⁶ T. Logar, *Pregled zgodovine slovenskega jezika*. Informativni Zbornik Seminarja za SJLK, Ljubljana 1974; Slovenski dialekti — temeljni vir za rekonstrukcijo razvoja slovenskega jezika, JIS 29 (1983/84), št. 8.

OHRANJANJE MATERNEGA JEZIKA PRI SLOVENSKI MANJŠINI V PORABJU

V dvojezičnih družbah je učenje in ohranjanje maternega jezika vsaj za pripadnike manjšinskih oziroma nedominantnih jezikovnih skupnosti zapleteno in težavno. V prispevku je to ponazorjeno z opisom jezikovnega položaja na Gornjem Seniku, največji slovenski vasi v Porabju (zahodna Madžarska). Tamkajšnjo slovensko jezikovno manjšino lahko rešijo samo odločni in hitri ukrepi, ker je asimilacija že močno spodkopala njeno življenjsko moč in voljo.

In bilingual societies it is not easy for the members of an ethnic majority to learn and preserve their (nondominant) native language. This is well illustrated by the current situation at Gornji Senik (Felsőszölnök), the largest Slovene village in the Porabje area in western Hungary. The Slovene language minority in the Porabje can only be saved by prompt and resolute actions, for assimilation has seriously sapped away the minority's vital force, its will to persist.

0.1 Učenje in ohranjanje maternega jezika v enojezični, nemanjšinski jezikovni skupnosti je videti samoumevna, »naravna« zadeva. Otrok ga začne spoznavati in uporabljati v domači družini; že zgodaj se pokaže tudi njegova lastna pobuda, skrbni starši ga pri tem podpirajo, zavedajoč se, da je znanje maternega jezika pomembno ne samo za otrokov spoznavni razvoj, temveč je tudi eden temeljnih pogojev za njegov vstop v širšo družbeno skupnost in za uveljavljanje v njej. Po vstopu v to skupnost (npr. pri srečevanju s sosedi, pri igri z vrstniki na ulici in v vrtcu, pri spremljanju radijskih in televizijskih oddaj, pri sodelovanju v šolskem pouku itd.) se v družini začeti učni proces pospešeno in načrtno nadaljuje (tudi v smislu zvrstnosti — od narečja do knjiž. jezika), občutek samoumevnosti rabe materinščine ne samo v družinskem krogu, temveč tudi v širšem družbenem okolju (zmeraj in povsod) pa se utrjuje. Tudi ko otrok nazadnje spozna, da njegova materinščina le ni edini jezik na svetu, in ko se kot odrasel človek srečuje z ljudmi, ki njegovega maternega jezika sploh ne poznajo, sam vztraja pri sporazumevanju v njem, kjer in kolikor je le mogoče, skoraj brez izjeme pa pri sporazumevanju s pripadniki svoje domače jezikovne skupnosti, seveda (in še posebej) tudi z lastnimi otroki. Tako se njegov materni jezik zanesljivo ohranja in prenaša na mlajši rod.

0.2 V dvojezičnih družbah pa je učenje in ohranjanje materinščine vsaj za pripadnike manjšinskih oziroma nedominantnih (neprevladnih) jezikovnih skupnosti dosti bolj zapleteno in težavnejše, nikakor ne samoumevno. Težavnejše je že zato, ker se mora otrok naučiti dveh jezikov, zapletenejša pa zato, ker se raba teh dveh jezikov tudi v najbolj demokratično urejeni družbi rada uklanja hierarhični določenosti jezikov v širšem upravnopolitičnem območju in se avtomatično nagiba k širjenju funkcijskega prostora dominantnega (v državnem okviru praviloma večinskega) jezika na račun krčenja funkcijskega prostora maternega jezika pripadnikov manjšinske skupnosti. To je posebno očitno pri tako imenovani enostranski dvojezičnosti, ko se pripadniki manjšinske skupnosti A poleg svojega maternega jezika zmeraj ali vsaj večinoma naučijo tudi jezika večinske skupnosti B, medtem ko

se pripadniki večinske skupnosti, živeči na istem ozemlju, navadno ne naučijo jezika A in zato sporazumevanje med pripadniki manjšine in večine na dvojezičnem ozemlju lahko poteka samo v jeziku večine, čeprav na tem ozemlju mogoče živi zelo malo pripadnikov večinske oziroma prevladne skupnosti. Pripadniki manjšine imajo zato bistveno manj priložnosti za rabo in s tem za praktično učenje ali utrjevanje svoje materinščine, sploh pa ni priložnosti za oblikovanje občutka njene samoumevnosti v vsakem okolju. Ti ljudje tako od rodu do rodu slabše obvladajo materinščino in so pogosto v negotovosti glede primernosti njene rabe v posameznih govornih položajih; in kadar so v negotovosti, se po načelu manjšega tveganja čedalje pogosteje odločajo za rabo večinskega jezika, to pa seveda pelje v jezikovno oziroma narodno izgubo. Za ohranitev in razvoj njihove materinščine sta nujni naklonjenost in pomoč večinske skupnosti v isti državi ter tesna kulturna povezanost z narodno matico v drugi državi.

Zaradi prevlade nacionalističnih in imperialističnih nazorov v preteklosti je bilo upanje na tako reševanje težav slepilo; manjšina je bila pojmovana kot nujno zlo, zato je skušala večinska skupnost njene pripadnike načrtno in pogosto tudi nasilno pripraviti do tega, da bi se odpovedali svoji materinščini in se asimilirali. Pomembno vlogo v teh pritiskih so imele državne ustanove (npr. uradi in šole), kajti državnemu uradništvu je še posebej ustrezal model »ena država — en jezik — en narod«. Tako so številne manjšine v posameznih državah izginile ali pa se je število njihovih pripadnikov bistveno zmanjšalo. Zaradi naraščajoče veljave demokratičnih idealov v sodobnih družbah in zaradi priporočil mednarodnih teles (deklaracije OZN, helsinška listina ipd.) so primeri odkritega pritiska na manjšinske jezike danes redkejši, toda današnji družbeni procesi in način življenja (selitve, urbanizacija, množična občila, splošno prevladovanje makrostrukture nad mikrostrukuro) po drugi strani ponujajo zadosti priložnosti za prikrite pritiske na posameznika in celo za manipulacijo z javnim mnenjem o teh vprašanjih (npr. s tako zlaganimi pojmovnimi konstrukti, kot so »naravna asimilacija« ali »pravica do asimilacije«, kar zveni zelo demokratično in človekoljubno). Po državah, kjer so se večinske skupnosti oziroma njihove vladajoče politične sile načelno vendarle odločile za pomoč jezikovnim manjšinam — med take države spada Jugoslavija, v zadnjem času pa vse bolj tudi Madžarska — skušajo to pomoč urediti z zakonskimi predpisi in političnimi akcijami.

1.0.1 Širši javnosti je bolj malo znano, da na skrajnem zahodu LR Madžarske na slabih 100 km² površine v kotu med avstrijsko in jugoslovansko državno mejo pri mestu Monošter strnjeno živi več tisoč Slovencev, avtohtonih pripadnikov enega izmed južnoslovanskih narodov. (Vsa njihova naselja spadajo v tisti del Železne županije, ki ga imenujemo Porabje/Rábavidék.) Njihovi krajevni govori pripadajo slovenskemu prekmurskemu narečju, obsegajočemu tudi sosednje govore na drugi strani madžarsko-jugoslovanske meje. O teh govorih ter o drugi duhovni in tvorni dediščini porabskih Slovencev so marsikaj napisali nekateri slovenski in madžarski jezikoslovci, etnologi, zgodovinarji in drugi¹. Pričujoči sestavek se po eni strani navezuje na njihova

¹ Za splošni razgled po problematiki slovenskega Porabja naj naštejemo nekaj enot iz novejšje bibliografije: J. Csaba, Kereszt alaku varázsjelek alkalmazása a vendeknél, Néprajzi Közlemények 1956/I, 102—109. — C. Károly, Nekaj geografskih in demograf-

dognanja, po drugi strani pa se opira na nove podatke, zbrane pri terenskem opazovanju v okviru skupne madžarsko-slovenske raziskave septembra 1984 v Porabju, posebno v vasi Gornji Senik/Felsősözlök.²

1.0.2 Na Gornjem Seniku so osnovna šola, vrtec, dve trgovini, pošta, ambulanta, kulturni dom, župnijska cerkev, mlin, zadružna postaja, vojašnica, dve gostilni in krajevni urad. Z občinskim in okrajnim središčem (Dolnji Senik, Monošter) je vas povezana z asfaltno cesto; dosti ljudi se vsak dan z rednimi avtobusi vozi v službo ali v srednjo šolo v Monošter in sosednje madžarske kraje. Vsi Slovenci na Gornjem Seniku so dvojezični, nekateri celo trojezični (slovensko-madžarsko-nemško). Domača družina in vse omenjene ustanove in zveze sestavljajo okvir za najrazličnejše govorne položaje, zato je raziskovanje življenja v tej vaški skupnosti lepa priložnost za oblikovanje in preverjanje sociolingvističnih in psiholingvističnih modelov ter za zanimive primerjave z razmerami po drugih dvojezičnih skupnostih.³

1.1.1 Številni porabski Slovenci so bili sicer dvojezični že v starejših obdobjih (npr. v drugi polovici 19. stol.), toda govorni položaji za rabo njihovega drugega jezika (madžarščine) so bili takrat maloštevilni ter družbeno in zemljepisno natančno določeni, omejeni predvsem na redke stike s civilno oblastjo in z gospodarji madžarskih veleposestev, kamor so porabski Slovenci odhajali na sezonsko delo. Njihova materinščina (slovenščina) se je v prometno odmaknjenih in gospodarsko neprivlačnih porabskih vaseh uspešno ohranjala, saj se je sporazumevanje članov tradicionalne agrarne družbe (tudi o življenjsko pomembnih zadevah) večinoma uresničevalo v okviru domače družine, gotovo pa skoraj v celoti v mejah domače vasi. Z madžarščino (in nemščino) so se seznanjali razmeroma redko in pozno (npr. na sezonskem delu), potem ko so že premogli trdno znanje materinščine. Družbene spremembe so bile razmeroma počasne, vrste govornih položajev maloštevilne in nezahtevne, tako da jih je bilo mogoče skoraj vse obvladati z narečjem. V cerkvi se je poleg latinščine uporabljala pokrajinska, močno narečju približana varianta

skih posebnosti Őrséga in s Slovenci poseljene pokrajine, ki mejita na Jugoslavijo, *Geographica Slovenica* 2, (1973), Maribor, 194–201. — *H. Fodor*, Iz zgodovine porabskih Slovencev, *Kronika XII* (1964), Ljubljana, 1–8. — *G. Géfin*, *Aszombathelyj egyházmegye története*, Szombathely, 1929, 2. zv. — *E. Glanc*, Mi Slovenci, *Narodni kalendar* 1970, Budapest, 1970. — *P. Király*, *Beiträge zur slowenischen Mundart in Ungarn*, *Hungaro-Slavica* 1978, 125–140. — *L. Kósa-A. Filep*, *Vendvidék, A magyar nép táji-történeti tagolódása*, Budapest, 1978. — *M. Kozar-Mukič*, A magyarországi szlovének néprajzi vizsgálatának mai helyzete és eredményeinek összességé, *A II, Békéscsaba nemzetiségi néprajzi nemzetiségkutató konferencia előadása*, 3, Budapest-Békéscsaba, 1981, 559–565. — *N. Kuret*, *Pust (»Fasenek«) v Porabju*, *Etnografija južnih Slavena u Madarskoj* 2 (1977), Budimpešta, 52–61. — *T. Logar*, *Govor Slovencev v Porabju na Madžarskem*, X. seminar slovenskega jezika, književnosti in kulture, Ljubljana, 1978, 53–57. — *V. Novak*, *Etnološki spisi o porabskih Slovencih v madžarščini*, *Etnografija južnih Slavena u Madarskoj* II (1977), Budimpešta, 37–51. — *J. Varga*, Nekaj dodatnih in novejših podatkov o markovski župniji, *Stopinje* 1981 (M. Sobota), 97–105. — Obsežnejša bibliografija je natisnjena v knjigi *F. Mukič-M. Kozar*, *Slovensko Porabje*, Celje 1982, 117–122.

² Terensko delo so večinoma opravili sodelavci Inštituta za narodnostna vprašanja iz Ljubljane in knjižnice Gorki iz Budimpešte. Ker zbrani podatki še niso dokončno obdelani, je veljavnost tu podanih števil približna oziroma časna.

³ Pri omenjeni madžarsko-slovenski raziskavi gre za primerjavo z razmerami v prekmurski vasi Dobrovnik/Dobronak na jugoslovanski strani meje, kjer živi madžarska narodna manjšina.

knjižne slovenščine. Stik s širšim slovenskim zaledjem na jugozahodu je bil neoviran: današnja državna meja je bila zarisana šele s trianonsko pogodbo po prvi svetovni vojni in je bila do druge svetovne vojne precej odprta; tudi starejše cerkvenoupravne meje so slovensko Porabje obravnavale kot druge kraje slovenskega Prekmurja.

Tako so bile do zadnje četrtine 19. stoletja potujčevalnemu pritisku močnejše izpostavljene samo tiste slovenske vasi, ki so bile na skrajnem robu slovenskega poselitvenega območja, v neposrednem stiku z madžarsko in nemško sosesčino na severu in na vzhodu (npr. Čretnik, Vrbeno, Farkašovci, pozneje tudi Dolnji Senik in Slovenska vas).⁴ Zaradi visoke rodnosti se število prebivalcev kljub odseljivanju (npr. v Ameriko) ni manjšalo, temveč je celo naraščalo.⁵ Ko je bila vpeljana obvezna šola, je bil njen odtujevalni vpliv vsaj spočetka minimalen, saj je bila kratkotrajna, poleg tega pa po zakonu iz leta 1868 madžarščina na manjšinskih ljudskih šolah ni bila obvezna niti kot učni predmet niti kot učni jezik; učenci za njejo učenje tudi niso bili posebno motivirani, ker je bilo pridobljeno šolsko znanje madžarščine zanje malo uporabno — bolj so ga potrebovali samo tisti redki otroci, ki so šli v nadaljnje šolanje na višje in meščanske šole ali na učiteljišča. Čeprav je v praksi kmalu prišlo do protizakonitih poskusov obveznega predpisovanja madžarščine tudi v ljudskih šolah,⁶ pa se učencev to še dolgo ni bistveno prijelo: po podatkih iz naše ankete leta 1984 so učenci na gornjeseniški šoli še celo več let po drugi svetovni vojni govorili med seboj samo po slovensko (šepet med poukom, pogovori med odmorom ipd.).

1.1.2 Čeprav ne smemo podcenjevati dela nekaterih izobražencev (predvsem duhovnikov)⁷, ki so že v 19. stol. imeli in izražali popolnoma izoblikovano slovensko jezikovno in narodno zavest ter med ljudmi širili slovenski tisk, bi bilo po vsem povedanem težko trditi, da se je slovenščina kot materinščina ohranjala predvsem zaradi kake izrazite narodnopropropagandne dejavnosti porabskih laičnih kulturnih delavcev. Njeno ohranjanje je temeljilo na dosti bolj prozaični, vendar za tiste čase pomembni »strategiji«: na tradicionalnem načinu vsakdanjega vaškega življenja (vštevši poudarjeno vlogo cerkve v njem) in na sorazmerni avtarkičnosti njegove materialne revščine. To je postalo očitno že kmalu po prvi, še bolj pa po drugi svetovni vojni: ko sta se omenjena ohranjevalna dejavnika zaradi družbenih sprememb in neslutenege tehničnega razvoja zamajala in bi ju bilo treba nadomestiti z novo »strategijo« za popolnoma nove razmere, se je izkazalo, da je narodna zavest med porabskimi Slovenci še zelo slabo razvita, da so v novi madžarski državi brez ustrezne »strategije« in skoraj brez izobražencev, ki bi jim jo morda utegnili izoblikovati; zato so bili podvrženi nagli, čeprav večino-

⁴ Gl. V. Novak, Slovenci v Porabju — del nas, Stopinje (M. Sobota) 1984, 32—44, posebno 42—44.

⁵ I. Olas, Krajevna imena in populacijski razvoj v slovenskem Porabju, Poročilo o I. fazi raziskovalnega dela članov katedre za geografijo Pedagoške akademije Maribor v Porabju na Madžarskem, Maribor, 1983.

⁶ I. Škafar, Gradivo k zgodovini uvedbe madžarščine v slovenske ljudske šole v Prekmurju, Časopis za zgodovino in narodopisje 1978, 100—114.

⁷ Najvidnejši med njimi je bil Jožef Košič (1788—1867); gl. V. Novak, Jožef Košič, prekmurski pisatelj, Razprave SAZU III, 2. razred, 1958, str. 233—278.

ma nenasilni madžarizaciji. Ta proces je pripeljal do alarmatnega stanja, ki ga odsevajo podatki ljudskih štetij, potrjuje pa naše opazovanje leta 1984.

1.2.0 Gornji Senik je največja slovenska vas v Porabju. Po uradni statistiki iz leta 1930 je imel 1489 prebivalcev, od tega 1480 (torej več kakor 99 %) Slovencev. Po drugih porabskih vaseh je bila narodnostna oziroma jezikovna sestava podobna (po nekaterih celo 100-odstotno slovenska), v njih je tedaj živelo 4238 Slovencev (pri tem niso všteti tisti Slovenci, ki so živeli v Monoštru in po drugih krajih v notranjosti Madžarske). Novejše uradne statistike o narodnostni pripadnosti prebivalstva po posameznih naseljih žal ne govorijo, kljub temu pa je očitno naglo upadanje števila ljudi, ki se še izrekajo za Slovence ali vsaj za slovenščino kot materni jezik⁸: po popisu iz leta 1980 se je v vsej Železni županiji (če torej upoštevamo Monošter, Szombathely in druge kraje zunaj slovenskega Porabja) izreklo za slovenščino kot svoj materni jezik samo 2764 ljudi, za slovensko narodno pripadnost pa celo samo 1565 — torej le malo več, kakor jih je leta 1930 imela že sama vas Gornji Senik. Res je sicer, da je v večini porabskih vasi po drugi svetovni vojni opaziti splošno upadanje števila prebivalcev zaradi povečanega odseljevanja v mesta in manjšanja rodnosti (na Gornjem Seniku je bilo npr. leta 1960 še 1321 ljudi, leta 1980 pa samo še 1003),⁹ toda število deklariranih Slovencev oziroma ljudi s slovenskim maternim jezikom upada še dosti hitreje kakor število celotnega prebivalstva, zato te številke potrebujejo dodatno pojasnjevanje.

1.2.1 Prva izmed mogočih (v našem primeru ugodnejših) razlag bi bila, da omenjene številke ne odsevajo dejanskega stanja, bodisi da bi jih bili povzročili politični in drugi neposredni pritiski v času popisovanja bodisi računске napake v statistiki ipd. Vendar za tako hipotezo nimamo nobene realne podlage, nobenega podatka ali namiga. Druga razlaga računa s posledicami asimilacije. V nadaljevanju bom skušal razkriti model, po katerem to poteka, ter ga potrditi z nekaterimi številčnimi in opisnimi podatki.

1.2.2 Slovenščina se na Gornjem Seniku skoraj v vseh govornih položajih naglo umika madžarščini. O tem se lahko že naključni popotnik eksaktno (in mogoče nekoliko simbolično) prepriča, če obiše gornjeseniško pokopališče. Starejši nagrobniki imajo večinoma slovenske napise, na mlajših prevladuje madžarščina; med nagrobniki, postavljenimi v zadnjih desetih letih, ni niti enega s slovenskim napisom.¹⁰

1.2.2.1 Med živimi ljudmi je prodiranje madžarščine najbolj opazno pri mladini. Gornjeseniški otroci se danes madžarščine naučijo, ko pridejo v vrtec, z njo pa se večinoma že pred tem dobro seznanijo doma, npr. pri gledanju televizije, v zelo mladih družinah tudi pri poslušanju nekaterih pogovorov med starši oziroma sploh med sorodniki. Že v vrtcu — prvi uradni

⁸ Statistična razlika med kategorijama »narodnost« in »materni jezik« je tolikšna, da bi bila že sama potrebna posebnega pojasnila; gre za pešanje ali za nerazvitost narodne zavesti?

⁹ L. Olas, Krajevna imena in populacijski razvoj v slovenskem Porabju, 11.

¹⁰ Nekateri pravijo, da zato, ker noben kamnosek na Madžarskem ne zna slovenščine (najbližjega imajo v Körmendu). Toda ta razlaga je neprepričljiva, saj bi kamnosek lahko klesal v vsakem jeziku, tudi če ga ne bi razumel — seveda pa bi mu moral naročnik besedilo poprej razločno napisati na papir.

ustanovi, s katero se srečajo — se med seboj in z odraslimi pogovarjajo skoraj samo po madžarsko. V vrtcu znajo slovenščino samo nekatere vzgojiteljice oz. varuške, čeprav je splošno znano, da skoraj vsi otroci prihajajo iz slovenskih družin; v slovenščini imajo le kakšne dve uri tedenskega vzgojnega programa, vse drugo je v madžarščini. Otroci zato v madžarščini lepo napredujejo, njihova slovenska govorica pa ostaja na narečni ravni (omejeni kod) in sploh zakrni, tako da so npr. petletni otroci pri poskusu zelo slabo razumeli preprosto pravljico v knjižni slovenščini (Kako si je miška raztrgala trehuh). Zaostajanje slovenske jezikovne zmožnosti je posebno močno v številnih primerih, ko starši v svoji želji, da bi njihov otrok v vrtcu in pozneje čim bolj uspeval in da ne bi imel težav pri sporazumevanju ali pri spremljanju pouka (tudi nekateri učitelji v osnovni šoli — celo v prvem razredu — znajo samo madžarsko), začnejo z otrokom doma že zgodaj govoriti večinoma po madžarsko. Otrok se tako kmalu bolje in lažje izraža po madžarsko kakor po slovensko, zato za svoje sporazumevanje odtlej raje izbira madžarščino (kadar je izbira odvisna od njega).

Na osnovnošolski stopnji se vsi učenci najprej opismenijo v madžarščini. Šele pozneje pride na vrsto slovensko pisanje in branje. Znanje madžarščine se bogati in osmišlja pri vseh šolskih predmetih (učni jezik je madžarščina) in pri neoficialnih pogovorih med učitelji in učenci (tudi če je učitelj Slovenec), zunaj šole pa se v učencih krepi ob spremljanju množičnih občil in skoraj vsega javnega sporazumevanja; zato se ta jezik dokončno utrdi kot jezik skoraj vsega medsebojnega sporazumevanja učencev. Slovenščina se je v šolskem letu 1984/85 poučevala samo kot učni predmet s tremi do štirimi urami tedensko (poprej dolga leta še tega ni bilo, zdaj pa je status materinščine učencev glede števila ur zelo blizu statusu tujega jezika); v pisni obliki je bila opazna v nekaj napisih (deloma dvojezičnih), časopisnih izrezkih ipd. po šolskih hodnikih in v nekaterih učilnicah, zastopana pa je tudi v šolski knjižnici (vendar voditeljica šolske knjižnice ne zna slovenščine, zato je vprašanje, kako ureja slovenski del fonda in kako svetuje učencem). To je seveda dosti premalo za obvladanje knjižnega jezika, posebno ker učenci nimajo zadostne podlage iz predšolske dobe in ker se zunaj šole skoraj nikoli ne srečajo s knjižno slovenščino (prim. odstavek 1.3.2.1).

V srednji šoli slovenščina ne nastopa niti kot učni predmet (druge narodnosti na Madžarskem imajo gimnazije v svojem jeziku), poleg tega pa učenci tedaj izgubijo možnost vsakdanjega praktičnega stika z njo, saj so vse poklicne in srednje šole zunaj dvojezičnega ozemlja (v Monoštru, Szombathelyu idr.) in nekateri mladi cele tedne ali mesece živijo tudi v prostem času v popolnoma madžarskem okolju. Na monoštrski gimnaziji se slovenščina goji fakultativno (v krožku, ne kot šolski predmet), na pedagoški akademiji v Szombathelyu pa imajo slovenistično katedro; učinek dela v krožku je majhen, ker se ga udeležuje zelo malo učencev, o učinku katedre pa lahko sklepamo po tem, da se njeni diplomanti (tudi učitelji v Porabju) celo med seboj pogovarjajo večinoma po madžarsko. Temu se ne smemo čuditi, saj z izobraževanjem na višješolski stopnji pač ni mogoče nadomestiti primanjkljajev v znanju in navadah celih generacij, ki so bile deležne opisane jezikovne vzgoje v družini, vrtcu, osnovni in srednji šoli. Ker se učenci ne morejo naučiti niti toliko knjižne slovenščine, da bi ob koncu osnovne šole lahko brez večjih težav spremljali slovenske radijske ali televizijske oddaje ter nestrokovno

časopisje¹¹, in ker kmalu uvidijo, da pri sporazumevanju v večini govornih položajev (posebno na delovnem mestu, zaradi gospodarske nerazvitosti Porabja skoraj gotovo zunaj dvojezičnega območja) ne bodo s slovenščino ničesar opravili, nimajo prave spodbude za njeno učenje in ohranjanje; njeno rabo opuščajo celo v tistih položajih, kjer bi še zadoščalo domače narečje. Tudi na vprašanja v slovenščini nekateri raje odgovarjajo po madžarsko; če staršem ali drugim odraslim to pozneje ni všeč in jih opominjajo, otroci to težko razumejo, saj so poprej prav starši poleg vrta in šole pospeševali njihov prehod od slovenščine k madžarščini. Ta nesporazum se ponekod že razrašča v medgeneracijski spor, pri katerem pride v pojmovanju mladega človeka do polarizacije in identifikacije tegale tipa: »slovenščina = starejša generacija = odmiranje = neuspešnost = preteklost; madžarščina = mladina = življenje = uspešnost = prihodnost!« Izid takega konflikta je že zaradi bioloških zakonitosti lahko napovedljiv.

1.2.2.2 Sicer pa je raba slovenščine tudi pri odraslih omejena predvsem na zasebno območje. Na roditeljskih sestankih v šoli, na sestankih političnih organizacij v vasi, na občinih zborih društev ipd. se govori skoraj samo madžarsko, tudi če je udeležba 100-odstotno slovenska. Pisno uradovanje (prošnje na občino, vabila ipd.) poteka celo pri najstarejših ljudeh samo v madžarščini, slovenščina pa je tudi pri ustnem uradovanju redka. Tudi odrasli berejo (če sploh kaj berejo) skoraj samo madžarske knjige in časopise (med slovenskimi knjigami sta po hišah pogostna samo molitvenik in koledar; pri anketiranju smo v vasi odkrili okrog dvajset madžarskih časopisnih naslovov in samo tri slovenske),¹² gledajo skoraj samo madžarsko in avstrijsko televizijo (nekateri zaradi hribovitega terena težko ujamejo ljubljanski televizijski signal).

1.2.3.1 Skratka, današnji jezikovni položaj na Gornjem Seniku (in v slovenskem Porabju sploh) je poseben tip enostranske diglosije (dvojezičja). To je vrsta bilingvizma (dvojezičnosti), pri kateri pripadniki slovenske narodnosti obvladajo svoj jezik samo na narečni ravni, za sporazumevalne priložnosti, ki terjajo višjo jezikovno raven, pa uporabljajo knjižno madžarščino; sicer redki pripadniki madžarske narodnosti, ki so se naselili med porabskimi Slovenci, pa skoraj brez izjeme obvladajo samo madžarščino (vendar to v vsej njeni zvrstnosti). To seveda pomeni, da Slovenci že v celi vrsti govornih položajev, s katerimi se danes srečujejo v domačem kraju in njegovi bližnji okolici, ne uporabljajo in ne morejo uporabljati materinščine — včasih zato, ker jih madžarski sobesedniki ne razumejo, velikokrat pa zato, ker z narečjem, podedovanim iz tradicionalne agrarne družbe, niso kos številnim novim gover-

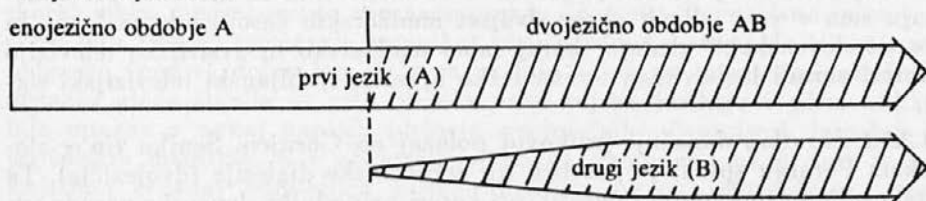
¹¹ Pri posebnem testu so učenci višjih razredov osnovne šole Gornji Senik imeli težave celo z branjem datuma v slovenščini (čuti se, da se matematiko učijo samo po madžarsko), slabo so poznali slovenska imena sosednjih vasi s slovenskim prebivalstvom, niso znali v knjižno slovenščino prevesti niti tako preprostih in pogostnih stavkov, kot je npr. *Hány kilométerre van Lenti?* ali pa niso razumeli slovenskih stavkov, kakršen je npr. *Ali naj odprem kovček?*

¹² Kako široka izbira branja v madžarščini se vaščanom ponuja, naj ponazorimo z nekaj časopisnimi naslovi: *Vas Népe, Szabad Föld, Képes Ujság, Magyar Hirlap, Uj Ember, Népszabadság, Auto-motor, Magyarország, Képes Sport, Rakéta, Textilmunkás, Szovietunió, Családi Lap* idr. V slovenščini imajo samo *Ljudski list* (gl. odstavek 1.3.1.2), *Vestnik iz Murske Sobote* (videli smo ga samo v učiteljski zbornici na šoli) in *Družino* (verski list, videli smo ga samo v župnišču).

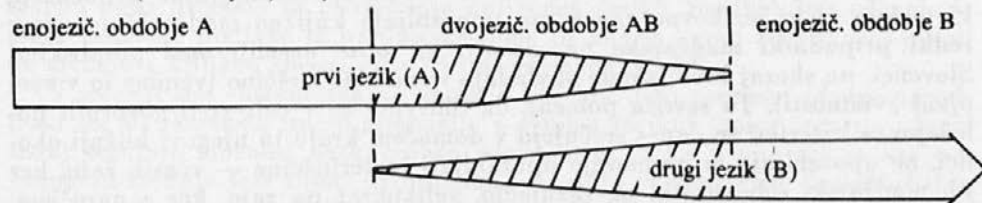
nim položajem. Družina in vas kot temeljni sporazumevalni skupnosti sta izgubili prvenstvo tako glede količine kakor tudi glede pomembnosti ustvarjenih sporočil. Porabski Slovenci se novemu načinu življenja in s tem novim vrstam govornih položajev ne morejo izmakniti, kajti nekdanja avtarkičnost v sodobni družbi ni več mogoča; toda ti govorni položaji zaradi svoje kompleksnosti, prestižnosti in neagrarne tematike terjajo rabo knjižnega jezika (razvitega koda); ker človek v šoli in družbenem okolju ni prejel zadosti znanja knjižne slovenščine, mora v takih položajih pač seči po tistem knjižnem jeziku, iz katerega je v šoli prejel zadosti znanja — po knjižni madžarščini (tudi če sporoča slovenskemu naslovniku). Samo ta jezik obvlada tako dobro, da v njem brez težav sledi vsem svojim izraznim potrebam (strokovno izrazje, abstrakcije, povečana pogostnost zapletenih skladenjskih zvez idr.), povezanim z novostmi, ki jih na človeka siplje nagli družbeni, gospodarski, znanstveni, tehnični in vsakršni drug razvoj v zadnji polovici dvajsetega stoletja.

1.2.3.2 Znano je, da dvojezičje ni posebno stanovit in trajen jezikovni položaj, temveč je največkrat samo vmesna, začasna stopnja poteka, v katerem prebivalstvo določenega zemljepisnega območja ali pripadniki določene družbene plasti hitreje ali počasneje preidejo od enojezičnosti s prvotnim (maternim) jezikom v novo enojezičnost z drugotnim (prevzetim) jezikom. Shematično:

Trajna dvojezičnost:

Prehodna (asimilacijska) dvojezičnost:

Mlajši rodovi porabskih Slovencev danes po tej shemi že vstopajo v tretje (zadnje) obdobje: postajajo (madžarsko) enojezični ali pa so v njihovi zavesti meje med govornimi položaji za rabo materinščine in govornimi položaji za rabo madžarščine že močno popustile. Njihov glavni jezik je madžarščina. Medtem ko se pripadniki starejšega in večinoma tudi srednjega rodu — če je izbira jezika odvisna od njih — med seboj na cesti, v trgovini, gostilni, v avtobusu ipd. navadno še pogovarjajo po slovensko (nekateri najstarejši celo na občinskem uradu, če tam med uradniki najdejo sobesednika, za katerega vedo, da zna slovenščino), pa sporazumevanje med mlajšimi tudi v naštetih položajih (seveda pa tudi v drugih, npr. na sestankih in zabavah v mladinskem klubu, na športnih srečanjih ipd.) poteka praviloma v madžarščini. Nekateri

med njimi se o slovenščini in o narodnostnih zadevah sploh nočejo več pogovarjati (v zvezi s tem smo imeli pri anketiranju nekaj nepredvidenih težav), drugi v nasprotju z mnenjem starejšega rodu menijo, da dvojezičnost ni pomembna, češ da človeku zadošča tudi znanje enega jezika — seveda madžarskega. Slovenščina pri mladih nima več zagotovljene rabe niti v intimnih družinskih zadevah, popolnoma pa izgine v mlajših narodnostno mešanih zakonih (teh je čedalje več), čeprav bi bilo po mnenju skoraj vseh anketirancev prav, da bi otroci iz takih zakonov znali oba jezika.

1.2.3.3 Edini »rezervat«, kjer se na Gornjem Seniku tudi mladi ljudje še danes redno izražajo po slovensko, je cerkev (seveda pa mladi danes ne hodijo vsi v cerkev), in sicer po zaslugi 85-letnega župnika,¹³ ki vztraja pri večstoletnem jezikovnem izročilu in ga tudi sam razvija; dokler ljudje ne obvladajo knjižne slovenščine, je njegovo vztrajanje pri narečju v cerkvi upravičeno.¹⁴

1.2.3.4 Če na vse to pogledamo še iz ožjega jezikoslovnega zornega kota, moramo opozoriti na naraščanje števila madžarskih interferenc v porabski slovenščini. To naraščanje nas spričo doslej povedanega ne more presenetiti, treba pa je poudariti, da se tako povečujejo razločki med tem narečjem in drugimi slovenskimi narečji, hkrati pa tudi težave drugih porabskih Slovencev pri učenju knjižne slovenščine.

1.3.0 Zbrani podatki ne dopuščajo trditve, da je madžarska uradna politika do slovenske manjšine v Porabju v zadnjih desetletjih sama tvorno usmerjala prikazani asimilacijski potek in da ga neposredno, aktivno ali celo nasilno pospešuje.¹⁵ Gre bolj za splošne procese, ki se dogajajo v celotni sodobni madžarski družbi (deagrarizacija, preseljevanje, razvoj šolstva, razmah množičnih občil idr.), ki pa v opisanih posebnih okoliščinah pripeljejo do na pogled ne posebej načrtovanih (a dobro opaznih in za strokovnjake vendarle napovedljivih) škodljivih stranskih učinkov. Uradni dejavniki so bili do teh učinkov predolgo pasivni ali pa so nanje reagirali samo na simbolični, deklarativni ravni. Manjšinska skupnost sama spričo svoje maloštevilnosti in utujenosti niti materialno niti organizacijsko-politično ni zmožna izoblikovati učinkovitih nevtralizacijskih mehanizmov, ki bi preprečevali za ohranjanje materinščine negativne avtomatizme splošnih družbenih procesov (socialna uspešnost = narodna/jezikovna odtujitev). Ne bi pa bilo prav, če bi ob sedanjih temačnih podobi jezikovnega položaja na Gornjem Seniku (in deloma še temačnejši po drugih slovenskih porabskih vaseh) zamolčali nekaj novejših podatkov, ki govorijo vsaj o poskusih oblikovanja nevtralizacijskih mehanizmov — ob podpori večinskega naroda.

¹³ L. Kozar, Janoš Kühar — osemdesetletnik, Stopinje 1982, 154—158.

¹⁴ Da v današnjih porabskih razmerah niti sijajno večstoletno izročilo slovenščine v cerkvi ne pomeni poročstva za nadaljevanje pri mladini, se je leta 1982 pokazalo v Števanovcih, Gornjemu Seniku sosednji slovenski župniji: po smrti prejšnjega župnika, ki je še ohranjal slovenščino, čeprav sam ni bil Slovenec, je mladi duhovnik slovenskega rodu zaradi hudega pritiska skupnice mlajših, na pol madžariziranih ljudi hitro opustil slovenščino v cerkvi in tako odpravil njen zadnji »rezervat« v tem kraju.

¹⁵ Za ohranitev in utrditev splošnega zaupanja ljudi v dobrohotnost te politike pa bi bilo vendarle koristno, če bi se razkrila odgovornost za posamezne incidente, ki med porabske Slovence vnašajo nemir in jim jemljejo voljo do vztrajanja pri svoji kulturni identiteti. Tak incident je bila npr. zablembo (in delno uničenje) zasebne etnografske zbirke v Števanovcih leta 1983 in njena preselitev v Szombathely (50 kilometrov daleč od slovenskega Porabja), kjer je Slovincem dosti teže dostopna; ljudje take ukrepe občutijo kot »zisesavanje« njihove kulturne dediščine.

1.3.1.1 Pred nekaj leti (1980) so po slovenskih vaseh postavili dvojezične krajevne napise. Na Gornjem Seniku so danes dvojezični napisi na krajevnih tablah, na šoli, vrtcu, gostilni, trgovini, zdravstvenem in kulturnem domu.

1.3.1.2 Pomembni so poskusi za uveljavljanje slovenščine v družbenem obveščanju. Nekateri vaščani imajo naročen tednik Narodne novine — Ljudski list, glasilo organizacije Demokratična zveza južnih Slovanov na Madžarskem. Njegovo razmeroma majhno razširjenost med ljudmi lahko pripišemo več vzrokom: do nedavnega je bila v slovenščini napisana samo četrtnina zadnje (osme) strani, vse drugo je bilo v srbohrvaščini; zdaj ima slovenščina sicer celo stran, toda ta stran je zaradi pomanjkanja sodelavcev, oddaljenosti uredništva od domačega terena (list izhaja v Budimpešti) in drugih vzrokov za porabske Slovence pogosto premalo zanimiva in aktualna (premalo piše o zadevah, ki ljudi tod res prizadevajo — tako npr. ni pisala niti o takem usodnem dogodku, kot je bila omenjena odprava slovenščine v števanovski cerkvi), jezikovno pa pretežka, posebno če pomislimo, da ljudje zelo slabo obvladajo knjižno slovenščino¹⁶. — Leto 1986 porabskim Slovencem prvič prinaša novo redno publikacijo — Ljudski koledar (deloma v narečju). Doslej je Demokratična zveza južnih Slovanov na Madžarskem izdajala skupni Narodni koledar, v katerem je popolnoma prevladovalo besedilo v srbohrvaščini (»slovenske« strani so bile pogosto napolnjene predvsem s fotografijami). — Posebno starejši ljudje radi poslušajo slovenske radijske oddaje iz studia Győr, kajti te oddaje so deloma v narečju in jih ljudje dobro razumejo, poleg tega pa so vsebinsko živahne in glasbeno mikavno opremljene; žal so časovno zelo utesnjene — enkrat tedensko po pol ure (do nedavnega celo samo po četrte ure).

1.3.1.3 V gornjeseniškem kulturnem domu se na proslavah in podobnih prireditvah sliši tudi slovenščina (recitacije, petje). Pred nekaj leti so v domu z velikim uspehom predvajali neki slovenski film (vsi drugi filmi — tedenske predstave — so v madžarščini). V domu vadi in nastopa mešani pevski zbor; pojejo slovenske pesmi, vendar je sporazumevalni jezik na vajah zdaj madžarski, ker zborovodkinja ne zna slovenščine. Člani gornjeseniškega pevskega zbora so že večkrat gostovali v Jugoslaviji, leta 1984 jim je bilo celo omogočeno, da so se skupaj z drugimi porabskimi kulturnimi skupinami predstavili v Cankarjevem domu v Ljubljani (podobno kakor že pred njimi slovenske kulturne skupine iz Italije in Avstrije). Za ohranjanje jezika in za občutek kulturne povezanosti z narodno matico so gotovo zelo pomembna tudi občasna gostovanja slovenskih skupin iz Jugoslavije na Gornjem Seniku. Vendar je vseh takih stikov zelo malo — predvsem zaradi omejitev glede gibanja oseb v obmejnem območju (vojaška cona) in glede števila dovoljenih letnih prehodov, posebno pa zaradi prometne oddaljenosti: leta 1956 je Madžarska zaprla mednarodni mejni prehod pri Martinju in tako morajo porabski Slo-

¹⁶ Jezikovno kakovost oziroma razumljivost slovenskih besedil v Ljudskem listu in v oddajah radia Győr bi bilo mogoče izboljšati, ne da bi se povečal delež narečja v njih. Tudi na ravni knjižnega jezika je mogoče najti bolj in manj razumljive besede, bolj in manj težavne skladišne vzorce; posebno pri prevajanju in povzemanju člankov iz madžarsko pisanih virov bi se bilo treba bolj zavzemati za izbiro lažjih, razumljivejših izraznih možnosti knjižne slovenščine. — Kakovost slovenskih radijskih oddaj bi se gotovo povečala, če bi novinar, ki jih pripravlja, imel za to nalogo več časa: zdaj mora več kakor 90 % svojega delovnega časa nameniti pripravljanju madžarskega programa radia Győr.

venci, če želijo priti v Slovenijo, potovati 50 kilometrov po ovinkasti cesti do Hodoša, enega izmed kar dveh mednarodnih mejnih prehodov, ki jih ima za stik s svojo matico na voljo madžarska manjšina v Sloveniji.

1.3.1.4 V okviru madžarsko-jugoslovanskega meddržavnega sodelovanja je porabskim Slovencem odprta tudi možnost študija (s štipendijo) na ljubljanski univerzi. Ta možnost pa doslej ni dala takih lepih rezultatov, kakor se je od nje pričakovalo; ker imajo kandidati, ki pridejo v Ljubljano, tako šibko znanje knjižne slovenščine, da večinoma ne morejo slediti univerzitetnim predavanjem, nekateri izgubijo leto ali dve, preden zadosti obvladajo jezik, drugi pa iz obupa opustijo študij in se vrnejo na Madžarsko. Najvztrajnejši med njimi so vendarle uspešno diplomirali, a so imeli potem težave pri iskanju službe: večkrat je niso dobili tam, kjer bi bilo njihovo znanje najučinkoviteje izrabljeno, tj. v samem slovenskem Porabju, temveč so bili — kakor večina drugih slovenskih izobražencev — »izsesani« iz dvojezičnega območja v notranjost Madžarske.

1.3.2 Prikazano prizadevanje in poskusi za ohranitev slovenskega materne jezika v Porabju pa vse doslej seveda niso mogli ustaviti madžariziranja. Videti je, da sta gospodarska moč in kulturna samozavest slovenske manjšine zaradi dolgotrajnega izčrpanja zelo izpodkopani in razkrojeni¹⁷ ter da zato številni porabski Slovenci ne morejo, ne znajo ali celo ne želijo več uveljavljati niti tistih možnosti in jezikovnih pravic, ki jim jih zagotavlja madžarska država in ki so danes nekaj večje kakor npr. pred 30 leti. O njih med drugim govorijo madžarska ustava, kongresne listine madžarske partije, programi županijske komisije za manjšinska vprašanja idr., toda slovensko manjšino v Porabju in njeno »vlogo mostu« med slovenskim in madžarskim narodom lahko rešijo samo odločni in hitri ukrepi v praksi. Iz dosedanjih obravnav tega vprašanja na političnih in strokovnih srečanjih ter iz tukajšnje razčlembे bi bilo mogoče povzeti nekaj predlogov.

1.3.2.1 (1) Okrepitev znanja knjižne slovenščine. Doseči bi ga bilo mogoče bodisi z močnim povečanjem števila slovenskih ur v vrtcu in v šoli ali pa z odločnim prehodom na model dvojezičnega vrtca in šole (tak model se že tretje desetletje uveljavlja in izpopolnjuje na nekaterih območjih v SR Sloveniji, kjer živi madžarska narodna manjšina, letos pa ga poskusno vpeljujejo pri nekaterih predmetih na treh porabskih osnovnih šolah). Tako šolo bi bilo treba razvijati predvsem na samem dvojezičnem ozemlju, ne pa npr. v Monoštru, kjer se učenci po pouku lahko gibljejo skoraj samo v madžarskem okolju. — Pri opismenjevanju v prvem razredu mora imeti časovno prednost materni jezik. Posebno v vrtcu bi bilo treba ob bistvenem povečanju deleža slovenščine paziti na načelo postopnosti in načrtnosti pri prehajanju od narečja h knjižni slovenščini.

(2) Zmanjšanje dnevne in tedenske selitve (v službo v Monošter in sosednje madžarske kraje) ter stalnega odseljivanja mladih ljudi iz Porabja. V slovenskem Porabju ni zdaj nobenega industrijskega obrata, pa tudi kmetijstvo nazaduje, kajti država od kmetov odkupuje zemljo in jo pogozduje, ker prav na tem območju načrtuje rezervat za lovno divjad; s pogozdovanjem pokrajine se krči prostor za domače prebivalstvo, torej lahko pričakujemo nadaljnje

¹⁷ Gl. F. Mukič, Položaj in samozavest porabskih Slovencev, 2000, časnik za mišljenje, umetnost, kulturna in religiozna vprašanja, 1978/2, št. 9, 15–17.

odselsevanje Slovencev iz Porabja.¹⁸ Potrebovali pa bi delo znotraj dvojezičnega območja, da bi lahko tudi na delovnem mestu in v njegovi okolici čim pogosteje uporabljali materinščino; tako bi se ohranjal in deloma celo širil njen funkcijski prostor in mladi bi bili bolj motivirani za njeno učenje.

(5) Okrepitev stikov z narodno matico v SR Sloveniji. Jasno je, da za manjšino ni mogoče postaviti popolne kulturne infrastrukture (založba, gledališče, filmska proizvodnja itd.), zato pa ji je treba omogočiti dostop do infrastrukture, ki si jo je postavila narodna matica. Državne meje v Evropi so po helsinški listini nepremakljive, niso pa nepremostljive, torej bi bilo mogoče pripadnikom manjšine bistveno olajšati stike z matico. Prva in odločilna poteza v to smer bi bila lahko obnovev od leta 1956 zaprtega mednarodnega mejnega prehoda pri Martinju; tako bi namesto sedanje 50-kilometrskve ovin-kaste poti od Gornjega Senika do SR Slovenije lahko spet uporabljali 5-kilometrsko ravno pot. Povečati bi bilo treba pogostnost gostovanj umetniških skupin in predvajanja slovenskih filmov, razširiti počitniško menjavo učencev (bralni tabori, likovne kolonije ipd.), mogoče izboljšati sprejem ljubljanskega televizijskega signala.

(4) Uveljavitev dvojezičnosti v javnih službah na dvojezičnem območju. Uradniki, prodajalci, natakariji, učitelji, zdravniki, duhovniki idr., ki se morajo pri svojem delu večkrat sporazumevati z manjšinskim prebivalstvom, bi morali biti dvojezični, najsij bo njihova materinščina slovenščina ali madžarsščina. (Kolikor tega pri starejših kadrih ni mogoče doseči, bi bilo treba z ustrezno kadrovsko politiko vsaj postopoma izpolniti to načelo.) Vsaj za najpogostnejše uradne opravke bi bilo treba natisniti dvojezične obrazce.

(5) Dvigniti bi bilo treba kakovost in količino lastne informacijske dejavnosti porabskih Slovencev v slovenščini.

(6) Zagotovitev kontinuitete slovenščine v cerkvi. Poskrbeti bi bilo treba, da bi vsi župniki v župnijah, kjer živi slovenska manjšina, znali slovenščino in da bi jo tudi uporabljali v cerkvi. V Števanovcih in na Dolnjem Seniku bi bilo treba njeno rabo v cerkvi takoj obnoviti.

1.3.2.2 Ti predlogi rastejo iz domneve, da ohranitev maternega jezika ni samo ozko kulturno, kaj šele folkloristično vprašanje, temveč je povezana z reševanjem aktualnih gospodarskih, političnih in drugih družbenih potreb prizadetega območja. Izolirano kulturniško reševanje jezikovnega vprašanja je podobno stroju za umetno ohranjanje umirajočega pri življenju. Reševanje ni preprosta, cenena in kratkotrajna akcija. Da sprejeta politična gesla in zakonske določbe o varstvu manjšin ne ostanejo mrtva črka, se ne smejo koncipirati daleč od prizadetega terena, brez poznanja resničnih življenjskih razmer in potreb manjšinskega prebivalstva, poleg tega pa je za njihovo uresničevanje potrebna resnična in trajna politična volja in tankočutnost od krajevne do vsedržavne ravni (samo slovesne izjave o »pravica« ne pomagajo). Spremljanje novejšega gospodarskega in družbenega razvoja na Madžarskem nas napeljuje k sklepanju, da ta razvoj usmerjajo politične sile, ki bi bile zmožne razumeti in ugodno rešiti probleme ohranjanja materinščine pri slovenski manjšini v Porabju, posebno ker te sile očitno dobro razumejo podobne probleme madžarskih manjšin po drugih državah (npr. v Romuniji). K temu pa lahko po svoje pripomore tudi redno znanstveno spremljanje manjšinske problematike.

¹⁸ L. Olas, Krajevna imena in populacijski razvoj v slovenskem Porabju, 10.

SUMMARY

The theoretical frame. — While the learning and the preservation of one's mother tongue seems a natural matter of course in monolingual, nonminority language groups, it is a difficult and complicated task for the members of minority (nondominant) language groups in bilingual societies. This is particularly obvious in the cases of one-sided bilingualism, i. e. bilingualism where only the members of the minority group are bilingual (while the members of the majority group ignore the language of the minority and do not learn it). Today's social processes and ways of life (migrations, urbanization, mass media, etc.) work against the growing importance of democratic ideals and recommendations of international institutions and they offer sufficient opportunity for underhand pressures on minority languages and even for the manipulation of public opinion about these questions (e. g. by slogans about "natural assimilation" or about "the right of assimilation", which sound very democratic and humanitarian).

The present situation at Gornji Senik, a village in the Slovene Porabje in western Hungary (the triangular area between the Slovene-Hungarian and Hungarian-Austrian political borders and south of the Raba river). — The censuses in the last decades demonstrate a rapid decrease in the number of people in Porabje whose mother tongue is Slovene (4238 in the year 1930 against approximately 2700 in the year 1980). At Gornji Senik, the Slovene language gives way to the Hungarian language in all speech situations. This process is especially strong among the young population. Owing to a peculiar school system (at kindergarten and elementary-school levels the Slovene language is taught only a couple of hours a week, approximately as much as a foreign language), the knowledge of Slovene lags farther and farther behind the knowledge of Hungarian, and hardly ever rises above the dialect level. This level sufficed as long as communication remained within the traditional (agrarian) way of everyday life inside one's family and village and within the relative self-sufficiency of the economic poverty of that way of life. The modern way of life eliminates that autarky and forces people into a multitude of new speech situations which cannot be handled by one's dialect alone. Since schools and the social environment do not equip the Porabje Slovenes with sufficient knowledge of standard Slovene, they must in such speech situations (which grow ever more numerous) have recourse to standard Hungarian, i. e. to the only language which they know well enough to satisfy without difficulties (terminology, abstractions, greater frequency of complex syntactic structures, etc.) their communication needs entailed by the perplexful novelties which are showered on man by the rapid social, economic, technical and what-not development. Also to be taken into account is the daily or weekly commuting, to either work or school, of many Porabje Slovenes into utterly Hungarian environments outside Porabje. The use of Slovene is therefore ever more limited (even among the adults) to communication in dialect between family members and friends; and even this is quickly waning in the case of younger families. The situation at Gornji Senik is one of diglossia, in which the young generation has perhaps already transgressed the critical point of transition into a new (Hungarian) monolingualism. There are some younger people who will not even talk any more about the Slovene language and national matters; many of them talk back in Hungarian even when spoken to in Slovene in family discussions. The only "reservation" of the Slovene language is in church, but even here the situation is very insecure, depending entirely on the health of the present priest, who is 85 years old.

Though the official Hungarian policy of the last few decades cannot be accused of deliberate steering of the processes at Gornji Senik, it is obvious that the official factors have been passive too long and have not taken satisfactory action to neutralize the process of assimilation. Numerically small, effete, and torn away from its parental community in Slovenia, the Slovene minority in Porabje has been too weak for organized and successful resistance to assimilatory automatisms radiating from the general social shifts (industrialization and urbanization, school system development etc.); that is why even those benevolent actions that have occurred recently are likely to be inadequate (e. g. a few bilingual public signs, a slightly greater share of Slovene in the newspaper *Ljudski glas* and on Radio Győr, occasional guest performances of the Porabje cultural clubs in the Socialist Republic of Slovenia or vice versa, etc.).

More drastic measures, not limited to cultural or even folkloric activities, are called for. Here are a few suggestions:

— to improve proficiency in standard Slovene (by substantially increasing its share in kindergarten, school, and public life);

— to reduce daily and weekly commuting to the monolingual Hungarian area of Monošter (Szentgotthárd) or further inland, and to stop the incessant emigration of the young population, especially the educated (this could partly be achieved by establishing an industrial plant at Gornji Senik);

— to enforce bilingualism in all public services throughout the bilingual area (clerks, salespeople, teachers, doctors etc. should manage both languages);

— to secure the continuity of Slovene in church.

The realisation of these suggestions depends, of course, upon the good will of the Hungarian majority and upon the considerateness of Hungary's political leaders.

IZPELJAVA SLOVANSKIH GLAGOLOV IZ PRIMERNIŠKIH PODSTAV

Glagoli iz primerniške podstave v slovanskih jezikih se na podlagi podstave razvrščajo v tri skupine: a) izpeljanke iz kratke supletivne primerniške podstave; b) izpeljanke iz kratkih primerniških podstav nesupletivnih primernikov; c) izpeljanke iz stranskosklonske primerniške podstave.

Slavic verbs derived from the bases of comparative degrees of adjectives are classified into three groups: (i) derivatives from the short suppletive comparative-form base; (ii) derivatives from the short nonsuppletive comparative-form base; (iii) derivatives from the oblique-case comparative-form base.

Kadar se govori o izimenski izpeljavi glagolov v slovanskih jezikih, se kot pomemben vir podstav navajajo pridevniki¹. Taka možnost tvorbe z glagolskimi priponami (*-ěje-/*-ě-ti, *-i-/*-iti, *-aje-/*-ati, *-uje-/*-ovati, *-ne-/*-noŕti) je bila že v praslovanščini pogosta, zato je velik del izpridevniških glagolov v slovanskih jezikih podedovan. Pomensko strnjeni skupini so tvorili prehajalni (inhoativni) neprehodni glagoli na *-ěje-/*-ěti in faktitivni prehodni glagoli na *-i-/*-iti. Pridevniška podstava večine tako tvorjenih glagolov je osnovniška, ta pa je tudi starejši vir izpridevniške izpeljave, pogost tudi v drugih ide. jezikih, npr. lit. *baltėti* k *báltas* 'bel', *senėti* k *sėnas* 'star', lat. *albeō* k *albus* 'bel' itd.² Vendar pa je v delu sodobnih slovanskih jezikov podstava pogosto tudi primerniška (dalje PP); taka je bila že v nekaj stesl. primerih³ in verjetno tudi že poznopraslovska⁴.

Glagoli, ki se ločijo po obliki PP, so treh vrst: I. iz kratkih supletivnih (nadomestnih) PP, značilnih za im. ed. m. in s. sp.; II. iz kratke PP; III. iz dolge (dalje stranskosklonske) PP⁵.

¹ *Słownik prasłowiański* I, 1974, 46—58; A. Vaillant, *Grammaire comparée des langues slaves* III, 1966, 349d., 357d., 432d.; F. Miklošič, *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen* II, 1926, 423d., 430d., 435d., 454d.; J. Toporišič, *Slovenska slovnica*, 1985, 159; S. Szober, *Gramatyka języka polskiego*, 1967, 137; E. Pauliny-J. Ružička-J. Stolec, *Slovenska gramatika*, 1968, 247; E. Barič, ..., *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*, 1979, 294; B. Svojela, *Grammatik der niedersorbischen Sprache*, 1952, 83.

² J. Otrębski, *Gramatyka języka litewskiego* II, 1965, 367; A. Vaillant, op. l., 374; P. Arumaa, *Urslavische Grammatik* III, 1985, 249.

³ A. Vaillant, op. l., 432, navaja stesl. glag. *uníti* iz primernika *unjii* 'boljši', *udaljiti* iz primernika *dalje*, *prodljiti* iz primernika *dljii*; F. Miklošič, op. l., str. 431, navaja stesl. *omnŕvšati*; csl. *sulěti se/suliti* 'inflari'.

⁴ *Ētimologičeskij slovar'* slavjanskix jazykov 2, 1975, 123d.

⁵ R. Nahtigal, *Slovanski jeziki*², 1952, 226—9; J. Stieber, *Zarys gramatyki porównawczej języków słowiańskich*, 1979, 169—72; V. Vondrák, *Vergleichende slavische Grammatik* II, 1908, 71—5; v zahodnoslovanskih jezikih se je v primerniku posplošila stranskosklonska osnova na -ši, -ějši, enako težnjo je opaziti v slovenščini razen v primerih, kjer se je im. ed. m. s. sp. končeval na č, ž, š (SKJ 1, 1966; SS 1976), medtem ko se v sh. in sln. zahodnih narečjih posplošuje osnova im. ed. m. in s. sp. (v knj. sh. so izjema le *lepši*, *lakši*, *mekši*). Stranskosklonske PP so prevladale tudi v ukr. in blr.

I. Izpeljanke iz kratkih supletivnih PP

1 Iz psl. PP **bol'6j6*, **bol'6ši*, **bol'e*⁶ k osnovnikoma *velikō* in *dobrō* (v današnjih vzhodnoslovanskih jezikih je celo prevzel vlogo osnovnika v pomenu »velik«) je tvorjen blr. nar. nedov. gl. *ból'ac* 'večati se, postajati večji' (iz **bol'ėti*)⁷.

2 Iz psl. PP **d6l'6j6*, **d6l'6ši*, **d6l'e* k osnovniku *d6lg6 navaja Słownik prasłowiański⁸ naslednje nedovršnike kot praslovanske: a) **d6l'iti'-o*: stč. *dlíti*, p. *dlić* (dov. *przedlić*), dluž. *dliš*, gluž. *dlić*, sh. *dljiti* (dov. *prodljiti*). Pod vplivom *u*-ja v osnovniku *dug(i)* se je vrnil -*u*- tudi v primernik *dūljī*; prim. iz njega nedov. gl. *dūljiti* 'daljšati' in *dūljati*, -*ām* 'daljšati se'. Iz gornje oblike je tudi r. zastar. *dliť* in stcsl. predponski dov. *prod6liti*. b) **d6l'ati* -*aj6*: r. nar. *dljat'*, ukr. pog. *dljátys'a*, (dov. *prodljátý*). Oblika je po tvorbi morda prvotni ponavljalni nedovršnik. c) **d6l'ėti* -*ěj6*: stč. *dlíti*, slš. *dliet'*. Po tvorbi gre za prvotni inhoativni glagol. d) **d6l'ějiti* -*o*: gluž. nedov. *dlějic*. Ta tvorba je verjetno mlajša, saj oblike primernika *d6l-ěj- zunaj lužiškega jezikovnega prostora ni.⁹

V tistih slovanskih jezikih, kjer se je supletivni primernik ohranil le s stranskosklonsko obliko osnove **d6l'6š-/*d6l'ěj6š-*, najdemo tudi glagole, izpeljane iz nje: č. *delšiti*¹⁰, gluž. *podlěšic* dluž. *psedlejšys'*¹¹, ukr. *dovšaty* 'daljšati se'.¹²

3 Iz psl. PP **gor'6j6*, **gor'6ši*, **gor'e*¹³ k osnovniku *z6l6 'slab, hudoben' skorajda ni glagolskih izpeljank. Edini primer bi bil dluž. nedov. *goriš*: dov. *rozgoriš* 'ärgern, kränken, grämen, beleidigen, erzürnen', o katerem Machek¹⁴ pravi, da daje slutiti, da je tu prvotna PP **gor'6-j6*, čeprav primerniškega pomena ni več čutiti. Machek je razložil tudi pomenske razvoje v dluž. besedi, primerjajoč jih s tistimi v č. *zlíti se* < *z6liti se, iz prid. *z6l6. — Glagolska izpeljanka iz stranskosklonske osnove **z6l-(ěj)6š-* je sln. nedov. *zäljšati*, -*am* 'lepšati'.

4 Iz psl. PP **m6n'6j6*, **m6n'6ši*, **m6nie*¹⁵ k osnovniku *mal6* 'majhen' je izpričan nedov. *m6niti -*o*: stcsl. *m6niti se* : dov. *um6niti se*, str. *m6nitisja* : dov. *um6niti (sja)*, r. nar. *menít'*, blr. nar. *ménit'* 'zmanjševati se'¹⁶, sh. *mánjiti* : dov. *umánjiti* : drugotni nedov. *umanjivati*. — V slovanskih jezikih

⁶ F. Bezljaj, (ESSJ I, 1976, 32) izpeljuje obliko iz ide. **bel-/bol-*, sti. *bálam* 'moč'.

⁷ *Etimologičeskij slovar' slavjanskix jazykov* 2, 1975, 188; I. I. Nosovič, *Slovar' bělarusskago narěčija*, 1870, 30.

⁸ *Słownik prasłowiański* V, 1984, 219.

⁹ ESSJ 5, 1978, 210, izpeljuje gl. *dbliti* iz sam. *dbl6*; H. Schuster-Seroc, *Historisch-etymologisches Wörterbuch der ober- und niedersorbischen Sprache* 3, 1978, 154, jih natančneje ne določa, ampak le uvršča k ide. kor. **del-* 'lang'.

¹⁰ Glagol navaja le F. Bradač, *Češko-slovenski slovar*, 1967, 51.

¹¹ *Hornjoserbsko-nemisce*, 1966, 86; B. Šwjela, *Deutsch-niedersorbisches Taschenwörterbuch*, 1953, 299.

¹² Ukr. primernik *d6všyj* (k prid. *d6vgyj*) se tako kot r. *d6l'se* (k *dolgiy*) izpeljuje iz **dbl'6š* z *o*-jem, analognim po osnovniku; prim. še sh. *dūljī* po *dugi*.

¹³ ESSJ 7, 1980, 54, ga povezuje s korenem **gor-*, ki je v *gorěti*, *gorьki*.

¹⁴ V. Machek, *Etymologický slovník jazyka českého*, 1971, 177; drugače H. Schuster-Seroc, n. d. 5, 1979, 324, ki šteje navedene pomene za prenesene, prvotni glag. *gorěti, sed. *gorišb naj bi pod vplivom sedanjika prešel v *goriti.

¹⁵ F. Bezljaj, ESSJ II, 1982, 166, iz ide. osnove **minu-* 'majhen'.

so tvorbe iz stranskosklonske PP *m6núš- zelo pogoste (gl. niže). Poleg njih najdemo še glagolske izpeljanke iz osnovnika, znane iz vseh slovanskih jezikov: a) *maliti -'q: sln. *maliti*, sh. *málit*, mak. *mali se*, blg. *namaljavam*¹⁷, r. *malít'/málit'*, slš. *málit'sa* 'zdeti se majhno'; b) *malěti -ějō*: sln. *malěti*, mak. *malee*, blg. *namalēja*, r. *malét'*, p. *malec*.

5 Iz psl. PP *vęť'6j6, *vęť'6ši, *vęť'e¹⁸ k osnovniku *velikō* je izpričan nedov. glag. *vęť'ati: sln. *večati* : dov. *povečati* : drugotni nedov. *povečevati*, sh. *večati* kot inhoativni 'postajati večji, povečevati se'¹⁹ : preh. dov. *povęćati* : drugotni nedov. *povęćavati*. Zaradi ozkega areala in zaradi neujemanja med sln. faktitivnim in sh. inhoativnim gl. *vęť'ati gre morda že za mlajši tvorbi že iz sln. PP *vęćji* in sh. *vęći*.

Iz stranskosklonske PP *vęť'6š- (gluž. *vjetši*, dluž. *vęťšy*, kaš. *vąkši*, p. *większy*, p. nar. tudi *naj-więtzy* in *więczy*²⁰, slš. *váčši*, vzhsln. *vekši*, sh. kajk. *vekši*²¹, ukr. nar. *vékšy*²²) sta izpeljana: a) *vęť'6šiti -'q: gluž. dov. *powjetšić*, dluž. dov. *powęťšyś*, p. dov. *zwiększyć*: drugot. nedov. *zwiększać*, slš. dov. *zváčšit'sa*, č. *většiti*²³: drugot. nedov. *zvětšovati*; b) *vęť'6šati -ajō: sln. nedov. *vękšati*, sh. kajk. dov. *povekšati* (poleg *povečati*)²⁴.

Za nas so še posebej zanimivi primerniki, ki vsebujejo *k*-jevski soglasnik in ki jih razlagajo bodisi z analognim *k* po osnovniku *velik*²⁵ ali pa z disimilacijo²⁶. V danem primeru gre prej za disimilacijo, skupno (ob razselitvi ali neposredno po njej) več slovanskim govorom, saj bi z domnevanjem vzporednega in samostojnega razvoja *k*-ja v isti pridevniški osnovi ne mogli pojasniti tolikšnega ujemanja na tako obsežnem arealu. Ni nemogoče, da gre za glasovno inovacijo, ki je nastala še pred razselitvijo, tj. še na stopnji *vęť'6š-, v osrednjem delu slovanskega jezikovnega ozemlja.

¹⁶ Primeri so vzeti iz naslednjih del: A. Dostál, Studie o vidovém systému v staroslovenštině, 1954, 421; I. I. Sreznevskij, Materialy dlja slovarja drevne-russkogo jazyka II, 227—8 in 1219; V. Dal', Tolkovyj slovar' žyivo velikorusskogo jazyka II, 1881, 318.

¹⁷ Makedonščina in bolgarščina nista odločilni, ker sta staro stopnjevanje začeli nadomeščati v spomenikih z opisnim v 13. oziroma 14. stol., v govorici pa verjetno že prej, prim. B. Koneski, Istorija makedonskog jezika, 1966, 120—1; K. Mirčev, Istoričeska gramatika na bŭlgarskija ezik, 1978, 179.

¹⁸ P. Skok, Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika III, 1973, 571, ga razlaga iz ide. kor. *uen-.

¹⁹ Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika 20, 658.

²⁰ J. Karłowicz, Słownik gwar polskich VI, 1911, 123; poljska oblika *więczy* se je razvila iz *vęćš- > vęćš- po prilikovanju, prim. stč. im. ed. ž. sp. *vęćši/vęćši/vęćši* in slš. primernik *váčši*.

²¹ J. Belostenec, Gazophylacium II, 1740, str. 557; P. Skok, op. cit. III., 1973, str. 571, s. v. *veći*. (Mostec: *vekši*.)

²² *Istoryja ukraïns'koï movy*, Morfol. 1978, str. 212—3; N. P. Prylypko, Prykmetnyk v ukraïns'kyx hovorax, str. 146—7, omenjata tip primernika *výkšy(j)*, *vekšy(j)*, *blýkšy(j)*, *súkšij*, *dorokšy(j)*, *týkšy(j)*, razširjenega v poljskih, volinjskih, naddnestranskih in zakarpatskih govorih.

²³ Obliko navaja le F. Bradač, n. d., 619.

²⁴ Vse kajkavske podatke ustno posredoval A. Jembrih; prim. še študijo A. Jembrih-M. Lončarić, Govor Gregurovca Veterničkoga, Rasprave zavoda za jezik 8—9, 1982—83, (o stopnjevanju) str. 41.

²⁵ Gl. op. 22.

²⁶ F. Ramovš, Morfologija slovenskega jezika, 1952, 107: *vęťšī/vęćšī* > *vekši*; P. Skok (n. d. III: 571) govori o disimilaciji *ć-ši* > *kši*.

II. Izpeljanke iz kratke PP

6 Iz prid. **blizǫkǫ*²⁷ je bil še pred dodajanjem pripone *-(ǫ)kǫ* izpeljan nedov. *bliziti *-ǫ*; kaš. *blazac*, r. *blizit'*, ukr. *blyztyty*, sh. *bliziti* kot nepreh. 'približevati se'²⁸. Del slovanskih jezikov pa izpričuje tudi nedovršnike iz PP: a) prehodni glag. *bliziti* *-ǫ*; kaš. *blazac*, p. dov. *zblizyc* : drugot. nedov. *zblizac*, dluž. *blizys*, gluž. *blizic*, stč. *bliziti*, morav. *blizit'*, slš. *blizit'*, sh. *bliziti*, mak. *blizi* kot neprehoden (prim. sh. neprehodni nedov. *bliziti*), ukr. nar. *blizytyty*, blr. nar. *blizyc*; b) inhoativni gl. *blizeti *-ejǫ*; r. nar. *blizet'*; c) v novejših psl. slovarjih nedov. *blizati *-ajǫ* ni posebej naveden, čeprav je kot nesestavljen izpričan v sln. *blizati*, sh. *blizati*, dluž. *blizac se*²⁹. Domnevati smemo, da se v tej obliki skriva stari ponavljalni glagol na *-ati*³⁰, medtem ko v p. drugotnem nedov. *przyblizac* (k dov. *przyblizyc*) in r. *priblizat'* (k dov. *priblizit'*) gre za vidka para, ki lahko nastaneta tudi iz glagolov na **-iti* **-ish*.

7 Iz prid. **nizǫkǫ*³² je bil še pred podaljševanjem s pripono *-(ǫ)kǫ* izpeljan nedov. *niziti* *-ǫ*³³, ki je v slovanskih jezikih ohranjen kot predponski dovršnik: blg. *ponizjá* : drugot. nedov. *ponizjavam*, sh. *sniziti* : drugot. nedov. *snizavati* (iz *snizati?), ukr. *ponizytyty* : drugot. nedov. *ponizyvaty* (k *ponizati?), r. *snizit'* : drugot. nedov. *snizat'*, sln. nar. *poniziti* : drugot. nedov. *ponizevati* (nam. *ponizati, ki je postal dov. par k *nizati*). — V delu slovanskih jezikov je v podobnem pomenu ustaljena glagolska izpeljanka iz PP: a) *niziti *-ǫ*; blr. *nizyc* : dov. *ponizyc*, slš. *nizit'sa*,³⁴ gluž. *nizic*, dluž. *nizys*, p. dov. *ponizyc* : drugot. nedov. *ponizac*, č. dov. *poniziti* : drug. nedov. *ponizovati*. b) Po naglasu sodeč bi morali za tvorjenko iz PP šteti tudi sln. nedov. *nizati* *-am* : dov. *ponizati* : drugot. nedov. *ponizevati*; njen prv. pomen bi bil lahko ponavljalni.

Iz stranskosklonske PP **nizǫš-* je tvorjen ukr. nedov. *nyžčaty* *-aju* z inhoativnim pomenom 'postajati nižji, zniževati se'; ukr. *-žč-* se je razvil po disimilaciji iz *-žš-*,³⁵ prim. še ukr. *vuzčaty* 'ožiti se'.

8 Iz prid. *ozǫkǫ*³⁶ je bil še pred podaljševanjem s pripono *-(ǫ)kǫ* tvorjen nedov. prehodni glagol *oziti *-ǫ*, ki je v slovanskih jezikih pogosto predponski: sh. *úziti* : dov. *súziti* : drugot. nedov. *sužavati/suživati/suživati*, r. *úzit'* : dov. *súzit'* : drugot. nedov. *súzivat'*, blr. *vuzic* : dov. *vuzic*, ukr. *vuzytyty*.

²⁷ Prid. se etimološko izpeljuje iz ide. **bhlig-/*bhleig-* 'schlagen, schmeissen', J. Pokorny, IEW, str. 160—1.

²⁸ A. Dostál (n. d., 407) omenja le stsl. predponski dovršnik *-bliziti se*.

²⁹ Primeri so vsi vzeti iz dela *Słownik prasłowiański* I, 1974, 263.

³⁰ B. Snjela, op. 11, 191, s. v. *nahen*. Omenjata se še dov. *pšiblizys* : drugot. nedov. *pšiblizac*.

³¹ Celó vrsto takšnih glagolov navaja A. Dostál, op. cit. 493—500.

³² Etimološko se razlaga iz ide. kor. **ni-/nei-* 'dol'; nedvoumne etimološke razlage nima soglasnik *-z-*: v njem vidijo refleksi za ide. *-gh-* (F. Miklošič, EWSS, 1886, 216) ali tvorbe, analogne po predlogih/predponah *vz-*, *prz-*.

³³ Nesestavljeni stsl. nedov. *niziti se* navaja tudi A. Dostál, n. d., 421, s. v. *-mñiti*.

³⁴ Med glagoli ne navajamo povsod tistih z morfemom *se*, ker se ob glagolih na *-iti* *-ish* praviloma lahko pojavljajo.

³⁵ Gl. op. 22, 128; v tem delu se omenja disimilacija *š > č*, če pred njim stojijo (mehčani) *k, h, x, s, z > č, ž, š*, npr. *vyščyj* 'višji', *kraščyj* 'lepši, boljši'.

³⁶ Etimološko se izpeljuje iz ide. **anǵh-*, prim. lit. *añkštas* 'ozek', lat. *angor* 'tesnoba', stvn. *engi* 'ozek'.

Izpričan je tudi glagol *ozěti, -*ějo* : blr. *vuzéc'*. V delu slovanskih jezikov je glagol izpeljan iz PP: *ožiti* -'o : sln. *ožiti* (pog. mlado *ožati*), č. *úžiti*, slš. *úžiť*, p. dov. *zwężyć* : drug. nedov. *zwęzać*. Iz stranskosklonske PP **ož6š-* je izpeljan ukr. inhoativni glag. *vúžčaty*, -*ae* 'zoževati se'.³⁷

9 Iz prid. *vysokъ*³⁸ se pred podaljšanjem s *k*-jevsko pripono izpelje nedov. glagol *vysiti -'o : sln. *visiti*, sh. *visiti* : dov. *povisiti* : drugot. nedov. *povisovati/povisúvati/povisívati*, r. *výsit'* 'dvigati kvišku' : dov. *povysit'* : drugot. nedov. *povyšát'*, stč. *výsiti*. V delu slovanskih jezikov pa v enakem pomenu najdemo izpeljanke iz PP *vyšiti -'o: č. *výšiti* : dov. *povýšiti* : drugot. nedov. *povýšovati*, slš. dov. *povýšit'*, dluž. *wušýs* : dov. *porušýs* : drugot. nedov. *porušovaš*, gluž. *povyšíc* : drugot. nedov. *povyšec'/povyšovač*. — V sln. tudi tu najdemo nedov. *višati* (prim. *nižati*, *bližati*) : dov. *povišati*, poleg tega pa tudi *povikšati*, -*am* 'višati'.³⁹

Iz stranskosklonske PP **vyš6š-* (p. *wyższy* z disimilativno spremembo -šš->-žš-) imamo izpričan predponski dovršnik *wywyższyć* : drugot. nedov. *wywyższać*, iz katerega moremo rekonstruirati nesestavljeni nedov. *vyš6šiti, prim. enako tvorjene in izpričane nesestavljene glagole, npr. p. *gorszyć*, gluž. *mjeňšíc*, *lěpšíc*, *horšíc*, *krótšíc* itd. Tako domnevo upravičuje tudi dejstvo, da so bili nesestavljeni glagoli nekdanj pogostejši in da so jih v mlajših obdobjih v razvoju slovanskih jezikov izpodrinjali predponski glagoli.⁴⁰

V slovanskih jezikih je mogoče najti še druge glagolske izpeljanke iz kratke PP, npr. sln. *krepljeti* -*im* 'postajati krepkejši', sh. *děbljati* -*am* 'postajati debelejši', *dražati* -*am* 'postajati dražji'. Za celovitejšo predstavitev glagolske izpeljave iz PP v slovanskih jezikih jih bo nedvomno treba še celoviteje zbrati.

V tesni zvezi s povedanim so tudi samost. s pripono -*ina*, ki so v delu slovanskih jezikov tvorjeni iz osnovnika v delu pa iz PP:⁴¹ a) — *bliziná* : sln. nar. *blizína*, sh. *blizína*, mak. *blizina*, r. *bliziná*, ukr. *blyzná*; — *blížiná* : sln. *blížina*, dluž. *blížyna*, gluž. *blížina*; b) — *niziná* : sh. *nizína*, mak. *nizina*, blg. *nizína*, ukr. *nyzyna*, p. *nizína*; — *nižiná*: č. *nížina*, slš. *nížina*, dluž. *nižyna*, gluž. *nižina*, sln. *nižina*; c) — *vysiná*: sh. *visína*, mak. *visina*, blg. *visiná*; — *vyšiná*: sln. *višina*, č. *výšina*, slš. *výšina*, gluž. *wyšina*, dluž. *wušyna*; d) — *ožiná*: sln. *ožina*, sh. *užina*, č. *úžina*, slš. *úžina* (: drugače tvorjenim sopomenkam). — Še dva primera samostalniške izpeljave iz supletivne osnove:

e) — **veť'ina*/**veť'6šina*: sln. *večina*/*vekšina*, sh. *večina*, kajk. *vekšina*, č. *většina*, slš. *váčšina*, gl. *vjetšina*; f) — *m6ńina/*m6ń6šina: sln. *manjšina*, sh. *manjina*, č. *menšina*, slš. *menšina*, dluž. *mjenšina*.

³⁷ *Etymolohičnyj slovnyk ukrains'koj movy* I, 1982, 438, s. v. *vuz'kyj* glagol sicer navaja, a ga podrobneje ne razlaga.

³⁸ Etimološko se pridevnik izpeljuje iz **ūpso-*, prim. stvn. *ūf* 'na', gr. *ὑψελός* 'visok', prim. *V. Machek*, ESCJ, 1971, 705.

³⁹ Ta primernik zasluži pozornost, saj ga v morfni podobi *vyšy(j)* najdemo v ukr. narečjih ob knj. *vyščyj*. Podobno tudi severnokašub. primernik *vikši* k prid. *valgi* 'velik'. Ker *k* v tem primerniku ni mogel nastati po redni poti, moramo domnevati, da je analogen. Morda je nanj vplival primernik **veķš-*, s katerim sta se ponekod začela pomensko prekrivati; prim. izpodrivanje primernika *veť'6š-* s primernikom *vyš6š-* v sh. prisl. *više* 'več', dluž. prisl. *węcej/wušej* in dluž. glagol *porušýs* 'mehren'.

⁴⁰ *H. Schuster-Sewc*, n. d., passim; *R. Grzegorzyczkowa*, *Czasowniki odmienne*, we współczesnym języku polskim, 1969, 49.

⁴¹ *ESSJ* 2, 1975, str. 123, šteje sam. *blížiná* za izpeljanko iz primernika, sam. *bliziná* pa za drugoten.

III. Izpeljanke iz stranskosklonske PP

Glagolske tvorjenke iz stranskosklonske PP, so se posplošile v pretežni večini slovanskih jezikov, le v primernih prislovov so se ohranjale kratke oblike im./tož. ed. s. sp., npr. **bol'e*. V razpravi izhajam iz slovenskega gradiva, gradivo iz drugih slovanskih jezikov pa dodajam za primerjalno-zgodovinsko svetlitev pojava.⁴²

10 Sln. nedov. *bôljšati* 'bessern, auferbauen' je izpeljan iz PP **boljš-* (psl. **bol'čš-*) k prid. *dober*; povezuje se s predponami *iz-*, *po-*, *pri-*, *z-*, inhoativen pomen dobi prek morfema *se*. Za sh. imamo izpričan nedov. *bôljšati -am*,⁴³ vendar so danes v rabi predvsem predponski dovršniki, npr. *pobôljšati* : drugot. nedov. *poboljšavati*. Iz stranskosklonske PP **bol'čš-* (prim. ukr. primernik *bil'syj*) je izpeljan ukr. nedov. *bil'saty -aju* 'povečevati se, rasti' z izrazitim inhoativnim pomenom in blr. nedov. *ból'sac*⁴⁴ ter ukr. *bil'syty -šu*, blr. nar. *ból'syt*, knj. *ból'sycca*.

11 Sln. nedov. *dâljšati -am* 'verlängern' je izpeljan iz PP *dâljši* (psl. **dól'čš-*) k pridevniku *dolg*, nar. tudi k *daleč*⁴⁵ (psl. **dal'čš-*). Iz stranskosklonske PP **dal'š-* je treba izhajati v sh. *daljšati* 'removere',⁴⁶ ohranjenim v kajk. dov. *podaljšati*. Iz kratke PP je sh. nedov. *daljiti -im* 'odgadniti'⁴⁷ : dov. *událjiti* : drugot. nedov. *udaljšavati* in v blr. nedov. *dálic'* 'oddaljevati se' (iz **dal'ěti-ějō*), *dálic'* '-u' 'oddaljevati' (iz **dal'iti -išō*).⁴⁸

12 Sln. nedov. *drâjšati* 'verteuern', dov. *podrâjšati -am*, je izpeljan iz PP *drajši*, ki jo Ramovš razlaga iz **dragějši*⁴⁹ ob knj. *drâžji*, sh. *drâži*, r. *doróže*. Iz stranskosklonske PP **doržčš-* je tvorjen ukr. nedov. *doróžsaty -aju* in *doróžčaty -aju* 'postajati dražji'; zadnji primer ima spet disimilativni razvoj soglasniškega sklopa -žš- > -žč-.

13 Sln. nedov. *cenějšati -am* 'licitieren, handeln, feilschen' je iz PP *cenějši*. Edina vzporednica bi bila lahko iz kratke PP *cjěnjī* (iz **cěn'č-*) tvorjeni sh. ponavl. glag. *cěnjkatī se/cjenjkati se/cenkati se* 'tržiti, pogajati se', ki ga Skok zaradi pripone *-kati* razlaga kot manjšalno tvorjenko.⁵⁰ Razlago iz kratke

⁴² Za izhodišče sem vzela odzadnji slovar slovenskega jezika, izpisan po Pleteršnikovem slovarju; stanje se ne ujema popolnoma s tistim, ki je kodificirano v SSKJ.

⁴³ V *Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika I*, 547, je glagol naveden kot prehodni ('meliozem facere') in neprehodni ('meliozem fieri') s pripombo, da je iz *Stuličevega* slovarja iz 16. stol. *Belostenčev* *Gazophylacium II*, 25, tega glagola ne navaja, pač pa besedno zvezo *bolyega/bol'fega činiti*; neprehodni pomen naj bi imela zveza *boljši biti*, izpričana pri *Megiserju*, Slovensko-latinsko-nemški slovar, 1977, 9 in 10.

⁴⁴ *Belarуска-ruski slovník*, 1962, 129; *I. I. Nosovič*, n. d., 30, ima v tem pomenu obliko *bol'sec'*.

⁴⁵ V psl. je bil **dal'čjč* le primernik prid. *dalečъ*, primernik **dól'čjč* pa k prid. *dvlgъ*.

⁴⁶ Glagol navaja *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika II*, 245, poleg tega pa tudi obliko *dalšati*, zapisano le v *Stuličevem* slovarju.

⁴⁷ Tudi ta glagol je prvi (in edini) zapisal *Stulič*; sh. predponski dov. *odáliti*, *òdalim* bi bil lahko tvorjen bodisi iz osnovnika bodisi iz samostalnika.

⁴⁸ *Slovník prasłowiański II*, 1976, 335, izpeljuje te glagole iz pridevnika **dal'-čjč*/**dal'ekъ*; *ESSJ* 4, 1977, 186, iz sam. *dalъ.

⁴⁹ *F. Ramovš* (*Morfologija slovenskega jezika*, 1952, 107) omenja rožansko *drâjša* < *drajějši* < *dragějši.

⁵⁰ *P. Skok*, *ERHSJ I*, 1971, 263; *M. Pešikan* pa meni, da gre za ekspresivno glagolsko obliko (ustno izraženo mnenje, posredovano prek *J. Vlajić-Popović*).

PP res moti glagolska pripona *-kati*, ki je v izpeljankah iz PP ne srečamo nikjer drugje. V ostalih slovanskih jezikih prevladujejo tvorjenke iz osnovnika.

14 Sln. nedov. *gôršati -am* 'verschönern' je izpeljan iz PP *gôrši* (psl. **goř6š-*) 'hujši, slabši' in 'lepši, zalejši' k prid. *zâli* (psl. *zôlŕ-jô) 'slab, hudoben' in 'lep, krasen'. Pomen 'lep, krasen' je samo slovenski. Sh. nedov. *gôršati -am* je prehodni in neprehodni,⁵¹ v knj. jeziku se nadomešča s predpionskimi *pogôršati* : drugot. nedov. *pogoršavati*. Ukr. nedov. *híršaty -ae* 'poslabševati se' je iz ukr. *híršyj* (psl. **goř6š-*) in izrazito inhoativno. Iz stranskoslonske PP **gor6š-* je tvorjen faktivni glag. **gor6šiti -'o*: p. *gorszyć* : dov. *po-gorszyć* : drugot. nedov. *pogorszac*, gluž. zastar. *horšic so* 'sich über jemand beschweren' : dov. *pohoršic*, dluž. *goršys* 'sich ärgern, sich nicht gefallen lassen wollen' : dov. *pogoršys*, č. *horšiti*, slš. *horšit'*.

15 Sln. nedov. *hûjšati -am* 'slabšati' in 'postajati suh' (povezuje se s predponama *iz-*, *s-*) je tvorjen iz PP *hûjši* (psl. **xud'6š-*; sln. *huji* je iz **xud'6-j6*, r. *xúže*) k prid. *hud* 'slab; suh; jezen';⁵² je eden redkih primerov te izpeljave v sln., ki so lahko prehodni in neprehodni. Kajk. predpionski dovršnik *po-hujšati* (iz PP *hujši*) v sh. knj. jeziku nima vzporednice, izpričan je v r. nedov. *uxudšat'*, ki je vidski par k faktivnemu *uxúđšit'*. Iz kratke PP (psl. **xud'6-j6*) je izpeljan blr. nedov. *xužyc' -'iju* (iz **xud'eti -'ejô*).⁵³ — Sicer so v slovanskih jezikih številni glagoli, izpeljani iz osnovnika tega pridevnika s priponami **-eti* **-ejô* (r. *xudél'*, blr. *xudzec'*, str. *xuděti*, stesl. *xuděti*, sh. *hudjeti*, sln. *hudeti*; *-*noti* *-*neš6*: č. *chudnouti*, slš. *chudnúť*, gluž. *chudnyć*, dluž. *chudnuš*, p. *chudnać*, ukr. *xudnuty*); *-*ati* *-*ajô* (r. *xudat'*, blr. *xudác'*) kot neprehodni in s priponama **-iti* *-*iš6* (sln. *huditi*, sh. *hūđiti*), *-*ati -ajô* (sh. nar. *hūđat'*⁵⁴) kot prehodni.

16 Sln. nedov. *krâjšati -am* je tvorjen iz PP *krâjši* (psl. **kort'6š-*) k prid. *kratek*,⁵⁵ povezuje se s predponami *o-*, *po-*, *s-*, *u-*, *vz-*. Popolnoma mu ustreza kajk. dov. *skrajšati* (iz PP *krajši*) ob sh. knj. *kračati* 'krajšati se' : drugot. nedov. *skračavati/skračivati*, tvorjenim iz knj. PP *krâči*.⁵⁶ V ukr. je izpričan inhoativni nedov. *koróšaty -aju* 'skrajševati se' (k ukr. PP *koróšyj*). Iz stranskoslonske PP je tvorjen faktivni nedov. **kort'6šiti*: gluž. *krótšic* 'krajšati', nepreh. *krótšic so* 'krajšati se (dan)'.⁵⁷ — Sicer so v slovanskih jezikih izpričane številne izpeljanke iz osnovnika **kort-/*kort6k-* s priponami **-iti*, *-*iš6*:

⁵¹ Po podatku *Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika* III, 293, je glagol prvič zapisan že v 16. stol.; o tvorbi iz PP govori A. Belić, *Istorija srpskohrvatskog jezika* II/1, 169–70.

⁵² Pridevnik *hud* je pridobil pomen 'jezen' iz glagola *huditi se* 'jeziti se', v katerem se je redno lahko razvil, prim. č. *zliti se* 'jeziti se', dluž. *goriš* 'jeziti'.

⁵³ I. I. Nosovič, n. d., 684, ob stranskoslonskem prislovu *xúđce* 'hujc'.

⁵⁴ Podatek je vzet iz P. Skoka, ERHSJ I, 1971, 692.

⁵⁵ Poleg primernika *krâjši* navaja *Pleteršnik* v svojem slovarju še naslednje oblike: a) *krâčji* (prim. sh. *krâči*, r. *koróče*) iz posplošene osnove im. ed. m. in s. sp. **kort'6š*; b) *krâji*, npr. *kraja pot*, analogno po *slaji*, *mlaji*; c) *kratkejši*. Primernik *krâjši* razlaga Ramovš, op cit., 107, iz stranskoslonske PP **krat'6š-* > **kračš-* > *kraš-* z drugotnim prehodnim *-j-*.

⁵⁶ Sh. nedov. *krâčati -am* 'postajati kratek' je verjetno tvorjen iz osnove *kratki*, prim. še *gorčati*, *dražati*, kot domneva P. Skok, ERHSJ II, 1972, 183, čeprav bi se tudi iz PP *kratš-/kračš-* razvil *krač-*.

⁵⁷ H. Schuster-Sewc, n. d., 9, 1981, 683, izpeljuje gluž. *krótšic* in dluž. *krotcyš* iz osnovnika *krótk-/krotk-* s prehodom *-tč-* > *-tš-* > *ts'*; E. Berneker, SEW, 577, ga izpeljuje iz PP.

sln. *kratiti*, sh. *krátiti*, mak. *krati*, ukr. *korotyty*, r. *korotíti*, č. *kratiti*, p. *krócić*, dluž. *krotcyś*; *-ėti*, *-ějy*: r. *korotét'*; **-ati*, **-ajy*: r. *korotát'*.

17 Sln. nedov. *lājšati -am* (uporablja se še s predponami *iz-*, *o-*, *po-*, *z-*) bi moral biti tvorjen iz PP *lājši* (psl. **lǎžš-*), ki pa je v tej obliki ne omenja noben slovenski slovar, ampak je prevladal primernik *lājži* (iz **lǎg'6-j6*). Primernik *lājši* se bere v spominih I. Hribarja (*zaradi lajše kontrole in večje preglednosti*).⁵⁸ Razložiti ga moremo iz stranskosklonske PP **lǎžš- > *lǎžš- > > laš-* s prehodnim *-j-*, ki je lahko tudi analogen po *krajši*, *mlajši*, *slajši*. — Iz sh. poznamo nedov. *lākšati -am* (prehoden in neprehoden), izpričan v 18. stol. in izpeljan iz PP *lākšī*⁵⁹. Iz iste osnove je tudi slš. nar. *-lākšič*⁶⁰ k primerniku *l'ākši*. — V slovanskih jezikih prevladujejo izpeljanke iz osnovnika **lǎg-/*lǎgǎk-* s priponama **-iti -iš6* (dluž. dov. *polažcyś*, gluž. *woložic*: drugot. nedov. *woložeć < *vy-lǎg'-ati*, stsl. *lǎgǎčiti*⁶¹, slš. dov. *pol'ahčit'*: drugot. nedov. *pol'ahčovat'*) in *-ati -ajy* (sln. *lehčati/lahčati*, sh. *lākčati*) kot neprehodni glagoli in s pripono **-ati *-ajy* (r. *legčát'*) kot neprehodni.

18 Sln. nedov. *lěpšati -am* (povezuje se s predponami *iz-*, *ob-*, *po-*) je izpeljan iz PP *lěpši* (psl. *lěp'6š-*) k prid. *lep*. Iz enake PP je tvorjen sh. nedov. *ljěpšati -ām*⁶²: dov. *uljěpšati*: drugot. nedov. *uljěpšávati*. V severnoslovanskih jezikih postane PP **lěp'6š-* supletivna k pridevniku *dobrǎ*. Iz nje se izpeljujejo faktitivni glagoli s pripono **-iti *-iš6*: sh. *ljepšiti*,⁶³ č. *lepšiti* 'boljšati': *polepšiti*, slš. *lepšit'sa*: dov. *polepšit'sa*, gluž. zastar. *lěpšic* (danes se uporabljajo predvsem predponski dovršniki), dluž. *lěpšyś*, kaš. *lepšec*: dov. *polepšec*, p. dov. *ulepszyć*: drugot. nedov. *ulepszac'*,⁶⁴ blr. dov. *palepšyc'*; inhoativni z **-ati *-ajy* iz **-ėti *-ějy*: blr. inhoativni *lěpšac'* 'postajati boljši': dov. *palepšac'*, ukr. *lěpšaty* 'boljšati se': p. drugot. nedov. *ulepszac'* je vidski par k dov. *ulepszyć*, sln. *lěpšati* bi se lahko navezoval tudi na stare ponavljalne glagole s pripono **(j)ati *(j)ajy*.

19 Sln. nedov. *mānjšati -am* (povezuje se s priponami *iz-*, *o-*, *po-*, *u-*, *z-*) je izpeljan iz PP *mānjši* (psl. **mǎnǎš-*) k prid. *majhen*. Za sh. je izpričan nedov. *manjšati -ām*, zapisan le enkrat v 17. stol., v kajk. pa se uporabljajo predponski dovršniki tipa *zmenjšati* (primernik *menjši*).⁶⁵ Knj. sh. nedov. *manjiti -im* je izpeljan iz PP *mānjī*. Ukr. nedov. *ménšaty -aju* ima inhoativni pomen 'manjšati se', enako tudi r. nar. *men'sat'*, vendar pa je r. nar. (pskovsko, tversko) tudi prehodni, enako v sln. in sh. V r. in p. je tako glagolsko tvorjenko najti v predponskih nedovršnikih: r. *umeňšat'*: dov. *uměhšit'*, p. *zmnějszac'*: dov. *zmnějszyć*; p. oblike so iz primernika **mǎnǎjš-*. — Iz stranskosklonske PP sta tvorjena faktitivni glagoli **mǎnǎšiti/*mǎnǎjšiti* (sh. *mānjšiti*,⁶⁶ ukr. dov. *změnšyty*: drugot. nedov. *zmenšuvaty*, r. dov. *uměn-*

⁵⁸ I. Hribar, Moji spomini I, 1983, 448.

⁵⁹ V *Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika* 5, 891, se navajajo še primerniki *lagši*, *lāhši*, *lāglji*, *lakčiji*.

⁶⁰ J. Orlovský, Gemerský nářečový slovník, 1982, 160.

⁶¹ A. Dostál, n. d., 218.

⁶² V. S. Karadžić, Srpski rječnik, 1969 (repr.), 577, ga lokalizira v Hercegovino.

⁶³ P. Skok, ERHS II, 297, ga citira iz *Stulicevega* slovarja.

⁶⁴ R. Grzegorzycykowa, n. d., 49, šteje glagol *polepszac'* za izpeljanko iz pridevnika in ne za izglagolsko tvorbo.

⁶⁵ Po pričevanju *Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika* VI, 451, je primernik *mānjši* pogost >u starijim knjigama do 18. st., osobito čakavskim.

⁶⁶ Gl. op. 65, 451.

šit' : drugot. nedov. *umenšát'*, blr. *ménšycca* : dov. *umenšyc'* : drugot. nedov. *umenšac'*, stp. *mniejszyć*,⁶⁷ danes se uporabljajo predvsem predponski glagoli *zmniejszyć* : drugot. nedov. *zmniejszac'*, gluž. *mjeńšić*, danes predvsem kot predponski dov. *pomjeńšić*, dluž. *mnyejsyś*, danes predvsem kot predponski dov. *pomjeńšyś*,⁶⁸ č. *menšiti*⁶⁹) in inhoativni **mónšěti/*mónějšěti* (r. *meńšet'*, p. *mniejszeć*, stcsl. *omónšati*).

20 Sln. nar. nedov. *měkšati -am* 'mehčati' (povezuje se s predpono *o-*) je tvorjen iz PP *měkši* (psl. **męk'ǫš-*) k prid. *mehek/mehak*.⁷⁰ Za sh. je izpričan nedov. *měkšati/mehšati -ām* (prehodni in neprehodni)⁷¹ iz (tudi) knj. primernika *měkši*, čeprav se pogosteje uporabljajo predponski glagoli tipa *uměkšati* : drugot. nedov. *umekšávati*. Ustreza mu ukr. nedov. *m'akšaty -aju* z inhoativnim pomenom 'postajati mehkejši', iz tipa na *-ěti -ějo*, in ukr. faktitivni nedov. *m'akšyty* : dov. *zm'akšyty* : drugot. nedov. *zm'akšuvaty*. — V slovanskih jezikih so pogostejše izpeljanke iz osnovnika **męk-/mękǫk-* z glagolskimi priponami **-iti *-iš6*: **męčiti/*mękǫčiti* (sln. *mečiti*, sh. *měčiti*, č. *měkčiti*, slš. *mākčít'*, gluž. dov. *zmjehčič*, dluž. dov. *rozměkcyś*, p. *miękcyć*, r. *m'agčít'*, blg. dov. *smekčá* : drugot. nedov. *smekčávam*) za faktitivne glagole; s priponama **-ěti *-ějo* (sln. *měcati*, p. *miękczec'*, r. *m'agčét'/m'agčat'*,⁷² blr. *m'akčéc'*); **-nǫti *-neš6* (sln. *meknuti*, sh. *měknuti*, č. *měknouti*, slš. *māk-nút'*, dluž. *měknuc'*, p. *mięknać*, blr. *m'aknuc'*, r. *m'aknuc'*) za inhoativne glagole. Glagoli s pripono *-ati -ajo* (sln. *mehčáti/měcati*, sh. *mekčati*) so prehodni in oblikovno sovpadajo lahko z glagoli s prvotnim *-ěti*.

21 Sln. nedov. *mlājšati -am* (povezuje se s predpono *po-*) je izpeljan iz PP *mlājši* (psl. **mold'ǫš-*) k prid. *mlad*.⁷³ V kajk. se danes govorijo predponski glagoli *pomlajšati* (iz primernika *mlajši* poleg sh. knj. *mlādi*, sln. *mlaji*). V ukr. se je razvil inhoativni nedov. *molódšaty* 'mlajšati se'. — Sicer so v slovanskih jezikih pogostejše tvorbe iz osnovnika s pripono **-iti *-iš6* (sln. *mlāditi*, sh. *mláditi*, blr. *maladzic'*, ukr. *molodyty*, r. *molodít'*, kaš. *mlodzec sa*, slš. nar. *mladiť sa*, č. *mladiti*, dluž. predponski *psemložíš se*, gluž. *womłodzić*) za faktitivne glagole; s priponama *-ěti -ějo* (sln. *mladěti*, blr. *maladzéc'*, ukr. *molodity*, r. *molodét'*, p. *mlodnieć*, kaš. *mlodniec*) ter **-nǫti, *-neš6* (č. *mládnouti*, slš. *mladnút'*) za inhoativne glagole.

22 Sln. dov. *iz-rějšati -am* 'narediti redkeje' nima izpričanega nesestavljene-ga nedov. **rejšati -am* 'redčiti', pa tudi primernika **rejši* (psl. **rěd'ǫš-*) k prid. *redék* ne. Tak primernik je posplošen v gluž. *rědši*, dluž. *rědšy*, č. *řidší*, p. *rzadszy*, ukr. *řidšyj/řidíšyj*, sln. nareč. *reji*,⁷⁴ sh. *rěđi*, r. *reže*. Iz stransko-sklonske PP **rěd'ǫš-/*rědějǫš-* je tvorjen ukr. inhoativni nedov. *řidšaty/řidí-*

⁶⁷ Glagol navaja tudi Grzegorzcykoma, n. d., 49.

⁶⁸ H. Schuster-Sewc (n. d., 12, 923) govori o večji pogostnosti predponskih glagolov.

⁶⁹ Glagol obravnava tudi V. Machek, ESČJ, 359.

⁷⁰ M. Pleteršnik navaja v svojem slovarju poleg knjižnega *mehkejši* še: a) *mečji* iz **męk'ǫjb*, b) blkr. *mehlji* z analognim *-lji* po *globlji*, prim. tudi sh. nar. *meklji* (A. Belić, n. d., str. 171). F. Bezljaj, ESSJ II, str. 176, s. v. *mehek*, navaja še beneško *mehnejši*.

⁷¹ Od sh. glagolov iz PP so le glagoli *goršati*, *lakšati* in *mekšati* lahko prehodni in neprehodni.

⁷² V. Dal', n. d., II, 374.

⁷³ Znan je še primernik *mlāji* iz **mold'ǫjb*, sh. *mlādi*.

⁷⁴ Ta primernik, tvorjen iz **rěd'ǫjb* k prid. *rědzkъ*, navaja F. Ramovš, n. d., 106.

šaty -aju,⁷⁵ 'redčiti se' in gluž. faktitivni nedov. *rědšic' -u* 'redčiti'. — Sicer v slovanskih jezikih prevladujejo tvorjenke iz osnovnika **rěd-/rědšk-* z glagolskimi priponami *-*ěti* *-*ějo* (r. *redět'/redčát'*),⁷⁶ ukr. *ridity/ridčaty*, p. *rzednieć'/rzdzieć'*⁷⁷), *-*noči* *-*neš6* (gluž. *rědnyč*, p. *rzednać*, č. *řidnouti/řidnouti*) za tvorbo inhoativnih glagolov; s pripono *-*iti* *-*iš6* (sln. *rěditi/redčiti*, sh. *réditi*, č. *řediti*, slš. *riedit'*, p. dov. *rozrzedzić* : drugot. nedov. *rozrzedzać*, r. *redit'*).

23 Sln. nedov. *slābšati -am* (povezuje se s predponama *o-*, *po-*) je izpeljan iz PP *slābši* (psl. **slab'6š-*) k prid. *slab*. Edina vzporednica je ukr. inhoativni nedov. *slabšaty/slabišaty -aju* 'slabeti' iz primernikov *slab'6š-/slaběj6š-*. — Dosti več je glagolskih izpeljank iz osnovnika s priponami *-ěti -ějo* (sln. *slaběti*, sh. *slābēti*, č. *slaběti*, p. zastar. *slabieć'*⁷⁸, blr. *slabéc'*, r. *slabét'*); *-*noči* *-*neš6* (ukr. *slabnuty*, r. *slabnut'*, blr. *slabnuc'*, p. *slabnać*, č. *slābnouti*, slš. *slabnút'*, dluž. dov. *moslabnuš*); *-*ati* *-*aj6* (ukr. dov. *oslabáty -aju* 'oslabeti' k neizpričanemu nedov. *slabati 'slabeti', prim. r. inhoativne *xudát'*, *xolodát'*) za tvorbo inhoativnih glagolov; s pripono *-iti -iš6*: sln. *slabíti*, sh. *slābiti*, r. *slābit'*, č. *slabíti*, slš. nar. *slabit'*, gluž. *slabić*, dluž. *slabiš* za tvorbo faktitivov.

24 Sln. nedov. *slājšati -am* (povezuje se s predponama *o-*, *po-*) je izpeljan iz PP *slājši* (psl. **sold'6š-*) k prid. *sladek*⁷⁹. V sln. se uporablja predvsem v prenesenem pomenu, npr. *slajšati komu življenje*. Kot predponski dov. *poslajšati* je izpričan v kajk. (k primerniku *slajši* ob knj. *sladi*, sln. *slaji*) in v ukr. inhoativnem nedov. *solódšaty -aju* (k primerniku *solódšyj*, prim. še p. *stodszы*, č. *sladši*, gluž. *slódši*). Sln. nedov. *slājati -am* bi bil lahko tip ponavljalnega glagola *sold-jati ob nedov. *solditi (prim. p. drugot. nedov. *osladzać* : dov. *oslodzić*, č. drugot. nedov. *oslazovati* : dov. *osladiti*). — Tudi pri tem pridevniku so v slovanskih jezikih pogostejše glagolske tvorjenke iz osnovnika s faktitivno pripono *-*iti -iš6*: sln. *sladiti*, sh. *sláditi*, r. *solodít'*, ukr. *solodýty*, blr. *solodzić'*, p. *slodzić*, č. *sladiti*, slš. *sladit'*, dluž. dov. *pšesložiš* : drugot. nedov. *pšesložaš*, gluž. *slodnić*; z inhoativnima priponama *-ěti -ějo*: sln. *sladěti*, gluž. *slodžec'*, p. *slodnieć'*⁸⁰, ukr. *solodítty*, r. *solodét'* oz. *-*noči* *-*neš6*: sln. *sladniti*, p. *slodnać*, č. *slādnouti*.

25 Sln. nedov. *tānjšati -am* (povezuje se s predponami *iz-*, *o-*, *po-*, *raz-*, *s-*) je izpeljan iz PP *tānjši* (psl. **t6ń6š-*) k prid. *tanek/tenak*. Iz enake osnove je kajk. predponski dov. *stenjšati* (primernik *tenjši*), medtem ko je sh. knj. *tánjiti -im*: drugotni (nepredponski) nedov. *tanjivati*⁸¹ iz primernika *tānji*

⁷⁵ V inhoativnem pomenu je izpričan tudi ukr. nedov. *ridčaty -aju* 'postajati redek', r. *redčát'* 'isto', prim. *V. Dal'*, n. d., IV, 120.

⁷⁶ To skupino inhoativnih glagolov navadno razlagajo iz glagolov s pripono *-*ěti -ějo*, prim. *V. Vondrák*, *Vergleichende slavische Grammatik II*, 1908, 221; *A. Vaillant*, n. d. III, 368—9; r. nedov. *dorožát'*, *m'agčát'* itd. bi bil torej arhaizem ob novjših glagolih *dorožét'*, *m'agčét'*, naslonjenih na r. pripono *-el' -eju*. *Grammatika russkogo jazyka I*, 1960, 535, govori o neproduktivni glagolski priponi *-a/-'a-*, ki se pojavlja pri izsamostalniških in izpridevniških glagolih; trditev ponazarja s primeri *obedat'* (*obed*), *kozyr'at'* (*kozyr'*), *dorožat'* (*dorože*), *krepcat'* (*krepcе*), *mel'čat'* (*mel'če*).

⁷⁷ Samogl. *-a-* v glag. *rzdnieć'/rzdzieć'* namesto **-e-* je pod vplivom osnovnika *rzadki*.

⁷⁸ *R. Grzegorzycykowa*, n. d., 25.

⁷⁹ Poleg tega je znan še primernik *slāji* < **sold'vjb*, sh. *slādi*.

⁸⁰ Glagol navaja *A. Brückner*, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, 1927, 499.

⁸¹ *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* 18, 104.

(psl. *t6ń6j6). Ukr. ima inhoativni nedov. *tónšaty -aju* (primernik *tónšyjs⁸²*, blr. *tónšy*, r. *tón'se*). Iz stranskosklonske PP **t6ń6š-* se lahko izpeljuje gluž. nedov. *čeńšić* 'tanjšati': dov. *sćeńšić*. Iz osnovnika **t6n-/*t6ń6k-* so izpeljani glagoli s faktitivno pripono *-iti *-iš6: sln. *teníti*, sh. *tančiti*, č. *teniti/tenčiti*, p. *cieńczyć*: dov. *ścieńczyć*: drugot. nedov. *ścieńczać*, dluž. *pošańcys*, blr. *tončyc'*, r. *tonít6*; inhoativno pripono -ėti -ěj6: r. *tonél/tončát* p. *cieńiec*, sln. *tenėti*. V sh. *tánčati -ám* (prehodni in neprehodni) gre verjetno za sovpad dveh glagolskih pomenov, inhoativnega in faktitivnega.

Navedenim glagolom iz PP, obravnavanim na podlagi stanja v slovenščini, je mogoče dodati še druge glagolske tvorjenke. Za ilustracijo: 1. gluž. nedov. *rjeńšić* 'lepšati': dov. *porjeńšić*: drugot. nedov. *porjehšec* je tvorjen iz PP *rjeńš-i* (psl. **ręd6ń6š-*, prim. sln. *urediti se*), medtem ko je dluž. dov. *pšerędnis* iz osnovnika *rędny* (psl. **ręd6n-*). 2. Gluž. nedov. *tuńšić* 'cenejšati': dov. *stuńšić*, dluž. le dov. *potuńšys*, je izpeljan iz PP **tuńš-* (iz **tuh6š-*, gluž. *tuńši*, dluž. *tuńšy*). Prim. v enakem pomenu sln. *cenejšati*, morda sh. *cenjkati se* 'pogajati se', p. inhoativni nedov. *tanieć*: dov. *stanieć* 'poceniti se' (iz etimološko nejasnega prid. *tani* 'cenen'). 3. Gluž. nedov. *židšić*: dov. *požidšić*: drugot. nedov. *požidšec* je tvorjen iz PP *židši* 'redok (tekočine)' (iz **žid'6š-*) k prid. *židki*. Poleg omenjene je izpričana tudi izpeljava iz osnovnika (brez pripone *-(š)kš*): *židnyć* (faktitivni in inhoativni pomen). 4. Ukr. nedov. *gládšaty -aju* 'debeliti/rediti se' je izpeljan iz PP *gládšy* (iz *glad'6š-*) k prid. *gládkyj* 'debel, rejen', v katerem se je omenjeni pomen razvil prek 'gladek, raven'. 5. Ukr. nedov. *hlybšaty -aju* 'postajati globlji' je tvorjen iz PP *hlybšy* (iz **glyb'6š-*) k prid. *hlybokyj* 'globok'. 6. Ukr. nedov. *harnišaty -aju* 'lepšati se, boljšati se' je tvorjen iz PP *harnišy* k prid. *hárnyj* 'lep, dober'. 7. Ukr. nedov. *kráščaty -aju* 'lepšati se' je tvorjen iz PP *kráščy* k prid. *krásnyj*.

Obravnavani korpus primerov iz slovanskih jezikov zadošča za nekaj sklepov.

Izpeljave iz PP so ugotovljive v vseh slovanskih jezikih razen v bolgarščini, iz makedonščine pa je tu registriran le glagol *bliži (se)*. Ta dva jezika sta slovansko stopnjevanje nadomestila z analitičnim: mak. *dobar — podobar — najdobar*, blg. *hubav — pohubav — najhubav* itd. Najbolj so razširjene glagolske izpeljanke s pripono *-iti *-iš6, izpričane v vseh jezikih, vendar ne povsod enake pogostnosti: število primerov pada v smeri proti poljščini, beloruščini, ukrajiniščini in ruščini. Od južnoslovanskih jezikov ohranja največ primerov srbohrvaščina (*dljiti/duljiti, manjiti, bližiti, ljepšiti*), slovenščina le *ožiti, -bližiti, -daljiti*. — Tvorjenke s pripono *-ati *-aj6 so se v poljščini /ruščini/ obeh lužiških srbščinah ohranjale kot drugotni nedovršniki, r. *snízit'*: *snízít'*, *ponízyc*: *ponízac*, gluž. *porjeńšić*: *porjehšec*, v češčini pa so prehajali med glagole na *-ovati*, č. *povyš-ovati, zvětš-ovati, poníž-ovati*. V slovenščini in v srbohrvaščini (razen nekaj izjem) so glagoli na *-ati -am* tudi nesestavljeni (trajni ali ponavljalni), npr. sln. *večati*, sh. *večati*, ni pa vselej jasno, ali so nastali na podlagi praslovanskih ponavljalnih glagolov na *-ati* ali pa morebiti po razstavitvi (dekompoziciji) drugotnih nedovršnikov. — Tvorjenke s pripono *-ėti *-ěj6 imajo izrazit inhoativni pomen, ohranjene so v ukrajinskih izpeljanih glagolih na *-ati -aj6* in v sh. inhoativnih *debljati*,

⁸² V str. prid. *тънькъ* (psl./stcsl. *тънькъ*) razlagajo nastanek *ъ* < *ь* po prilikovanju.

dražati 'postajati drago/dražje', *duljati* 'postajati daljši' ter sln. *hujšati* 'postajati bolj suh'. Izpeljava glagolov iz PP je bila verjetno mogoča že v praslovanščini (skupina glagolov pod I in II), medtem ko so izpeljave iz stranskosklonske PP najmlajše in tesno povezane z razvojem primernikov oziroma posplošitvijo kratke (tj. nekdanjega im. ed. m. in s. spola) ali stranskosklonske podstave na vso paradigmo. Zaradi poznega nastanka je med glagoli te skupine v slovanskih jezikih več razločkov, npr. izraziti inchoativni glagoli v ukrajiniščini (nekaj primerov te vrste je tudi v sh.), ki jih genetsko izpeljujejo iz vrste glagolov na *-ěti* *-ějo*, ponavljalno-faktivni glagoli na *-iti* *-išb* v južnem delu zahodnoslovanskih jezikov (znani pa tudi drugod), trajni in ponavljalni glagoli na *-ati* *-am* v slovenščini in srbohrvaščini, pri katerih pa ni povsem jasno, ali so nastali na podlagi praslovanskih ponavljalnih glagolov na *-ati* *-ajo* ali pa po dekompoziciji iz drugotnih nedovršnikov.

Med izpeljankami iz osnovnika in primernika je verjetno obstajal pomenški razloček, a le toliko časa, dokler se je ohranjala zavest o različnosti podstave; v nasprotnem primeru se je razloček zabilisal, npr. *bliziti* : *bližiti*.

SUMMARY

In Slavic languages, verbs derived from comparative adjectives are classifiable into three groups:

(i) Derivatives from the short suppletive base of comparatives (in Proto-Slavic typical of nom. sg. masc. and neut.) existed already in OCS, e. g. *pro-dbliti*, (*u-*)*mьniti* (prefixed verbs); they are found even in those modern Slavic languages which have generalized the base of the oblique cases of comparatives.

(ii) Derivatives from the short nonsuppletive bases of comparatives; these bases differ from the bases of positives by their palatalized/yodacized consonant and a zero suffix, e. g. *bliz-ъkъ* : *bliž-ъjъ*. Judging by the area in which they appear, these derivatives could have been formed already in the late Proto-Slavic, perhaps soon after its disintegration, and by all means after the phonemicization of the results of yodacization.

(iii) Derivatives from the long (i. e. oblique-case) base of comparatives began to be formed in large numbers only after the base of the oblique cases had been generalized, and only in those languages/dialects in which the generalization occurred. On account of their recent origin, the verbs of this group differ between the Slavic languages in many ways; cf. the exclusively inchoative verbs in the Ukrainian (there are a few examples also in Serbo-Croatian), which are considered to be genetically connected with the old verbs in **-ěti* **-ějo*; the exclusively iterative-factive verbs in **-iti* **-išb*, most common in the southern West-Slavic areas, but existent also elsewhere; the exclusively iterative-inchoative verbs in **-(')ati* **-(')ajo* in Slovene and Serbo-Croatian, of which it cannot be ascertained with certainty whether they were formed on the model of an identical Proto-Slavic type or from secondary imperfectives by decomposition.

DOGODEK IN VEST

(K teoriji časopisne vesti in jezikovnostilistični analizi poročevalskih žanrov)

Pri tem poskusu teoretične obravnave novinarske vesti se ne izhaja iz didaktičnega navodila, po katerem se besedilo vesti organizira iz podatkov, ki so odgovori na znanih pet novinarskih K-jev. Vest je sporočilo o takem dogodku, ki ima manjše (omejeno) število našemu spoznanju dostopnih prvin; v novinarsko vest ne vstopajo konstitutive prvine dogodka (njegova pomenska vsebina), ampak njegove individualizirajoče prvine.

This attempt at a theoretic treatment of a journalistic news item refuses to take as its starting point the didactic instruction according to which the text of a news story is organized on the basis of facts answering "the five *wh's*" (*who, when, where, what, why/how*). Instead, it is suggested that a news item is a report on such an event which contains a minor number (a limited number) of elements accessible to our knowledge. What enters into a newspaper report is not the constitutive elements of an event (its semantic content), but its individuating elements.

Novinarska vest¹ se obravnava kot klasični in osnovni novinarski žanr (Slavković 1975, 135; 1979, 350; Košir 1981; Mistrík 1975, 116), iz katerega so se razvili drugi novinarski žanri. Zmeraj se poudarja kratkost vesti (Mistrík 1979, 119; Slavković 1975, 350; Djurić 1983; Jísl 1963, 16; Graunich 1960; Kurth 1942). Mnenja se večinoma ujemajo glede tega, da se v vesti stvarno ugotavlja *dejstvo, stanje, dogodek* (Mistrík 1979, 116) oz. da vest javnost obvešča o enem ali več dejstvih, o kakem dogodku, o določenem družbenem ali naravnem pojavu, o kaki osebnosti (Slavković 1979, 349). Razpravljalci se izogibajo definiranju vesti, ker je »laže vest objaviti, kot jo definirati« (Mistrík 1979, 119), vendar je iz razprav možno izluščiti naslednje lastnosti, ki bi se dale pritegniti v definicijo vesti²: kratkost, novost, aktualnost, resničnost, pomembnost in zanimivost, trdnost in enostavnost zgradbe, jezikovna jasnost, stvarnost, zgoščenost, natančnost, zanesljivost.

¹ V slovenski zadevni literaturi in govorni praksi se omahuje med poimenovanjema *vest* in *novica*, in sicer za isti pomen. V tem besedilu uporabljam strokovni izraz *vest*, kakor je (sicer mimo tradicije, ki sega v 18., zlasti pa 19. stoletje, ko je za ta pomen prevladoval termin *novica*) prevladal v strokovni rabi na Katedri za novinarstvo FSPN; s tem naj bi se utrdila tudi razlika nasproti *novici*, ki je v tem, da pomeni *novica vsebino vesti, novo*, ki se upoveduje v vesti. *Novica* je potemtakem lahko ubesedena tudi v kakem drugem novinarskem žanru. — V današnjih dnevnikih se besedi rabita neterminološko, pomenita eno in drugo, zlasti v rubričnih naslovih. — Omahovanje se širi še na besedo *informacija*; to se kaže v širši jezikovni praksi: »Moji interesi so bili silno široki in zbiral sem novice (danes pravim informacije) z vseh področij znanosti...« (Vid Pečjak, Zakaj sem znanstveni fantastik, Delo, 15. 9. 1983, 9). Z vprašanji te nejasnosti se ukvarja Splichal (1981, 23–36, zlasti 25), da bi vnesel red med poimenovanja *informacija*, sporočilo, komuniciranje.

² Definicija Jísla (1963, 16): Vest kot novinarski žanr je sporočilo o takem dejstvu, ki se bralcu kaže kot novo ali nastopa v za bralca novih soodvisnostih (tj. sporočilo o določenem dejstvu, do tedaj neznanem, neobjavljenem). To je natančno, stvarno, kratko in zanesljivo sporočilo. — Sporno je Slavkovićevo mnenje (1979, 350), da mora »vsaka vest vsebovati dodatna, drugotna dejstva in t. i. vrednostno sestavino, pojasnilo, tolmačenje in oceno.« To so zahteve t. i. razširjene vesti ali poročila. Kaže, da Slavković tu sprejema publicistično tradicijo romanskega sveta.

Na vsebino sporočila v vesti se nanašajo (in so za vest bistvene) novost, aktualnost, pomembnost oziroma zanimivost, na obliko (strukturo in obrazec) se nanašajo kratkost, trdnost in enostavnost zgradbe, zgoščenost, jezikovno ravnino zajemajo jezikovna jasnost, stvarnost (če slednjo razumemo kot prevladovanje konkretnega nad abstraktnim), natančnost (jezikovnega izraza).

Jasno je, da so navedene značilnosti hkrati tudi zahteve, ki se postavljajo pri oblikovanju vesti, so didaktična navodila; samo tako lahko sem spadata resničnost in zanesljivost, ki morata veljati za vse novinarske žanre. Pri sprejemanju vesti naslovnik ne preverja njene resničnosti, sprejema jo kot tako. Vest o dogodku, ki se dejansko ni zgodil, ali vest z neresničnimi podatki je s stališča novinarskega sporočila (žanra kot stalne oblike sporočanja) še zmeraj vest. Naslovnik lahko samo s preverjanjem ugotovi, da je vest, ki sicer v vsem ustreza zahtevam za tvorjenje vesti, lažna vest. Resničnost vesti, ki jo posebej poudarja Slavković (1979, 349—350), se zato vključuje v širšo družbeno vlogo vesti kot oblike sporočanja (»oblikovanja stališč in človekovo ravnanje«), zato skupaj z (Jislovo) zanesljivostjo vstopa v »družbeni odnos, v katerem se producirana sporočila usklajujejo z določenimi družbenimi potrebami« (Splichal 1981, 36).

Definicijske prvine vesti — novost, aktualnost, zanimivost; kratkost, strnjenost — so v sporočilu vsakokrat sproti ugotovljive, naslovniku se kažejo kot take, resničnost vesti (ki je sicer preverljiva) pa se kot pragmatična kategorija pri naslovniku predpostavlja (vest o dogodku sprejema kot resnično, dogodek vesti »je res«, verjame, da se je objektivno zgodil).

Kategoriji resničnost in zanesljivost zato ne »delata« vesti kot žanra, ampak tvorita kakovost odnosa med tvorcem in naslovnikom, in sicer v tem smislu, da sta za tvorca obvezujoči, ker sta pri naslovniku (po konvenciji) pričakovani in sta z vsakim posameznim nastopom naravnani k zaželenemu družbenemu reagiranju, ravnanju naslovnika.³

Uvrstitev vesti k t. i. resničnostnim (nefiktivnim, faktičnim; nasprotje: umišljenim, fiktivnim) besedilom je stvar tipologije žanrov in resničnosti vesti seveda ne zagotavlja, pač pa predpostavlja referenco vesti k obstoječi stvarnosti z enkratno, tvorcu in naslovniku skupno sporočevalno situacijo, točko javnega štetja časa, konkretno, zemljepisno določljivo točko na Zemlji, dejansko (živečo) osebo (Werlich 1979, 20).

Za dosežanje resničnosti (in zanesljivosti) ni v vesti nobenega posebnega oblikovnega (morfološkega) sredstva, ki bi se dalo zajeti v opis definicije. Resničnost vesti je — ontološko gledano — apriorna predpostavka; referenca vesti k dejanskosti je hkrati produkt te dejanskosti.

Opisno definicijo vesti daje Mistrík (1975, 126),* vendar ne v obliki trdilenega stavka, ampak kot model (formulo), v katerem kvalifikatorji simbolizirajo podrobnejše opise oblikovnih sredstev vesti:

$$\text{Vest} = \text{Js} [(\text{EHV}) (\text{LSM}) (\text{OT}_3)]^*$$

³ Zato se lahko zlorablja, najpogosteje v političnpropagandne namene.

* Za prilagoditev Mistríkovih parametrov slovenščini prim. J. Toporišič, Slovenska slovnica 1984, poglavje Sporočanje.

Kvalifikatorji tu pomenijo:

Oblikovna sredstva s pomočjo tvrnih prvin	}	E = ekstenzivnost, obseg, dolžina vesti, E_1 = npr. najmanjši, E_3 največji obseg;
		H = horizontalna (vodoravna) členitev besedila; H_1 je horizontalno nečlenjeno besedilo; H_3 je trostopenjsko besedilo;
		V = vertikalna (navpična) členitev besedila (umestitev pomembnih podatkov na določeno mesto v besedilu, na začetek, v jedro, na konec); V_1 ; žanri, ki se praviloma ne členijo, so enostopenjski V_1 ; tristopenjski, s pomembnostjo v zaključku V_3 ;
Oblikovna sredstva s pomočjo jezikovnih prvin	}	L = dolžina besede; če je povprečna dolžina besede 2,3 zloga, je L_1 , itd.;
		S = sindetičnost, tj. stopnja povezanosti besedila (ki se uresničuje s skladijskimi sredstvi); če je pogostnost veznikov od 0–5% je S_1 itd.;
		M = slogovni postopek; žanri z informacijskim, popisnim postopkom so M_1 , razlagalni M_3 ;
Oblikovne dopolnilne prvine, izven-jezikovne sestavine besedila	}	O = stopnja zastopanosti okazionalnih (priložnostnih) prvin (če v žanru teh prvin ni, če se z njimi ne računa, potem O_1 ; O_2 = besedila za radio (glasovna prвина); besedila dopolnjena s slikami, grafi = O_3 ;
		T = naslov in njegovo razmerje do besedila; če naslov ustvarja med seboj in besedilom napetost, potem T_1 , če se kratko nanaša na vsebino besedila, potem T_3 .

Js je stilni kvalifikator, npr. poročevalski; Ja je npr. analitični žanr, Jb pa beletristični; kvalifikator x je modalni, pomeni nenavzočnost avtorja v besedilu, nasprotje Y = navzočnost (npr. z ekspresivnimi prvinami).

Avtorji navajajo obratno členitev vesti nasproti drugim žanrom, tj. postopek od najpomembnejših k manj pomembnim. Gre za t. i. obrnjeno piramido (Slavković 1979, 350; Mistrík 1975, 120; Korošec 1979, 6) na osnovi česar se izračunava informacijska zgoščenost (t. i. obvestilnost) vesti po formuli

$$\text{Inf} = \frac{\text{Avt}}{\text{G} + \text{K}}$$

ki zahteva, da se vse avtosemantične (polnopomenske) besede ene povedi delijo z glagoli plus konektorji (»vezne besede«, zaimki, vezniki, predlogi), dobljene vrednosti pa morajo padati od prve k naslednjim povedim, če je vest pravilno strukturirana (Mistrík 1975, 121; Korošec 1979, 7–15).

Obravnavna se tudi obrazec vesti in podaja tipologija obrazcev (Korošec 1979).

Najbolj izrazita empirična postavka pri določanju vesti se nanaša na t. i. pravilo 5 K-jev. To pravilo pomeni, da odgovori na vprašanja *kdo*, *kdaj*, *kje*, *kaj*, *kako* (ponekod se navajajo samo štirje K-ji, brez *kako*, ali pa se pristavlja

še *zakaj* (po slovenski abecedi lahko *kako da?*) tvorijo vest, ker zagotavljajo zajemanje najvažnejših podatkov na najkrajši način. To je najpogostejše in tudi najenostavnejše didaktično pravilo novinarske vesti. Je res didaktično pomagalo (v podobni obliki znano že iz rimskega prava pri dokaznem postopku), uporabno pri izdelavi nekaterih obrazcev vesti in njihovih tipov (Korošec 1979), na splošno pa se njegov pomen precenjuje, ker ustvarja napačen vtis, da vest s svojo obliko in strukturo določa, da morajo biti v njej sporočene prav te (bistvene?) in ne druge prvine, s tem pa se zabriše — tudi za teorijo vesti — veliko pomembnejše dejstvo, da se je vest razvojno oblikovala kot posledica potrebe, zajeti v določenem sporočilu tisto sfero dogodkov, dejstev, ki ima manjše število za nas zanimivih prvin.

Zato bo tukaj zastopana teza, da je osnovne postavke za teorijo vesti (kot tudi drugih poročevalskih žanrov) treba iskati v objektivni stvarnosti, v dejanskosti. Iz nje jemljemo, ona nam »vsiljuje« prvine, ki jim pridajamo lastnosti podatkov. Dejanskost skozi prizmo komunikacijskega hotenja in pričakovanja sporočila o tej dejanskosti pri naslovniku sta prepleteni z vrsto družbenozgodovinskih vplivov in zaradi tega je določena stalna oblika sporočanja to, kar je (in vsebuje prvine, s katerimi se loči od drugih).

Dejanskost je seveda kompleksna in zapletena, zato za ponazoritev vzemimo iz nje kak preprostejši del, npr. dogodek (dejanje) in izpustimo dogajanje (stanje), procese in razmerja (vzročnost itd.).

Dogodek (kot izsek iz dejanskosti) bomo vzeli za izhodišče zato, ker iz izkustva vemo, da so dogodki, ki imajo majhno število našemu spoznanju dostopnih prvin. V splošnem standardu je *dogodek* širok pojem: utrinek zvezde, rojstvo, smrt, prometna nesreča, potres, padeč jabolka z drevesa, nogometna tekma itd. — Dogodek je vse, kar se je zgodilo neodvisno od nas, od našega vedenja, ali kot tako obstaja v naši zavesti: prometna nesreča — sežig G. Bruna na grmadi. Je zaključena, zaokrožena uresničitev naravnega ali družbenega zakona (ali zakonov). Iz tega nujno izhaja, da ima dogodek svoje ponovitve.⁴ — Ponovitev štejem za konstitutivno prvino dogodka. Nas zanima tisti dogodek kot izsek dejanskosti, ki ima tiste in toliko prvin, ki jih zaradi njihovega ponavljanja, frekventnosti, želimo zmeraj znova zvedeti. O njih želimo vedeti sproti, po možnosti vsako njihovo ponovitev.

Pri tej terminologizaciji dogodka moramo pritegniti družbenozgodovinski vidik: to, da nas zanimajo *prav ti dogodki*, *prav te prvine*, ne pa kake druge, izhaja iz družbenozgodovinske pogojenosti našega obnašanja. Družbenozgodovinsko je pogojeno, da nas poleg skrivnosti vesolja, atoma, ribonukleinske kisline, transuranskih kemičnih elementov, katerih obstojnost je nekaj tisočink sekunde itd., zanimajo dogodki: da se je prevrnil avtobus, da je imel slikar razstavo, da so na Cerkniškem jezeru ujeli veliko ščuko, da se je Janez oženil z Micko itd. V dejanskosti je sfera pojavov, ki nas zanimajo, ker smo to, kar smo, in celo pojavov, ki smo si jih »izmislili«, ki si jih »prirejamo« zato, ker smo to, kar smo, in nas *zato* potem zanimajo. Ta sfera je nastala z nekakšnim izborom iz tistega dela dejanskosti, ki je našemu spoznanju dostopen. Novinarska vest zajema tiste dogodke, ki imajo relativno najmanj takih prvin. To ponazorimo z zgledom.

⁴ Samo nastanek *našega* vesolja je dogodek, ki *za nas* nima ponovitve; ponovitev nastanka našega vesolja je vezana na njegov poprejšnji konec.

Dogodek: 1. Bil je občinski praznik mesta K. na obletnico bitke z Nemci na Senožetih. — 2. V počastitev praznika so odprli nov kulturni dom. — 3. Bil je kulturni program, ki so ga pripravili učenci šole v K. — 4. Na otvoritvi je govoril tov. A. B., borec XV. brigade in delegat občinske skupščine. — 5. Otvoritvi je prisostvoval tov. P. R., predsednik Združenja Zveze borcev NOV Slovenije. (Dogodek je dejansko v tč. 2; 3, 4, 5 so spremljajoče sestavine k tč. 2; tč. 1 je širša okoliščina; vse skupaj so prvine dogodka »otvoritev«.)

Besedilo časopisne vesti o tem dogodku:

K., 25. 7. 1985 — Za občinski praznik, ki ga občani K. praznujejo na dan, ko je bila leta 1945 na Senožetih nad K. bitka z Nemci, so v petek odprli nov kulturni dom. Na slovesnosti, ki so jo pripravili učenci osnovne šole v K., je govoril A. B., borec XV. brigade in delegat občinske skupščine, otvoritvi pa je prisostvoval tudi P. R., predsednik Združenja zveze borcev NOV Slovenije.

(Vest ima naslov, npr. *Kulturni dom — spomenik NOB ali Otvoritev kulturnega doma v K.*; kakšen bo naslov, je odvisno npr. od tega, ali je vest v osrednjem dnevniku ali v področnem glasilu, ki izhaja v K.; to tukaj zdaj ni važno.)

V zvezi s petimi prvini dogodka (ki se tukaj ne ujemajo z znanimi K-ji) in besedilom vesti se zastavljajo naslednja vprašanja: (1) Zakaj so sestavine vesti prav te prvine in ne kake druge? (2) Zakaj je o tem dogodku sporočeno javnosti na *tak* in ne na drugačen način, tj. zakaj ne kot: (3) »telegram«: *Občinski praznik v K. /stop /Otvoritev kulturnega doma/ /Lepa slovesnost/ /Govoril A. B./ /Prisostvoval P. R./* ali kot (4) »intervju«: *Srečal sem znanca iz K in ga vprašal: »Kaj je novega v K.?» « Povedal mi je, da so imeli včeraj otvoritev kulturnega doma... oziroma (5) »potopis«: *Bilo je sončno poletno dopoldne, ko sem se peljal skozi K. Tam vidim na trgu, okrašenem z zastavami in cvetjem, množico ljudi, godba igra koračnice, vprašam, kaj se dogaja... in zvem, da...**

Prvine/sestavine/sodelujoče okoliščine/aktivnosti dogodka postanejo podatki novinarske vesti na dva načina:⁵

A — Prvič, postavimo se v položaj kot poročevalci, smo v položaju opazovalca, pričujočega ob dogodku, kar pomeni, da v sestavine zajemamo: (a) kar vidimo, (b) kar sicer *vemo*, kar smo kot opazovalci (s poklicno radovednostjo) zvedeli, pa našemu opazovanju ni bilo neposredno dostopno. To v (b) je blizu B, le da *še ni* postalo sestavina našega izkustva, ni splošno izkustvo. Oboje, (a) in (b), takoj ob registriranju razvrščamo v posebno *podatkovno shemo* (PS), ki je uzaveščena (lahko pa tudi »shema« v beležnici), ki si jo priredimo glede na okoliščine, v katerih sprejemamo, in glede na *namen*, s katerim podatke ob dogodku sploh shranjujemo (v našem primeru: poročevalski namen).

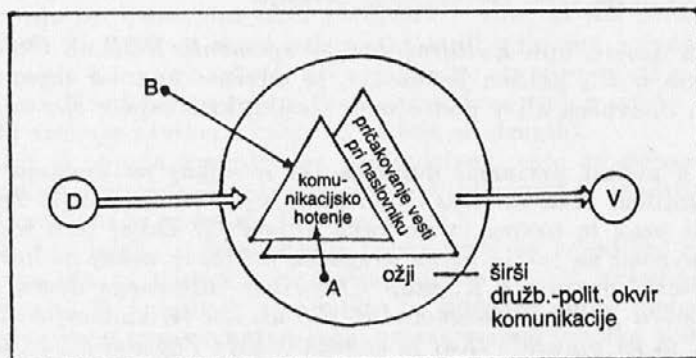
Obstajajo — kot si je mogoče predstavljati — različni tipi podatkovnih shem, ta, ki bomo delali z njo tukaj, je narejena po načelu: a) hierarhizacije, b) zanimivosti, c) zaznavne (predstavne) možnosti prvin.

Hierarhizacija pomeni tukaj *pomembno — manj pomembno*. Pojem *pomembno* je tukaj nujno ločevati od »*bistveno*«, ker pojma v tem okolju nista identična, saj najpomembnejša prvina tukaj ni tudi bistvena. Postopek

⁵ Ali — ali tukaj pomeni *vel*, ne *aut*.

je zato drugačen od tistega pri delanju naslova vesti. To se da ponazoriti s položajem *točke 5* v zajetih prvinah dogodka: to, da je prišel na otvoritev P. R., ni konstitutivna prvina dogodka »otvoritev kulturnega doma«. Toda »nekdo« zmeraj pride na otvoritev in pri nas — v našem kulturnem in družbenopolitičnem okolju — se upošteva (je važno), če tov. P. R., ki predstavlja najvišji organ te in te organizacije, »nekam« pride (čeprav ni zmeraj razločno, ali ta prvina vstopa v vest zato, ker je važno, da je tov. P. R. bil na tej in tej *važni* otvoritvi, ali je tov. P. R. toliko pomembna osebnost, da se javnost obvešča o tem, kje se ta pomembni tovariš »giblje«).

Podatek št. 5 bi pri oblikovanju vesti sodeloval kot nekakšna zgodovinska (družbeno-politično) pogojena »spremenljivka«. V shemo se vključuje tam, kjer se začenjajo faktorji vplivanja na organizacijo vesti:

D — dogodek

V — vest

A — tip prvine 5 (družb.-polit. »spremenljivka«)

B — zgodovinski (razvojni) vidik

Zanimivost pomeni tukaj: privlačno — manj privlačno za naslovnika (na tej točki vstopa čas, družbene okoliščine, časopis s svojimi tipičnostmi in »stilom«). Predstavna možnost pomeni zajemanje številčnih — opisnih podatkov, možnost izrabe drugih okazionalnih sredstev.

B — Drugič, o dogodku samo zvemo (slišimo, beremo: bilo je to in to). Tudi v tem primeru izpolnjujemo podatkovno shemo, razlika od A pa je v tem, da v veliko večji meri pritegnemo *svoje izkustvo*. O dogodkih, o katerih že imamo predstavo (so sestavina naše duhovne slike, bi dejal Russel), *vemo*, da so taki nasploh (npr. otvoritev kulturnega doma), kar pomeni, da nam izkustvo v veliki meri nadomesti tisto, kar pri A spada k (a).

To v praksi pomeni, da o dogodku D lahko poročamo predvsem na podlagi izkustva, ne da bi bili ob dogodku pričujoči, iz dejanskosti pa vzamemo samo tiste podatke (prvine dogodka), ki le-temu dajejo enkratno individualnost in so v podatkovni shemi A in B na osrednjem mestu po hierarhiji.

To je važno, ker: 1. se pogosto zlorablja, ko poročevalec poroča »na pamet«, zanašajoč se na svoje izkustvo, ki pa ni nujno identično z dejanskim, enkratnim, *prav tem*, o čemer se poroča, in tako naslovnik, ki konkretni dogodek D pozna, opazi neujemanje med sporočilom o dogodku »D« in dejan-

skim dogodkom D;⁶ 2. so sestavine, ki so pri poročevalcu splošno izkustvo, to tudi pri naslovniki (večinoma vemo, kaj je otvoritev kulturnega doma, kako to poteka; kaj je prometna nesreča, kaj se takrat tam dogaja itd.).

Torej gre za tiste sestavine dogodka, ki niso nosilci njegove enkratne individualnosti (lahko bi se reklo: singularnosti), seveda nasproti dogodku te vrste, npr. nosilci individualnosti otvoritve kulturnega doma, in so zato v podatkovni shemi *ozadje*,⁷ sploh niso vključeni v hierarhično razporeditev. Njihovo vključevanje v sporočilo o dogodku D je eden od razločevalnih znakov za posamezne poročevalske žanre, ali sploh, širše, za oblike sporočanja; v vest jih npr. sploh ni treba vključiti, in če so vključeni, je to s stališča naslovnika dolgovozna, preobložena, »ne-časopisna« vest (t. i. vesoljski izvidnik).⁸

Podatkovne sheme spadajo k vsebinam družbene zavesti, so pridobljene (priučene) za uresničevanje poročevalskega namena v določenem družbenem okolju v določenem času, se pravi, podvržene so spremembam, odražajo stopnjo družbenega (na določeni zgodovinski točki tudi tehnološkega) razvoja.⁹

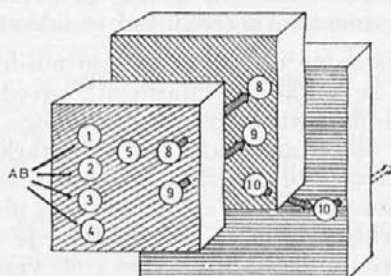
⁶ Iz publicistične prakse so znani primeri, ko je npr. kritik napisal (in objavil) kritiko operne predstave le na osnovi svojega *védenja, nazorov, nagnjenj, simpatij* itd., edino tega *ni vedel*, da je predstava, o kateri je pisal, odpadla »zaradi bolezni v ansamblu«.

⁷ Prim. o tem naslednje mnenje: »Tu je, na primer, podoba, ki jo je pričaral Günter Sntzke, profesor na univerzi v Bochumu: *Vzemimo običajen časopisni naslov — 5 mrtoih v nesreči. Da bi bila informacija popolnejša, bi morala vsebovati še marsikaj drugega; vsaj to, na primer, včeraj, v določenem trenutku, je v avtomobilih potovalo po evropskih cestah 4,796.815 ljudi, 15 psov 8 mačk in dva kanarčka — za pet ljudi se je potovanje končalo s smrtjo. A tega, jasno, ne počne noben časopis. In pravzaprav tudi ni treba, kajti to informacijsko ozadje je splošna last vseh bralcev« (podčrtal T. K.) (Alenka Puhar, Nihaji med navdušenjem in malodušjem, Delo, sob. priloga, 8. 9. 1984, 19).*

⁸ Stvar izkustva je, da pri A(a) vemo, da je prerezanje traku pred vhomom v plosnje simbolična, znakovna sestavina otvoritve (kulturnega) doma, ne pa npr. otvoritve slikarske razstave; v pojmovni vsebini »otvoritev kulturnega doma« je prerezanje traku ena od sestavin. Obvladovanje pomenskosti je zajeto v možnosti B. Stvar podatkovne sheme za vest (ki si jo za uresničitev poročevalskega hotenja pridobimo z učenjem) pa je — vsaj v konvenciji našega kulturnega prostora — da *akta* prerezanja traku, naj smo si ga že uzavestili z A(a) ali B, ne vključujemo v besedilo vesti, ker *temu* dogodku ne daje enkratne individualnosti. Ta okoliščina se uporablja kot narativna tehnika v pripovedni literaturi, posebno izrazito v znanstvenofantastičnih povestih. Npr. ko izvidnik z oddaljenega planeta z višjo civilizacijo od naše, opazuje dejanja Zemljanov in v poročilo svoji postaji vnaša svoj način opazovanja z lastno »semantiko«. Recimo, da neopažen spremlja otvoritev kulturnega doma in podrobno opisuje akt prerezanja traku, ne vedoč za njegov simbolni pomen (ki ga, seveda, s svojo višjo inteligenco lahko razbere pri ponavljanem opazovanju Zemljanov). Iz te narativne igre (opisovanje česa s skrajnje drugačnimi, ne-tukajšnjimi očmi) izhajajo tudi humorni učinki. Sicer pa »vesoljski izvidnik« nastopa tudi v vesteh naših dnevnikov.

⁹ V izgradnji teorije vesti je tukaj treba pritegniti zgodovinskorazvojni vidik. Kaže se v načinu zajemanja sestavin dogodka, v izboru dogodka, žanrski diferenciaciji oz. specializaciji sporočil v smeri žanrske samostojnosti. Vzemimo nekaj vesti različnih slovenskih časopisov iz druge polovice 19. in začetka 20. stoletja. Vidimo neenako (preredko ali pregosto) prehodnost podatkov iz osnovne v naslednje podatkovne sheme, prekrivanje dveh tipov shem (hierarhičnost-zanimivost; prekrivanje vesti in komentarja, v sprotnem komentiranju vsebine vesti) ali izpraznjeno osnovno podatkovno shemo. — Besedila so vrste B (lahko bi jo poimenovali posredna polnitev sheme, nasproti A, ki je neposredna polnitev sheme), izkazujejo pa bodisi preredko

Podatkovna shema za novinarsko vest:

(PS je tukaj razumljena kibernetično, kot abstraktni sistem, ker struktura analiziranega predmeta ni dostopna neposrednemu opazovanju; ne gre za to, »kaj je to«, ampak »kako deluje«; znani so vhod, izhod kot rezultat »operatorjevega« hotenja, v našem primeru »duhovna slika«, ki se ubesedi v določenem poročevalskem žanru.)

Podatki 1, 2 itd. so s področja sprotnega zajemanja iz dejanskosti, sama shema pa iz splošnega vedenja, pri tem pa se vprašanje tvorjenja (generiranja) stavkov pušča za zdaj ob strani. — V osnovno (v ospredju) PS se vnašajo podatki prve pomembnostne stopnje, v drugo gredo podatki, ki smo jih videli, slišali (prebrali), pa jih ne bomo uporabili za vest, lahko pa za širše poročilo. V tretji in naslednjih so npr. podatki o bitki z Nemci, v PS₂ podatki o borcu iz K., ki je imel govor itd. — Podatki so »prehodni«: iz prve PS prehajajo v naslednje (v ozadju) in postajajo sestavina splošnega vedenja, npr. o tem, kako je pri otvoritvah kulturnih domov, pri prometnih nesrečah itd.

(1848, 1868, 1890) bodisi pogosto (1899, 1900, 1913) prehodnost podatkov iz osnovne sheme v naslednje.

Oglja ne v stanice!

Sčasoma bodo že tudi nejeverni verjeli! — V sredo zjutraj, to je, 9. svečana so našli na Ljubogjni pri Horjuli staro žensko v stanici mrtvo, in na tléh zvernjen pisker mrtve žerjavice, katero je zvečer v hišo bila prinesla. Ogljeni hlap jo je zadušil. — Ljudje pravijo včas: »Če ne verjameš, pa poskusi!« pa per tacih rečéh, kjer velja življenje ali pa smert, ni varno skušati. Veliko jih je že per skušnji: z ognjem stanišče greti, življenje zgubilo, torej naj tega nihče ne skuša več!

Kmetijske in rokodelske novice, 25. svečana 1848, št. 8, str. 32.

Dopisi

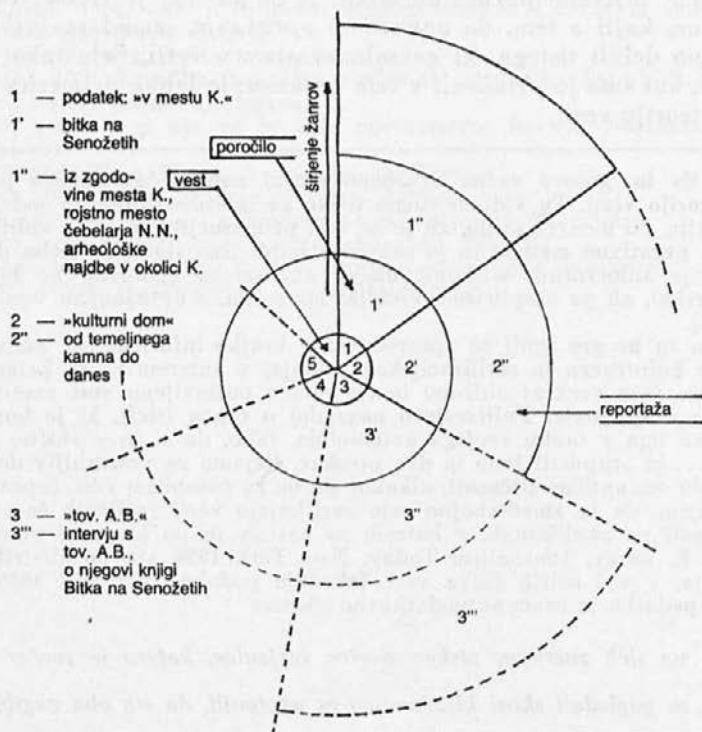
(Iz deželnega odbora 27. decembra) V poslednji seji je odbor rešil mnogo občinskih (soseskinih) zadev, med njimi nekoliko ženitbanskih, in med temi eno iz Gorič na Notranjskem, kjer se 65 let star berač hoče oženiti z 28 let staro deklo tudi beračico. V tacih zadevah se prav očitno vidi, kako današnji »liberalizem« podira avtonomijo sosesk. Vsak berač naj se ženi, soseska naj ga potem redi! Kamo pridemo, ako se soseske ne smejo ustaviti takemu zakonstou?

Novice kmetijskih in rokodelskih reči, 8. 1. 1868.

(Oropana in v vodnjak vržena) Dne 23. decembra je neznan mož ob 8. uri zvečer 56-letno vdovo v Austerlici napadel, iztrgal jej hranilno knjižico na ime Marija Pokorn, potem pa jo hitro vrgel v vodnjak. Nek trgovski pomočnik je slišal nesrečnico klicati na pomoč in jo izlekel iz vodnjaka. Dne 24. decembra pa so v proej

Vest vključuje eno kompleksnost podatkovnih shem, v kateri mora prevladovati prva, tista v ospredju. Vse naslednje širijo to kompleksnost, s tem pa širijo žanje (proti poročilu, intervjuju, reportaži itd.). To ponazorimo takole:

moravskej hranilnici prijeli Franico Subert, ki je prišla z uropano knjižico po denar. Neposrednega storilca pa še iščejo.

Slovenski narod, 3. 2. 1890 (Razne vesti).

Mentone 6. Danes predpoldne se je tukaj odkril spomenik blagopokojne cesarice Elizabete. Na slovesnosti, ki je napravila globok utis, je bilo zelo veliko občinstva.

Edinost, 7. 4. 1899.

Dunaj, 4. januarja. Iz jako dobro informiranih krogov se čuje, da je stališče ministra zunanjih del grofa Goluchovskega popolnoma omajano...

Slovenski narod, 4. januar 1900 (Telefonična in brzojavna poročila).

Pašić odpotoval v Peterburg?

Pariz, 2. julija. Tukajšnji listi so dobili vest, da je Pašić preko Odesse odpotoval v Peterburg. (Neverjetno.)

Slovenec 2. 7. 1913, 4.

Š. Umrli je v Ptujju dne 28. junija notar Karl Filafero. Rajni je bil vedno naš hud narodni nasprotnik.

Slovenec, 1. 7. 1913, 4 (Zadnje vesti).

Izbor načel (hierarhizacija — zanimivost) za prehodnost podatkov iz sheme v shemo je pri določenih vrstah dogodkov, npr. pri nesrečah, pod vplivom posebnih (trajnejših) družbenih zahtev, npr. vzgojnosti, preventivnega opozarjanja. Stvar stilistike

Če se na koncu povrnemo k novinarskim K-jem, vidimo, da samo navidezno rešujejo vprašanje zgradbe vesti. Delno sicer drži, da teorijo vesti poenostavljajo, kot da je praksa sama že naredila teorijo s tem, ko je v petih vprašanih zajela bistvene prvine dogodka. A še zmeraj je treba vedeti, *katere* so te prvine, kajti s tem, da *zastavimo vprašanje*, izmed *možnih odgovorov* nismo nujno dobili tistega, ki ga rabimo prav v vesti. Šele tako razumljena dejanskost, kot smo jo prikazali v tem poskusu, je lahko primerna podlaga za izgradnjo teorije vesti.

žanrov je, da ta, gotovo važen družbenovzgojni namen časopisnega poročevalstva vgradi v teorijo vesti. Tu vidimo stično točko za interdisciplinarno sodelovanje z literarno teorijo. Ni namreč jasno, ali je za vest primernejše, da se ta vidik dejanskosti vključuje z narativno metodo in je razviden implicitno (torej je treba določiti mejo intenzifikacije stilotvornih sredstev, da se novinarsko sporočilo ne bi spremenilo v nenovinarsko), ali pa eksplicitno, v obliki opozorila, z navajanjem vzročnih in drugih razmerij.

Kaže, da tu ne gre zgolj za »posredovanje kratke informacije«, ampak je važno upoštevanje kulturnega in civilizacijskega okolja, v katerem in za katero poteka to posredovanje. Zato večkrat citirano in za vzorec postavljeno vest ameriškega novinarja (ki je zanjo prejel Pulitzerjevo nagrado) o črncu (sic!), ki je hotel preveriti, koliko goriva ima v tanku svojega avtomobila, tako, da si je v vtočno cev posvetil z vžigalico... in »zapustil ženo in dva otroka«, štejemo za posmehljiv domislek, grajen na načelu semantične stičnosti, nikakor pa ne za časopisno vest. Čeprav se strinjamo z mnenjem, da se »medsebojno zelo razlikujejo vesti različnih časopisov, ločijo se oblike vesti po okoliščinah, v katerih so nastale in po krajevni umeščenosti dogodka«. (T. E. Berry, *Journalism Today*, New York 1958, cit. po Mistrík 1975, 119.)

Naslednja, v več ozirih šibka vest, izkazuje podobno kot vest 1848 nepravilno prehodnost podatka iz osnovne podatkovne sheme:

1848: ...na tléh zvernjen pisker mertve žerjavice, katero je zvečer v hišo bila prinesla...

1969: ...so pogledali skozi ključavnico in ugotovili, da sta oba negibna v sobi.

Zastrupila sta se v stanovanju

Zakonca Čeh v Izoli sta se verjetno zastrupila zaradi plinske peči

Koper, 25. dec. — Včeraj nekaj po dvanajsti so prišli s v o j c i obiskat 49-letnega Ota Čeha in njegovo 44-letno ženo Marijo v Pitonijevi ulici v Izoli. Ker se na trkanje ni nihče oglasil, so pogledali skozi ključavnico in ugotovili, da sta oba negibna v sobi.

Na kraj nesreče je prišla posebna komisija, ki je ugotovila, da je smrt bržčas nastopila že ponoči. V sobi s tesnozaprtnimi vrati in okni sta imela zakonca prižgano butansko peč starejše izdelave, znamke Valant. Komisija domneva, da je ta butanska peč porabila ves kisik v sobi in da je nastajal ogljikov monoksid, zaradi katerega sta oba zaspala in potem umrla. Ker je bila postelja nedotaknjena in je gorela luč na nočni omarici, domnevajo, da se je nesreča pripetila že prejšnji večer. Odkrili pa so ju šele s v o j c i, ki so prišli Čehova obiskat.

Posebna komisija bo podrobno pregledala peč in druge okoliščine, da bi natanko ugotovili vzrok smrti. Ker pa na truplih niso našli znakov nasilja, skoraj z gotovostjo domnevajo, da je smrt nastopila zaradi zastrupitve s plinom.

Delo, 26. 12. 1969 (Kronika).

G. Guzej

Če vestema 1848 in 1969 pristavimo vesti iz rubrik Vrtimo globus in Telegrami, vidimo, da je ob teoriji vesti potrebna tudi tipologija dogodkov s poročevalskega vidika, ki mora vsebovati naslednja navodila: (1) katere prvine iz semantične definicije pojma/dogodka (zasedanje odbora; vihar, potres, plaz, poplava, prometna nesreča itd.) vstopajo v podatkovno shemo; (2) glede na prostorsko oddaljenost kraja dogodka od kroga naslovnikov odrediti, koliko in katere individualizirajoče prvine

Literatura

- T. E. Berry, 1958, Journalism Today, New York.
 D. Djurić, 1983, Novinarska radionica, Beograd.
 H. Graunich, 1960, Die wichtigsten journalistischen Genres in der Presse. V: Journalistisches Handbuch, Leipzig.
 V. Jisl, 1963, Zprava, Sešity novináře, Praha.
 T. Korošec, 1979, Zgradba časopisne novice in naznanila, Republiški informacijsko-dokumentacijski center, Ljubljana.
 M. Košir, 1981, Brez nje ne bi bilo novinarstva: novica, Novinarske zvrsti 1, Mentor, 1, 14—17.
 K. Kurth, 1942, Vom Wesen der Nachricht, Wien.
 J. Mistrik, 1975, Žánre vecnej literatury, Bratislava.
 D. Slapković, 1957, Osnovi novinarstva i informisanja, Beograd.
 —, 1979, Vest, Leksikon novinarstva, Beograd, 349—351.
 S. Splíchal, 1981, Množično komuniciranje med svobodo in odtujitvijo, Maribor.
 E. Werlich, 1979, Typologie der Texte, Heidelberg.

---

dogodka vstopajo v sprednjo, osnovno PS in katere so prehodne. — Od rešitve (1) in (2) je namreč odvisno, kakšna bo vest o dogodku, ki ima potencialno tako veliko individualizirajočih prvin, kot jih ima npr. vihar ali potres.

MILANO — Vrtinčasti vihar je opustošil ciganski tabor na robu Milana. Razne poškodbe je dobilo devet ljudi.

Delo, 15. 4. 1970, 9 (Vrtimo globus).

POTRES — LOS ANGELES. Osrednjo Kalifornijo je zajel močan potres jakosti 5,5 stopenj po Richterjevi lestvici. Čutili so ga tudi v Los Angelesu. Poročil o morebitni škodi in žrtoah ni.

Delo, 24. 10. 1969, 20 (Telegrami).

SUMMARY

The most conspicuous empirical tenet in defining a journalistic news item refers to the rule of "five *wh*'s": *who*, *when*, *where*, *what*, *why* (the *why* is sometimes excluded, or a sixth question word, *how*, is added). This rule means that the answers to these questions constitute a news story, by guaranteeing that the most important details will be furnished in the fastest way. It is the most frequent and also the simplest didactic precept for making a news story. It is, indeed, a useful aidance for producing certain news formulas and their types; but it is little more than that, and its importance is, on the whole, overestimated. The result is a false impression that news itself, by its form and structure, determines the inclusion of these five (the essential ones?) and not some other elements. This overestimation obliterates a much more important fact: that news, genetically, has resulted from the need to encompass, in a specific kind of message, that sphere of events and facts which contains a minor number of interesting elements. The journalistic *wh*'s imply that practice itself has formed the theory by having encompassed, in five questions, the essential elements of an event. However, what is important for the theory (and practice) is: which elements are the essential ones? Because by asking a question one does not necessarily receive that one of all the possible answers which is needed precisely in the news story.

Neither is a news story a linguistic reflection of reality, it does not reflect an event by bringing out, in the form of data, its constitutive elements; on the contrary, the event (as a recurrent entity) imposes its individuating elements on the news story, and these elements are integrated into the story depending on the reporter's intentions and the reader's expectations, as well as on the particular socio-historical environment.

Reality contains a sphere of phenomena, a particular kind of events which we find interesting; that we do find them interesting and that it is they, not others, that we find interesting, is conditioned by cultural and socio-historical factors. A news story reports on those events which contain the relatively smallest number of elements. These elements become the details (data) of a news story by the reporter being in the position of either an observer (putting into the news what he sees or learns) or somebody otherwise knowledgeable of facts. The reporter organizes facts into a *data scheme*, which he bears in his mind and which he adapts to concrete circumstances of gathering information and to communication intentions. In the data scheme, the constitutive ingredients of an event are separated from those which give it its unique individuality against other events of the same kind.

The data schemes belong to the contents of social consciousness. They are acquired (learned) in order to realize the purposes of reporting in a specific society in a specific time, which means that they are subject to change.

SLOVANSKO *ZERŃ

Slovan. besedo *zerŃ *'sokol, jastreb' je prek *g'hero-s možno povezati s prvim delom german. zloženke *ger-falkō, ohranjenim v nvn. Gerfalke, Gehrſfalke, Geierfalke, Gierfalke, stnord. geirfalki.

The Slav. term *zerŃ *'falcon, vulture' can through *g'hero-s be related to the first part of the German compound word *ger-falkō, cf. MGerman Gerfalke, Gehrſfalke, Geierfalke, Gierfalke, ONorse geirfalki.

V prvi izdaji Janežičevega slovensko-nemškega slovarja¹ se pojavlja leksem zer, ki ga kasneje ni zaslediti v nobenem slovenskem besedilu. Beseda je v nemškem delu prevedena z 'Bartgeier' in označuje redko ptico ujedo iz družine jastrebcev, ki je po Linnéjevem sistemu označena z 'Gypäetus barbatus'.² Pred tem se v prirodoslovni knjižici Heinricha Freyerja iz leta 1842 isti leksem pojavlja v zvezi berkaſti sér 'Gypäetus barbatus',³ kar je treba brati »brkasti zer«. K pisavi primerjaj divji ſajz 'divji zajec', gojsdna ſenıza 'gozdna sinica', kuſla 'kuzla' proti peſ »peſ«, práſez »prasec«, ſivo jáſtrob »sivi jastreb«. Ko je Fran Erjavec leta 1871 izdal četrty del Domačih in tujih živali v podobah, je za istega ptiča podal dve imeni: sér in sóp.⁴ Leto kasneje se je v Prirodopisu živalstva s podobami odločil za termin brkati sér,⁵ ki se uporablja še danes in so ga tudi tisti, ki so po Janežičevi smrti priredili drugo izdajo njegovega slovensko-nemškega slovarja, podali namesto prejšnjega zer. Nejasno je, zakaj je Erjavec ta stari, etimološko upravičeni izraz zamenjal z obliko sér oz. brkati sér.

Srbohrvaščina ima za brkatega sera poleg izrazov bradač, bradogonja, brkonja, crvenjak, kostober, kostolom, kostožder, žutalj, žutoglava,⁶ ki lepo

¹ A. Janežič, Popólni ročni slovár slovénſkega in némſkega jezika, Slovénſko-némſki děl, U Celovcu 1851, 521.

² Gypäetus barbatus je do 1—1,5 m dolg ptič. Čez razpete peruti meri 2,7 metra. Perje je pri odrasli živali rumenkasto belo po čelu, temenu in stranskih delih glave. Peruti so zamolklo črne, spodnji del telesa pa rjasto rumen. Iz korena kljuna mu poganjajo naprej usmerjene ſčetine. V Evropi živi brkati ser ſe v Alpah in Pirenejih, na Korziki, Sardiniji in Siciliji, v gorah južnega dela Balkanskega polotoka in na Kavkazu. V Aziji ga najdemo ſe v Mali Aziji, v visokih gorah Altaja. Hrani ſe z mrhovino, najraje pa s kostmi, razpadajočim mesom in tudi živimi živalmi. Debele, dolge in votle kosti želve nosi v viſine, od koder jih ſpuſča, da ſe na skalovju drobijo in lomijo v koſčke. Potem pobere kosti in mozeg... Novejša raziskovanja kažejo, da ſo bila zelo krivična podtikanja, čeſ da napada otroke, ovce, koze in celo teleta. Opis brkatega sera je povzet po Brehm v barvah, Velika knjiga o živalih, Ljubljana, 1978, 243.

³ H. Freyer, Fauna der in Krain bekannten Säugthiere, Vögel, Reptilien und Fische nach Cuvier's System geordnet, mit Abbildungs-Citaten und Angabe des Vorkommens, Laibach, 1842, 7.

⁴ F. Erjavec, Domače in tuje živali v podobah, IV. del, Ljubljana, 1871, 203. — Sloven. sóp je ſploſnoslovanski izraz za jastreba, prim. sbh., mak., rus., ukr. sup, p. sep, dl., č., ſlſ. sup, csl. soppſ. — Pſl. *soppſ poleg r. sip 'Vultur percnopterus', sbh. sip in sep ſo brez znane etimologije.

⁵ F. Erjavec, Prirodopis živalstva s podobami, Za spodnje razrede srednjih ſol izdelal Dr. Alojzij Pokorny, Poslovenil Fran Erjavec, Ljubljana, 1872, 67.

⁶ Hirtz, Rječnik narodnih zoologičkih naziva, II, 21.

kažejo značilnosti tega ptiča, tudi *zêr* in *zêr*.⁷ V Šulekovem slovarju se poleg *zer* 'Geieradler oz. Vultur barbatus'⁸ pojavlja tudi zveza *brkati zer* 'Bartfalke'.⁹ Ta leksem, ki ga Skok ni vključil v svoj etimološki slovar, se pojavlja predvsem na ijekavskem področju,¹⁰ kar kaže, da se v obliki skriva slovanski kratki *e*. To potrjuje tudi Šulekova oblika *zer* poleg pri njem zabeleženih *mlêko*, *dête*, *dêvojka*, *dêva* itd. Hirčeva oblika *zir* 'Gypaetus barbatus'¹¹ je potemtakem narečni refleks etimološkega kratkega *e-ja*, ki je na ijekavskem področju do sedaj zabeležen le v krajih Jablanica in Zepče.¹²

Slovansko izhodiščno obliko *zerð je treba verjetno uvideti v drugem delu poljske določevalne zloženke *bialozor*¹³ < *bêlozerð. Po rednem preglasu pred prednjejezičnimi soglasniki se je poljska oblika najverjetneje ljudsko-etimološko naslonila na *zorð k *zórêti, *zórjô 'zreti'. Beseda označuje belega sokola, hudo ptico ujedó, ki živi le v severnoevropskih obmorskih krajih in se v notranjost zateče le redko, npr. ob pomanjkanju hrane. Ukrajinsko *bilozór* 'sokol',¹⁴ češko *bêlozor* 'beli sokol',¹⁵ slovaško *belozor* 'isto',¹⁶ gornjeluz. *bêlozor* 'Falco gyrfalco',¹⁷ pri Šuleku izpričana oblika *bêlozor* 'isto'¹⁸ so verjetno prevzeti iz poljščine in lahko pričajo, kako globoko v notranjost dežele se je ta ptica zatekla. Pri tem je treba od slovan. izrazov za belega sokola oz. ptiča Falco gyrfalco ločiti slovan. **bêlozorð(jô)* 'ki je belega, svetlega, lepega pogleda, izgleda', epitet, s katerim označujejo tudi močvirsko rastlino z belimi cvetovi, ki je z lat. nazivom poimenovana Parnassia palustris. prim. r. *belozór*,¹⁹ bolg. *belozór*.²⁰

Razlaga v obeh praslovanskih etimoloških slovarjih²¹ kot tudi v ukrajinskem,²² ki omenjene izraze za belega sokola oz. ptiča Falco gyrfalco rekonstruira *bêlozorð in veže z **bêlozorð(jô)*, prim. r. dial. *belozóryj* 'ki je svetlih, jasnih oči', ukr. dial. *bilozír* 'lep, čeden moški; epitet k mesecu',²³ se ob upoštevanju sloven. in srbohrv. oblik izkaže dvomljiva.

S problemom slovan. *zerð se je, kolikor je meni znano, etimološko ukvarjal le Matzenauer. Ta je v sloven. *zer* videl sponoženko iz nem. *ger* 'jastreb'.²⁴ To je zanj narečna oblika za nvn. *Geier* 'jastreb', nizoz. *gier*, srvn., stvn. *gír* 'isto'. Povezava ne vzdrži kritike, saj sloven. *zer* ne more biti refleks nem. *ger*, ki bi v sloven. dalo kvečjemu *ger. Sloven. *zer* oz. slovan. *zerð pa tudi ne

⁷ Rečnik SANU, VII, 14.

⁸ Šulek, Deutsch-kroatisches Wörterbuch, 1860, I, 545.

⁹ Šulek, n. d. I, 169.

¹⁰ Rečnik SANU, VII, 14.

¹¹ Hirtz, n. d. II, 576.

¹² Ivič, Die serbokroatischen Dialekte, ihre Struktur und Entwicklung, 154.

¹³ Linde, Słownik języka polskiego, Lwów, 1854, I, 95.

¹⁴ Slawski, Słownik prasłowiański I, 237.

¹⁵ Příruční slovník jazyka českého, V Praze, 1935—37, I, 89.

¹⁶ Kálal, Slovenský slovník z literatury aj nářečí, 21.

¹⁷ Slawski, n. m.

¹⁸ Šulek, n. d. I, 546; sbh. oblika *bjelôzor* 'ptič, ki se oglašá v jutranji zarji', ki jo navaja Rečnik SANU I, 595, je pesniški neologizem, najverjetneje produkt nejasne predstave o besedi *bjelôzor*.

¹⁹ Miklošič, Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen II, 399.

²⁰ Georgiev, Български етимологичен речник I, 109.

²¹ Slawski, n. m.; Trubačev, Etimologičeskij slovarь slavjanskih jazykov II, 76.

²² Melnyčuk, Etymologičnyj slovnyk ukraïnskoï movy I, 197.

²³ Slawski, n. m.

²⁴ Matzenauer, Cizí slova ve slovanských řečech, V Brně 1870, 375.

ustreza fonetičnim pogojem, da bi lahko v tem videli german. sposojenko iz časov pred delovanjem druge slovan. palatalizacije, prim. slovan. *cěsar6 iz got. *kaisar* < lat. *Caesar* poleg slovan. *c6r6ky, domnevno iz got. *kyrikō, stvn. *chirihha*.

Prikaz slovan. gradiva kaže, da sta Janežičev *zer* in Freyerjeva zveza *berkafti sēr* upravičena leksema, ki pričata o starem izrazu za ptico ujedo. Od kod Erjavcu *sēr* oz. *brkati sēr*, ki mu niti v slovan. niti v neslovan. besedju ni najti ustreznice?

Na prelomu iz 17. v 18. st. je bil *brkati ser* na Slovenskem še znana ptica, tako da jo je Freyer upravičeno uvrstil med kranjske ptice. Toda Erjavec tega ptiča verjetno ni videl živega. Pri tem je možno, da je izraz *zer*, ki mu je zvenel nedomače, ljudskoetimološko naslonil na sloven. *sēr* 'siv' < *sērō 'isto'. Za to bi govoril njegov opis brkatega sera v Domačih in tujih živalih v podobah, kjer sivo barvo preveč poudarja. Ptič ima sive le peruti, sicer pri njem prevladuje rumena barva. Zdi se, da bi bila takšna razlaga zveze *brkati ser* prej neupravičena obsodba tako naravoslovno kot tudi jezikoslovno podkovanega Erjavca kot pa pravilna hipoteza. Zanimivo je pri tem dejstvo, da je Erjavec Freyerjevo poimenovanje v omenjeni knjižici gotovo prebral, saj se pri opisu brkatega sera na Freyerja celo sklicuje. Zakaj je zamolčal njegovo obliko? Verjetno ho ostalo vprašanje o Erjavčevih vzgibih, ki so ga pripeljali, da je uvedel obliko *ser* namesto *zer*, nerazrešeno.

Zaradi osvetlitve slovan. *zerō si je treba ogledati prvi del german. zloženke, ki označuje belega sokola in je po Linnéjevem sistemu označen s *Falco gyrfalco*. Ptič je doma v severni Skandinaviji, severni Rusiji in vzhodni Sibiriji.²⁵ Spada med najhujše ptice ujede, zato so ga kot večino sokolov uporabljali za sokolarjenje. Lov s sokoli so poznala že najstarejša ljudstva, npr. Babilonci, Asirci, Hetiti.²⁶ Zdi se pa, da se je na evropskih tleh najprej pojavil na germanskem in ne na romanskem jezikovnem področju. Za to govorijo german. sposojenke v romanskih jezikih, npr. frc. *épervier*, it. *sparviere* iz stvn. *sparwāri*, frc. *émerillon*. it. *smerlo* iz stvn. *smirl*.²⁷ Tudi it. *girfalco*, *girfalco*, *gerfalco*, *gerifalco* 'falcone delle regioni nordiche',²⁸ srlat. *gerfalco*, *girfalco*, *gyrfalcus* 'isto',²⁹ frc. *gerfaut*, stfrc. *girfaut* 'sorte de faucon de grande taille, hardi e très agile'³⁰ so izrazi, ki so po taki ali drugačni poti od Germanov prešli na romanska tla. Oblike lepo kažejo, da se je prvi del kompozita ljudskoetimološko naslonil na pomen 'vrteti', prim. srlat. *gyrō -āre*, lat. *gyrus* iz gr. γῦρος 'krog'.³¹

²⁵ *Brehms Tierleben* (Leipzig 1926) VII, 463.

²⁶ *Schrader*, *Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde* I, 280 sl.

²⁷ Takšno stališče zavzemata *Schrader*, n. m., in *Suolahti*, *Die deutschen Vogelnamen*, Strassbourg, 1909, 329.

²⁸ *Battisti-Alessio*, *Dizionario etimologico italiano*, 1816.

²⁹ *Du Cange*, *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, Unveränderter Nachdruck der Ausgabe von 1883—1887, Graz, 1954, IV, 146.

³⁰ *Wartburg*, *Französisches Etymologisches Wörterbuch*, Bd. XVI, 43. Na osnovi *Falk-Torpa*, *Norwegisch-dänisches etymologisches Wörterbuch* I, 506 opozarja, da je dvomljivo postavljati za izhodišče te zloženke stnord. obliko *geirfalki*. Ta je po vsej verjetnosti ljudskoetimološko naslonjena na stnord. *geirfugl* 'Alca impennis, pingvin', prim. stnord. *geirr* 'sulica'. Zaradi kulturnozgodovinskih dejstev, ki kažejo, da je izhodišče sokolarstva germansko področje, ni moči pritrditi Wartburgovi domnevi, da je v stnord. obliki *geirfalki* treba iskati romansko izhodišče.

³¹ *Walde-Hofmann*, *Lateinisches etymologisches Wörterbuch* II³, 629.

Za izraz *Falco gyrfalco* izpričuje nvn. naslednje oblike: *Gerfalke*, *Gehrfalke*, *Gierfalke* in *Geierfalke*.³² Drugi del zloženke še nima nesporne etimologije, a tu ne bo posebej obravnavan.³³ Fonetična pestrost prvega dela zloženke sili k domnevi, da se je ta ljudskoetimološko naslanjal na znane in žive besedne družine, hkrati pa priča o naravi te danes kot simpleks na germanskem področju ne več živeče besede.

Po vsej verjetnosti je bila to beseda, ki je zgubila stik s svojo besedno družino. Za vsak leksem predstavlja njegova besedna družina neke vrste čuvaja, ki pazi na njegovo trdnost in mu zagotavlja pomembnejše mesto v jezikovnem sistemu. Če se stik z besedno družino pretrga, je beseda v nevarnosti, da potone v pozabo in se v tem primeru v svoji prvotni obliki ohrani kot relikv, sicer ji preti nevarnost ljudskoetimološkega naslanjanja.

Podobno kot nvn. kažejo tudi srvn. oblike veliko pestrost v prvem delu zloženke: *girvalke* 'plemenita vrsta sokola nebesno modre barve' poleg *gervalke*, *gërvalke*, *giervalke* in *gërvalke* 'isto',³⁴ zaradi tega je ljudskoetimološko naslanjanje že starejše.

Kluge je v svojem etimološkem slovarju³⁵ osvetlil le nvn. *Gerfalke*. Zaradi stnord. *geirfalki* 'beli sokol', izpričanega v 12. st., sklepa, da se v prvem delu zloženke skriva german. izhodiščna oblika *gaizas 'sulica', ki je kot simpleks dobro izpričana, prim. nvn. *Ger* 'sulica', srvn., stvn. *gër*, stnord. *geir*, got. cgn. *Rada-gaisu-s*. Vse oblike navaja tudi Pokorny³⁶ pod ide. **g'haiso-* 'Stecken, auch als Wurfspiess'. Poimenovanje naj bi označevalo sokolovo zamolklo perje, ki je prekrito s temnimi suličastimi lisami.³⁷ Razlagi, ki jo je podal že Wackernagel,³⁸ je pritrtil tudi Suolahti.³⁹

Brehmovi opisi⁴⁰ plemenitih sokolov in posebno ptiča *Falco gyrfalco* govorijo proti zgornji domnevi. *Falco gyrfalco* je od ostalih plemenitih sokolov nekoliko manjši. Vendar temne suličaste lise na perju niso značilne le zanj, niti le za vse ostale plemenite sokole, ampak je z njimi prekrito tudi perje nekaterih drugih vrst sokolov. Zato ni možno, da bi se v prvem delu german. poimenovanja za *Falco gyrfalco* skrival leksem za *sulico*. S tem postane po mnenju nekaterih raziskovalcev⁴¹ dokaj trdna etimologija le razlaga za eno izmed ljudskoetimoloških naslonitev trdovratne zloženke.

Oblika *Geierfalke* je razločljiva z zahodnogerman. besedno družino, ki je tvorjena iz ide. **g'hēi-*, **g'hī-* 'zijati, zevati'. Nvn. *Geier* 'jastreb', srvn., stvn.

³² J. und W. Grimm, Deutsches Wörterbuch II, 2552, 2562.

³³ Starejši avtorji, npr. Schrader, n. m., *Walde-Hofmann*, I³ 449, *Suolahti*, 35, so menili, da je treba izhodišče nvn. *Falke*, srvn. *falche* poleg *valke*, stvn. *falc(h)o*, stnord. *falki*, šved., dan. *falk*, srlat. *falco*, it. *falco*, stfrc. *fauc* poleg *faulcon*, špan. *halcon*... videti v lat. *falx* 'srp'; drugače Kluge-Mitzka, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*,¹⁷ 181, ki sklepa na germanski izvor in genetično povezavo z nvn. *fahl* 'rumenkast, plavkast', srvn. *val*, stvn. *falo*.

³⁴ *Lexer*, *Mittelhochdeutsches Handwörterbuch* I, 1022.

³⁵ *Kluge-Mitzka*,¹⁷ 248, 249.

³⁶ *Pokorny*, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, 410.

³⁷ *Kluge-Mitzka*,¹⁷ n. m.

³⁸ Podatek pri *Lexer*, n. m.

³⁹ *Suolahti*, *Die deutschen Vogelnamen*, Strassbourg, 1909, 334.

⁴⁰ *Brehms*, *Tierleben*, n. m.

⁴¹ *Kluge-Mitzka*,¹⁷ n. m.; *Wackernagel* pri *Lexer*, n. m.; *de Vries*, *Nederlands etymologisch woordenboek*, Leiden, 1971, 207; *Suolahti*, n. m.

gīr 'isto', nizoz. *gier*, srnizoz. *ghier* 'ptič'⁴² predstavljajo posamostaljeno obliko pridevnika, ki je izpričan v stvn. *gīri*, srvn. *gīre* 'poželjiv' Omenjene oblike so očitno zahodnogerman. novotvorba. Prvi del germanske zloženke se je v tem primeru zlil z zgornjo besedno družino.

Nvn. varianta *Gierfalke*, srvn. *girvalke*, *giervalke*⁴³ je povezljiva z nvn. *Gier* 'poželenje, želja', srvn. *gir*, *gier* 'isto', stvn. *gīri* (f.) 'isto'. Tvorbe so abstrakti k stvn., srvn. pridevniku *gēr* 'poželjiv'.⁴⁴ Podobno kot pri *Geierfalke* gre tudi v tem primeru za preoblikovanje zloženke na osnovi pomenske motivacije 'poželjiva ptica'.

Zgornji prikaz kaže, da je večina raziskovalcev sporno zloženko skušala osvetliti le z internogerman. jezikovnim gradivom. Metoda je sicer razumljiva. Ker pa notranje rekonstrukcije nobenega od jezikoslovcev niso pripeljale dlje kot do razlage ene izmed ljudskoetimoloških naslonitev, se je problema treba lotiti drugače. Po vsej verjetnosti je treba domnevati, da so nekatera german. plemena, ki so se ob prihodu na severni del evropskega ozemlja srečala s ptičem *Falco gyrfalco*, ustvarila zanj enotno poimenovanje v obliki zloženke. Ker so za drugi del uporabila leksem *falkō, ki je internogerman. izvora, je zelo verjetno, da je prvi del zloženke predstavljal dediščino iz ide. pradomovine. Pri tem oblika *Geierfalke*, ki je le ena izmed ljudskoetimoloških preoblikovanj nekoč verjetno enotne zloženke, kaže, da je za izhodišče poimenovanja za ptiča *Falco gyrfalco* možno pričakovati tip določevalne zloženke, kot ga izkazuje slovan. *orłosopŕ iz *orłŕ 'orel' + *soŕŕ 'jastreb', prim. p. *orłosęp* 'Gypäetus barbatus',⁴⁵ č. *orłosup* 'sokol',⁴⁶ slš. *orłosup* 'Gypäetus barbatus'.⁴⁷ Na podobno besedotvorno načelo kaže tudi nvn. *Geieradler* 'Gypäetus barbatus' iz *Geier* 'jastreb', srvn., stvn. *gīr* 'isto' + *Adler* 'orel', srvn. *adler* 'plemeniti orel'. Slovan. *zerb, ki dopušča rekonstrukcijo **g'hero-s*, pa sili v domnevo, da je treba za german. zloženko postaviti izhodiščno obliko *ger-falkō. Prvotni pomen te zloženke je bil verjetno 'jastreb-sokol', k temu prim. nvn. *Geierfalke* 'beli sokol'. Nasprotno pa slovan. *zerb kaže na 'sokol' in 'jastreb'. Vendar ta pomenski odtенок ne more ovirati povezave med slovan. *zerb in prvim delom german. kompozita *ger-falkō. Variiranje med pomeni 'orel' — 'sokol' — 'jastreb' je pogosto, prim. č. *orłosup* 'sokol' proti slš. *orłosup* 'Gypäetus barbatus', tj. vrsta jastreba; nvn. *Bartadler*, *Bartgeier*, *Bartfalke* 'Gypäetus barbatus'. Na nenatančno razlikovanje med temi živalmi opozarja tudi nvn. tvorba *Geieradler* 'Gypäetus barbatus', za katero bi zaradi *Geierfalke* 'beli sokol' pričakovali, da označuje sokola, ne pa jastreba.

Slovan. *zerb in prvi del german. zloženke *ger-falkō iz ide., **g'hero-s* pričata o stari ide. besedi za ptico ujedo, ki je začela v jezikovnem sistemu zgubljeni pomembnejše mesto. Za to govori usoda slovan. *zerb in že zelo zgodnje ljudskoetimološke naslonitve german. zloženke (prim. stnord. *geir-falki*).

⁴² Kluge-Mitzka,¹⁷ 241; na ide. koren **g'her-* 'želeti' je množico srvn. oblik za *Falco gyrfalco* navezal že Lexter, n. m.

⁴³ Lexter, n. m.

⁴⁴ Kluge-Mitzka,¹⁷ 257.

⁴⁵ J. Benešić, Hrvatsko-poljski rječnik, Zagreb, 1949, 1269.

⁴⁶ Příruční slovník jazyka českého; V Praze, 1938—40, III, 1136.

⁴⁷ Isačenko, Slovensko-ruský prekladový slovník, Bratislava, 1950, I, 574.

ZUSAMMENFASSUNG

Der Beitrag entdeckt den slowan. Ausdruck *zerъ *'Adler, Habicht', vgl. slowen. *brkati zer* 'Gypäetus barbatus', serbokr. *zēr, zēr* und *zir* 'idem', poln. *białozor* 'Geierfalk' (> ukr. *bilozór* 'Adler', tschech. *běložor* 'Geierfalk', slowak. *belozor* 'idem', obersorb. *běložor* 'Falco gyrfalco', serbokr. *běložor* (Sulek)). Der ist über idg. *g'hero-s mit dem ersten Teil der germ. Zusammensetzung *ger-falkō, der im dt. *Gerfalke*, *Gehrfalke*, *Geierfalke*, *Gierfalke*, anord. *geirfalki* erhalten geblieben ist, zu vergleichen. Dieser phonetisch »vielfarbige« erste Teil der germ. Zusammensetzung läßt uns vermuten, dass er an bekannte und lebendige germ. Wortfamilien volksetymologisch angelehnt worden ist. Das gleiche Schicksal hat wahrscheinlich auch das polnische Wort erlebt, das durch den regelmässigen Umlaut vor dem harten Dentale volksetymologisch an den *zorъ zum *zbrěti, *zbrjō 'spectare' angelehnt worden ist.

KOLIKOSTNA PREMENA V SLOVENSKIH NASELJISKIH IMENIH

Po leksikonu Slovenska krajevna imena je v republiki Sloveniji 95 naselij s kolikostno premeno. Ta premena ni zmeraj trdna: obdrži se lahko le, kadar ni v nasprotju z naglasnimi tendencami enakoglasnih občnoimenskih morfemov ali končajeve.

Slovenska krajevna imena (1985), a dictionary of Slovene place names, lists 95 names of incorporated municipalities (cities, towns and villages) which are marked by the accentual alternation of quantity. In many of these names, however, the alternation is bound to become lost, because it is incompatible with the prosodic tendencies exhibited by the common nouns ending in a homonymous morpheme or an identical nonmorphemic sequence of phonemes.

0 Prozodične (in kakovostne) premene v zborni izreki lastnih imen doslej sistematično niso bile raziskovane. Posamezna imena so slovenski normativni priročniki vendarle mimogrede obravnavali tudi v tej zadevi — domača (izvorna in stara prevzeta) vsaj že Kopitar (1808/9: 216: *Anshè, Lavrè*, 231: *Hrovàt, Jùd*, ...), tuja (v zborni slovenščini bolj ali manj le priložnostno gostujoča) pa zlasti SP-ji od 1935 naprej (seznam kratic gl. v Navedenkah na koncu članka) — in s tem implicirali, da ista premenilnost kot v občnem besedju deluje tudi v lastnoimenskem. Nekateri so sicer pri tujih imenih predpisovali neobičajno razvrstitev kračin, zlasti SP 1950 je imel poleg vsaj načeloma možnega tipa [fagè -éja] oz. [fagè -éta] za pisno *Faguet -a* ali [karkasòn -óna] za *Carcassonne -a* tudi [djèp -a] za *Dieppe -a* ipd. (str. 25), toda enako je obravnaval »citatno« občno besedje (*mèč -a* za *match* ipd.).

0.1 V leksikonu Slovenska krajevna imena, ki mu je bil Tine Logar soavtor,¹ je glede kolikostnih in kakovostnih premen rečeno le, da je naglašeni končaj *-an* v prebivalskih imenih zaznamovan »s krativcem (-àn), mogoča pa sta oba izgovora, s kračino in dolžino« (str. 8). O krajevnih imenih ni dano nobeno pravilo. SKI-jevih »okoli šest tisoč krajevnih imen« (str. 6), »zapisan[ih] v poknjženi obliki, tako da niso upoštevanj regularni narečni glasovni razvoji in samoglasniška redukcija« (9), je vseeno prvi seznam, ki omogoča tudi za ta del zbornega besedišča ugotoviti morebitno predvidljivost kračin in s tem nosilcem zborne slovenščine (zlasti napovedovalcem, govornim lektorjem, novinarjem in podobnim zaposlenim pri govornih občilih) dati pripomoček, ki naj jim po eni strani zmanjša število primerov, ob katerih morajo po nasvet k priročniku ali ki se jih morajo naučiti na pamet, po drugi strani pa jih prav zato obvezuje, zlasti poklicnomoralno, k nekršenju pravorečne norme tudi v tem oziru.

¹ Skupaj s F. Jakopinom, T. Koroščem, J. Riglerjem, R. Savnikom in S. Suhadolnikom; sodelavcev informatorjev pa je v SKI-ju poimensko navedenih skoraj sto, bili pa so še »drugi« (357—8); po Toporišiču (1986: 13. II.) so bili vsaj četrtina informatorjev (26 oseb) slavisti.

0.2 V nadaljnjem bom delal korak k takemu pripomočku, z razčlenjevanjem naselbinskih imen, ki po SKI-ju poznajo premeno nekončeniškega imenovalniškega kratkega naglašene samoglasnika z dolgim. Izpustil bom preмене nenaglašene samoglasnikov z dolgimi ali kratkimi naglašeni (npr. Vrbnje/Vrbnjè, Nômenj Noménja), razen kolikor so povezane z razčlenjevanimi primeri (Požèg/Pôžeg Požéga), in sploh preмене v končnicah.² Gradivo, izpisano iz SKI-ja, omogoča skoraj popoln pregled nad imeni naselij znotraj politične meje Slovenije,³ dognanj pa ne smemo vnaprej posplošiti niti na vsa naselbinska imena (saj spadajo mednje poleg naselijskih vsaj še zaselkovna in mestnopredelna)⁴ niti na naselijska v zamejstvu (po SP 62 imata kračino

² SKI ima npr. *Rákove Stezè/Stèze*, možno pa bi bilo še *Stezé*.

³ V slovar so bila sprejeta imena na podlagi Seznama občin SR Slovenije z njihovi imeni naselij in šiframi (Ljubljana 1980) in Imenika naselij SR Slovenije, ki ga je izdal Uradni list SRS (Ljubljana 1983) in ki prikazuje stanje 1. julija 1982. V dvomljivih primerih so bili podatki o obstajanju naselja preverjeni tudi na Zavodu za statistiko SRS, tako da so upoštevana še poznejše spremembe. (SKI, str. 6.)

⁴ Kaj razumeti pod naselbinskim imenom, je seveda do neke mere stvar dogovora. Po SSKJ-ju je pridevnik *naselbinski* le strokovni izraz: v arheologiji se nanaša na *naselbino* v arheološkem pomenu 'naselje prvotnih prebivalcev, navadno manjše', kot urbanistični izraz pa se nanaša na *naselje*; ker pa *naselje* v urbanističnem pomenu sploh ni razloženo (razen zveze *spalno naselje*), se mora *naselbinski* pač nanašati ali na 'del zemeljske površine, naseljen tako, da tvori zaključeno celoto' ali na 'skupino zgradb v takem delu glede na določeno značilnost' (to zadnje, namreč da bi se *naselbinski* nanašal npr. na *olimpijsko* ali *Savsko naselje*, se zdi malo verjetno). *Naselbinski* naj bi torej zamenjeval sistemsko ustreznješo, a v govoru (parole) neobstoječo obliko *naselijski*. V tem pomenu se *naselbinski* rabi tudi v Načrtu pravil (str. 20—1), vendar se tam pod točko 1, kjer je govor o 'imenih naselij' (kar je očitno nasprotje 'nenaselbinskih imen' v t. 2), obravnavajo tudi imena 'mestnih delov, trgov, cest, ulic, poslopij in drugih objektov', očitno kot nekaj, kar je podobno naselbinskim imenom, ne da bi to tudi bilo (in se zato istovrstni zgledi pojavljajo še v t. 2). Sam razumem naselbinska imena kot podrazred krajevnih (in mislim, da je naslov SKI-ja zavajajoč) in hkrati nadrazred imen vsakršnih naselkov (po SSKJ-ju *naselek* redko = *naselbina* star. 'naselje, zaselek'); naselijska, tj. podrazred naselbinskih, pa razumem kot imena uradno priznanih (ali pogoje za tako priznanje očitno izpolnjujočih) naselij, sprejeta npr. v SKI in v Imenskem kazalu AS-a označena z *n.* Zaselkovna imena so mi imena manjših naselkov, »pripadajočih«
naseljem (kot se izraža KL). Kakor zaselek do naselja, v istem razmerju je mestni predel do mesta (ki je en tip naselja).

Tako pojmovanje in izrazje opozarja, da bi bilo dobro zadevno pravopisno pravilo v Načrtu nekoliko dodelati: definirati izraz *naselbinski*, vnesti zglede za zaselke (zdaj so samo za naselja, in sicer tudi neuradna, ljudska imena: *Mala Nedelja*, na kar naj bi se tudi opozorilo) in določiti, ali velja za zaselke isto pravilo kot za naselja ali isto kot za »mestne dele«, pa še premisliti smotrnost drugačnega pravila za mestne (pre)dele (in zaselke, če bi jih poenačili z mestnimi predeli). »Nekatera znana imena krajev, ki so zdaj del večjih mestnih enot, so [v SKI-ju] omenjena v sklopu mest, .. nastopajo pa tudi kot kazalke«
(SKI, 9; v gradivo za ta članek so tako prišla tudi tri mestnopredelna imena, gl. op. 5). Iz tega se vidi, da pri tvorjenju besedil večkrat ne bomo vedeli, ali imamo opraviti z mestnim predelom, ki se piše po tipu *Dolgo polje* (SKI, v skladu z Načrtom, za del Celja), ali z naseljem, ki se piše *Dolgo Polje*, npr. v KL III, 73, za isti del Celja (čeprav so Načrtovo pravilo »uveljavili .. tudi že uredniki Krajevnega leksikona Slovenije v 3. zvezku«
— Toporišič-Rigler 1977: 103). Morda so uredniki KL-ja skušali ločiti med deli mest, ki so naselki, in deli mest, ki to niso, zato so npr. *Miklavžev hrib*, prav tako del Celja, pisali v drugi sestavini z malo — toda ta naselek je nastal ob vzhodu in na pobočju istoimenskega hriba in KL ga izrecno imenuje »naselje«
(AS piše *M. Hrib*). — SKI je ta pravopisni problem deloma eskiviral, ko je za dela Celja *Zgornjo* in *Spodnjo Hudinjo* (pisano tako v KL-ju

npr. *Števerjàn* in *Sesljàn*). — Informativno bom podatke iz SKI-ja pomerjal ob podatke iz KL-ja; ne bi pa imelo smisla obravnavati ene in druge skupaj, kot enoten korpus, kajti zapisi v KL-ju se glede kolikosti in večkrat tudi kakovosti samoglasnikov manj ozirajo na knjižni jezik (pogosti so zapisi kot *Dvòr* ali *Mála Nêdelja*), pričakovati pa je, da so v primeri s SKI-jevimi tudi manj zanesljivi. Razhajanj med SKI-jem in KL-jem je nepričakovano veliko; včasih gre za popolna nasprotja, npr. samo *Hméljčič* v SKI-ju : samo *Hmeljčič-íča* v KL-ju. — Ker v SKI-ju ni imen zaselkov, bi bilo število besed oz. morfemov s kolikostno premeno večje, če bi gradivo KL-ja priključil SKI-jevemu: KL navaja npr. zaselek *Sv. Ròk Sv. Ròka* nad Dóbovcem pri Rogatcu; pa tudi za zaselek, ki je pred 1955 dajal naselju Predenci uradno ime (SKI: »Prédenca .. lokalno tudi Sv. Ròk«, z dolžino), ima KL premeno $\delta \sim \acute{o}$.

1 SKI navaja, če nisem česa spregledal, 95 naseljskih in mestnopredelnih imen⁵ s kolikostno premeno nekončniškega naglašene samoglasnika (zmeraj gre za samostalnik 1. moške sklanjatve in seveda zmeraj za zadnji zlog osnove), in sicer naslednje tipe:

in AS-u) navedel ime brez določilne sestavine, samo *Hudinja* (kar je »uradno« pravzaprav čisto drug kraj precej bolj severno, že pod Pohorjem). Veliko krajev, ki jih ima SKI za naselja, ima AS za mestne predele (v Imenskem kazalu z oznako *mp*), npr. *Sostro* ali *Zgornji/Spodnji Kašelj pri/v (?) Ljubljani*. Za ljubljanske predele šteje AS tudi *Zgornjo/Spodnjo Zadobrono*, *Smartno pod Šmarno goro* (to troje ima SKI med naselji), pa *Novo Polje*, *Nove Jarše*, *Nove Fužine*, *Kamna Gorico*, *Rožna Dolino*, *Štepanjsko Naselje*, *Savsko Naselje* (Naseljel!), *Zeleno Jamo* (te, v SKI-ju odsotne, piše AS pravopisno enako kot naselja, tako še nevtralizirano *Štepanjska vas*); kot nenaselja piše AS *Mestni/Črni log* in *Tomačevski prod* in jih v Kazalu označuje s *p* (»pokrajina«). *Rakovo Jelšo* piše kot naselje, v Kazalu z oznako *z* (»zaselek«). Prim. v AS-u *Kamna Gorica* (*mp*, *z* in *n*) proti *Kamna gorica* (trikrat *g*, tj. »gora«, enkrat vendarle *Kamna Gorica* za *g*, kar je pripisati ne tako redkim nedoslednostim, prim. npr. *Rakova steza* za *n*). — Enako pravopisno obravnavanje naselij in njihovih delov (zaselkov in mestnih predelov, ne pa objektov, kamor spadajo tudi trgi in ulice) bi kazalo podpreti, čeprav se s tem razločevalnim težavam ne ogemno: *Rožna Dolina* kot mestni naselek proti *Rožna dolina* kot mestna »pokrajina« (predlagam izraz *prostorina* ali *prostorišče* za take pokrajine, gl. Pleteršnik).

Smartno pod Šmarno goro, in »pravo« naselje *Smartno v Rožni dolini*, tako zapisani v SKI-ju, KL-ju in AS-u, nas opominjata, da je treba Načrtovo pravilo dodelati še v nečem. Kakor je zdaj ubesedeno, velja nujno tudi za določilni del uradnega imena, nastal iz nenaselbinskega imena, in bi zahtevalo pisavo *Smartno pod Šmarno Goro*. Z malo, tj. *goro*, bi bilo prav le ob priložnostni določitvi, ko določilo ne bi bilo sestavni del imenskega frazeologema, ampak besedilno dodan prilastek. — Če bo novi pravopis predpisal *Smartno pod Šmarno goro*, bo iz zapisa razberljivo, da tisto, pod čimer je *Smartno*, ni naselek, prim. priložnostno *Smartno pod Senturško Goro*, tj. »južno (ali niže) od naselja Senturška Gora«. Tip z obvezno veliko začetnico nevtralizira vsakršno podobno dekodiranje, omogoča pa razberljivost frazeologemskosti, vendar samo v primeru, če vemo, da bi se ime iz prilastka, kadar bi bilo samostojno, pisalo *Šmarna gora* (tj. ko ne bi bilo naselbinsko in hkrati GORA ne bi bilo že samo po sebi lastno ime). S stališča bralca je torej *Š. pod Š. goro* obvestilnejše, čeprav ne pove, ali je prilastek uradno del imena. Frazeologemskost bi bilo mogoče nedvoumno odraziti samo, če bi predlog v takem primeru pisali z veliko: *Smartno pod Šmarno goro* (priložnostno določeno) proti *Smartno Pod Šmarno goro* (prilastek je del uradnega imena). (Prim. *Friderik S praznim žepom* v Toporišič 1965: 98.)

⁵ Upravičeno pa bi lahko všteli še *Gòzd-Martùljek Gòzd-Martùljka*. Mestnopredelna imena so le tri (ljubljski *Sentvid*, novogoriški *Solkan* in novomeški *Bršljin*), zato v nadaljnjem uporabljam za vse izraz *naseljsko ime*.

A (1) Samo kolikostna premena nesredinskega samoglasnika: *Krščič -iča, Ihàn -ána* (27 naselij).

(2) Kot 1, le da je v im. (in seveda tož. — tega poslej ne bom več navajal) ed. na prvem mestu⁶ dvojnica z ožino v predzadnjem zlogu osnove: *Pódkraj/Podkráj -ája, Séntjan/Sentján -ána* (5 naselja, *Sentjan* samo neuradno).

(3) Kot 2, le da je ozki samoglasnik dejansko srednji, ker stoji pred istozložnim istotonalnim drsnikom: *Sólkan/Solkàn -ána* [-uk-]⁷ (1 naselje).

(4) Kot 1, le da je v im. ed.⁸ t. i. lokalna⁹ (pokrajinska) dvojnica s širokim dolgim samoglasnikom v predzadnjem zlogu osnove: *Sempàs -ása* .. lokalno *Sómpas* (1 naselje).

(5) Kot 1, le da je v celi paradigmi dvojnično ožina v predzadnjem zlogu osnove: *Podkráj/ Pódkraj Podkrája/Pódkraja* (1 n.).

(6) Kot 1, le da obstaja pokrajinska dvojnica z enako premeno, a drugačnim soglasniškim oblikoglasjem: *Zadláz-Zábče Zadláza* .. lokalno tudi *Zaláz* (1 n.).¹⁰

(7) Kot 1, le da obstaja pokrajinska dvojnica brez premene (sicer z naglasom na istem zlogu) in z drugačnim soglasniškim oblikoglasjem: *Zadláz-Čádrǵ Zadláza* .. lokalno *Zaláz* (1 n.).¹⁰

(8) Kot 1, le da obstaja pokrajinska oblikoglasno drugačna dvojnica brez premene in s stalnim naglasom na neistem zlogu: *Zakráj -ája* .. lokalno *Žákrje -a* (1 n.).

⁶ SKI, str. 6: ».. geslo ima lahko naglasno dvojnico, ki je ali knjižno sprejemljiva (enakovredna), npr. *Tómaj/Tomáj*, ali samo narečna, npr. *Deláč/Délač*«. Ker se na naslednji strani opozarja, da zaporedje predlogov *v/na nà/v* pri zapisu mestnika kaže na pogostnejšo rabo enega ali drugega predloga, je treba navedeno razumeti v smislu, da sta naglasni dvojnici v prosti variaciji zmeraj, razen če je drugonavedena tiskana ležeče. Znano pa je, da uporabniki slovarjev večinoma razumejo prvo-navedeno dvojnico za prednostno, zlasti če je — kakor v SKI-ju — edina grafično poudarjena kot iztočnica. Če bi bili taki dvojnici res čisto enakovredni, potem ne bi bilo smiselno, da SKI enkrat navaja na prvem mestu en, drugič drug tip, npr. *Tómaj/Tomáj -ája* proti *Vrtovin/Vrtóvin -ina*. Iz SKI-ja se torej ni mogoče poučiti, kdaj sta dvojnici enakovredni, ampak samo, ali sta obe knjižno sprejemljivi; če sta obe sprejemljivi, je poleg tega izključeno, da bi bila tista na drugem mestu prednostna: je ali enakovredna ali neprednostna, vendar ne vzemo, kdaj katero.

⁷ Primerov z *e* pred *j* ni. — SKI nikjer ne opozarja na kakovost takih *o* in *e*, medtem ko njuno širokost pred raznozložnim *v* oz. *j* omenja v Uvodu, pa še stalno zapisuje v geslih, npr. »*Trnóvo/Trnóvo -ega* v Trnóvem/Trnóvem, trnóvski, Trnóvec/Trnóvec« (širino ima zmeraj na prvem mestu). Tolikšna zavarovanost nasproti morebitnim napakam slabo poučenih bralcev zahteva precej slovarskega prostora; če pa se zanjo že odločimo, bi jo bilo treba izpeljati do kraja, torej pisati tudi *trnóvski/trnóvski*, saj je srednji *o* v tipu *trnovski* varianta širokega, ne pa ozkega (Toporišič 1973: 217), in kdor ima ožino v *Trnóvo*, jo ima tudi v *trnóvski*. Ob takih podatkih, kakor jih ima SKI zdaj v Uvodu, so njegovi zapisi kakor »*Trnóvec/Trnóvec -vca* v Trnóvcu, trnóvski, Trnóvcan« nesmiselni, saj pomenijo, da je *Trnovca* (rod.) itd. mogoče izgovarjati tudi s srednjim (ali vsaj s širokim) *o*, mestnik (*v*) *Trnovcu* ter izpeljanke pa samo z ozkim. Kadar je v paradigmi fonemska skupina *-ov-* zmeraj v zaprtem zlogu, naj bi po SKI-ju (seveda neupravičeno) govorili samo ozki *o* (npr. *Kolóvrat*); kadar se ta skupina zapisuje z *-ol-*, pa vendarle tudi širokega, če obstaja dvojnična izgovarjata [*-ól-*]: *Vólča* (stalno *u*) in *Kólk* (*u* ali *l*) proti *Dólsko* (*u* ali *l*). Nedosledno je tudi obravnavati *-ov-* pred samoglasnikom, ki nima lastne črke, drugače kot pred drugim (SKI piše samo *Sóvrčan*, brez *Sóvrčan*, pri *Sóvra -e*).

⁸ Ker v ustreznem »razdelku večinoma ni prikazana celotna paradigma, ampak samo njeni posamezni členi« (SKI, 9), bi bilo mogoče zapise v SKI-ju razumeti tudi kot npr. *lokalno Sómpas -a*.

⁹ To je »drugač[n]o poimenovanj[e] kraja .. na ožjem področju, ki obstaja ob na novo vpeljanem imenu, ali [pa] gre sploh za posebnosti, ki niso razložljive iz uradnega imena« (SKI, 9).

¹⁰ Vendar ni verjetno, da bi bila pokrajinska dvojnica za kraja *Zadláz*, ki sta čisto skupaj in spadata k istemu (tolminskemu) narečju, enkrat *Zaláz*, drugič *Zaláz*.

(9) Kot 1, le da obstaja pokrajinska dvojnica brez premene s stalnim naglasom na istem zlogu kot pri knjižni dvojnici, toda z drugim samoglasnikom (namreč z *a*) kot nosilcem tega zloga: *Báč Bácsa* .. lokalno *Báč* (1 n.).

(10) Kot 1, le da ob knjižni neprednostni dvojnici brez premene: *Trzìn/Trzín -ína* (2 n.).

(11) Kot 10, le da je dvojnica brez premene prednostna, obstaja pa tudi pokrajinska dvojnica, ki ima v im. ed. široki naglašeni samoglasnik v predzadnjem zlogu osnove: *Godovič/Godovič/Godóvič -iča* (1 n.).

(12) Kot 1, le da obstaja knjižna dvojnica s (kratkim) končniškim naglasom in še prav tako končniškonaglasna, toda samo pokrajinska dvojnica s polglasnikom v edinem zlogu osnove: *Búč Búča/Bučà v Búču/Bučù* .. lokalno *Báč v Báčù* (1 n.).

B (13) Samo kolikostna premena sredinskega samoglasnika: *Dvòr Dvóra, Plès Plèsa* (15 n., od tega le 1 z *e*-jem).¹¹

(14) Kot 13, le da je v im. ed. neprednostna dvojnica z naglašenim širokim samoglasnikom v predzadnjem zlogu osnove: *Polòm/Pólom -óma* (1 n.).

(15) Kot 13, vendar je v mest. ed. prosta neprednostna dvojnica s tudi kakovostno premeno: *Bòršt Bòršta v Bòrštu/Bórštu, Vèrd Vèrda v/na Vèrdu/Vérdu* (10 n., z *e* eno samo).

(16) Kot 13, le da obstaja v vseh sklonih z glasovno končnico neprednostna dvojica s hkratno kakovostno premeno: *Podbòršt Podbòršta/Podbóršta v Podbórštu/Podbórštu* (3 n.).¹²

(17) Kot 16, le da je dvojnica s hkratno kakovostno premeno prednostna: *Studòr v Bohinju Studóra/Studóra* (1 n., z nerelevantnima »neknjižnima« dvojnicama v or. ed.: *pod Studórom/Studórom*).¹³

¹¹ Ne upoštevam posebej podtipov z nerelevantnimi (ker prozodično istotipskimi) dvojnicami, npr. poleg *Dolénji Podbòršt pri Trébnjem* tudi lokalno (tu: neuradno) *Dólnji Podbòršt*, ali poleg *v Podlómu* tudi narečno (v SKI-ju v ležečem tisku, torej neknjižno) *pod Lómom*.

¹² V vseh treh primerih gre za *Podboršt*. Eden (*Podbòršt pri Komèndi*) ima v mest. (= or.; gl. op. 13) ed. nerelevantno neknjižno varianto *pod Bòrštom/Bórštom*.

¹³ Obliko *pod Studórom* navaja SKI kot mestnik: »v Studóru/Studóru/pod Studórom/Studórom«, prim. še na str. 7: »Po roditelju je izpisan podatek o mestniku in njegovem predlogu«. Toda *pod* se seveda z mestnikom ne veže; kot orodniška oblika pa je *pod Studórom* čisto knjižna, zato je sporno, da jo SKI tiska ležeče. Kaj pomeni ležeči tisk pri tretji osnovni slovarski obliki (ki jo SKI imenuje »podatek o mestniku«, v resnici pa gre za pomensko prislovne (mestnostne) predložne zveze), tega SKI sicer izrecno ne pove, vendar če pri drugi osnovni slovarski obliki (roditelju — gl. naslednji odstavek te op.) ležeči tisk označuje »izrazito narečno roditeljsko posebnost« (str. 7) in če pri prvi (imenovalniku) označuje »naglasno dvojnico, ki je .. samo narečna« (6), potem tudi pri »mestniku« mora iti za narečnost. In *pod Studórom* je mogoče označiti za narečno le na podlagi tega, da nedomačini zaradi nevednosti te oblike večinoma ne uporabljajo. (V glavnem na isti podlagi pogostnosti je mogoče upravičiti narečnost (tj. tiskanost ležeče) imenovalnikov kot *Délač* namesto *Deláč* ali *Bléd* namesto *Bléd*, saj je sicer *Délač Deláča* tako kakor *trébuch -úha* in *Bléd Bléda* kakor *déd déda* sinhrono povsem v skladu s knjižnim naglaševanjem). Toda nedomačini grešijo tudi zoper krajevno rabo glede predlogov *na* in *pri* v mestnostnih predložnih zvezah, pa zato npr. *na Podulaki/Podjelšah/Šlapu/Sv. Duhu* ali *pri Sv. Vidu/Kodretih/Cehovinih/Kobolih* še ne označujemo za narečno. Nedomačini bi si morali pač zapomniti, da se reče *pod Studórom* (zato ker je naselje *Studor* pod istoimensko goro), kakor si morajo zapomniti, da se reče *pri Sv. Barbari/Dolancih/Kodretih* (zato ker je naselje poimenovano po istoimenski cerkvi ali po priimkih/vzdevkih ljudi na domačiji ali naselbini kot prvotnih jedrih, okoli katerih je naselje zraslo). Žal so naši predpisni priročniki doslej menda vsi imeli v razvidu samo *v — v — iz*, *na — na — z/s in pri — k — od*, druge predloge pa samo pri predložnih krajevnih imenih ali (SP 1962, str. 42) pri t. i. predpinskih, za katere pa se je raba tipa *grem izpred Dvora* (tj. *iz Preddvora*) upravičeno označevala kot neknjižna. Prislov *pod Studórom* pa je drug, knjižno sprejemljiv tip. SKI sam navaja npr. »mestnik« *pod Lípo* (naselje *Lipa*) celo na prvem mestu pred *v Lípi*. Predpisne priročnike bo zato

(18) Kot 13, toda z neprednostno dvojnico s stalno ožino v istem zlogu: *Bòršt/Bóršt* (pri *Dvóru*) *Bóršta/Bóršta* (1 n.).

(19) Kot 18, toda z obrnjenim prednostnim zaporedjem: *Dvór/Dvòr Dvóra/Dvóra* (1 n.).

(20) Kot 13, le v mest. ed. je obvezna poleg kolikostne še kakovostna premena: *Dvòr Dvóra v Dvóru* (2 n.).¹⁴

C (21) Kolikostno-kakovostna premena v vseh sklonih z glasovno končnico: *Lòm Lóma, Ortnèk Ortnéka* (8 n., oziroma 9, če prištejemo samo pokrajinsko ime *Fedrèng -énga* za uradno *Podlésje*; z *e* le 2 oz. 3 n.).

(22) Kot 21, vendar v mest. ed. z neknjižno dvojnico, ki ima končnico *-éh* in je številsko premenjena (množinska): *Lòm nad Vólčo Lóma v Lómu/Loméh* (1 n.).

(23) Kot 21, vendar v mest. ed. z dvojnico, ki je skozi vso paradigmo od uradnega imena oblikoglasno drugačna po tem, da ima v predzadnjem zlogu osnove drug samoglasnik (sredinskega sprednjega širokega namesto nizkega, sredinskega srednjega¹⁵ pa namesto sredinskega sprednjega širokega) in da je ta samoglasnik v im./tož. ed. naglašen in — če je to sploh lahko — dolg: *Nadlèsk Nadléska* .. lokalno *Nédlèsk Nedléska* in *Erzèlj Erzélja* [er-] lokalno *Rzelj Rzélja* (ti 2 n.; vsako od njiju je pravzaprav svoj podtip, vendar se *èr* v nezadnjem zlogu lahko vzame kot mehanično preprečena dolžina).

(24) Kot 21, le da v im. naglašeni samoglasnik ni širok, ampak nevtralen, ker mu sledi istozložni istotonalni drsnik: *Còl [-u] Cóla* (2 n.; obakrat gre za *o* pred ⟨l⟩, kajti drugačni primeri grejo v naslednjo skupino).

(25) Kot 24, le da je v vseh sklonih z glasovno končnico prednostna dvojnica s širokim naglašnim samoglasnikom (zaradi sledečega drugozložnega istotonalnega drsnika): *Cerèj -éja/-éja* (1 n.).¹⁶

treba spopolniti z opozorili na še druge trojice, tipa *pod — pod — izpod/spod* (namreč tudi zunaj predložnih imen).

V okviru predložnih imen pa tudi npr. tipa *onkraj — onkraj — od onkraj/z onkraj*. SKI ima »*Onkraj Méže Onkraj Méže/Onkraj Méže/na Onkraj*«. Tu se lepo vidi, da SKI-jev mestnik pozna tudi »rodilniško utelesbo«, da pa po drugi strani SKI ni hotel navajati istotipskih skladenjsko povzročenih oblik za drugo osnovno slovarsko obliko (pa bi jih moral), niti takrat ne, ko so povsem »rodilniške«. Tako je možno, da bodo uporabniki SKI-ja začeli pisati ne le npr. *moja ljubezen do Onkraj Méže* (kar je pravilno, dasi neobičajno), ampak tudi npr. *prihajam iz/z/od Onkraj Méže*, kar vse je napačno (prav: *z/od onkraj Méže*); na drugi strani pa utegnejo seveda pisati *Volinjek pri onkraj Méže* namesto *pri Onkraj Méže* (kar je pravzaprav edini pravi mestnik imena *Onkraj Méže*). — Tip imen *Onkraj Méže* ni istoveten niti s tipom *izpred Dvora = iz Preddvora* niti s tipom *pod Studorom*. Predpisni priročniki ga imajo že dolgo v razvidu (le prav tega predloga ne omenjajo). Ker gre za predložno ime, bi bil možen tudi rodilnik *z/od Onkrajmeže*. Kateri predlog pride v takem primeru pred poenobesedenko (prim. *iz Onkrajmeže* (?), *iz/z Zavrha* (od *Za Vrhom*)), pa ni bilo nikoli opisano; Načrt je tu celo revnejši od SP-ja 1962.

¹⁴ Kar sem namreč štejem tudi primer »*Gòzd-Réka Gòzda-Réke* v *Gòzdu-Réki« (zvezdica pomeni narejeno knjižno obliko, gl. SKI, str. 6), pod domnevo, da je krativce v rodilniku tiskovna pomota za strešico. Pomota za ostrivec namreč ni verjetna, saj *gòzd gòzda* ne nastavlja noben drug slovar. Vse do SSKJ-ja je bilo v predpisu sploh le *gòzd gòzda* (= tonemsko *gòzd gòzda*). (Pač pa ima *gòjzd gòjzda* Kopitar 1808/9: 222.) Toda če je *Gòzda* v resnici *Gòzda*, je bilo nesmiselno narediti knjižni mestnik *v Gòzdu*, tj. mestnik z obvezno premeno (kakovostno in tonemsko: *v Gòzdu*), ki je izrazito zastarela. Torej je rod. vendarle *Gòzda*? Če je, potem je spet nesmiselno, da se v im. ed. dopušča s a m o kračina za knjižni jezik. Morda bi bila oba krativca morala biti ostrivca (*Gòzd*).

¹⁵ Zadrega z izrazjem: *srednji* se rabi tako za 'nesprednji nezadnji' (tj. *a* in *ə*) kot za 'neširoki neozki sredinski' (tj. *e* pred *j* in *o* pred *v* v istem zlogu). Za slednje bom zato v nadaljevanju rabil tudi že utrjeno sopomenko *nevtralni*.

¹⁶ Iz zapisovanja v SKI-ju sicer ni mogoče nedvomno ugotoviti, ali gre res za ta tip. SKI-jev zapis *Cerèj -éja/-éja* bi namreč lahko pomenil tudi *Cerèj -éja in Cerèj -éja*, torej podtip tipa 16, ne tipa 24. oz. 21. Za slednjo možnost sem se odločil zato, ker ima *KL Cerèj -a*.

(26) Kot 21, le da je v im. ed. neprednostna dvojnica z naglašeno širino v predzadnjem zlogu osnove: *Požeg/Požeg Požéga* (1 n.).

(27) Kot 25, vendar ob prednostni dvojnici, v kateri je samoglasnik v zadnjem zlogu osnove stalno dolg in ozek, dvojnično pa širok oz. nevtralen, ker stoji pred istotonalnim drsnikom: *Kněj/Kněj Kněja/Kněja* (1 n.).¹⁷

(28) Kot 21, vendar ob prednostni dvojnici, ki ima v vsej paradigmi naglas na nesredinskem samoglasniku predzadnjega zloga osnove: *Rázbor pri Čemšeniku/Razbòr pri Čemšeniku -a/-óra*¹⁸ (1 n.).

(29) Prozodično brezpremenseki tip ob neknjižni (prim. op. 13) dvojnici s kolikostno premeno: *Bléd/Blèd Bléda* (1 n.).

Č (30) Brezpremenseki tip z redko neuradno (>lokalno<) dvojnico, ki ima tudi sicer spremenjeno oblikoglasje, o tem, ali pozna poleg kolikostne tudi kakovostno premeno, pa SKI ne daje podatkov: *Sentlámberť -a .. lokalno tudi Sentlámperť/Sentlámperť* (1 n.).

Od teh 30 tipov jih je kar 21 zastopanih z enim samim primerom. Čeprav so oštevilčeni zaporedno, so dejansko strukturirani in bi jih lahko prikazali tudi binarno vejeno: tipi 21–29 (tj C) imajo v rod. ed. obvezno kakovostno premeno (razen položajno), 1–20 pa ne; slednji se delijo glede na to, ali je naglašeni samoglasnik pred ničto končnico nesredinski (1–12, tj. A) ali sredinski (13–20, tj. B); slednji glede na to, ali imajo v mest. ed. obvezno ožino (20) ali pa je pred glasovno končnico zmeraj možna širina (15–19); slednji glede na to, ali so brez variant (13) ali pa imajo varianto v enem ali več sklonih (14–19), tj. bodisi pred končnico -ø (14) ali pa tudi ali samo v kakem sklonu z glasovno končnico (15–19), namreč samo v mestniku (15) ali pa še v katerem (16–19), in sicer lahko kar v vseh sklonih paradigme (18–19), lahko pa samo v vseh sklonih z glasovno končnico (16–17), pri čemer je lahko prednostna ožina (19, 17) ali pa širina (18, 16).

2 K sreči za zborna rabo ni treba obdržati vseh tipov; nekaj jih je celoujno treba zavriniti, zlasti tipa 12 (zaradi *Bùč -à*) in 20 (zaradi obveznega *v Dvóru*).

¹⁷ SKI-jev zapis spet ni enoumen: »Kněj/Kněj Kněja/Kněja«. Ker premena -éCV (im.) ~ -éCV ne obstaja (če ne gre za im., jo v starejšem jeziku imamo: *tét* (rod.) ~ *tét-*, prim. še danes *nóg* (rod.) ~ *nóga*), je treba rod. *Kněja* imeti za varianto od *Kněja*, mehanično postavljeno na prvo mesto, ne moremo pa razbrati, ali se *Kněj* premenjuje s *Kněja*, s *Kněja*, s *Kněja/Kněja* ali s *Kněja/Kněja*. KL ima samo *Kněj -a*. Zato razbiram SKI-jev zapis kot *Kněj/Kněj Kněja*.

¹⁸ Tako zapisano v SKI-ju, ne da bi bilo kje povedano, kako je treba take zapise razvezovati. Ker *Razbòr -a* pač ni mogoče, tudi drugo navzkrižno povezovanje, tj. *Rázbor -óra*, ne sme biti mogoče. Možno je torej samo razvezovanje v *Rázbor -a in Razbòr -óra*, izključeno pa v *Rázbor -a ali -óra in Razbòr -óra*. Ti dve razvezovanji pomenita na videz samo zapisovalno kaprico za isto pojavnost, toda kadar so govorniki trdni vsak s svojim tipom, pomeni prvo, da nekateri govorijo *Rázbor -a*, nekateri *Razbòr -óra*, a nihče *Rázbor -óra*. drugo pa pomeni, da govorijo nekateri tudi *Rázbor -óra*. Prim. v SKI-ju še *Podkráj/Pódkraj Podkrája/Pódkraja* proti *Pódkraj/Podkráj Podkrája*; kdor tudi za prvo uporablja v im. *Pódkraj*, v rod. pa *Podkrája*, govori »narobe« oz. zajema vsakič iz drugega tipa. — To velja tudi za zapise v SSKJ-ju: *gòzd gòzda tudi gòzd -a* izključuje *gòzd gòzda* (kar bi tonemsko dalo samo *gòzd gòzda*, ne pa tudi *gòzd gòzda*) (SKI ima npr. *Zagòzd -òzda*). To pa pomeni, da je po SSKJ-ju izključeno tudi *v gòzdu* (v *gòzdu*) kot premena paradigme *gòzd gòzda*, kar najbrž ni bil SSKJ-jev namen.

2.1 *Bučà* je pokrajinsko *Bočà*,¹⁹ zapisano najbrž hiperkorektno. *Bùč -à* napoveduje v razmerju do *Bùč Bùča* dvojničnost v vseh sklonih z enozložno glasovno končnico: taka končnica ima naglašeni samoglasnik zmeraj kratek, kajti needninska rodilnika imata zaradi preglasa *-ev*, ta pa ne pozna variante z dolžino (gl. SSKJ I, str. XXXII in XXX; opozorilo na to v Toporišičevi slovnici, str. 220 in 222, je dano s tem, da se *-ev* pri navedbi variantnosti *-òv/-óv* ne omenja). Vendar tip s končniškim kratkim naglasom in skozi vso paradigmo z osnovo iz enega zloga, ki je korenski, njegov nosilec pa ni *a*, za zborni jezik sploh ni predviden, če odštejemo zastarelke kakor *gubà*, prim. Toporišič (1976: 60—1, t. 5). V sklanjatveni shemi IIB1a v SSKJ-ju (str. XXXII), ki jo ponazarja *bèt -à* [-ò] — vanjo bi spadal *Bùč -à* —, piše v op. 3: »Naglasen je [v daj./or. dv.] polglasnik v osnovi«; možnost nepolglasnika v osnovi je dana (str. XXX) le za tip *stebèr/pès* (tj. enako število zlogov v im. in rod.): »Naglas je [v daj./or. dv.] na osnovi, na polglasniku ` , sicer ´; če osnova ni zložna, je naglas *-òma*, *-éma*.« (Tu je *-éma* dodano najbrž zaradi sistema, saj takih besed v zbornem jeziku menda ni, ali pa se je mislilo na primere, ko se zaradi sandhija izgubi vzglasni *a*, npr. za *rkljéma*.) »Če je osnova večzložna,« nadaljuje SSKJ, »je naglas tak, kot ga ima vzporedni tip istega samostalnika z naglasom na osnovi.« Torej analogno *Bùčema*, in sicer tudi tonemsko, kajti »oblike z naglasom na osnovi .. so akutirane« (SSKJ LIV, točka IIB1a za tonemski tip *bètoma*, in LIII, t. IB1a za tonemski tip *stèbroma*²⁰).

Naša t. 12 mora torej v t. 1 (samo *Bùč Bùča*), če nočemo zaplesti prozodične norme zbornega jezika.

2.2 Tip 20 je prav tako zastarel. Obvezna (cirkumflektirana) ožina v mestniku implicira nekdanji tip *kònj/lònc/stòl/gròb* iz Breznikovih slovnice (npr. 1934: 78—9) ali vsaj njegovo reducirano podobo iz Rupla 1946: 59—60 ali Ss 1947: 63; torej tudi *nad Dvóri*, če ne celo *k Dvóru*, v *Dvórih*... Če bi vzeli SKI preresno, bi pravorečno govorili (*Ko bi imeli dvoje takih*) *Dvór*, kadar bi imeli v mislih *Dvòr* v občini Ljubljana Šiška, toda *Dvórov*, ko bi mislili na *Dvòr* npr. pri Bogenšperku, in *Dvórov*, ko bi mislili na *Dvór* v o. Šmarje pri Jelšah. Naglasni tip *kònj* v zbornem jeziku ni v celoti živ niti pri *konj* in *otrok* več, primerjaj pri Toporišiču (1976: 218) tudi *pri otrókih* in *kónjev*,

¹⁹ *Bùč*, *Bič*, *Bàč* bržkone vsi ustrezajo narečnemu *a*, prim. Bezljaj I (1976), izt. *beč*, in Bezljaj 1954: 134.

²⁰ To pa ne pomeni, da je tudi pri vzporednem tipu istega samostalnika s stalnim naglasom na osnovi obvezno akut, saj ima SSKJ v geslu npr. tudi *kàs kása*, iz česar po tonemski shemi IAA1a dobimo analogno po *blagoslòpoma* pač *kàsoma* (na kar bi bil moral SSKJ z zgledom opozoriti). Prim. še *dobrè/dòbrè* — torej *dòbrèma. Za tip z istim številom zlogov v im. in rod. ed. menda v SSKJ ni tovrstnega primera, ker imajo vsi polglasnik v osnovi, tip *domèk* pa ima SSKJ le v posameznih sklonih pri frazeologemih; bi pa dobili npr. *bòbkoma*. Preseneča tudi SSKJ-jevo omenjeno pravilo za jakostni naglas v teh primerih, saj bi dalo npr. *bòbkoma*, *špèhkoma*, z ožino. Če bi hoteli preprečiti *žèbljema* (od *žèbelj*) proti *žèbljema* (od *žèbelj*), bo torej treba v V. zvezku pri tej besedi v zaglavju gesla nekako nevtralizirati pravilo jakostne sheme IB1a. (Toporišičeva slovnica o kolikosti naglašene nepolglasnika v osnovi daj./or. dv. (namreč kot dublet *k -oma*) molči in s tem implicira *bòbkoma/špèhkoma* proti *dòmcoma/rèpkoma*; podobno molči tudi o tonemu, tudi polglasnikovem (že v Breznikovih slovnicih je *stèbroma* kar neonaglašeno, nekateri poznejši priročniki (npr. Lenček 1982) pa nastavljajo samo *stèbromà*)).

v SSKJ-ju sicer še *tudi kónjih*, toda samo s *kónji*.²¹ Edninski mestnik z ožino navaja Toporišič (1976: 215) kot zmeraj manj rabljeno dvojnico za 31 samostalnikov; za te ga SSKJ navaja le še pri dvanajstih (oz. sedemnajstih): kot še trdno, toda že neprednostno dvojnico le pri *grob*, *konj* in *otrok*, prištejemo pa lahko morda še tri primere, ko je ožina itak dvojnično v vsej paradigmi (*gòzd/gózd*, *dvór/dvòr*, *bók/bòk*²²), in dva primera, ko je ožina dvojnično v vseh sklonih z glasovno končnico (*klep*, *pre stol*); v 9 primerih ima mestniška ožina v SSKJ oznako »tudi« (*čep*, *koš*, *lom*, *mok*, *pod*, *pomol*, *post*, *stol*, *strop*) — odpadle so torej že vse neenzložnice, razen *otrok* in *pomol* (in *pre stol*). Nikjer pa mestniška ožina ni edina možnost, saj »ta izgovor ni obvezen« že od leta 1956 celo v tradicionalni slovnici (str. 96), in za »nekater« samostalnike že v Ruplovem Pravorečju ni bil. Našo t. 20 je zato treba strniti s t. 15.

2.3 Nezborna je tudi množinska oblika *v Loméh* bodisi kot mestnik edninske paradigme bodisi kot mestnostna prislovna zveza, saj je imenovalnik edninski: *Lom*; kot narečna je ta oblika označena že v SKI-ju. T. 22 se torej strne z 21.

2.4 Zanimarimo lahko tudi vse dvojnice, ki jih SKI navaja v ležčem tisku ali v geselski rubriki lokalizmov. Ne prvi ne drugi sicer niso nujno v nasprotju z zbornim jezikom, zlasti lokalizmi so večkrat zgolj neuradne oblike (lahko celo boljše od pouradjenih, npr. *Bèč* [ə] za *Bùč*; pri *Rzelj* gre predvsem za razliko v pisavi, in tu bi lahko za *Erzelj* dovolili tudi kar polglasniško izgovarjavo, prim. priimek *Erjavec*). So pa vse te potencialno konkurenčne oblike po Sloveniji slabo znane, enako pač, kakor sama ta naselja (izjema je *Bled*, ki je pa ravno preveč znano, pa morda še *Sempas*). — Točke 4 in 6–9 se tako strnejo z 1, 25 se strne z 21, in 29–30 odpadeta (prav tako *Fedreng* iz 21). Ostaneta pa 17 in 11, vendar se zadnja praktično strne z 10.

Po vsem tem ostane v obravnavi 90 naselij; kot bomo videli, pa gre v bistvu za (samo) 50 prizadetih morfemov.

2.5 Poleg tega je nekaj tipov sicer v skladu s sedanjimi pravorečnimi predpisi, toda le zato, ker so ti konservativni.

2.5.1 Tako ima npr. celo Načrt (str. 12, 127–9) široka dolga *e* oz. *o* pred raznozložnima *j* oz. *v* za prosti dvojnici ozkega *e* oz. *o*, čeprav je Toporišič (1973: 218) že pravilno pisal, da »izgovor v skladu s prvotno (etimološko) naravo zveni privzdignjeno in zastarevajoče«. Razen za stilno izrabo v omenjenem smislu so torej ožine tu v bistvu narečne. (Sicer pa govorniki s področij, kjer je razlika ohranjena z različnima samoglasniškima odrazoma (npr.

²¹ Orodnik *kónji* SSKJ sicer navaja pri shemi za tonemski naglas, a to je onstrangeselski podatek (tak je tudi *stólih*), kajti ker je v geslu samo *kónji*, or. *kónji* v tonemski shemi ravno samega sebe kot besede ne ponazarja. Dejansko uresnjen v slovarskem delu je ta tip s primerom z *otróki*.

²² Kot rečeno v op. 18, pa iz SSKJ-jevih zapisov pravzaprav ne sledi, da bi bil lahko mest. *dvóru* še kaj drugega kot del paradigme *dvór -a*. Po mojem bi bilo treba tak mestnik, če je možen tudi kot del paradigme *dvór dvóra*, posebej zapisovati že zato, ker sicer dobimo pri *door*, *bok* in *pre stol* (tj. takrat, ko je dvojnica s stalno ožino pred glasovnimi končnicami zapisana na prvem mestu) nedopusten tip *dvór dvóra v dvóru/dvóru*, s prednostno ožino v mestniku. Tudi s tonemsko paradigmo so težave. Od *dvór* sicer dobimo *dvóru*, ker ga tudi od *dvór*; od *bók* in *préstol* pa samega cirkumfleksa iz vzporednega tipa ne dobimo, ker dá ta (*bók bōka*, *préstol -ōla*) akutiran ali tudi cirkumfektiran mestnik. Tako še pri *klep*.

vgzdūvi) pri preklonu v zbornō zvrst svojega narečnega odraza ne povezujejo z zbornim ó (é), in avtomatično uporabljajo širino.) Zborna izreka je v resnici tu invariantno predvidljiva;²³ t. 25 se tako strne s 13.

2.5.2 Glede kakovosti je povsem enako z *e/o* pred istozložnim *j/v*: običajna je samo nevtralna varianta, celo to, da »ima v zbornem jeziku prizvok novine, postaja pa hkrati elitna«, je predvsem davek dolgotrajnemu ne več ustreznemu predpisu (v resnici nima nobenega prizvoka in je edina nezaznamovana). Vprašanje je še, kako je glede kolikosti takih nevtralnih *e/o*; ali sploh (še) deluje premena ε : ~ ε ? Povojna SP-ja sta seveda ločila *imèj*: *povèj*, SSK J in Ss 1976 pa imata v teh primerih dvojničnost z dolžino na prvem mestu. Tudi med *šòv* in *nòv* ni slišne razlike. Tako je bilo že v Kopitarjevem času (in Kopitar ima za vse tiste naglašene sredinske samoglasnike, ki ne morejo biti ozki, eno in isto naglasno znamenje: krativec). Kopitar zaznamuje (1808/9) s svojim krativcem npr. *sòl*, *spòvd* (in druge na današnji *-pòved*, str. 217), *dòlg* (262), *povèj* (in *pòvil*, 356), *grèj*, *štèj* (340), *bogòv*, *tatòv* (232); to je bilo v skladu z njegovim zaznamovanjem položajno širokih *e* in *o* v nezadnjem zlogu: *pòlzek* (264), *mòlči* (365), *bogòvi* (232). Toporišič (1981: 131—2) opozarja na to Kopitarjevo »novejšo« normo in na to, da je bilo *vòlk* po Kopitarjevih »pravilih mogoče brati samo s kratkim širokim *o*«. Kopitar tudi izrecno opozarja (oz. se zagovarja), da krativec v npr. *gospòda* zaznamuje nekračino (211), za krativec v zadnjem zlogu pa glede tega molči. Vodnik v Kopitarjevi slovnici (pri nepregibnih besedah) piše *obkorèj*, *obsorèj*, *doklèj* (373) in še več takega, le *naprèj* in *poprèj* (zaradi *préd?*) in *navzdòl* piše z ostrivcem (*nazdòl* tudi v lastni slovnici (1811: 110), kot da bi bil govoril [-l], kar je malo verjetno; že Kopitar je pisal tudi *dòlbem* (338) in *podòlgast* (264) oz. se ponekod naglasnemu znamenju izogibal, npr. pri *molčal* (365), pri *kolnem*, *kolni* (349), pri celi družini *tolči* in *molkniti* (354)). V Vodnikovi Pismenosti prim. *vòlk*, *povèj(mo)*, vendar *jèj(va)* ali *jéj(va)* (1811: 20, 97). Dosledno ima ožine šele Metelko, ta celo pri *imèj* (1825: 214). O kolikostni nerazliki govori po svoje tudi omahovanje v priročnikih: *do klèj* (*dotlè*) (Kopitar/Vodnik 1808/9: 297, 373), *doklèj*, *dotlèj* (Plet.), *doklèj*: *dotlèj* (SP 1935), *doklèj*: *dotlèj* (SP 1950), *doklèj*, *dotlèj* (SP 1962), *doklèj/doklèj*, *dotlèj/dotlèj* (SSK J); *sròv* (torej seveda

²³ Najde se sicer kak redek primer, ko je v knjižnem jeziku naglašeni ó pred *v* samo ozek (*bóva* od *biti*, najbrž zato, ker ožino podpirajo vse druge oblike paradigme: *bóm(o)* itd.). Samo ozek je tudi tik pred mejo z lastnokorensko sestavino v tvorjenkah oz. »tvorjenkah«: *dvóvfh*, *stóvátna*, *kdóvékám*, *bledóvíjólíčas*; tak ó je lahko del prave predpone: *sóvrstník* (SP 1935: 229; *só-* je pisal še Rupel (1946: 52), poznejši priročniki v glavnem samo *sò-*, Plet. zmeraj brez naglasa). Pred tako mejo je zmeraj ozek tudi *é*: *dvéjédnri*, *céjèzik* (= *ciljni*, *C-jezik*). Nekateri zamenjujejo tujejezične sredinske pare fonemov z našima tako, da prevajajo na glasovni ravnini (Gjurin 1976), npr. italijansko *Giovo* govorno domačijo kot *džòvo*, *giòvane* pa kot *džòvane*. Morda zaradi tega, ker se danes besede prevzemajo v glavnem z ozkim ó (Toporišič 1976: 45), pri nekaterih od teh tudi *òv* manj moti, kot bi sicer, npr. ó za angleški dvoglasnik: *hoverkraft*, *landrover* (slednji se govori tudi izvirnim glasovom bolj približno, kar bo/bi dalo pisno *lendrover*, z *ov* znotraj istega morfema). Prim. glasovno sicer podomačeno izgovarjanje citatov (*quod licet Iovi, non licet bovi*) ter prevzetih ali gostujočih imen (npr. *Jovo*, *Jovanka*, *Jović*, *Overbeck*, *Povoa de Varzim*, *Movas...*), pa tudi domače priimke kot *Dovečar*. Praktično izključena pa je ožina, če se taka beseda naslanja na kako občnoimensko domačo besedo (*Nova Lisbôa*, *Nome Warpno* — toda vendarle tudi z ó *Novotný* in zlasti *Novosel*, morda naslonjeno na tip *Kòsovèl* (Gjurin 1983: 302—3)) ali vsaj na domače morfem (npr. *Kobač* kot srbohrvaški priimek, prim. še *Novak*).

srôva) (Kopitar 1808/9: 266), *surôv -a* (Plet.; na Mostecu *se'ruf* = *sirôv* (Toporišič, ustno)), *suròv -ôva* (SP 1935), *suròv -ôva* (SP 1950 in 1962, SSKJ). SP 1962 ima na str. 16 *povèj*, v geslu *povédati* pa *povéj*. Prim. še Pleteršnikov *vôlk*, *dôlg* ter *pôlh/pôlh* (danes vse *le ó*). — Našo t. 24 (Col²⁴) in 27 ter primer *Cerej* iz t. 13 (= 25) bi zato mirno lahko črtali.

2.5.3 Pa tudi če sprejmemo, da se nevtralna *e* in *o* premenjujeta kolikostno, bi bila njuna posebnost še zmeraj vsaj v tem, da te premene ne spremlja tudi kakovostna. Vsi drugi, fonemski glasovi (razen *ə*) so, kadar so kratki, lahko vsaj neobvezno tudi drugačne kakovosti kot takrat, ko so dolgi: *ì* — *ɪ*, *ù* — *u*, *à* — *ʌ*, *ò* in *è* pa sta v primerjavi z *ó* in *ê* še širša.²⁵

2.5.3.1 Na kolikost vezane kakovostne nianse ogliščnih samoglasnikov nimajo vse enake stilne vrednosti. T. i. široka *i* in *u* »(danes ju komaj kdo še govori), imata pridvignjen prizvok, oz. celo izumetničen in tuj, tudi narečen; pač pa je varianta [ʌ] osnovnega alofona /a/ dovolj živa (pojavlja se namreč le ne na začetku ali koncu besede), čeprav v glavnem omejena na zborni izgovor področij z narečno podstavo, ki pozna t. i. vokalno redukcijo (npr. osrednja Slovenija)« (Toporišič 1973: 218). Jasno je, da variant s tolikšno zaznamovanostjo kot pri širokih *i* in *u* nima smisla vzdrževati v normi znotraj zbornega jezika. To ne pomeni, da za stiliziranje zbornih besedil niso uporabljive, ampak da je tako stiliziranje medzvrstno: široki *i* je stilem, vzet iz časovne zvrsti (zastarela zborna norma ali predpis), narečne zvrsti (npr. škofjeloškega narečja), tujega jezika (npr. slovensko govoreči Anglež) ...

2.5.3.2 Znano je, da »za kračino sámo naglašanih samoglasnikov ne bi bili tako občutljivi, ko od nje ne bi bila odvisna tudi narava naglašanih samoglasnikov, zlasti *e*-ja in *o*-ja« (Toporišič 1976: 52). Poleg premen *è/ò* ~ *é/ó* imata različno naravo še *á* ~ centralizirani *à* (ki je elitna varianta kratkega) in morda tudi *è/ò* ~ *ê/ô*.²⁶ Člane samoglasniškega trikotnika bi višinsko lahko v tem smislu razdelili tudi na »spodnje« (a), »vmesne« (e, o) in »zgornje« (vsi drugi, z nevtralnima *e/o* vred). Pri *a* so kračine varovane z dvojim (tra-

²⁴ V SKI-ju je še *Dédni Dòl Dédnega Dóla*; da je tu »napačen krativec« (Moder 1986), je bilo rečeno že v enem prvih javnih odzivov na SKI. Morda je bil prepisan iz SP-ja 1950; o tem Rigler (1956/57: 307): »Oglejmo si v SP še primer *dòl dóla v dòlu* in *dólu*. Zakaj je *o* v imenovalniku kratek, ne vem. Zaradi *l* menda ne, saj je v SP *sól* ne *sòl*; če bi pa primer postavili v drug akcentski tip, bi v mestniku ne mogli imeti širokega *o*. Prav bi bilo *dól -a* in *-á*, slišijo pa se tudi drugačne oblike. Upravičen je premični naglas in nanj kažejo tudi nekatera narečja (prim. še v pesmi: *Cez tri goré, čez tri dolé*).« Prim. Riglerjevo pomisel, da bi *dòl* utegnilo biti zaradi *l* (nevtralizacija kolikostno-kakovostnega nasprotja).

²⁵ »Slovenski knjižni široki *e* je zmeraj širši glede na to, ali je dolg naglašen, kratek naglašen ali nenaglašen. Podobno tudi široki *o*.« (Toporišič 1976: 43.)

²⁶ Pri *è/ò* ~ *é/ó* je zastopnik kračine lahko krajši in/ali širši od dolgega para, lahko pa tudi ne (če je krajši, je navadno tudi širši). »V skladu s splošno težnjo slov. knj. jezika, odpraviti kvantitetno alternacijo v kaki paradigmi, zlasti pa pri samoglasnikih *i* in *u*, je daljšanje osnov veleznika ali deležnika na *-l* pri mnogih govorečih, tudi z ljubljanskega področja, pa tudi v deležnikih na *-en*, *-eč* in *-oč*: *zazelén, kupováł, sedèč, próč*. To za sedaj še ni normativno priznано« (Toporišič 1973: 230). Tudi zadrege v določanju kolikosti v prevzetih besedah kažejo, da razlika komajda je zaznatna: SP 1950 ima npr. *bòks, kòks, mèč* (match), SP 1962 *bòks, kòks, mèč*, SSKJ *bòks, kòks in kòks, mèč*. Razlika med *potèp* in *po tèb* v pogovornem jeziku osredja se ohranja predvsem s tonematiko. Prim. še vprašljivost tradicionalnega *odvèčen* (Plet. *odvèčen*). Spet kaže opozoriti na Vodnika: *vsèlej*, tj. *vsélej* (Kopitar 1808/9: 370); enako Metelko (1825: 156); od Plet. dalje *vsèlej*.

janjem in kakovostjo), pri vmesnih verjetno predvsem s trajanjem, če sploh še s čim, pri zgornjih pa je nasprotje po kolikosti odpravljeno v eno ali drugo (a) smer (oz. je vseeno v katero, če nasprotja ni).²⁷

2.5.4 Vse to bi nam zreduciralo korpus iz SKI-ja na zgolj tista imena, kjer è/ò ~ é/ó in à ~ á, morebiti še è/ò ~ é/ó. Za praktično rabo bi to tudi res zadoščalo. Da pa ne bi meglili slike in ker bi tak radikalizem lahko naletel na odpor, poleg tega pa ima zaznamovanje kračin tudi pri zgornjih samoglasnikih svojo prednost,²⁸ bomo še naprej obravnavali vse take skupine imen,

²⁷ Vendar se drugosmernost a-ja vidi v tem, da v zadnjem zlogu ne more biti akutiran. O neupravičenosti misli, da bi bil (v tradicionalnem sistemu z ohranjenim kolikostnim nasprotjem) tudi a lahko, če je v nezadnjem zlogu, dolg (kar bi prineslo v normo ne le tonemsko *táma* (*kása*), ampak tudi razloček med *tám* (rod. need. od *támà*) in *tám* (rod. need. od *táma*)), gl. Toporišič 1985: 368, 384. z nadaljnjo literaturo. Dolgi in kratki polglasnik je normiral Metelko: *pərdárza*, *pəlhək*, *kəsən* proti *smərt*, *kəsən* (1825: 18, 87, 83). — V zvezi s končnim ciljem knjižnega jezika, da se odpravijo vse kračine, in odvisna od prerazvrščanja a-ja je možnost pofonemljenja alofona Δ, torej vzpostavitve 9-fonemskega samoglasniškega sestava s samo kakovostnimi (in naglašnostnimi) nasprotji. Kratki naglašeni a je vse drugače razločevalno obremenjen kot drugi kratki naglašeni samoglasniki (*káksən* : *kàksən* ipd. v nasprotju z npr. *kdór(r)* : **kdò* oz. zaradi sistema dvojnično vzdrževanemu tudi *kdòr* (pri Plet. npr. še *kəđò*)). Metelko je poudarjal, da i in u (in ozki e, medtem ko je o drugače obravnaval) ne moreta biti nikoli kratka naglašena, ker se v takem primeru premenita z a, in ju je z a razen v opisnem deležniku tudi pisal, medtem ko je *rək* itd. ostalo a-jevsko (le fonetičnopoložajno *krèj/délej*, *skákov/ropotòv*, vendar ne tudi v pisavi) (Metelko 1825: 4, 6, 18). V bistvu enako že Kopitar.

Prim. k temu naslednjo preglednico povprečnih razlik med formanti dolgih in ustreznih kratkih zbornih samoglasnikov:

	F1	F2	F3	F4
i	+8	+22	-48	-38
ù	+27	+119	-4	-24
à	-76	+6	+63	-88
è	+9	-77	-46	-154
èj	+21	-150	-23	-47
ò	+18	+121	-76	-69
òv	+24	-25	-82	-19

Razlike so izračunane iz Toporišičevih sonografskih podatkov (Toporišič 1975). Kratki i ima torej od dolgega í-ja za 8 hercev višji prvi formant, za 22 Hz višjega (!) drugega itd. — Prvi formant à-ja kaže v primeri z á bistveno višji položaj jezika (negativna razlika 76 Hz), pri drugih kratkih samoglasnikih pa so razlike komaj od 8 do 27 Hz. Za primerjavo: razlike med prvimi formanti sosednih si dolgih samoglasnikov so od 47 (toliko višji F1 ima ó v primeri z ú) do 161 Hz (toliko višji F1 ima á v primeri z ó); razlike med drugimi formanti (F2) sosednih si dolgih samoglasnikov se razpenjajo od 76 (toliko višji F2 ima ó v primeri z ú) do 517 Hz (toliko nižji F2 ima á v primeri z è). Zdi se torej, da bi bil lahko F2 kratkih è in ò, pa tudi èj in ù (!), morda vendarle pomembno različen (ob pomoči ostalih formantov) od F2 dolgih è, ó, èj in ú.

²⁸ Zaradi zveze s tonemskim naglaševanjem, predvsem pa s splošnim pogovornim jezikom. Bi pa sodobni predpis moral opustiti vse tiste kračine — ali ob njih dovoliti tudi dolžine —, ki jih v spl. pog. jeziku ne odraža polglasnik (*njim*, *njih*, *prišil*, *sir*, *nit*, *tù* ipd.) ali ustrežajoči mu položajno povzročeni glas (*bril*, *čùl*, *obùl*, ipd.; *čùl*, *obùl*, *izùl*, *sùl* imata že Kopitar in Metelko; Kopitarju je poleg tega tip *bril* izgovorno *brìv*, *bròv* ali pa — dolgo! — *brú*, Metelku pa menda samo *brìv*, s čimer je kršil

le v eno bomo strnili t. 25 in 27 (v tip *Knèj Knèja*, tj. v t. 15) ter 10 in 11 (v tip *Trzìn/Trzìn -ina*, ker kračina kot zastopnik pogovornega polglasnika ne more biti na prvem mestu).

2.5.5 Ostane nam tale podoba: (1) *Kršič -iča, Bùč Búča*, (1b) *Trzìn/Trzìn -ina*; (2) *Ihàn -ána*, (2a₁) *Pòdkraj/Podkràj -ája, Sòlkan/Solkàn -ána*; (3) *Dvòr Dvòra, Plès Plèsa, Knèj Knèja*, (3a) *Polòm/Pòlom -óma*, (3b₁) *Bòršt Bòršta in Bòršt -a*, (3b₂) *Dvòr -a in Dvòr Dvòra*, (3') *Podbòršt -òršta/-óršta*; (4) *Lòm Lóma, Ortnèk -éka, Còl Cóla*, (4a) *Požèg/Póžeg -éga*, (4') *Studòr -óra/-óra*.

3 Kako bi si bilo mogoče naseljska imena iz teh skupin zapomniti? — Ena možnost je po premenskem samoglasniku (visoki ogliščni : nizki ogliščni : sredinski) in tipičnih končajih ali morfemih, kombinirano z nekaterimi drugimi parametri, npr. narečnost prostora, na katerem stoji naselje.

3.1 Naseljskih imen z visokim premenskim samoglasnikom je po SKI-ju v republiki Sloveniji 18, od tega samo eno z *u* (že obravnavani *Bùč*).

3.1.1 Imena s premenskim *i* se delijo v tri skupine:

- a) *-in*: *Bršljìn/Bršljín, *Trzìn/Trzín*;
- b) *-vìd*: **Šentvìd*²⁰ (pri *Stični* in v Ljubljani);
- c) *-ič*: *Bič; *Godič, Gračič, Krajč, Kršič, Spodnji/Zgornji Hotič, *Špitalič, *Tržič* (v o. Tržič in v o. Kočevje), *Zlebič; Dragovič, Godovič/Godovič*.

3.1.1.1 V skupini *-in* je kračina neobvezna, toda po SKI-ju prednostna (KL pa ima sploh samo *Bršljìn, Trzìn*, vendar *Trzìn* za zaselek, pripadajoč Šentgotardu). — Kračina se nima v zbornem jeziku na kaj nasloniti, kajti občnih samostalnikov na *-in* je v knjižnem jeziku za prste ene roke: *brìn, klin/klín*, SP-ja 1950 in 1962 navajata tudi *martìn* 'peč martinovka' (verjetno žargonizem, Splošni tehniški slovar 1978 in SSKJ ga nimata; prim. *Martín*); pa še te besede v spl. pog. j. večinoma nimajo polglasnika. Na drugi strani je množica samostalnikov na *-in*, skupaj z *bršlín* (končajsko ali z zgolj etimološko pripono: *plín, (zlo)čin, kamín, karabín, beduín, trampolin, pobalín, Devin, Humin, Krmin, Kanin, Sahalín* (vsaj po SP 1962), *Kalvín*...; včasih potencialno ali zapleteno motivirano: *plastelín, globulín, ptomain, Celestín, Valentin, Avguštín*...; kot del pripone: *pizdolin, smrkolin, frkolin*...; v učenih, prevzetih tvorjenkah: *citronín, vanilín, albin, kokain, kinín, naftalín, saharín, heroin*...; prim. *kapucín*; jasna pripona: *trpín, belín, domačín, duhovín, volčín, govorčín, (petelín-)*...; ob negativnoreferentni besedotvorni podstavi: *barabín, grdobín*... — *bogatín, kosmatín, grdín, mladín, povzpétín*... — *grčín, smrčín, tiščín*...). Enako je pri imenih naselij v SKI-ju: *Arclín, Bo-*

lastno pravilo, da kratkega naglašenege *i* ni). Dvojnično bi lahko ostalo *kùp, ubil* ipd., kolikor *kèp, ubòu* še pretendira za vstop v spl. pog. jezik. Naglašeni *-ou* bi kazalo zaznamovalno poenotiti glede na kakovost v stranskih sklonih: *fižól* zaradi *fižóla* (v nekaterih narečjih je že itak *fižòl*, gl. Plet. pod izt. in Rigler 1963: 124), *vól* (*vòl*) zaradi *vóla, sól* zaradi dajalnika *sóli*, pred *-v* in v tipu *volk* pa zmeraj *˘*. Tip *sól* bi lahko tudi pustili, ker je širina v tem zlogu v drugih sklonih avtomatična. Krativec bi lahko zaradi sistema pustili v končniškem naglasnem tipu: *psòv* proti *bogòv*. Tako bi število količinskih premen v zbornem jeziku uokvirili v meje knjižnega (drugo bi ostalo za medzvrstno barvanje).

²⁰ Zvezdica pomeni, da obstaja tudi zaselek z enakopisnim imenom (oz. morfemom), ki utegne biti brez premene; ničlica, da obstaja tudi tako zamejsko naselje morda brez premene; črni krožec, da obstaja v SRS tudi tako naselje zanesljivo brez premene.

šamarin, Formin, Narin, Podvin, Tolmin, Zatoľmin, Podsabotin... — vse z *-in*, pri čemer motiviranih ali vsaj navidezno motiviranih skoraj ni: *Žerjavín* (toda z dvojnico *Žerjavín*), *Vrtovín* (z dvojnico *Vrtovín -ína*). (Nekaj je tudi imen naselij z nenaglašnim končajem: *Grádin*, *Hréljin*, *Ógulin*...) — Zaradi vsega tega je v zborni izreki dati prednost izreki *Trzín*, *Bršljín*; si pa dveh naseljskih imen poleg *brín*,³⁰ *kľín* in *Martín* tudi ne bi bilo težko zapomniti.

3.1.1.2 Tudi v skupini *-vid* sta le dve naselji. Vendar je že med naseljskimi imeni precej enakopisnic, ki imajo dolžino; SKI navaja štiri uradna: *Šentvid pri Gróbelnem*, *pri Lúkovici*, *pri Planíni* (pri Sevnici) in *pri Závodnju*. Poleg teh navaja nekajkrat *Šentvid* še kot neuradno ime, npr. za *Sv. Vid* v Dravski dolini in za *Závře* pri Mislinji. Tudi zaselek pri Skomarju, v AS-u imenovan *Sv. Vid*, je v KL-ju *Šentvid*. Za avstrijskokoroško blizupisnico *Št. Vid* (St. Veit) nimam podatkov. Pač pa se bodisi v SKI-ju ali KL-ju (kolkor se izgovarjava sploh daje) navaja dolžina za menda vse zaselke (pa tudi župnije/cerkve) in naselja (nekdanja uradna imena) *Sv. Vid*. Brez podatka o izgovarjavi je v KL-ju vsaj 6 *Sv. Vidov*: ob Bukovniškem jezeru v Prekmurju, na Šentviški gori nad Čatežem ob Savi, v Kostanjku pri Krškem, v Zgornjem Tuhinju, v Preserju na robu Ljubljanskega barja, vrh Ljubna (Uršna sela). Kračino bi utegnili imeti predvsem zadnji trije (vzhodnogorenjski govor in dolenjsko narečje). Dolžino imajo *Sv. Vid* nad Bizeljskim, v dolini Drave pri Vuzenici, nekdanji *Št. Vid* nad Valdekom (del Završ), današnja Vidovica ob Sotelskem jezeru. (Tudi sedanji Šentvid pri Grobelnem je bil prej *Sv. Vid*, in prav tako tista pri Zavodnju in Planini.) — SP-ja 1950 in 1962 sta zahtevala samo kračino tako pri osebni imenu *Vid* kot pri krajevni *Šentvid* (implicitno torej za vsa naselja s tem imenom). Vendar se v spl. pog. jeziku ne govori **Vad*; večina večjih krajev z *-vid/Vid* je na ozemlju, kjer ni narečnih kračin (ali vsaj ne v relevantni razvrstitvi); več teh imen je neuradnih (prim. še *Sémbid -ida* za uradno Podnanos); pa tudi načelno se postavlja vprašanje, ali naj v zbornem jeziku ista motivirana krajevna imena izgovarjamo različno glede na narečno področje, v katero kraj spada. Bolj smiselno se zdi dovoliti dvojnice za vse primere ne glede na področje. Če zborni *Vid* in *Vid*, potem tudi (*Sv./Šent*)*vid* in *-vid*, izbiro med dvojnicama pa naj namesto lega kraja določa narečna podstava govorca, kadar sta dvojnici prosti (pri *Vid* po mojem nista, in bi moralo za vse govorce veljati, da je kračina zaznamovana).

3.1.1.3 V skupini *-ič* je kar 11 imen (13 naselij). To je v skladu s tem, da je *-ič* pogost tudi pri občnih imenih.

3.1.1.3.1 V prvi podskupini (korenski *-i*) je samo *Bič*, v tej zborni oblikoglasni podobi ljudskoetimološko naslonljiv na občno ime *bič/bič*,³¹ v resnici pa iz **bčč* (gl. op. 19), kar odseva v KL-jevem zapisu *Bič v Biču, ljudsko Bèč, báški, Bečáni* (SKI ima vse to poenoteno: *v Biču, biški, Bičàn*). Za zborni jezik bi bilo treba dovoliti tudi *Bič*, zlasti če drži KL-jev podatek (II, 266,

³⁰ SP 1950 je imel, po Plet., še *kosobrin*, SP 1962 je to že »podaljšal«; znano je le kot osebno ime Vandotovega junaka: *Kosobrin* (stilno *Kosobrin*).

³¹ Dolžino na prvem mestu ima SSKJ, in sicer tudi za botanični pomen. Pleteršnik je dal za slednje samo dolžino, za pomen 'gajzla' pa samo kračino. SP 1955 je izpustil. SP 1950 ima *bič*, 1962 pa *bič in bič*, oba ta SP-ja očitno samo za pomen 'gajzla'. Kračina je v resnici zastarela ali pa izdaja govorcevo pokrajinsko podstavo; v splošnem pogovornem jeziku je samo *bič*.

pod izt. *Jélše*), da ima samo dolžino zaselek *Podbič*, ki prav tako kot *Bič* iz SKI-ja (pri V. Gabru) spada v doljenjsko narečno skupino, le da leži bolj severozahodno, že v o. Litija. Pri *Podbiču* je še en *Bič*, zaselek, a KL zanj (II, 272, izt. *Lupinica*) ne navaja naglasa. — Bi si pa bilo kračino pri *Bič* lahko zapomniti, ker bi jo povezali s prav tako zmeraj kratkima *Bàč* (pri Knežaku in pri *Materiji*) in *Bùč*. (AS navaja *Bač* oz. *Buč* še kot imena treh domačij — pri Ostrožnem pri Ponikvi oz. pri Bukovski vasi in na Vrhah zahodno od Mislinjske doline; v takih primerih gre pač že za priimke, kolikor pa to prehaja med krajevna imena (npr. *Bučevo*, *Pri Buču*), prehaja v obliki, ki je premena več ne zadeva.)

3.1.1.3.2 V drugi podskupini je *-ič* pripona; motiviranost večinoma (še) čutimo (*Krajič*, *Tržič*, *Žlebič*, tudi *Špitalič* (prim. ljudsko *špital* in zaselek *Špital* (KL III, 453, pod *Járše*) med Renkami in Šentlambertom)): manj jasno se čuti pri *Kršič*, in še manj pri *Gračič* (gl. Bezljaj I, izt. *grād*), *Godič* (prav tam, izt. *gôd*), *Hotič*. Ni pa razmerje s podstavno besedo nikoli tipa *Kraj* 'večje naselje': *Krajič* 'mali Kraj', kot ga imamo za nenagl. *-ič* npr. za mejo, nad Opčinami: *Repen* (Rupingrande) : *Repnič* (Rupinpiccolo). — Podpodskupino na *-ovič* (*Dragovič*, *Godovič*) bomo obravnavali hkrati z *-ič*.

3.1.1.3.2.1 Kot znano, je v občnih imenih nagl. pripona *-ič* kratka, le prav izjemoma tudi dolga, vendar nikdar dolga, če je modifikacijska: »Kratek je im./tož. ed. tudi pri izpeljankah z naglašeni[m] .. *-ič*« (Toporišič 1976: 214), »morfemi [s kračino], ki si jih moramo zapomniti, so .. *-ič* [itd.]« (prav tam, 54), »*-ič* mora v tem primeru označevati mlado« v nasprotju z »*-ič*, ki ne označuje mlado: *hudič*« (Toporišič 1965: 168). Da »mlado« pomeni v bistvu vse modifikacijsko, se vidi iz Ss 1976, 141—5.

3.1.1.3.2.1.1 To pravilo lahko ojačimo s pripombo, da je *i* v priponi *-ič* stalno dolg menda le v ekspresivni besedi *hudič*. Plet. navaja sicer tudi *količ* (poleg *količ*, kar ima Toporišič 1976: 124) za 'delavca, ki koli(či) vinograd'. A ta in morda še kateri podoben primer je povsem na obrobju, kakor je na obrobju tudi *oslič* (riba) v SP 1950 in 1962 (SSKJ se je vrnil k Pleteršnikovemu *oslič* — upravičeno, razen če bi lahko bil *oslič* iz *oslic*). Če bi jih upoštevali, bi imeli trojnost *-ič/-ič/-ič* pri izpeljankah iz vseh treh besednih vrst: glagola (*vážič* — *pletič* — *količ*), pridevnika (*slépič* (*cárjevič*) — *slabič* — *hudič*) in samostalnika (*národuč* — *črvič* — *oslič*; da je od *osel*, o tem npr. Bezljaj II, pod *osel*). Vendar je vprašanje, ali *hudič* sploh je iz pridevnika, ne pa iz glagola (*huditi* 'škodovati ipd.', prim. *zlo-dej*) ali iz samostalnika (*hudik* + *j*, prim. v Plet. *būrnik* in *būrnič*; se pa *hudik* šteje za mlajšo ublaževalko (evfemizem) in ga v Plet. še ni).

Mimo omenjenega je *-ič* le korenski končaj (*kič*, *flič* (SP 1962, STS), *fič-firič*), včasih nastal po jotacijski premeni pred pripono *-o* (*oblič* Plet. 'obličje') ali ostal pri izpeljankah iz glagola (*nalič* SP 1962 'oplesk', pač iz *naličiti*); vendar je v izpeljankah iz *-takniti/-tikati* tudi korenski *-i-* kratek: *o(b)/po/o/-za-tič*, *natič/nátič -iča*.

3.1.1.3.2.1.2 Neprimerno pogostejši je kratki *-ič*, bodisi naglašen ali nena-glašen (prim. v Plet. variante *količ -iča*, *kólič -a* in *kólič -iča*, poleg ome-njenega *količ -a*). Kdaj bo naglašen, kdaj pa ne, pa je slabo predvidljivo. Ta slaba predvidljivost ne velja za *-ič* za tvorbo prislovov tipa *próič*, *posléd-njč*, *kólikič*. Razen iz vrstilnih pridevnikov (Toporišič 1976: 170) se s to pri-

pono izpeljuje tudi iz vrstilnih predložnih zvez (narečno pa še drugega, gl. Bajec 1954: 198—9): *vdrúgič*, prim. *posámič* iz nekako '(vsak) po sam(em)/samo' »skratnost« (Toporišič, n. m.) bi torej kazalo precizirati). Ta *-ič* je zmeraj nenaglašen, naglas ostane načeloma isti kot v podstavni besedi. Poleg tega ni palatalizacije: *kolikič*, *vsakič*, *drugič*, kar kaže na to, da je bila prvotna pripona samo *-č* (o možnih izvorih Bajec, n. m.), prim. *drugôč* in *koliki*, *vsaki*. Pri »pravem« *-ič* je palatalizacijska premena obvezna (Plet. ima npr. celo *čôčič* < *čôk*) in deluje celo depalatalizacija v vzvratnih izpeljavah (npr. dijaški vzdevek *Trko* za profesorja s priimkom *Třičič*, najbrž tudi po vzorcu *Perko* — *Perčič*). Le v čisto mladih tvorjenkah mehčalna premena kdaj umanjka: *lepákič*, *bégič* (SP 1962); *múhič* (rastlina) pa, tudi če je res iz *muha* (Bezljaj II, 205), najbrž ni neposredno izpeljano (prim. sopomenko *múhvič*). Nepričakovano *Muha* — *Muhič* nasproti *Mušič* (Toporišič 1976: 116), česar tudi možnost, da je »cgn. *Muha* . . hipokoristika n. cgn. *Much*« (Bezljaj, n. m.), ne pojasnjuje, je pogosto le v priimkih (*Jagič*, *Dragič*, *Gagič*, *Rogič*, *Jakič*, *Mikič*, *Jahič*, *Mihič*, *Kocič*, *Ce(n)cič* . . .), zlasti tistih srbohrvaškega izvora.

3.1.1.3.2.2 Pričakovali bi, da bo tudi pri naselijskih imenih naglašeni *-ič* imel kratki *i*, kadar bo šlo za pripono, sicer pa dolgega, razen kadar bi šlo za polastnoimenjenje občnega imena, npr. *ptič* (etimološko je tu pripona) ali *grič/gríč* (etimološko še nepojasnjeno; prim. v SP-ju 1962 samo *grič* in *Drénov gríč*). Za nepriponski *-ič* to SKI res izpričuje: *Bič* : *Brič*, *Vič*, pa tudi *Grič*, *Grič pri Trébnjem/Klevévu/Dobličah*, *Drénov/Béli Grič*, *Podgrič*, *Zagrič* (kar je v skladu s SP-jem 1950 in SSK J-jem; že Plet. ima *gríč* le dvojnično). Poleg teh pa imajo *-ič* tudi tvorjena imena *Dobrič* (o. Zalec), *Dolič* (v Prekmurju) in *Lastnič* (o. Šmarje pri Jelšah), dubletno še *Godovič*, torej kraji na ozemlju srednjėsavinskega, prekmurskega, kozjansko-bizeljskega in črnovrškega narečja. Zlasti zamršen je položaj v srednjėsavinskem narečju, kjer imamo najbolj na zahodu *Špitalič* (ravno na »črti Špitalič—Šent Ožbald . . se . . začenja teritorij savinskega dialekta« — Logar 1954: 153), bolj na (severo)vzhodu *Dobrič*, najbolj na (severo)vzhodu, blizu tromeje srednjėsavinskega, južnopohorskega in mežiškega narečja, pa *Górnji Dólič -iča/Dólič -a*.

3.1.1.3.2.2.1 Seveda je nastavitev dolžine za zborni izreko sporna, in to toliko bolj, kolikor jasneje je ime besedotvorno motivirano, ali celo enakopisno z občnim imenom, prim. *dolič -iča in dólič -a* v SSK J-ju. Za prekmurski *Dolič* ter za *Dobrič* in *Lastnič* bi zato lahko dopustili tudi kračino. — Pri *Godovič* je kračina že dovoljena, in ker to ime in pa *Dragovič* v Slovenskih Goricah menda sama tvorita posebno podskupino večjih krajev na *-ovič*, si ju ne bi bilo težko zapomniti. Vendar: v občnem imenju *-ovič* nikoli nima naglasa (ta pripona je sploh redka: poleg par besed tipa *králjevič* še kaka tipa *pametnjákovič* — in konec), zato Slovenci, ki jim pokrajinska izreka ni znana, izgovarjajo *Gódogovič*, *Drádogovič*. In pri tem bi jih kazalo pustiti pri miru (vsiljeni tip *Dragovič* bi si morali sicer razlagati iz samostalniške besede *Dragovo + *-ič*).

3.1.1.3.2.2.2 Ostane še vprašanje razvrstitve med *-ič* in *-ič*. Najbolj gospodarno se zdi opreti najprej na narečne meje. Znotraj gorenjske (tudi vzhodno-gorenjske oz. še malo čez do kraja *Špitalič* na vzhodnem koncu Tuhinjske doline) in dolenske (ne pa več vzhodnodolenske: prim. *Dóbrnič*, *Hméljčič*)

narečne ploskve je *-ič* zmeraj naglašen (*Tržič, Godič, Kršič; Sp./Zg. Hotič* tik ob meji s posavskim in dolenskim narečjem, *Špitalič; Zlebič, Tržič, Krajič* (in *Bič*)). Zmeraj naglašen je tudi v prekmurskem in kozjansko-bizeljskem prostoru (le da je po SKI-ju i dolg: *Dolič, Lastnič*), in če ne dopustimo, da bi bilo *Gódovič* pravilno, potem tudi v črnovrškem (toda prim. ljudsko *Godôv(i)č*). — Drugod je *-ič* načeloma nenaglašen. Obe možnosti sta v južno-pohorskem (*Gračič : Lévič, Módrič*), prleškem (*Dragovič : Lóčič* pri Ptuj, *Dólič* pri Destrniku) in srednjesavinjskem (*Dobrič, Špitalič : Gornji/Sr./Sp. Dólič -iča/Dólič -a*) narečnem prostoru. Gornji Dolič je, kot smo rekli, že tako vzhodno, da stalni naglas na podstavi ne preseneča³² (podobno je *Špitálič* pri *Slovénskijh Konjicah* v nasprotju s *Špitalič*), *Dólič -iča* pa nekako še vendarle kaže vpliv »območja stalne naglašenosti pripone« (ki sega torej v tem smislu vse do pohorščine). V prleškem narečju je *Dragovič* (ali popravljen *Drágovič*) zapomnljivo zaradi *-ovič*. Posebej si je treba zapomniti *Gračič*. Tu je naglas v skladu s sistemom občnoimenskih besed na *-iči*, pod pogojem, da sprejmemo SSK J-jevo tonemsko normo (*grádec*) v nasprotju s Pleteršnikovo (*grādec*). Besede, izpeljane z *-ič* iz samostalnikov s pripono *-ec* (ali *-ek*), imajo *-iči* večinoma nenaglašen, v podstavi pa cirkumfleks: *hlēbčič, hlāpčič, gōbčič, člānčič, zvēžčič, podmēnčič* (< *hlēbec, hlāpec, gōbec, člānek, zvēzek, podmēnek*). Kadar ima podstavna beseda akut (*nóvec, sávec, mladévec*), ima akut tudi izpeljanka (*nóvčič* (Plet.; v SSK J *nōvčič*), *sámčič, mladénčič*), in v tem primeru ima lahko dvojnico (npr. *lónec > lónčič in lončič, kóvec > kóvčič in kovčič*), ki je včasih danes edina v rabi (*kónec > končič*, v Plet. še *kónič*). Tako torej *grādec > Grādčič*, toda *grádec > Gra(d)čič*.³³

3.1.1.3.2.3 Večji korpus (vključujoč zaselke ipd.) utegne povedano spodnesti. Tudi podatke SKI-ja morda ne bi bilo slabo preveriti še enkrat na terenu. KL ima npr. za SKI-jev *Módrič* v o. Laško samo *Modrič* (isto ima tudi za zaselek Modrič, pripadajoč Mali Brezi v isti občini), za *Godovič* ne daje dvojnice s kračino (morda je bila v SKI-ju narejena zaradi sklada z *Godónič*), dolžino namesto kračine ima pri *Godič, Špitalič, Tržič* (na Kočevskem), *Sp./Zg. Hotič, Dragovič* (vendar glede kolikosti KL res ni preveč zanesljiv), v nasprotju s SKI-jevimi *Hméljčič* pa ima *Hmeljčič*. (Po KL-ju bi poleg tega premena zajela še druge končaje s samoglasnikom *i*, npr. *Podmilj -ilja* (pred Trojanami), v SKI-ju *Podmilj*, kar ima KL samo za zaselek, pripadajoč Mamolju.)

3.1.2 Premenski samoglasnik *u*: samo *Bùč* (gl. §§ 2.1, 3.1.1.3.1, 3.2.1.5).

3.2 Premenski samoglasnik *a*: uradno 22 naselij, vendar samo 7 prizadetih morfemov. So pa pomembni, ker kolikostno premeno spremlja kakovostna (medalofonska). — Razdelimo jih lahko v dve skupini glede na to, ali je morfem s kračino tudi končni predmetnopomenski morfem občnega imena ali ne.

³² Prednost je treba, v nasprotju s SKI-jem, dati obliki *Dólič*; prim. v SSKJ-ju *dolič* in *dólič* (v Plet. in SP-jih samo *dolič*), ne pa tudi *dólič -iča*. KL ima za vse tri (Spodnjega, Srednjega in Zgornjega) samo *Dólič*. Premični naglasni tip pri naseljih na *-ič* lahko sploh zanemarimo (tudi v *Kuželič -a* je imenovalnik *Kúželič* po SKI-ju le narečen — upravičeno, ker skače naglas s predpredzadnjega zloga).

³³ Gl. Rigler (1968a: 198) in Pirnat (1984: 262, op. 33). *Grādec* je novejša manjšalnica, zato je v krajevnih imenih *Grádec* (Rigler 1968b: 10).

3.2.1 Morfem s kračino je tudi občnobesedni: *-kràj*, *-làz/Làz*, *-nàrt*, *Žerjàv*, (*Bàč*) (19 naselij).

3.2.1.1 *-kraj*: dve naselji *Zakràj*, devet naselij *Podkràj*. — Občno ime *kràj* nastopa tudi polastnoimenjeno, za naselje v zamejstvu pod Kolovratom v Beneški Sloveniji (it. *Crai*) in tostran državne meje za zaselek, pripadajoč k Ravenski vasi (pri Trbovljah): za slednjega navaja KL izgovor *Kráj*. Pogosteje nastopa beseda *kraj* kot člen besednozveznega imena zaselkov ali delov vasi; KL teh primerov ne akcentuira: *Sp./Sr./Zg. Kraj* malo pod državno mejo proti Gornjemu Seniku, *Spodnji Kraj* v Šulincih, *Dolnji/Gornji Kraj* v Žižkih — vse v Prekmurju. AS ima še *Dolnji* in *Gornji Kraj* v Gomilici, torej spet v Prekmurju. — Za zborni jezik je sprejemljiva samo kračina, treba si je torej zapomniti le, kdaj *-kraj* ni naglašen.

3.2.1.1.1 Poleg primerov kot *Ónkraj Méže*, kjer je nenaglašenost morfema *kraj* pričakovana po prislovu *ónkraj* (ta se kot del imena po SKI-ju lahko (p)osamostali: *na Ónkraju*), je *kraj* stalno nenaglašen še pri *Pódkraj -a* pri *Mežici* in neprednostnodubletno pri *Pódkraj -a* pri *Ravnah* (oz. *Prevaljah*; KL ima zanj samo *Pódkraj -a*, zato pa ima za *Podkraj* pri *Mežici*, če prav razumem (KL IV, 477), enkrat *Pódkraj -ája*, drugič (pod izt.) pa kot SKI). — Premični tip *Pódkraj -ája* je v SKI-ju zmeraj samo dvojnica poleg *Podkràj*, vendar zmeraj prednostna (*Podkraj*a v o. Ajdovščina in o. Laško³⁴). — V preostalih primerih ima SKI samo *Podkràj* (v občinah *Hrastnik*, *Ljubljana Vič-Rudnik*, *Žalec*, pa *Podkraj*a pri *Velenju* in pri *Zagorju* ter *Renški Podkraj*); KL se glede naglasnega mesta strinja s SKI-jem pri zadnjih petih naštetih (piše pa, razen za zadnjega, ostrivec), za *Podkraj* v o. *Hrastnik* pa ima premični tip, kakor ga ima tudi SKI za tisti del tega na dolgo razloženega naselja, ki spada v o. *Laško*. Poleg tega navaja KL še zaselek *Podkràj* kraj ceste *Brest—Podpeč* na robu *Ljubljanskega barja*, in še štiri zaselke *Podkráj* (z *á*), pripadajoče k *Litiji*, *Podlipovici* (blizu *Izlak*), *Znojilam* in *Letušu*. (Vsaj dva *Podkraj*a sta tudi v Avstriji, nemško *Unterort*.)

3.2.1.1.2 Če se ne oziramo na dvojnice, je po SKI-ju *Podkràj* možno zmeraj, razen za *Pódkraj -a* pri *Mežici*. Pametno bi bilo za zborni jezik *Podkràj* dovoliti tudi za to naselje, in sploh vse naselke. To bi bilo v skladu tudi s tem, da imata kračino oba *Zakraj*a (o. *Cerknica* in *Tolmin*). Dvojnično naj bi se pustilo *Pódkraj -a* za oba *Podkraj*a na *Koroškem* tostran meje (in tudi tista onstran?). Premični dvojnični tip si je treba zapomniti za *Podkraj* pri *Colu* in za razloženo naselje ob *Savi* (vendar bi ga bilo potem smiselno dovoliti tudi za tisti del, ki je v o. *Laško* — pošta je ista). (Premični tip poznajo očitno tudi nekateri zaselki, gl. op. 34.)

3.2.1.2 *-laz/Laz*: prim. občno ime *làz láza* (SSK J, SP 1950), toda v SP-ju 1962 ločeno v *làz in láz láza* 'otreblien svet' (tj. pomen kot v SSK J-ju) in *làz láza* 'deska pri kozolcu', glede slednjega v soglasju s *Pleteršnikom*, za prvo — in to nastopa v krajevnih imenih³⁵ — pa ima *Plet.* samo dolžino (*Mostec* — spet

³⁴ KL za ta dva dvojnice *Podkràj* nima, ima pa *Pódkraj -ája* kot edino tudi za naselje v o. *Hrastnik*, za katero ima SKI samo *Podkràj*. KL ima premični tip še (enkrat) za *Podkraj* pri *Mežici*, za zaselek, pripadajoč k *Župi* (o. *Trbovlje*), in menda tudi za del *Zgornjega Tuštanja* (o. *Domžale*), če je tako razumeti zapis *Pódkraj v Podkráj* (ali pa je to *Pódkraj*?). Premični tip je torej v KL-ju močnejši kot v SKI-ju tudi pri naseljih, ne le na račun zaselkov.

³⁵ Prim. še *láz -a* v belokranjskem *nimam laza* 'časa' in *láz -í* 'lésa'.

— enako (Toporišič, ustno). — SKI: *Ribčev Láz* (o. Radovljica), *Dólgi Láz*, *Zadláz-Čádr̄g* in *Zadláz-Žábče* (vse o. Tolmin). Po AS-u je *Zadlaz* tudi zaselek v okviru naselja *Zadlaz-Čádr̄g*. KL k temu še *Láz* (del Kota pri Ribnici), medtem ko za *Laz* kot južni del naselja *Zadlaz-Čádr̄g*, kot zaselek v okviru Vóglarjev (o. Nova Gorica) in kot del Bilj (o. N. Gorica) ne daje naglasnih podatkov, pričakovali pa bi v KL-ju dolžino, saj jo ima tudi za vsa štiri naselja, ki so v SKI-ju. (SKI sam ima lokalno *Zaláz* — kakor KL — za *Zadláz-Čádr̄g*, v nasprotju z *Zaláz* — KL: *Zaláz* — za bližnji *Zadláz-Žábče*.)

Pravorečno ta skupina pravzaprav ne dela težav: obvezna kračina. Dvojnična dolžina bi bila vendarle možna, če bi jo renormirali tudi za občno ime, kar bi bilo smiselno.

3.2.1.3 -nart: *Podnàrt* (o. Radovljica), v KL-ju z *á*. Kračina je v nasprotju z občnim imenom *nàrt -a*, kakor je normirano v Plet., SP-ju 62 in SSKJ-ju; toda SP 1950 ima *nàrt*. Bezljaj pod izt. *nàrt*: »pogostno v tpn. in mtpn., 1421 *Nart*, k temu *Podnart*, *Zanàrt*; na ljubljanskem barju *nart* 'Morastanheil', na Cerkniskem jezeru *Nart*, *Narte* 'imena ponorov', sbh. hdn. *Nartek*. Nejasna beseda, morda sovpad več homonimov .. Nerazloženi ostanejo sln. toponimični pomeni, kar spada morda kakor p. *nort* .. 'kos, del, prostor', v mtpn. *Nort*, *Nurt* 'imena tolmunov' ali k lit. *nerti* (glej *nora*, *pondirek*) ali lit. *nartas* 'kot, ogal'«. Imen, ki jih navaja Bezljaj poleg *Podnarta*, v AS-u ni; KL ima le še neonaglašen *Nart*, zaselek Dabra (o. Tolmin). — Zapomniti si je treba, da *-nart* v *Kládart*, ljudsko *Kládje*, ni naglašen (čeprav je istega izvora?), seveda pa tudi v nobenem od *Lenartov* ne (v SKI-ju so štirje).

3.2.1.4 Žerjāv — eno samo naselje s tem imenom (o. Ravne; AS navaja še pet domačij: ena je v avstrijskih Karavankah, druge nekako v črti od Ruš na jug proti Krškemu). V KL-ju *Žerjāv*. Toda za občno ime se v priročnikih o kračini ni nikoli dvomilo. Najprej bi pomislili, da se v pog. jeziku ne govori *žerjov* zato, ker se ljudje te besede naučijo (od ljudi, ki so se je naučili) iz zbornih besedil: iz knjige, šole, TV-oddaj... Pa ni tako, deluje marveč pritisk drugih samostalnikov moškega spola na *-av*. Nemoživirani taki samostalniki (sinhrono spada *žerjāv* mednje) imajo vsi *-āv*, jih je pa zelo malo: *kakāv*, *pāv*, nar. *mrāv* (SP 1962), prim. reduplikacije *živžāv*, *babāv* in spojojenke s polponami kot *arhitrāv*, *avtoklāv*. Celó pri izpeljankah s končnico kot obrazilom prodira dolžina, SSKJ je kračino kot edino možnost obdržal le pri *pristāv*, *-zdrāv* (*odzdrāv* ipd.), *oglav* in morda še kje, sicer pa ima dvojnično tudi že *splāv* (starinsko *plāv* sploh le takó), *nadāv*, in bržčas bo tako tudi *udāv*. Samostalniška pripona *-av*, kolikor o njej lahko govorimo, je dolga: *rokāv*, *oktāv*. Vse to podpirajo še samostalniki ženskega spola tipa *drobnjāv*, *ljubāv*, (*plāv*, *brāv*).³⁶ Zato bi bilo treba priznati tudi *žerjāv/Žerjāv*.

3.2.1.5 Bâč (v o. Ilirska Bistrica in *pri Materiji* v o. Sežana) spada v resnici že v skupino v § 3.2.2, toda prim. starinsko *báčva* = *bečvâ* in *běč -â* 'sod' (v narečjih tudi *bâč*, *bùč*). Prim. § 3.1.2.

3.2.1.6 V skupini z *-à-* bi pričakovali še nekaj imen, pa imajo v SKI-ju samo dolžino, npr. *Florjân nad Zmíncem* pri Škofji Loki in *pri Górnjem Grádu* (kljub ljudskemu *Flêrjan -ána*) in *Sv. Florjân pri Šóštanju*. Prim. v KL-ju *Florjân* za F. nad Zmíncem; prim. tudi *Števerjân* (S. Floriano) v SP-ju

³⁶ Povsem drugače je seveda pri pridevniški priponi: ta je redno kratka (*hihi-tāv*, *ihtāv*).

1962. Ta in SP 1950 sta naglaševala samo *Flor(i)jàn* (osebno ime), in SKI se nekako vrača k SP-ju 1955, ki ima tu *-án*. — Pač pa ima SKI neuradno *Šéntjan/Šéntjàn -ána* za *Šéntjánž pri Dravogradu*. — (Prim. še *Grljan* (Grignano) pri Trstu.)

3.2.2 Morfema s kračino ni mogoče nasloniti na občno ime: v tej skupini so samo *Sempàs* (demotivirano), *Sólkan/Solkàn -ána* ter *Ihàn* (prva dva v o. N. Gorica, zadnji v o. Domžale). Dvojnico *Sólkan* (v KL edina oblika) bi bilo bolje postaviti na neprednostno mesto, kakor je *Sómpas* (KL: *Sempas*) le »lokalno«. Zanimivo je, da ima SP 1962 *Sempàs* (poleg *Solkàn, Ihàn*). — Končaj *-às* je redek tako v občnih (*čàs, modràs, kràs/kràs*, precej več je izglagolskih izpeljank: *naglàs*) kot v lastnoimenskih (*Kràs*) samostalnikih. — Končaj *-àn* je pogost zaradi (prebivalske) pripone, a na to se krajevna imena pravzaprav težko naslonijo; v okviru naseljskih imen samih pa je treba naša dva primera spominsko varovati nasproti številnejšim imenom na *-án* (*Ankarán, Pirán*, prim. v SP-ju 1962 še *Štíván* za S. Giovanni al Timavo),³⁷ podpirajo pa ju npr. zamejska *Sesljàn* (Sistiana, v SP-ju 1962) in v prešnjem § omenjeni *Števerjàn* in najbrž tudi kak zaselek s sestavino *Urbàn* (à ima SP 1962, za os. ime), toda KL ima za Destrnik v o. Ptuj ljudsko (*So.*) *Urbán*, s pokrajinsko dolžino.

3.3 Premenski samoglasnik je *e* ali *o*. — Ta — najpomembnejša — skupina šteje 50 naselij in je večja kot vse ogliščnosamoglasniške skupine skupaj (razmerje 50 : 40). Če pa zanemarimo desne in leve prilastke (*Lòm pod Stóržičem, Stári Dvòr, Gorénji Podbòršt pri Vélíki Lóki*), je različnih imen samo 27, tipičnih končnih morfemov pred končnico pa 19.

3.3.0.1 Hkratnost kakovostne premene je zaradi dvojníc na videz slabo predvidljiva. Brž ko dvojnice odmislimo, pa se pokaže, da lahko iz kračine v imenovalniku 80—90-0/0-no napovemo ožino v odvisnih sklonih.³⁸ Pri *e* sta na listi samo 2 primera (*Plès Plèsa* v o. Domžale³⁹ in *Vèrd Vèrda* pri Vrhniki), drugih 6 oz. 8³⁹ ima ožino; pri *o* pa je na listi 7 imen z obvezno ožino (*Zagòzd, Podgozd, Razbor, Zagon, Col, Brlog* in *Lom*, toda *Lom* samo na območju poljanskega in mežiškega narečja⁴⁰), drugih 11 ima širino. — Taka razmerja je bilo pričakovati, saj so podobna pri občnoimenskih samostalnikih (Toporišič 1965: 169).

³⁷ Nenaglašeni *-an* je v naseljskih imenih redek (*Vítan*). Z neslovenskega prostora prim. *Vátikan, Téheran*, toda v SP-ju 1962 imata *-án*, prvi sicer le dvojnično (to je tip *Kósovel*, nekateri ga govore tudi v *Ankaran*).

³⁸ KL ima marsikaj od tega drugače. SP 1962 ima npr. tudi *Šmihèl -éla*; v SKI-ju samo *Šmihèl* (4-krat) ali *Šmihèl -éla* (2-krat), in sicer polarizirano: premični tip na Notranjskem in Goriškem, nepremični pa desno od tod; KL ima premični tip tudi za Šmihel pri Žužemberku, torej še za dolensko narečno področje (brez vzhodnodolenjskega). (Tudi nad Pliberkom je en Šmihel.)

³⁹ V nasprotju s *Plès -a* ob Sotli, za kar pa ima KL *Plès -a*. — Imeni z avtomatično širino oz. nevtralnostjo v položaju pred *j* (*Ceréja, Knéja*) sta všteti med primere z ožino.

⁴⁰ Ti dve in notranjsko narečje imajo pri naseljskih imenih zmeraj *ò ~ ó*. Zmeraj *ò ~ ó* vsaj kot drugo možnost imajo gorenjsko (brez vzhodnogorenjskega), dolensko z vzhodnodolenjskim (razen *-gozd* in *Brlog*), belokranjska (in kočevski govori), istrsko, horjulsko, sevniško-krško in srednještajersko narečje. Drugod se *ò* v naseljih niti ne pojavlja. (V imenih zaselkov utegne biti drugače: KL navaja npr. *Podòh v Podóhu* za del Vnanjih Goric na Ljubljanskem barju (dolensko narečje), toda to je lahko tudi *Podóha* z mestniško ožino.)

3.3.0.2 Veliko teže je iz odvisnega sklona napovedati imenovalnik oz. iz pisne oblike imenovalniško kračino. Treba si je zapomniti posamezna imena, končaje in (narečjeslovno)zemljepisni položaj naselij. Ko bodo SKI-jeve iztočnice preveršene v odzadnji slovar, bo mogoče kaj učinkoviteje rešiti — npr. dognati, kdaj sta *e* in *o* v zadnjem zlogu sploh dolga, in kdaj dolga široka. Za zdaj prim. *Vèrd* : *Socêrb* (*Knéj*) in *Lòm* : ? (*Róvt*).

3.3.0.3 Premenski samoglasnik *o*: uradno 41 naselij, 11 relevantnih morfemov/končajev. Premenski *e*: ur. 9 naselij različnih imen. Obravnaval bom najprej samokolikostno premeno, nato kolikostno-kakovostno brezdvajno, nazadnje preostale.

3.3.1 Obvezno *ò* ~ *ó* (morebitna premena z *ó* v mest. ed. ni upoštevana) imajo *Kònj* (o. Litija⁴¹), *Zabòršt* (ne pa tudi *-bòršt/Bòršt* sploh), *Za-* in *Pred-dvòr* (ne pa tudi *-dvòr/Dvòr* sploh) in *Podlòm* (ne pa tudi *-lom/Lom* sploh). *Preddvor* in *Zadvor* sta samo ena (pri Kranju in pri Sostrem v Ljubljani). Tudi *Podlom* naselje je le eno (o. Kamnik), toda za istoimenski zaselek na Spodnji Slivnici (o. Grosuplje) ima KL *Podlóm -a*. *Zaborštov* naselij je pet (v osrednji Sloveniji in krško-sevniškem območju), poleg teh pa vsaj še štirje zaselki,⁴² (ki se naglasno obnašajo večinoma enako: *Zabòršta* v Zburah pri Smarjeških Toplicah ter na Prevojah pri Šentvidu, pa tudi KL-jev *Zabòršt -a* v Stopniku pri Vranskem lahko štejemo sem; le zaselek na Poljšici pri Gorjah je po KL-ju *Zabòršt*). Prim. §§ 3.3.3.1, 3.3.3.2, 3.3.3.4.

3.3.2 Obvezna kračinsko-ožinska premena.

3.3.2.1 Obvezno *ò* ~ *ó*: *Còl Còla*,⁴³ *Lòm Lóma* znotraj mežiškega (o. Ravne) in poljanskega (*Lòm nad Vólčo*) narečja, *Podgòzd* in *Zagòzd -òzda* (ne pa tudi *-gozd/Gozd* sploh),⁴⁴ *Brlòg -òga*⁴⁵ in *Zagòn -óna*. (Bilo bi še *Dédni Dòl -ega Dóla*, toda gl. op. 24.) — Vsa so občnoimensko motivirana. Za *Zagon* prim. poljsko *zagon* 'ogon'. Tega pomena slovenski slovarji za slovenski *zagon* ne navajajo, za *ogon* pa imajo *ò* ~ *ó* Plet. (ta tudi *ògon -óna*) ter SP 1950 in 1962 (1935 besede nima); za SP-jema sprva tudi Toporišič (1965: 169): »Zapomni si *ogòn* — *ogóna* (ozare) proti pričakovanemu *gòn* — *góna*«, isto formulacijo

⁴¹ KL takó tudi za zaselek, pripadajoč h Krašnji (o. Domžale). Za nobeno od njiju ne daje mestniške ožine (SKI jo za naselje daje).

⁴² Pravzaprav pet, ker se tudi del Zaboršta pri Dolu pri Ljubljani, vštetelega med naselji, imenuje po AS-u *Zaboršt*.

⁴³ Naselje nad Ajdovščino; enako menda *Col* onstran meje (Zolla). Za zaselek *Col* na Slivnici pri Celju navaja KL stalno ožino, a ta bila praktično avtomatična, če (-l) ni [u]; Plet., SSKJ in Bezljaj imajo za pomen 'mitnina' vsi [-l] in razen Bezljaja, ki pa tudi piše *col*, tudi vsi stalno cirkumflektirano ožino, tako da pride do enakoglasnosti s *col* 'parobek' in 'cola'. Toda prim. za naselje *Cólnarji* ljudsko *Cónarji* (SKI; za tamkajšnje prebivalce pa ima SKI nedosledno narečje *Cólnarčica* z [-l]; v KL-ju je vse enotno: *Cónarji*, *Cónarci*, *Cónarčice*, *cónarski*). Trubar v Katekizmu (1550: 129) ima zmeraj dvojni -ll, s čimer je praviloma zaznamoval -l: *komu zoll*, *zoll*, in z analogno pisavo tudi *zolle plazhujete* (Gjurin, v tisku: § 1.4.3, § 2.5).

⁴⁴ Naselje *Podgozd* je samo eno, pri Dvoru pri Zužemberku, in KL ima zanj *ò* ~ *ó*. Več je istoimenskih zaselkov in podobnega: AS navaja tri, KL pa štiri (*ò* ~ *ó* ima za pet hiš ob cesti na Kurešček, pripadajočih k Dobravici; za zaselka *Podgòzd*, pripadajoča k Ravnici (pri Solkanu) in h Kalu nad Kanalom, daje samo imenovalnik; za zaselek na Vranskem pa ima *Podgòzd -a*). — Za edini *Zagòzd*, pri Dolah pri Litiji, imata SKI in KL enak podatek, saj v *Zagòzdu* (KL) pač ne bo metatonirani mestnik, ker stoji naselje že na ploskvi sevniško-krškega govora.

⁴⁵ Zelo zanesljiv primer: obstajata samo dva taka naselja (po AS-u), KL se glede njiju ujema s SKI-jem, za obeno ime *brlog* imajo vsi priročniki *ò* ~ *ó*.

ima še v Ss 1976 (str. 214). Po izidu slovnice je SSKJ III (1979) dal na prvo mesto $\acute{o} \sim \acute{o}$: *ogòn -óna in -óna*; Toporišič zato v Ss 1984 (n. str.): »Zapomni si *ogòn — ogóna (ogóna)* proti ...«. Ob *Zagon* in *ogon* spada še *razgon* 'razor'. Plet. je imel *razgòn/rázgon -óna* (= *-óna*) v vseh pomenih, SP 1935 je ponostavil v *razgòn -óna* (navaja le pomen 'razor'), SP 1950 je uvedel *rázgon -a* in ga ločil od glagolnika *razgòn -óna*, SP 1962 je to »popravlil« v tem smislu, da je dal za 'razor' *rázgon -óna* (torej vrnitev k Plet.; to je prišlo v Ss 1976/1984), SSKJ pa je povezal oba SP-ja: *razgòn -óna* proti *rázgon -óna in -a* 'razor' (z oznako »nar.«). Vprašanje pa je, ali ne bi bil SSKJ, ko ne bi bil besede označil za narečno, tudi tu, kakor pri *ogóna*, dovolil širine. Čeprav namreč večina govorcev danes čuti v *ogon*, *razgon* najbrž že drug morfem kot v »čistih« glagolnikih (*gòn góna* 'die Ackerlängenstrecke' še pri Plet. je zastarelo), naslanja tudi ti dve besedi glede naglasa prav na glagolnike, pri teh pa se je prvotna premena $\acute{o} \sim \acute{o}$ v celoti nadomestila z $\acute{o} \sim \acute{o}$. Plet. ima redno *-góna*, če je spredaj predpona: *do-, iz-, na-, od-, ob-, po-, pri-, pro-, vz-, z-*. Pri *izgòn* se mu je sicer zapisalo (že?) *-óna*, vendar je v dodatku k drugi knjigi to popravljeno. SP 1935 je — kolikor je te besede sploh vnesel — obdržal ožino samo pri *nagóna*, dal širino pri *vzgóna*, oboje pa pri *pogona*. SP 1950 pa ima že pri vseh (od Pleteršnikovih je izločil le *ob-* in *z-gon*) samo širino, enako SP 1962, le da je ta izpustil še *progon*. SSKJ je, kot rečeno, priključil še *ogóna*. Brez dvoma se bo zato v splošni rabi uveljavilo tudi *Zagòn -óna*. — Prim. §§ 3.3.3.4—5.

3.3.2.2 Obvezno $\acute{e} \sim \acute{e}$ imajo *Kosèc*, *Ortnèk*; *Erzèlj*, *Nadlèsk* (ta dva imata neuradno »lokalno« dvojnico *Rzèlj -èlja* in *Nédlesk -éska*, KL ju ne navaja, ima pa tudi samo *Erzèlj*); in ljudsko ime za Podlesje pri Kočevju: *Fedrèng* (toda po KL-ju *Fedrèng*) — vse kraji brez soimenjakov. Načeloma ima tu ožina vso možnost, da se obdrži, saj se v običnem imenu $\acute{e}$ le pri kakih 15 % samostalnikov ne premenjuje z $\acute{e}$, pa še od tega sta »skoraj dve tretjini oblikovno označeni s končajem *-ent*« (Toporišič 1967: 234, 1978: 98). Toda ker je ožina v stranskih sklonih tako pogosta, prodira tudi v imenovalnik, in sicer ravno tudi pri samostalnikih z enakimi končaji kot v gornjih naselijskih imenih.

Že tako ali tako redki samostalniki tipa *drvosèc -éča*, *senosèc -éča* (ima ju SP 1962, prejšnji SP-ji in Plet. pa še ne) se govorijo kar brez premene (SSKJ: *senosèc in senosèc -éča*, tj. obravnavano v skladu z drugimi takimi zloženkami), zato se utegne *Kosec* nasloniti nanje.

Ortnèk (z istim naglasom kot v SKI-ju vključen že v SP 1962) med občnimi imeni najbrž sploh nima enakokončajskega naslonila (prim. v SP-ju 1962 *Zóvnek -a in -éka*, *zóvneški in zóvnéški*, za znano graščino pri Braslovčah; KL ima samo *Zóv-/zów⁴⁰*), če odštejemo izglagolske izpeljanke kakor *posèk*,

⁴⁰ V imenih naseljkov imamo: 1. *-ek -a*, npr. *Ledínek -a* (SKI, KL; po mojem oba za zborni jezik napačno, še zlasti, če je iz *ledína*, in zato, ker je prebivalsko ime po domače *Ledínčar*, iz česar je SKI naredil knjižno obliko *Ledínčan*). Ta skupina je številna: *Kóblek*, *Kóžljek*, *Lándeck*, *Ónek*, *Órlek*, *Ósek*, *Sálek*, *Skrájnek* (SKI). — 2. *-ek -éka*, npr. *Prósek -éka* v SP-ju 1962 (it. Prosecco), prim. za ta kraj pri Trstu dvojnico *Presek* (Cigale 1860: 2005). — 3. *-ék -a*, npr. *Vernék* pri Kresnicah, *Prnék -a* pri Rogiški Slatini (SKI, KL). Tako večkrat kraji, v katerih imenu se skriva nem. *Ecke*, prim. *Cmurék* (SP 1962) za nem. *Mureck*, najbrž tudi *Senék* (KL, del Polzele); ni pa *-ek* tega izvora zmeraj naglašen, kakor kažejo najbrž že *Waldeck -a* [váldek-]

potèk, poklèk ipd. (ki pa so brezpredpanske velikokrat s stalno ožino: *sèk séka* : *klèk tudi klék kléka*⁴⁷ : *ték -a*) in nekaj redkosti (v glavnem eksotov, npr. Prežihov *čèk céka* 'klop'); še zlasti neobičajen je končaj *-(r)(t)nek* v ka-kršni koli prozodični obliki (drugo je samo pisni končaj v tipu *pomének* s polglasnikom); in v neobveščenskem izgovoru se bo *Ortnek* zato nujno naslonil ali na krajevna imena kot *Prnék* ali pa na samostalnike z obrazilom *-æk* (pri čemer bo zaradi poprednjega sklopa *-rtñ-* individualno tudi *-æk* → *-æk*,⁴⁸ s čimer bo prišlo do končajske izenačitve s tujimi krajevnimi imeni kakor *Waldeck -a* in domačimi kakor *Zóvnek -a*). *Ortnèk -éka* podpirajo le redka druga zemljepisna imena, npr. zaselek in grad⁴⁹ *Prežèk -éka* (SP 1962, KL) pri Cerovem Logu ob vznožju Gorjancev.

Erzèlj -èlja podpira samo *hmèlj hmélja*, pa tudi to je v primeri s *hmélj* stilno zaznamovano. Naglašeni *-elj* sicer nikdar nima kratkega *e*: tudi Pleteršnikov *krpèlj -èlja*, obdržan tak še v obeh povojnih SP-jih, je v SSKJ že na drugem mestu, na prvem mestu pa oblika, analogna po številnih samostalnikih tipa *krhèlj*⁵⁰ (zastar. *krhèlj*) oz. *rógèlj*. Poleg tega je bilo tu v od-

(SP 1962) in *Zóvnek* (srednjeveški zapisi *Sonhec*, *Sonnekke*, *Suoneke*, *Sewenekke*, *Sewnegk*, *Saunek* — cit. po KL III, str. 516); prim. občno ime *ék -a* 'kot, vogal' (narečno, npr. na Dravskem polju) in slovit mariborski »oslovski vogal« pred Astorio in Orlom (*ezlek* — Antena 20. V. 1976, 45, *ezl ek* — Antena 18. IX. 1976, 4). — 4. *-èk -éka*, npr. *Ortnèk*. — Prim. k temu še *Tirosek v Tirosku* (KL) proti *Tirosek -a* (SKI) za znano Novo Stifto v povirju Drete.

⁴⁷ Čarovniški *Klèk -a* (SP 1962, SSKJ) je še SP 1950 izgovorno enačil z evfemizmom *klèk kléka* 'vrag' (Plet., SP 1962); zdaj je v SSKJ-ju znova enoteno, vendar v drugo smer (SSKJ: *klèk kléka* in *klék -a*).

⁴⁸ Prim. *prišlek -a*: Plet. te besede še ni imel, SP 1935 je zanjo izrecno zahteval izgovor s pravim *e* v nasprotju s polglasnikom v *prišlec*, povojna Pravopisa sta predpisala *ə* tudi v *prišlek*, in SSKJ dovoljuje *-æk-* in *-ek-* (tudi v *prišlekinja*). Vprašanje je, ali je smiselno tip *prišlec* imeti normirano drugače kot tip *prišlek*, še posebno, ker SSKJ v enakih drugih besedah določuje samo *ə*: *od-/iz-raslek*, *do-/iz-/po-/pre-mislek*. V Načrtu pravil (1981: 158–9, 149–50, 200) se obstojnost *ə*-ja pred *-k-* po nepotrebnem ne omenja, čeprav jo je Toporišč v razpravah (npr. 1958/59: 207) še upošteval. V zvezi z lastnimi imeni sta povojna SP-ja (1950: 20, 1962: 48) navajala *Pavlek -a* (SP 1962 ima v slovarskem delu npr. še *Kozmek -a*), vendar sta ta tip napačno enačila s tipom *Grmek -a* (prim. sicer v obeh, in tudi v SP-ju 1935, *grmek -mka*). — Glede *ε* za *ə* bodi pripomnjeno, da ne SKI ne drugi priročniki ne obveščajo izrecno, kako si predstavljajo izgovor citatnonarečnih (v SP-ju 1950 še zapovedano knjižnih) needninskih rodilnikov tipa *Beltinec*, *Radeneč* (SKI, v SP-ju 1962 *Rádinec*, v KL-ju imenovalnik *Radinci*) — poknjženo (z *ə*) ali citatno (*ε* se z nenavajanjem izgovorjave dejansko implicira) ali variantno obojno.

⁴⁹ Grad je »slovenistično zanimiv«, ker mu je od 1833 gospodaril Andrej Smole in zaradi (zdaj od vlage že uničenega) Prešernovega podpisa na steno v kleti (KL).

⁵⁰ Nenaglašeni *e* (**krpèlj -a*) ni bil mogoč, ker so edini občnoimenski samostalniki, kjer pisno *-elj* ni *-alj*, tipa *snubitelj* (pa še tu prim. *prijatelj*, *učitelj*). Zato je vprašljiva poteza SKI-ja, ki je za naselje *Kúželj* (območje kostelskega narečja) nastavil samo rod. *Kúželja*; verjetno je tako storil zaradi izpeljank *kuželjski*, *Kuželjec*. KL ima kljub tem izpeljankam v *Kúžlju*. Etimološko sta težko doganjljiva tako pripona kot koren. Skok obravnava priimek *Kuželj -žlja* pod *kudjelja* 'kodelja', navajajoč manjšalnico *kuželjčič* brez naglasnih znamenj. Jurančič (1972) ima v nasprotju s Skokovim *kuželj -žlja*, kar da je tudi slovensko, in *kūžalj -žlja* (Kosmet) drugačen naglas in obstojni *e* (*kūželj -a*). Morda je ime te vasi na slovenskem in hrvaškem bregu Kolpe treba povezati s *Kufely* 'vrtinec' (Belostenec II, 191), *Vir*, *kufely*, *posertna jama* (Belostenec I, pod *Vorago*), kar obravnava Skok skupaj s *kūžalj -žlja* 'val' ter *kuželjati* 'vreti (voda)' in *kuželiti* 'hitro teči' pod *kúželj*, domnevajoč onomatopejski izvor. Nekaj kilometrov stran od vasi *Kuželj* je naselje treh hiš (KL) *Kuželič/Kūželič -éliča* (SKI) (KL: *Kuželič*). Je to 'mali Kuželj'?

visnih sklonih *-élj-*. Odvisnosklonski *-élj-* je namreč v tisti slabi desetini občnih samostalnikov, kjer ga sploh imamo, povezan s tudi imenovalniškim *-élj*: *kršélj*, *kožélj* (SSK J), *kocélj*, *krmélj* (SP 1962), *ortélj* (Gradišnik-Kopriva-Naglič 1961: 101, 228, 276, onaglašeno v STS-u), zraven tega še končajsko morda porusene (?), sicer pa v glavnem prek nemščine prevzete francoske besede tipa *portfélj* (SSK J, SP 1920, v SP-ju 1935 s poskusom približanja izvorni govorni podobi (pisano in govorjeno *portfèj -éja*) in pisavi (*portfeuille*), pri Cigaletu (pod *Portfeuille*) z vmesno obliko *portfejlj*), *fotélj*. Prim. k temu še precej priimkov na *-élj* (*Kozelj*, *Krmelj*, *Koželj*, *Komelj*, *Kardelj*...) in dejstvo, da se je madž. *Erdély*, v madž. naglašeno na prvem zlogu, podomachilo prav v ta tip: *Erdélj*. Stalno ožino ima tudi naselje *Razdélj* v o. Celje.

Tudi v *Nadlèsk* je imenovalniška kračina ogrožena, SSK J navaja dvojnični *é* npr. že pri *lesk*, *odlesk* (toda samo *drlèsk*, ki je pač drugačnega izvora), z oznako »tudi« pa pri *blesk*, *odblesk* in *preplesk*, *oplesk*; po drugi strani pa SSK J ne insistira več na ozkem *é*-ju (ali na *ə*-ju) v stranskih sklonih besed *lesk*, *odlesk*, *resk* (in obratno ne na *ê*-ju v *dlesk* 'tlesk'). Analogije gredo torej v različne smeri (prim. še pog. z redukcijo *ə*-ja *podlèsk* in *podlèsk* za prvotni *podlèsek*) in vprašanje je, kam bi kateri neobveščeni govorec uvrstil *Nadlesk*.

Fedrèng -énga kot neuradno ime niti ni toliko zanimivo, bolj zanimivo je, da domačih občnih samostalnikov na *-eng* menda ni, iz angleščine prevzeti pa imajo v starejšem izgovoru stalni *é*, v mlajšem pa stalni *ê* (*sleng*),⁵¹ medtem ko se neangleška lastna imena sprejemajo menda vsa z ožino, prim. kitajska imena kot *Teng* (Hsiao-ping), *Meng* (Ce), za naselje npr. *Čienčèng*. Ker je v imenovalniku *-g* v izglasju, kaže pogledati tudi *-enk*. V glavnem imajo ta končaj medmetni samostalniki, zato je kakovost samoglasnika lahko kdaj odvisna tudi od onomatopejskih potreb. Mimo posnemovalnosti pa se uveljavlja premena *è ~ ê* (*plènk plénka*) nasproti starejšemu *plènk plénka* oz. (osamljenemu) *klènk -a*. Nemedmetni samostalniki imajo *-énk*. V zbornem jeziku jih skoraj ni, izvzemši imena: *Trénk* (znamka vinjaka), *Kénk* (bržčas iz *König* oz. ustrezne bavarske oblike z razokroženim *ö*), *Frénk* (prvotno pogovorni vzdevek, po angleškem (prvotno ljubkovalnem) *Frank*). Nekaj jih je v pogovornem jeziku in interesnih govoricah: po izpadu *ə*-ja nastali tip *zmènk*, *člènk*, iz nem. spojeni *švènk* 'zasuk s filmsko kamero', *šènk*. V starejši ljudski govoricu in pokrajinsko je v tovrstnih spojenkah tudi širina (*šínk* pri Štreklju 1887: 388) in SSK J ima pri *šènk* dopuščene vse možnosti razen stalnega *é* (torej tudi *šènk šénka/šénka*, z napačno oznako »in«). *Fedrèng -énga* si vsekakor lahko usvojimo le z zapomnitvijo (medtem ko bi bil neobveščenski izgovor bržkone *Fedrèng*),⁵² zapomnitev pa bi še najlaže dosegli z asociacijo na pog. *drènj drénja*, »lokalno tudi *dreng*« (Bezljaj, pod *drénjati se*), pri Megiserju (1592, pod *Dringen*) *drengati* (in ne *drengati se*, kot mu pripisuje Bezljaj), saj se v *Fedrèng* najbrž skriva isti koren (vas je bila prej naseljena s Kočvarji).

⁵¹ V glavnem se teh nekaj besed piše še citatno, prim. *gang*, *big bang teorija*. Ali naj se nastavi *slèng* ali *slèng* je seveda bolj stvar teoretičnega premisleka kot razlike v izgovarjavi, prim. v SSKJ-ju *švèrc* in *švèrc*.

⁵² Morda niti ne samo neobveščenski: »Vas se je prej imenovala *Fedrèng*« (KL; prim. tudi še ohranjeni *r* v predponi *Fer-*; to bi pravzaprav zahtevalo zborni izgovor *fər-* in pisavo *Frdreng*, gl. Gjurin, v tisku: § 2.7).

3.3.3. V preostalih naselijskih imenih s kolikostno-kakovostno premeno je površinsko končni edninskoimenovalniški morfem (ali morfemska zveza) povsem razvidno istoveten z občnim imenom.

3.3.3.1 *Boršt/-boršt*. Občno ime 'gozd' uvrščajo priročniki v akutski naglasni tip (v Plet. rod. *bóršta* samo z ožino, v SP-ju 1962 in SSKJ-ju samo *bóršta* s širino), obstaja pa, kakor pri *dvor*, *gozd*, *zet* očitno tudi dvojnica z *ô*, kajti SKI ima *Bòršt Bòršta in Bóršt -a pri Dvôru* (pri Žužemberku, prim. *Dvôru!*). Brez tega Boršta bi imeli za vsa naselja redno *Bòršt Bòršta* (z dvojnično ožino v mest. ed.), zato je treba opozoriti, da ima KL za Boršt pri Dvoru v im. samo kračino.⁵³ KL navaja še 12 zaselkov s tem imenom (več kot AS, čeprav nima v AS-u zabeleženega zaselka med Vidmom in Malo vasjo v Dobropolju). Onaglašene ima različno nekako glede na to, ali so v vzhodni Sloveniji ali ne: *Bóršt -a* za zaselke, pripadajoče Zabukovju nad Sevnico ter Drstelji in Pobrežju (oboje o. Ptuj), proti *(Stari) Bòršt Bòršta* za zaselka, pripadajoča Gabrski gori (o. Litija) in Panečam (o. Laško), proti *Bòršt -a*, pripadajoč Strmcu pri Vojniku. Zapis *Bòršt v Bórštu* je zadelj drugih sklonov neobvestilen; prav tako *Bòršt* za tri zaselke v o. Nova Gorica (pripadajoče Oseku, Hruševlju in Vogrskemu), za enega v o. Novo mesto (prip. Daljnemu Vrhu), za del Rakitne (južno od Krima) in za ime gozda na Cvilbljah pri Trebnjem.⁵⁴

Za naselbinska imena bi kazalo predpisati isto izgovarjavo kot za občno ime: če ostanemo pri določitvi SSKJ-ja (ki pa je očitno ozka), torej samo *ò ~ ô*. Res je ta premena možna — po SKI-ju — zmeraj tudi pri imenih *Podbòršt* in *Zabòršt*.⁵⁵ Če se omejimo na naselja (in zanemarimo samomestniški *ô/ó*), imamo po SKI-ju:

	<i>ò ~ ô</i>	<i>ò ~ ó</i>	<i>ò ~ ô/ó</i>	<i>ó</i>	<i>ò ~ ô, M ô/ó</i>
Boršt	5 (+ 1 dv.)			(1 dv.)	3 (+ 1)
Zaboršt	5				2
Podboršt	4 ⁵⁶		3		

⁵³ Glede drugih naselij ni mogoče ugotoviti, koliko KL morda nasprotuje SKI-ju, ker KL navaja od stranskih sklonov mestnike, v le-teh pa je po SKI-ju zmeraj dvojnica; prim. v KL-ju na *Bórštu* (o. Brežice), v *Bórštu* (o. Koper), v *Bòrštu* (o. Metlika — pač tiskarska pomota, kakršna je tudi rod. *Ūdinega bòršta* (izt. Strahinj), kjer pa gre za prostorsko ime, ime dobave pri Naklem).

⁵⁴ Slednjega v kazalu KL-ja ni, ker v besedilu ni tiskan ležeče. V KL-ju je še več neonaglašanih nekurzivnih zapisov *Boršt*, npr. za gozd na Vrhku v o. Sevnica; nekateri *Boršti*, ki jih ni v kazalu, pa so celo onaglašeni (npr. omenjeni *Udin boršt* (op. 53)), vendar ne gre za naselbinska imena.

⁵⁵ V KL-ju imamo za nekatera od teh naselij tudi širino brez premene: *Zabòršt* in *Podbòršt* (o. Sevnica), ljudsko *Górnji Podbòršt* za *Gorénji Podbòršt pri Véliki Lóki*. Vse to je pač *ò ~ ô*. Za naselja *Podboršt*, pri katerih SKI navaja dvojnično ožino v mest. ed., ima KL samo *ó*. Pri zaselkih ima KL *Podbòršt -òršta* za del Črnuč, ter dvakrat *Zabòršt -òršta* (prip. Zburam pri Šmarjeških Toplicah in Prevojam pri Sentvidu) in enkrat *Zabòršt -a* (prip. Stopniku pri Vranskem); le za zaselek, prip. Poljšiči pri Gorjah, ima *Zabòršt* in za zaselek, prip. Porečam pri Podnanosu, *Podbòršt*. Imenovalniška ožina je torej redka, širina v rodilniku pa zelo pogosta. — (Prim. še *Fòršt v Fòrštu*, zaselek, prip. Rečiči ob Paki.)

⁵⁶ Pravzaprav 3, saj sta *Gorenji* in *Dolenji Podboršt* pri Mirni Peči praktično en kraj.

Za praktično rabo si je torej preprosto zapomniti: v *-boršt/Boršt* je zmeraj $\delta \sim \acute{o}$, če gre za naselje (isto pa bi morali dovoliti tudi za zaselke in druga krajevna imena).

3.3.3.2 Tudi *-dvor/Dvor* ima vsaj dvojnično zmeraj širino (v im./tož. ed. kračino):

	$\delta \sim \acute{o}$	$\acute{o}$	$\delta \sim \acute{o}$, M $\acute{o}/\acute{o}$
(Stari) Dvor	5 (+ 1)	(1)	2
Preddvor	1		1
Zadvor	1		

Slika malo zapleta to, da imamo tudi dve naselji z množinsko obliko, in takrat je $\acute{o}$ (*Dvóri* v o. Koper in o. Izola),⁵⁷ v *Prídvor* (o. Koper) pa je stalni naglas na predponi. To izvzemši, pa je zmeraj $\delta \sim \acute{o}$. Vendar je občno *dvòr dvóra*, edino normirano še v SP-ju 1962 (in Ss 1976 in 1984), SSK J postavil — upravičeno — na drugo mesto kot precej redko dvojnico k *dvór*. Krajevna imena bodo šla pač isto pot.⁵⁸

3.3.3.3 *-gozd/Gozd*. Podobno kot *dvor*, je bilo občno *gòzd gòzda* (v *gòzdu/gòzdu*) edino predpisano (npr. še Ss 1976/1984: 215) do SSK J-ja, ki ima tudi *gózd*. SKI ima $\delta \sim \acute{o}$ za oba Gozda na Gorenjskem (v o. Kamnik in o. Tržič);⁵⁹ *Gòzd-Martúljek* sklanja *Gòzd-Martúljka*, KL-jev v *Gózdu* pa zanj tudi nič ne pove), stalni $\acute{o}$ pa za *Gózd* pri Colu (o. Ajdovščina). Prim. op. 14. — Zapomnitev bi se lahko oprla na narečja. Pri *-gozd* pa, smo že rekli, je zmeraj $\delta \sim \acute{o}$: *Podgòzd/Zagòzd -òzda*, vsak po enkrat.⁶⁰

3.3.3.4 *-lom/Lom*. Občno *lom* (danes tudi kot strokovni izraz: 'kraj, prostor, kjer svet hitro prehaja v večjo strmino' — SSK J; v Plet. tudi 'goščava' in *lom* (neonaglašeno) = *lím* 'brest') ima v Plet. $\delta \sim \acute{o}$, v SP-ju 1935 ga ni, v SP-ju 1950 $\delta \sim \acute{o}$ (v SP-ju 1962 in SSK J-ju z dodatkom, da je v mest. ed. lahko tudi $\acute{o}$). Za občno *-lom* ima Plet. redno $\delta \sim \acute{o}$: *izlom* (gl. Popravke), *na-/ob-/od-/pod-lom*, *polom* (gl. Popravke), *pre-/pri-/raz-/u-/v-/z-lom*. SP 1935 je vnesel samo *ulom*, *vlom* in *prelom*, in obdržal ožino samo pri prvem. SP-ja po vojni imata povsod samo še $\delta \sim \acute{o}$ (s tem, da sta izpustila *iz-* in *ob-*, in SP 1962 tudi *pri-*, dodal pa *zalòm -òma*). — Pri imenih naselij bi zato pričakovali načeloma $\delta \sim \acute{o}$, a tudi še $\delta \sim \acute{o}$. Zares imamo: $\delta \sim \acute{o}$ v območju poljanskega in mežiškega narečja: *Lòm Lóma* (*nad Vólčo* in v o. Ravne); $\delta \sim \acute{o}$ na Go-

⁵⁷ *Dvórc* in dvakrat *Dvórska vás*, kakor tudi *Dvorjáne*, ne moti, prim. *dvórec* (SSK J; prej sicer Plet. in vsi SP-ji *dvórec*), *dvórski*, *dvorján*. Na *Dvòr Dvóra* pa bi lahko naslonili *Dvòrje*.

⁵⁸ KL ima *Dvór -a* tudi za naselje v Šiški (SKI tu *Dvòr Dvóra v Dvóru*, gl. § 2.2), ko ga obravnava kot iztočnico; toda pozneje, na str. 386, se pojavi zanj roditeljski *Dvóra*. Za *Dvor* v o. Šmarje ima KL samo *Dvór* (v SKI-ju je to le dubleta). Sicer so pri naseljih razhajanja med KL-jem in SKI-jem le pri mestniku (KL za *Dvor* pri Polhovem Gradcu in za *Preddvor* nima tudi ožine). Zaselki po KL-ju: *Dvór -a* (osredje Jereslavca, o. Brežice), *Dvòr v Dvóru* (prip. Brdu in Planini pri Sevnici, oboje o. Šentjur), *Dvór -a* (prip. Vodiškemu v o. Laško), neonaglašeno *Dvor* (vsaj štirikrat). — Prim. *Stari Dvor* v Avstriji (Althofen).

⁵⁹ Obakrat brez mestniške dvojnice; toda KL ima za kamniški *Gozd na Gózdu*.

⁶⁰ Toda KL ima v *Podgòzdu*. Glede zaselkov gl. op. 44.

renjskem in v kočevskih govorih: *Podlòm -óma* (o. Kamnik), *Lóm Lóma v Lómu/Lómu pod Stóržičem* (KL dvojnice z *ó* nima), *Polòm/Pólom -óma* (o. Kočevje).

Imamo pa tudi stalni *ó*, v tolminskem narečju: *Tolmínski Lóm, Kanálski Lóm* (o. Tolmin). (Toda KL ima tu *ò ~ ó!* Stalna ožina je v KL-ju tudi pri zaselkih redka: *Podlóm*, prip. Spodnji Slivnici v o. Grosuplje. Prim. še *Lóme* (naselje v o. Idrija in zaselek pri Nemškem Rovtu) in *Lómno* pri Krškem. — KL navaja še *Lòm* mest. *Lómu* za dve kmetiji vasice Planina nad Horjulom in za zaselek, prip. Topolšiči pri Šoštanju, samo v im. pa navaja *Lòm* (zaselek, prip. Rovtam v o. Logatec) in *Zálom* (eden od zaselkov v okolici Kala nad Kanalom.).

Tako stalna kot premenska ožina sta ogroženi, ker vse naslanjamo na občno (-)lòm -óma. Prim. še zloženke kot *granitolòm, skrilolòm, kamnolòm, ladjelòm* itd., v Plet. še vse -óma, v SSK J-ju -óma. Celo *granulóm* (SP 1950 in 1962) se je uklonil tej množici (SSK J: tudi *granulòm -óma*).⁶¹

3.3.3.5 Razbor. Kot občno ime v SSK J-ju le še v pomenu 'razčlemba' in s premeno *ò ~ ó*. V Plet.: *rázbor -óra* 'razčlemba', *rázbor -a* 'razor na njivi' (in še drugi pomeni). Etimološko sta to dve besedi, prva od *-brati*, v drugi je verjetno pomešanih več osnov. Prva se že od SP-ja 1935 navaja le v obliki *razbòr -óra*, drugo pa ponovno prinaša šele SP 1962: *rázbor -óra*. Toporišič (1976: 220) navaja ti besedi med primeri, kjer naglasni tip loči pomen; toda kot kaže SSK J, pomen 'razor' umira. Ne glede na to, ali je *Razbor* etimološko isto ali ne, se je zveza z občnim imenom pretrgala. Prim.: *Rázbor -ja* v o. Sevnica in o. Šentjur, *Sp./Zg. Rázbor -ja* v o. Slovenj Gradec; *Rázbor -ja* tudi zaselek, prip. Laški vasi v o. Laško. Brez podaljšave z *-j-* zaselka *Rázbor -a* v o. Slovenske Konjice (prip. Bezini) in o. Šentjur (prip. Šibeniku). Kračino v im. ima po SKI-ju le *Rázbor/Razbòr -a/-óra pri Čemšeniku* (o. Zagorje), pa še tu neobvezno (KL ima sploh samo *Rázbor -óra*, torej križanca med neistotipskima členoma SKI-jevih parov — gl. op. 18). *Razbòr* si lahko zapomnimo po tem, da ima uradno večbesedno ime, tj. s prilastkom. Ožino v odvisnih sklonih si prav tako velja zapomniti, ker jo imamo tudi v obeh množinskih naseljskih imenih (*Razbóre*, v nasprotju z *Rázborca*). Po drugi strani je zapomnljivo, da je v *Razbor(-)* lahko *Ráz-* vedno naglašen, če le ne gre za samomnožinsko obliko.

Vendar je *ó* v *Razbòr Razbóra* ogrožen, ker se v občnem besedju komaj kdaj *-òr* premenjuje z *-ór(a)*. SSK J ima menda samo *kolodvòr -óra* kot precej redkejšo dvojnico h *kolodvór -a* (v 5. knjigi bo morda še *utòr -óra*); nasprotno je *slanozòr -óra* (SP 1962) v SSK J-ju že popravljen v *slanozóra*. Povojna SP-ja sta imela ožine ne pred *-ø* še pri glagolnikih od *orati*: *òr óra, preóra, podóra, rázor in razòr -óra*.⁶² V SSK J sta prišla le zadnja dva: *podòr -óra in -óra, rázor in razòr -óra*; širina na prvem mestu pri *podóra* je upravičena, *razóra* se namreč ni ohranilo zaradi zveze z *orati*, ampak zato, ker je beseda

⁶¹ Podobno se *bróm* in *króm* govorita že *bróm króm -óma*, zaradi naslonitve na enozložnice *gróm, hróm, štróm*. SSK J je za *krom* novino že priznal. V prvem zvezku je bil še bolj konservativen (dopustil je tudi samo *bór* 'kemična prvina', čeprav se je beseda poenakoglasila z *bòr*).

⁶² Plet. je tu še omahoval: *óra, preóra : razóra, podóra* (slednje je izrecno ločil od *po-dóra*, toda pri *odóra*, tudi od *-dreti*, je spet »zamešal«). — SP 1935 ima od teh le *razòr -óra in rázor -óra*.

prešla v premični naglasni tip, tam pa se *ó* drži (*próstor -óra*⁶³) in celo spodrivna *ó*: *šotóra, tovóra*, ostalo pa je *názor -óra*, najbrž zato, ker je v im. tudi *nazór* (imata ga povojna SP-ja, ne pa prejšnji in Plet. ter spet ne SSKJ,⁶⁴ sicer pa se govori tudi že *názor -óra*). Ozki *o* v *Razbóra* (in *razbóra*) lahko potemtakem preživi le, če se bo sprejel KL-jev tip *Rázbor -óra* (prim. *Rázor -óra* v SP-ju 1962) ali pa če se bo *ó* posplošil še v imenovalnik; toda slednje (*Razbór -a*) se ne more zgoditi, ker čutimo *-bor-* za morfem, in ta nima sicer nikdar ozkega nosilca zloga (izjema je »nenaglašeni« ozki *o* v *Máribor*, gl. Gjurin 1983: 302—3, in *bór/bòr*, gl. op. 61).

3.3.3.6 Povedano velja tudi za naselijsko ime *Studòr -óra/-óra* v *Bohinju*. Premeno *ò ~ ó* v končaju *-dor* ima le še *podor*, in še ta kot dvojnico,⁶⁵ zato se *Studóra* tudi ne bo obdržalo. Tudi lokalno je menda običajnejše *pod Studórom* (samo to ima KL) od *pod Studórom* (SKI, poleg prvega). Trenutno omahovanje med *ó* in *ò* je morebiti posledica naslonitve na izglagolske izpeljanke od *-orati* in *-dreti*.⁶⁶ V tem primeru bo zmagalo *Studòr -óra*. Po Bajcu (1950: 24) je *-or* v *studor* pripona. Drugi moški samostalniki, ki jih navaja ob tej priponi, bi bili po Plet. razvrščeni v naslednje tipe: a) nepremični naglasni tip in odsotnost morfološke podaljšave: *blágor, bódor, góvor, gráhor, jávor*, dvojnično *mármor* in *mrámor, sivór, smogór, (stobor), žlámbor*; b) nepremični tip ob podaljšavi z *-j-*: *dehór, lápor*, dvojnično *mármor, ogór, piskór, sípor, sladkór, stípor, suhór*, dvojnično tudi *brámor*; c) premični naglasni tip: *stóbar -ára* (= *stobor*), *tópor -óra, tóvor -óra* (Bajec je upošteval tudi sposojene priključenke), dvojnično *brámor -óra, mrámor -óra*. (Nekaj jih je tudi predrugačilo pripono: *dihúr, stípør, blagør*...). Kar se je do danes od tega ohranilo, je vse zbežalo (*gráhor, mrámor, sivór*, dvojnično *jávor, žlámbor*) ali se utrdilo (*mármor, brámor*) v b), le *sladkor* v c) (kjer je prevladala ožina), a je obdržal *-j-*. (*Blagor* je »razvil« neobstojni *o*.) V a) se je obdržal le *govor*, občuten kot izglagolski. Zato je druga možna pot demotiviranega *Studora*, da razvije podaljšavo, kakor jo je npr. večinoma tudi *Rázbor*.⁶⁷ To velja tako

⁶³ Umaknil pa se je tip *brámor -órja, Grégor -órja* (SP 1962), ko gre za podaljšavo z *-j-*; ostalo je le *sládkor -órja*. Prim. samo *Rázbor -ja*, nikoli *Razbórja.

⁶⁴ Pač pa ta dopušča *názor -a* v zvezi *svetovni nazor*, ne pa tudi v *življenjski nazor* (?!).

⁶⁵ Prim. še v Plet. *odòr -óra* 'die Stelle auf einer Anhöhe, wo gute Erde abgeschwemmt worden ist', kar pa je najbrž od *od-dreti, in SP 1962 je to upravičeno popravil v *odóra*. SSKJ ima *odóra na odóru in odóru*, navaja pa samo pomene, ob katerih bi ta *odor* utegnil res biti od *odorati*: 'prostor, s katerega se je zemlja z oranjem odstranila' bi bil iz *odorati* 'odvzeti z oranjem', 'zadnja brazda na zgornjem delu njive na pobočju' pa iz *odorati* 'doorati do konca'. Toda oba ponazarjalna zglada (»na zgornjem delu njiv so nastajali kamniti odori«, »nositi zemljo v koših na odor«) dopuščata možnost, da so ti *odori* preprosto odorasti kosi njive, tj. taki, ki se odirajo/odrejo.

⁶⁶ Plet. ima *studòr -óra* 'ein feichter Acker, worunter sich Felsen befinden, der Felsengrund'; besedo in razlago je vzel iz Cigaleta (1860, pod *Acker*), le »der Felsengrund« je on dodal. V prvem delu je pač isti *stud-* kot v *studen(ec)*, prim. v Plet. še *studentiti* (Vodnik) 'izvirati'.

⁶⁷ Prim. v zvezi s *suhór* (SSKJ *súhor*) iz skupine b) naselijska imena *Suhór* (-*ja*) (pri Novem mestu in pri Dolénskijh Toplcah) : (*Górnji/Dólnji*) *Súhor -ja* pri Metlíki oz. (*Górnji/Dolénji*) *Súhor -ja* pri Viníci : *Súhor -órja* pri Vasi v o. Kočevje. Sistemsko najmanj primeren je tip *Suhór -a* (prim. *kolodvór -a*), potem *Súhor -órja* (*sládkor -órja*), *Suhór -ja* (*lavór -ja*), in najbolj *Súhor -ja* (*pástor -ja*). Naselje *Kóvor -órja* nam da še en podtip (*Móhor -órja*).

za Studor v Bohinju kot za *Stúdor -a/-óra* (o. Škofja Loka): *Stúdor -óra* se lahko nasloni na tip *šótor -óra*, *Stúdor -a* pa se brez podaljšave z *-j-* težko obdrži. Da podaljšave še ni razvil, znova govori za naslonjenost na glagolnike. Sploh je zanimivo, da ima *studor* edini od samostalnikov, ki jih ima Bajec za izpeljane z *-or*, v tej priponi kratki naglašeni o.

3.3.3.7 Ostane še *Požèg/Póžeg -éga* (o. Maribor). To je pač pozbornjena oblika za KL-jev *Požèg/Póžeg -éga* (prej uradno *Póžega*), in sicer po Pleteršniku, ki ima iz *Cafa požeg -éga* 'der Ort, den man mit Feuer ausgereutet hat'. Torej isti koren kot v *žgati*, a v *e*-jevski stopnji (prim. *ə*-jevsko *ožàg ožgà* v Plet.). Toda v zbornem jeziku se z *žgati* asociira samo še *žg* in *žig* (pa še ta dva ne v zastarelih besedah kot *žigra*). Drugih besed na *-žeg* ni. Celo na *-g* jih je malo (na *-eg* npr. *beg*, *sneg*, *breg*, *strateg*) in med temi imajo è samo izglagolske izpeljanke (od *-begniti*: *pobèg* poleg redkejšega *pobég* (po *bég*), od *-leči*: *polèg*, od *-seči*: *posèg*, od *-tegniti*: *potèg*). Na te se nekako lahko nasloni prav tako »izglagolski« *Požèg*, z enako tudi kakovostno premeno. *Póžeg -éga* ima manj možnosti, ker besed na nenaglašeni *-eg* praktično ni, razen čisto obrobno, npr. prislov/predlog *póleg* se hiperkorektno govori tudi brez polglasnika, rusko osebno ime *Oleg*, ki bi se pravzaprav »moralo« prevzemati kot *Olég*, se dejansko izgovarja *Óleg -a*. (V teh izjemnih primerih se najde celo *-ég*: *filmski gag/geg* v SSK J-ju.) Ljudske prevzete besede imajo *-ek*, nepregibne sploh (v štajerskem *bék* 'stran' je *-k* že nemški), razen pod določenimi pogoji izposoje (čas) in delovanja besednodružinskega sistema (*krég*). Opozoriti kaže, da ima SKI-jev *Požeg* popolno vzporednico v *kovčèg/kóvčeg -éga* (Plet.), da pa se le-ta ni obnesla, in jo je moral SP 1935 popraviti v *kóvčeg kóvčega*, povojna pravopisa pa v *kóvček -čka*. Vendar je v vzhodnih narečjih morda za ohranitev več možnosti, prim. *bèteg -éga*. Vseeno je za zborni jezik priporočljivejša različica *Požèg -éga*, prvonavedena že v SKI-ju.

Navedenke

AS = Atlas Slovenije.

ATLAS Slovenije, 1985. Ljubljana.

BAJEC, Anton, 1950: Besedotvorje slovenskega jezika I, Izpeljava samostalnikov. Ljubljana.

1954: Prislovni paberki. Slavistična revija 5—7, 195—226.

BELOSTENEC, Joannis, 1740: *Gazophylacium... latino-illyricum (I) ... illyrico-latinum (II)*. Zagreb. (Reprint, Zagreb 1973.)

BEZLAJ, France, 1954: Sinonima za pojem »locus fluminis profundior«. Slavistična revija 5—7, 125—143.

1976—1982: Etimološki slovar slovenskega jezika I (A—J), II (K—O). Ljubljana.

BREZNIK, Anton, 1934: Slovenska slovnica za srednje šole. Celje.

CIGALE, Matej, 1860: *Deutsch-slovenisches Wörterbuch*. Ljubljana.

GJURIN, Velemir, 1976: Troje delitev prevodov. Naši razgledi 17 (št. 20), 586—587. Ljubljana.

1983: Ob glasbilih in izvajalcih. Slavistična revija 31, 289—318. Ljubljana-Maribor.

V tisku: Pisna podoba besed v prvih dveh Trubarjevih knjigah, ki so danes žive le v nekonvencionalni slovenščini.

GRADIŠNIK, Janez, Ernest KOPRIVA, Vladimir NAGLIČ, 1961: *Pomorska slovenščina*. Ljubljana.

JURANČIČ, Janko, 1972: *Srbskohrvatsko-slovenski slovar*. (2. izd.) Ljubljana.

KL = Krajevni leksikon Slovenije.

KOPITAR, Jernej, 1808/9: *Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark*. Ljubljana. (Reprint, Ljubljana—München 1971.)

- KRAJEVNI leksikon Slovenije I—IV, 1968—1971—1976—1980. Ljubljana.
- LENČEK, Rado L., 1982: *The Structure and History of the Slovene Language*. Columbus, Ohio.
- LOGAR, Tine, 1954: Dialektološke študije. *Slavistična revija* 5—7, 144—168.
- MEGISER, Hieronim, 1592: *Dictionarium quatuor linguarum*. Gradec. (Reprint, Wiesbaden 1967.)
- METELKO, Franc S., 1825: *Lehrgebäude der Slowenischen Sprache im Königreiche Illyrien und in den benachbarten Provinzen*. Ljubljana.
- MODER, Janko, 1986: Jezikovni kotiček. *Nedeljski dnevnik* 2. II., str. 6. Ljubljana.
- NAČRT pravil za novi slovenski pravopis, 1981. Ljubljana.
- PIRNAT, Marta, 1984: Tvorbena naglasoslovna tonemska teorija ob samostalniških izpeljankah s sibkimi priponskimi obrazil. *Slavistična revija* 32, 257—275. Ljubljana—Maribor.
- Plet.* = Pleteršnik.
- PLETERŠNIK, Maks, 1894—1895: (ur.) *Slovensko-nemški slovar*. Ljubljana.
- RIGLER, Jakob, 1956/57: K našemu pravorečju. *Jezik in slovstvo* 2, 305—308. Ljubljana.
- 1965: Južnonotranjski govori, Akcent in glasoslovje govorov med Snežnikom in Slavnikom. Ljubljana.
- 1968a: Problematika naglaševanja v slovenskem jeziku. *Jezik in slovstvo* 13, 192—199.
- 1968b: Problematika akcentuacije v slovenskem knjižnem jeziku. IV. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture: Predavanja iz jezika, 1—3 (samostojno oštevilčeno). Ljubljana. (Sapirografirano.)
- RUPEL, Mirko, 1946: *Slovensko pravorečje*. Ljubljana.
- SKI = Slovenska krajevna imena.
- SKOK, Peter, 1972: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika II (K—poni)*. Zagreb.
- SLOVAR slovenskega knjižnega jezika I—IV, 1970—1975—1979—1985. Ljubljana.
- SLOVENSKA krajevna imena, 1985. Ljubljana.
- SLOVENSKA slovnica, 1947. Ljubljana. 1956. Ljubljana. — 1976, 1984 (= Toporišič 1976, 1984).
- SLOVENSKI pravopis, 1935, 1950, 1962. Ljubljana.
- SP = Slovenski pravopis.
- SPLOŠNI tehniški slovar I (A—O), II (P—Ž), 1978—1981. (2. izd.) Ljubljana.
- Ss = Slovenska slovnica.
- SSKJ = Slovar slovenskega knjižnega jezika.
- STS = Slovenski tehniški slovar.
- ŠTRELJ, Karl, 1887: *Morphologie des Görzer Mittelkarstialekts mit besonderer Berücksichtigung der Betonungsverhältnisse*. Dunaj.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1958/59: Alternativni soglasniški sklopi slovenskega knjižnega jezika. *Jezik in slovstvo* 4, 205—207. Ljubljana.
- 1965: Slovenski knjižni jezik 1. Maribor.
- 1967: Predvidljivost slovenske knjižne samoglasniške kolikosti in kakovosti. *Jezik in slovstvo* 12, 229—236. Ljubljana.
- 1973: Stilna vrednost glasovnih, prozodijskih, (pravo)pisnih, morfemskih in naglasnih variant slovenskega knjižnega jezika. *Slavistična revija* 21, 218—263. Ljubljana—Maribor.
- 1975: Formanti slovenskega knjižnega jezika. *Slavistična revija* 23, 153—196. Ljubljana—Maribor.
- 1976: Slovenska slovnica. Maribor.
- 1978: Glasovna in naglasna podoba slovenskega jezika. Maribor.
- 1981: Norma in predpis v Kopitarjevi slovnici. *Slavistična revija* 29, Kopitarjev zbornik, 123—148. Ljubljana—Maribor.
- 1984: Slovenska slovnica. (Pregledana in razširjena izd.) Maribor.
- 1985: K neki kritiki Načrta pravil za novi slovenski pravopis. *Slavistična revija* 33, 359—385. Ljubljana—Maribor.
- 1986: Jezikovni kotiček 7D, 51 (= 50): Slovenska krajevna imena, 52 (= 51): Predlogi za izražanje mesta, 53 (= 52): In še enkrat o slovenskih krajevnih imenih. 7D 13.—27. II., str. 40/28/40. Maribor.

- TOPORIŠIČ, Jože, Jakob RIGLER, 1977: Komentar k Načrtu pravil slovenskega pravopisa. Slavistična revija 25, 69—106. Ljubljana—Maribor.
- TRUBAR, Primož, 1550: Catechismus... Tübingen. (Reprint, Ljubljana 1970.)
- VOĐNIK, Valentin, 1811: Pismenost ali Gramatika za Perve Sole. Ljubljana.

SUMMARY

Slovenska krajevna imena (1985), a dictionary of (official) names of "incorporated" municipalities in the Socialist Republic of Slovenia (i. e. of cities, towns and villages which are administratively recognized by being, for instance, registered in the Official Gazette (*Uradni list SRŠ*)), lists 95 names having an accented short vowel in the final syllable of their basic form (i. e. in the nominative/accusative singular) which alternates with a long vowel in the other cases (i. e. before all vocalic desinences). All these names fall within the first masculine declension. They make up 30 different types of this quantitative alternation, depending on the vowels involved and the presence or absence of doublets (optional or mandatory variants) in one or more cases of the declensional paradigm. Three of these types are incompatible with the system of contemporary standard Slovene: (i) *Bùč Bučà* — because it is not possible for a noun of the oxytonic accentual type to have a monosyllabic stem throughout the declensional paradigm unless its syllable nucleus is *a*; (ii) *Dvòr Dvòra v Dvòru* — because the alternation with the long closed *ó* (*é*) in the locative singular cannot be mandatory (in fact, it sounds archaic or dialectal even as an optional variant); (iii) *Lòm Lóma v Lómu/Loméh* — because of its "plural locative". Four names are dialectal (*Blèd*, if pronounced with a short accent rather than *Bléd*) or unofficial folk forms (*Fedrèng*, *Sentjàn*, *Sentlampèrt*). *Dédni Dòl* is an editorial lapse (should be *Dól*). This leaves us with 90 settlements (i. e. incorporated municipalities, Slovene: *naselja*) in our analysis.

There are also alternation types which are practically obsolete in normal standard pronunciation, yet they persist in reference books. The most incontestable cases of such conservatism are the *èjC/# ~ éj(C)Ū* and *òvC/# ~ ó(v)(C)Ū* alternations (*Cerèj Ceréja*, *Còl [coŭ] Còla*). In truth, the *e* and *o* are neutral rather than open mid vowels when they precede the tautosyllabic *j* and *v*, and open rather than closed before the heterosyllabic *j* and *v*, resp. (*Cerèj Ceréja*). Moreover, there is no (perceptible) distinction between long accented and short accented *e* (*o*) preceding the tautosyllabic *j* (*v*): *Cerèj = Ceréj*. In fact, the only perceptible alternations of vowel length in accented syllables today are those which are accompanied by an alternation of vowel quality: *è ~ é*, *ò ~ ó*, *à ~ á* (*à* being phonetically Δ and having a potentially phonemic character, cf. such minimal pairs as *kákšen* : *kákšen* (while, for instance, *odvèčen* is simply identical with *odvèčen*)). — Nevertheless, the analysis in the present article stays within the traditional orthoepic standards.

The 90 settlements whose official names reveal a quantitative alternation actually involve only 30 different morphemes.

(1) The nucleus of the final syllable is a high vowel. — (A) There is only one name with the *ù ~ ú* alternation: *Bùč Búča*. — (B) There are 17 names with the *ì ~ í* alternation, falling into three subgroups: (i) Two names ending in *-in*: *Bršljin*, *Trzìn*. The short accent is merely optional and is going to be lost because there are only a couple of (common or proper) nouns of the type *brin brína*, *Martin -ina*, while the variant basic forms *Bršljin*, *Trzìn* (with a permanently long accent) are "supported" by a multitude of nouns ending in *-in*. (ii) Similarly, two places called *Sentvòd* stand in opposition to more numerous *Sentvíds* and *Sv. Víds*. (iii) Eleven names ending in *-ič* also fall into three subsets: in one name, *Blč*, the *-ič* is a part of the root; in eight names, it is a suffix (e. g. *Gračič* < *grádec*); in two, a part of the suffix *-ovič* (*Dragovič*, *Godovič*). This last type is incompatible with the system of common nouns, in which *-ovič* is never accented (*pametnjákovič*, *králjevič*).

(2) The nucleus of the final syllable is *a*. — There are twenty-two such settlements, but only 7 morphemes are involved. Four of the morphemes (*-kràj*, *-láz/Láz*, *-nàrt*, *Zerjàn*) appear also as common nouns, and it is the pronunciation of them as common nouns that determines the pronunciation of the corresponding place names. The short

accent is unthreatened only in *kràj* (*Podkràj, Zakràj*), while *žerjāv*, for example, is now usually pronounced *žerjāv* (hence *Zerjāv*) like all synchronically unmotivated (and most synchronically motivated) masculine nouns ending in accented *-av* (*kakāv, rokāv, oktāv*).

(3) The nucleus of the final syllable is *e* or *o* (50 settlements, 27 names, 19 typical morphemes). If variant forms (e. g. *Požeg -éga* beside *Požèg -éga, Studòr -óra* beside *-óra*) are disregarded, the distribution of the simultaneous quantitative-qualitative alternation (*è ~ é, ò ~ ó*) as against the merely quantitative one (*ê ~ ê, ô ~ ô*) becomes largely predictable. Accentual trends which characterize the homonymous morphemes (or simply phonemic sequences) of common nouns are very important. *Lòm Lóma*, for example, is unlikely to survive in the standard Slovene language, not merely because the common noun *lòm* shows a different alternation (*lóma*), but because all the deverbatives of the type *zlòm zlóma* now have *ò ~ ó*, though a hundred years ago they all had *ò ~ ó*. Since such deverbatives are the most typical (and the most numerous) nouns in *-om*, there is a strong systemic pressure causing the sound-sequence *-lom* (whether morphemic or not) to have a short accent (*granulóm*, e. g., has become to be pronounced *granulòm*) resisting a qualitative alternation (*granulóma* → *granulóma*).

Obviously, the pronunciation of place names depends on the pronunciation of common names, at least in the majority of cases. If a place name is motivated, it tends to be pronounced like its (morphemic or lexical) homophones in the stock of common names. If a place name is not motivated, it tends to follow the pronunciation pattern of those common names which end in an identical sequence of sounds.

ZLOŽENKE Z DOLOČUJOČO SESTAVINO SAM-

Na podlagi slovnično- in predmetnopomenske razčlenitve skladenjske podstave obravnavanih zloženek je mogoče utemeljiti globinski členkovni pomen določujoče sestavine *sam-*, njeno prilastkovnost in povedkovoprilastkovnost, pa tudi samostalniskost, pridevniškost in prislovnost. — Na eno- ali dvonaglasnost vpliva obrazilna morfematika.

The analysis of the grammatical and lexical meaning of the syntactic base underlying the compounds with *sam-* as their determining constituent makes it possible to demonstrate that the deep-structure meaning of the constituent *sam-* is that of a particle, or an attribute, or a predicate word (functioning as an object/subject complement), as well as that of a noun, an adjective, or an adverb. — The morphemics of affixes determines the number of stresses (one-stress vs. two-stress compounds).

1 Zloženske z določujočo sestavino *sam*⁻¹ zaslužijo posebno pozornost, ker vsebujejo lastnosti, ki jih po eni strani povezujejo z drugimi podrednimi zloženkami, po drugi pa jih vsaj deloma od njih ločujejo. Tako se na pretvorno-(besedo)tvorni ravni v ničemer ne razlikujejo od vseh drugih podrednih zloženek; zgradba njihove skladenjske podstave (SPo)² je x_1/x_2 (x_1 je jedro SPo, x_2 njegov razvijajoči — prilastkovni člen) z dvojno prepisno možnostjo: če je $x_1 \rightarrow$ Zaim, je vedno $x_2 \rightarrow$ Sp (prilastkov odvisnik), če pa je $x_1 \rightarrow$ -Zaim, je $x_2 \rightarrow$ -Sp (nezaimke, nestavčni prilastek). Zajeta sta torej oba strukturna tipa podrednih zloženek, in sicer obrazilno dvomorfemski, npr. *knjig-o-vez-ø* $\leftarrow$ $\leftarrow$ [*tisti, ki*] *veže{-ø}* *knjig{-e}*, [] $\rightarrow$ -ø, {} $\rightarrow$ -o-, *knjig-*, *-vez-*, enako *sam-o*

¹ Gradivo je predvsem iz Slovarja slovenskega knjižnega jezika (dalje SSKJ) 4, Ljubljana 1985.

² J. Toporišič npr. v svoji Slovenski slovnici (dalje SS 1976), Maribor 1976, 114—174, imenuje prvi korak besedotvornega algoritma govorno podstavo; pojmuje jo kot del govora in ne (jezikovnega) sistema. Avtorici te razprave je skladenjska podstava (SPo) kot pretvorbena varianta tvorjenke enota t. i. besedotvorne skladnje (sestavina jezikovnega sistema), ki na pretvorbeni skladenjski ravni izraža razločevalne lastnosti in s tem število besedotvornih vrst (v glavnem slovnične lastnosti SPo) in besedotvornih pomenov (propozicijske lastnosti SPo) — prim. o tem A. Vidovič-Muha, Tipološke lastnosti besedotvorne skladnje, XX. seminar slovenskega jezika, literature in kulture (dalje SSJLK), Ljubljana 1984, 305—319, ter Primeri tvorbenih vzorcev glagola, XXI. SSJLK, Ljubljana 1985, 47—61. Formaliziranost pretvor(be)no-besedotvor(be)nega postopka je v obeh člankih dokazovana s tem, da se vsako nemodifikacijsko pripisno obrazilo (izpeljanka) ali pripona (tvorjenka iz predložne zveze, zloženska z dvomorfemskim obrazilom) pretvarja v takšno jedro SPo (x_1), ki ga izražajo besede z vrha pomenske piramide, se pravi zaimki, kar je v mnogih primerih lepo vidno tudi iz govorne podstave v SS 1976 (gl. primere z zaimki na str. 120, 121), pri glagolskih tvorjenkah pa t. i. glagolski primitivi, npr. *biti, imeti, delati/narediti, postati/postajati*. Pretvorbeni opis tvorjenke, SPo, izhaja torej iz pomena besedotvornih (morfemskih) sestavin tvorjenke, ki mora biti zaradi obrazilne pomenske abstrakcije tudi sam abstrakten, ne pa iz »pomenske vsebine bodoče izpeljanke«, >././ zloženke«, >././ tvorjenke«, kot je v SS 1976, 119, 120, 121, z definicijo 1. algoritmskega koraka posredno označena govorna podstava. Gre torej za dejstvo, da besedotvorni pomen tvorjenke ni nujno v celoti prekriven tudi z njenim slovarskim pomenom, vsekakor pa je z njim vedno vsaj v nadpomenskem razmerju.

-hod-ec ← [tisti, ki] hodi{-ø} sam{-ø}, || → -ec, {} → -o-, sam-, -hod-³ ter enomorfemski avt-o-garaža ← garaža {za} avt{-o}, {} → -o-, avt-, -garaža, enako sam-o-cenzura ← cenzura sam{-ega (sebe)}, {} → -o-, sam-, -cenzura. Vsaj deloma posebne pa so te zloženke glede na vsebovanost, a (morfemsko) neizraženost skladenjskopodstavnega predmeta, ki je vedno povratnoosebni zaimsek. Prek formalnega pridevniškega prilastka se v SPo lahko uveljavlja tudi členkovni pomen, skladenjskopodstavno razmerje pa je lahko tudi s povedkovnim prilastkom. — Število naglasov pri obravnavanih zloženkah je mogoče predvideti: tako kot pri vseh podrednih zloženkah je odvisno od morfemske zgradbe tvorjenke, zlasti od vrste pripone oz. priponskega obrazila.⁴

1.1 V nadaljnjem bodo najprej predstavljene obrazilno dvomorfemske, nato pa enomorfemske zloženke.

1.1.1 Med podredne zloženke z dvomorfemskim obrazilom so že po definiciji uvrščene tiste, katerih obrazilo je sestavljeno iz pripone in medpone: O → P + M; v SPo je pripona vedno x₁, seveda z ustreznim veznikom in ev. glagolsko končnico (k), npr. [tisti, ki + k] → P, medpona pa je podstavno slovníčnopomenska,⁵ saj je pretvorljiva v končniško (predložnokončniško) izraženo razmerje med predmetnopomenskima besedama v x₂ (gl. primere zgoraj *knjig-o-vez-ec*, *sam-o-hod-ec*). Pripona je glede na priponsko obrazilo izrazno ali razvrstitveno samostojna, npr. *belo-*, *samoglav-ø* (pridevniškega priponskega obrazila -ø nimamo), *samogolt-ø* : *golt-ø (v glagolniškem pome-

³ Zloženke z določujočo sestavino *sam-* in dvomorfemskim obrazilom ima npr. že F. Miklošič, *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen, Stammbildungslehre*, iz leta 1875 (cit. po ponatisu, Heidelberg 1926), kjer navaja med t. i. odvisnostnimi zloženkami primere za staroslovanščino (pri Miklošiču asl.) *samoljubstv*, *samoštvstv*, *samohotvno* (386), za novo slovenščino (pri Miklošiču nsl.) pa *samogolten* 'capidus'; *samogolten časti* 'ambitiosus' meg.◀ (387). Med t. i. svojinskimi (posesivnimi) zloženkami navaja kot nsl. *jednorog* poleg *samorog* 'unicornis' in iz tega *samorogač* (396). — A. Bajec, *Besedotvorje slovenskega jezika II*, Zloženke, Ljubljana 1952, 120, navaja med glagolskimi zloženkami veliko primerov s *sam-*, ne najdemo pa primerov s (samo) medponskim obrazilom (*sam-o-cenzura*), ki jih ima med drugimi natresenih vsaj nekaj že Pleteršnik v svojem Slovensko-nemškem slovarju II, Ljubljana, 1895, 452-458, npr. *sam-o-izpoved*, *-plačnik*, *-tisk*, *-oblast* idr., v glavnem vse iz Cigaletove Znanstvene terminologije (1880), deloma še iz Janežičevega Slovensko-nemškega slovarja (1867); prim. A. Vidovič-Muha, *Zgodovina obravnavanja zložen v slovenskem knjižnem jeziku*, XIX. SSJLK, Ljubljana, 1983, 129-151; J. Toporišič v SS 1976, 146, ima izglagolske in izsamostalniške morfemske dvoobrazilne primere *samohod*, *samosevec*, *samokolnica*, obrazilno enomorfemska pa je *samovolja*.

⁴ Pojmi pripona : priponsko obrazilo, medpona : medponsko obrazilo ter predpona : predponsko obrazilo so ločeni na podlagi obrazilne (besedotvorne) nepolno-oz. polnopomenskosti. Tako so dvomorfemska obrazila sestavljena iz predpon ali medpon in pripon (del zlaganja, tvorjenje iz predložne zveze), enomorfemska pa so predponska (sestavljanje), medponska (del zlaganja) in priponska (izpeljava, tudi modifikacijska). Zaradi različnega izraza in različne razvrstitve, npr. pripon glede na priponska obrazila ali predpon glede na predponska obrazila, je takšno ločevanje potrebno. Oporo predstavljeni delitvi daje tudi SS 1976, 118, z ugotovitvijo, da so >/o/brazilna /.../ enodelna ali večdelna.

⁵ V bistvu enako skladenjskopodstavno zgradbo ima tudi dvomorfemsko obrazilo tvorjenk iz predložne zveze: predpona je iz slovníčnega pomena, le da je ta vedno iz predloga in ustrežne končnice v x₂, pripona pa je podstavno enaka zloženki: vedno je pretvorba vsaj x₁ in ustreznega veznika, npr. *brez-dom-ec* ← [tisti, ki je] {*brez*} *dom*{-a}, || → -ec, {} → brez-, -dom-

nu), lahko pa je tudi prekrivna s priponskim obrazilom, npr. *samogib-ø* : *gib-ø*. Sicer pa so pripone glasovne, in sicer soglasniške, ali pa je pripona neglasovna, končniška. Omeniti je treba še, da besedotvorna podstava (del besedotvorne podstave) iz glagola, kateri se pripona dodaja, ne ohranja svoje glagolske pripone; z drugimi besedami za enkrat lahko rečemo, da glagolska pripona v besedotvornem procesu nima pretvorbene vrednosti, npr. *sam-o-govor-ø* ← [to, da] govori[-ø] *sam{-ø}*, [] → -ø-, {} → -ø-, *sam-*, -*govor-*.

Poleg zloženk z (zloženskimi) priponami pa so v skupino dvomorfemsko-obrazilnih iz obravnavanih uvrščene še tiste samostalniške, ki imajo sicer (izpeljavno) priponsko obrazilo, vendar pa je *sam* pridevniški prilastek zaimensko izraženega vršilca dejanja, stavčnega osebka, npr. *sam-o-hran-ilka* ← ← [tista, ki] hrani[-ø] *sam{-a}*, [] → -ilka, {} → -o-, *sam-*, -*hran-*: *Ona sama hrani* ← *Ona hrani*, *drugi ne* → *Samo/le ona hrani* (prim. 1.1.1.1.2).

Pri razvrščanju zloženk med eno- ali dvomorfemsko-obrazilne je bila torej odločilna tudi njihova skladenjskopodstavna zgradba, ali bolje, njihova možnost skladenjskopodstavne uresničitve. — Glede na besednovrstnost jedrne predmetnoperske besede iz x_2 , se pravi iz prilastkovnega dela SPo, ločimo zloženske, ki so nastale ali iz glagolskega ali iz samostalniškega jedra.

1.1.1.1 Zloženske z besedotvornopodstavnim jedrom iz glagola je mogoče ločiti na več skupin glede na slovnično- in predmetnoperske lastnosti določujoče sestavine *sam-*,⁶ skratka predvsem glede na njeno pomensko podstavo.⁷

⁶ V SSKJ 4, 569–570, je mogoče o redakciji besede *sam* kritično spregovoriti s stališča praktično vseh slovarsko pomembnih vidikov. Enakoglasno, tj. dvogeselno predstavitev, ki sedaj, kot kaže, temelji le na stilistični prozodični varianti, *sám -a -o* tudi -ó, vezani na *sam*,¹ bi lahko okrepili z besednovrstno določitvijo, seveda če bi ustrezno izčistili tudi primere; sedaj sta namreč obe gesli uvrščeni med zaimke (brez natančnejše določitve), čeprav gre pri *sam*,¹ kot bomo videli (gl. op. 10), lahko tudi za polnoperski, žal neizkazani pridevnik ali povedkovnik stanja s sopomenko 'osamljen'; v členkovno geslo bi bilo treba združiti vse členkovne pomene, sedaj raztresene tudi v gradivu gesla *sam*,¹ zlasti od 4. pomena dalje, in jih ustrezno pomensko povežati s pomenom zadržka (s. že), npr. *sam (že) njegov nastop je bil izreden* (sedaj 4. za drugo //), s poudarnim pomenom (s. *prav*), npr. *./.../ predsednik sam (prav predsednik) pa se je znašel v zelo neprijetnem položaju* (sedaj 4. za drugo //), z izvzemalnim pomenom (primeri s frazeološko zvezo *sam svoj* (s. *samo/le svoj*) iz 6. pomena, nekatere zveze iz 5. pomena, npr. *samemu ali sam (samo/le) sebi naj pripiše* idr. Vprašljiva je ustreznost vsaj nekaterih slovničnoperskih dopolnil razlagam, t. i. kvalifikatorskih pojasnil, npr. dopolnilo 5. pomena »v zvezi s se poudarja *./.../*: iz primerov bi se sicer dalo sklepati, da je s se mišljen povratnoosebni zaimek, čeprav se v naslonski obliki v poudarnem pomenu ne more pojavljati (tip *sam sebi naj pripiše*). Kot bomo videli kasneje (gl. op. 10, 12 idr.), zlasti za prvi in drugi pomen *sam*,¹ so primeri pomensko neurejeni, prav tako razporeditev poševnic (kot pomensko ločevalnih znamenj). Zlasti neustrezna je izrazna podoba razlag, npr. glede uvrščevalne besede, saj ta določa besednovrstnost gesla: z besedami kot »izraža...», poudarja...«, ki se vrstijo pri vseh pomenih *sam*,¹ in *sam*,² razen pri 6., ki je predstavljen sopomensko, je ta podatek zabrisan, čeprav gre tudi npr. za prave (polnoperske) pridevniške besede. Pri razlagah se vsaj implicitno pojavlja tudi dvojedrnost (dve uvrščevalni besedi), npr. že prvi pomen 'izraža, da je kdo brez stikov, povezave ali ni skupaj z drugimi'; priredni protivni veznik *ali* omogoča dvojni pomen 'ki je brez stikov...' in 'ki ni skupaj z drugimi'. Skratka besedo *sam* bi bilo treba redigirati ponovno in jo predstaviti na eni strani kot polnopersko pridevniško in samostalniško besedo, ugotoviti razmerje do prislova, na drugi pa kot (globinsko) členkovno z različnimi pomeni in zato tudi različnimi členkovnimi sopomenskimi povezavami.

1.1.1.1.1 Zloženska sestavina *sam-* je nastala iz samostalniške besede *sam*, ki je v SPO v vlogi povedkovega prilastka, npr. *sam-o-hod-ec* ← [*tisti, ki hodi[-ø]* *sam{-ø}*], [| → *-ec*, {} → *-o-*, *sam-*, *-hod-* (razvrstitev sestavin dvodelne besedotvorne podstave izhaja iz pravila, da je določujoča sestavina vedno

⁷ Za neločevanje pojmov skladenjska podstava (pretvorbena varianta tvorjenke), pomenska podstava (tudi globinski pomen skladenjskopodstavnih členov) in morda še slovski pomen (pomenskosestavinska razčlenitev besed s korenem) gre pri V. Gjuriinu, nazadnje v razpravi Priponsko obrazilo *-aš* v slovenščini, SR 1985, 194 do 222, saj vse te pojme poimenuje z govorna podstava (GP), ki jo razume tudi kot nesistemsko (govorno) sestavino jezika, npr.: »GP teh zloženk [tip *dolgoprogaš*] pa bi utegnila biti (globinsko) žargonska oz. neformalna /.../ s premim predmetom: 'kdor teče dolge proge', kakor kažejo primeri kot *kopjaš 'kdor meče kopje' /.../*«, 206. — S takimi bolj ali manj slovskimi opisi se umikamo iz pretvorbene predvidljivosti besedotvornih, zlasti obrazilnih sestavin in smo spet npr. pri Miklošičevih in Breznikovih zanimivih, vendar pretvorbno nepredvidljivih pomenskih opisih tvorjenk (za Miklošiča prim. delo iz op. 3, za Breznika iz op. 15). S tvorbeno-besedotvornega vidika se mi zdijo nesprejemljive povezave npr. med *frakcionaš* in »pretvorbenim« opisom 'kdor dela frakcije', če imamo sploh še opravka s skladenjskim pretvorbenim besedotvornjem; da bi *zedinjaš* lahko nastal tudi iz 'član (neodvisne delavsko-kmečke skupine) *žedinjenje*', »(če dopuščamo krnjenje *-enj-*)«, 207 (v op.), da je *zelenašu* »govorno podstavo (GP) najbolje iskati v smeri Skokove /.../ razlage na *zelen(ø)* *prodāt /Kosmet/ ili ponuditi*«, 207, je seveda mimo tega, kar se v slovenskem besedotvorju začneja s Toporišičevo razpravo Besedotvorna teorija, SR 1976, 163—179, in njegovo slovnico 1976, da o kasnejših prizadevanjih po dograjevanju pretvorbno-tvorbene predvidljivosti ne govorim.

Ker se Gjuriinova kritična stališča v zvezi z mojo disertacijo Zloženske v slovenskem knjižnem jeziku (Ljubljana 1983, 499 str.) ob obrazilu *-aš* povezujejo z razumevanjem besedotvorne teorije, sem dolžna nanje odgovoriti.

Če ne izhajam iz pragmatičnega stališča, se mi ne zdi tako popolnoma samoumevna trditev, da »*rokometas*« ne spada med zloženske (Gjurin, 206). Zgradba tvorjenke *rok-o-met-ø* ← [*to, da*] *meče[-ø]* *žog{-o}*], [| → *-ø*, {} → *-o-*, *rok-*, *-met-* je glede na SPO lahko enaka tvorjenki *rok-o-met-aš* ← [*tisti, ki*] *meče[-ø]* *žog{-o}*], [| → *-aš*, {} → *-o-*, *rok-*, *-met-*: v obeh primerih imamo opravka s pripono, le da je njena izrazna podoba enkrat končniška, neglasovna *-ø*, drugič pa izrazno samostojna (glasovna) *-aš*. Ta formalni (oblikovni) vidik je bil tudi podlaga za uvrstitev tvorjenke v besedilnem delu disertacije (161) med zloženske s samo zložensko pripono (izpeljanke *metas nimamo). Ker pa je obrazilo *ø* hkrati tudi končnica in samo kot končnica v besedotvornem poteku sestavina podstave obrazila nove tvorjenke, je tvorjenke tipa (*roko*)-*met-ø-aš* (*-ø* je seveda izgubil končniško vlogo) mogoče uvrstiti tudi med drugostopenjske, kot sem to storila v gradivnem delu disertacije (215). Gjuriinovo kritično stališče do predstavljenih podskupin besedotvornega pomena 'tisti, ki je povezan s kom, s čim' (disert. 316—317) pa kaže dvojje: da avtor ustreznega dela disertacije verjetno ni natančno prebral in da postavlja v vzročno-posledično razmerje jezikovna dejstva, ki takega razmerja ne tvorijo. Tako je avtor spregledal delitveno merilo, ki v disertaciji ločuje podskupini, predstavljeno z uvodnim stavkom: »Obrazilni del GP *povezan* z se različno realizira, odvisno od pomena dela podstave, ki se mu dodaja priponsko obrazilo; ta je lahko nastal iz *poimenovanja* (podč. avtorica): a) /.../« (316). V tem primeru torej ni šlo za predstavitev strukturno različnih prepisnih možnosti SPO (v disertaciji po Toporišiču GP), ki jih razlaga Gjuriin. (Mimogrede: Je *petokolonaš* res samo 'kdor je v peti koloni'? (Gjurin, 206.) Kaj pa, vsaj teoretično, iz *pete kolone*, za *peto kolono* in morda še kaj); različna globinska zgradba SPO namreč ne more vplivati na izrazno in razvrstitevno možnost (neizpeljavne) pripone v razmerju do (izpeljavnega) priponskega obrazila, kar me je v konkretnem primeru zanimalo. Na svoje razmišljanje v op. 73 o merilih, »po katerih so bila izbrana priponska obrazila« (453) v SS 1976, 136, 137, pri podskupinah c) in a), sem vsaj deloma odgovorila v besedilu, 316; tako je v disertaciji ugotovljeno, če se omejim samo na vprašanje, ki se tiče Gjuriinovega članka, da je obrazilo *-aš* pri obravnavanih primerih

leva, določana desna,⁸ torej sam-, -hod-). Če zanemarimo ujemanje, pa bi nas obglagolski položaj samostalniške besede *sam* lahko pripeljal prek prislovnega določila do prislova: (*On*) *hodi sam*. *Kako hodi? Sam (hodi)*. Vendar zanikana sopomenska možnost besede *sam* 'brez drugih' odpira pot v stavčno zanikanje (*On*) *ne hodi z drugimi*, kar pa posredno utemeljuje samostalniškost besede *sam* z globinskim prirednim pomenom orodnika (*On*) *in drugi ne hodijo*, torej (*On*) *hodi sam* / *(*On*) *hodi s sabo* → *(*On in on*) *hodi (ta skupaj)*. Vršilec dejanja nima hkratne soudeležbe, nima nikogar, ki bi hkrati opravljal enako dejanje, razen seveda sebe samega. *On brez drugih: On z drugimi, torej On s sabo*; tako še *sam-o-hod-en/-ka*, *sam-o-stan-ø* ← [*tam, kjer*] *stanuje[-ø] sam{-ø}*, [ ] → -ø, { } → -o-, *sam-*, *-stan-*, 'stanuje brez drugih' → *Ne stanuje z drugimi* → *On in drugi ne stanujejo*; *sam-o-trž-en* ← [*tak, ki*] *trguje[ø] sam{-ø}*; 'Trguje brez drugih' → *Ne trguje z drugimi (skupaj)* → *On in drugi ne trgujejo*.

Glagol v SPO je neprehoden.

Od obravnavanega je treba ločiti pomen besede *sam*, ki je navidezno blizu, ni pa skladijskopodstavni. Beseda *sam* je namreč povedkovnik, torej v skladijski vlogi povedkovnega določila, lahko tudi s sopomeno v povedkovniku stanja 'osamljen', npr. *Ostala je sama 'osamljena'*⁹; *Rada je sama 'brez drugih'*. In še primer za pridevniško vlogo — prilastek ob samostalniku: *Sama ženska ne more v ta lokal 'brez drugih'*: *Sama ženska je lahko nesrečna* (vendar verjetno iz *Ženska je sama nesrečna*, torej iz povedkovnika).¹⁰

iz besedotvornega pomena 'tisti, ki je povezan s kom, s čim' neizpeljavna pripona, ko se razvršča na del besedotvorne podstave, nastale iz enote »za prostorsko razsežnost«, 316, npr. (*dvo-*)**metr-aš* : (*peto-*)*kolonaš*; primeri za drugi tip še iz SS 1976, 136—137, *čet-aš*, *sekt-aš*, *bunker-aš*, *front-aš*, *orjun-aš*.

⁸ Tako se tudi znotraj besede (zloženke) potrjuje Toporišičevo razvrstitveno pravilo, s katerim je definiral pridevniško besedo kot primarno določujočo (prilastkovno) sestavino jezika — pridevniški prilastek je namreč vedno levo od samostalnškega jedra, prim. SS 1976, 252; o razvrstitvi sestavin besedotvorne podstave zloženk prim. A. Vidovič-Muha, Zloženke s pomenom lastnosti delov organizma, SR 1983, 359—374.

⁹ Pomen 'neporočena' je frazeološki, tudi SSKJ 4, 569, ga navaja v t. i. frazeološkem gnezdu.

¹⁰ Primere za obravnavani pomen najdemo raztresene v slovarskih zvezah za razlagami s številkama 1 in 2; tudi stanjski pomen, sopomenka 'osamljen', ni ločen od nestanjskega. Začetnemu primeru 1. pomena *psi so odšli, spet sem sam*, ki ima lahko sopomenko 'osamljen', sledi primer *želez je biti sam z njo*, ki ne izkazuje te sopomenske povezave; zveza *čisto*, eks pr. *strašno sam*, navedena za isto razlago brez pomenskega ločevalga znamenja, pa je seveda sopomenska z *osamljen*; frazeološka zveza *pohiti, otroka sem pustila samega* 'brez varstva', je prav tako navedena v okviru 1. pomena brez pomenske ločitve. Zakaj pa je zveza *na obisk je bil pri sam* za poševo črto (pomenska ločitev), tudi ni jasno itd. Pomensko zmešnjavo izkazujejo primeri za razlago 2. pomena »izraža, da kdo dela, je brez pomoči, sodelovanja drugih« — (prav »ki je brez pomoči, sodelovanja drugih«); že prvi primer *pri tem prizadevanju je bil sam dopušča* tudi sopomenskost *samo/le on je bil pri tem prizadevanju* → *samo/le on si je prizadeval*; drugi primer izraža pomen sposobnosti — *otrok že sam hodi*; s sledečim primerom *naredi, ugani, znajdi se sam in z nekaterimi, raztresenimi za poševnicami, kot pravico ima, da se odloči sam, ali biti, igrati sam proti trem*, sili beseda *sam* po vlogi med prislove (kako) s protipomenko 'z drugimi (skupaj)'. Za predstavitev celovite skladijske vloge pridevnika *sam* manjkajo primeri tega pridevnika v (obsamostalniškem) prilastku, npr. že omenjeni *Sama ženska ne more v ta lokal* ali (drugotni) stanjski pomen *Sama ženska je nesrečna*.

1.1.1.1.2 Na videz (površinsko) gre za enak pomen besede *sam* v SPo, npr. *sam-o-govor-ø* ← [to, da] govori[-ø] sam{-ø}, [] → -ø, {} → -o-, sam-, -govor-; *sam-o-golt-ø* ← [tisti, ki] golta[-ø] sam{-ø}, [] → -ø, {} → -o-, sam-, -golt-. Kot kaže pretvorbeni postopek, pa so njene formalne lastnosti pridevniške, saj se kot prilastek razvršča ob osebnem zaimku *on*, torej *on sam*: (On) govori *sam* ← *On sam govori* ← *On govori, drugi ne govorijo* → *Samo/le on govori*. Dejansko je torej pridevniška beseda *sam* sopomenka z izvzemalnim členkom *samo/le*, kar dokazuje pretvorba v samostojno stavčno enoto.¹¹ *Sam* se kot pridevniška beseda v prilastku mora razvrstiti ob zaimensko izraženega vršilca dejanja (*on*); če bi vršilec dejanja ne bil izražen, bi se členkovni pomen lahko nanašal na dejanje *samo*, kar pa seveda ne ustreza dejanskemu pomenu tvorjenke: *Samo govori* ≠ *Samo on govori*.

Tako še: *sam-o-hot-en* ← [tak, ki] hoče[-ø] sam{-ø}, 'Samo/le on hoče ← *On hoče, drugi nočejo*'; *sam-o-vlad-je* ← [to, da] vlada[-ø] sam{-ø}, 'Samo/le on vlada ← *On vlada, drugi ne vladajo*'.

V obravnavanem strukturno-pomenskem sklopu SPo pa se pojavljajo tudi zloženske z (nezloženskim) priponskim obrazilom, npr. *sam-o-hran-ilec/-i-lka* (*-ec/*-ka) (prim. 1.1.1); *sam-o-vlad-a/-ar/-anje*, *sam-o-založ-ba* ← [to, da] založi[-ø] sam{-ø}: *On sam založi* 'Samo/le on založi ← *on založi, drugi ne založijo*' ipd. Uvrstitev takšnih primerov med obrazilno dvomorfemske zloženske je mogoče utemeljiti s prilastkovno vlogo in členkovnim pomenom besede *sam*.

Obravnavana raba in pomen pridevniške besede *sam* ni samo skladenjsko-podstavna, saj so običajne tudi zveze kot npr. *Predsednik govori ves čas sam* ← *Predsednik ves čas govori, drugi ne govorijo* → *Samo predsednik ves čas govori*.¹²

1.1.1.1.3 Naslednji primeri imajo v SPo tožilniški povratnoosebni zaimek *sebe*, ki ga razvija pridevnik *sam*, npr. *sam-o-ljub-je* → [to, da] ljubi[-ø] sam{-ega (sebe)}. Za razliko od prejšnje skupine, ko je *sam* razvijal vršilca dejanja (stavčni tvorni osebek), pa pomen tovrstnih zloženk veže pridevnik *sam* v SPo le na tožilniški povratnoosebni zaimek *sebe*. V tipu *Ljubi samega sebe* pridevnik *sam* izvzema cilj dejanja, stavčni predmet: *Ljubi samega sebe* ← *Ljubi sebe, drugih ne ljubi* → *Ljubi samo/le sebe*. Globinski pomen izvzemalnega člena *samo/le* modificira samo cilj dejanja. Tako še *sam-o-drž-ec/-je/-en* ← [tisti, ki/to, da/tak, ki] drži[-ø] sam{-ega (sebe)}, 'Drži samo le sebe'; *sam-o-paš-ø*, *sam-o-sil-je/-stvo/-ost/-en*, *sam-o-velič-je*, *sam-o-vez-en* ← [tak, ki] veže[-ø] sam{-ega (sebe)}, 'On sam veže sebe'.¹³

¹¹ O stavčnem globinskem pomenu členkov prim. SS 1976, 384.

¹² Tudi za ta pomen najdemo v SSKJ primere v okviru drugega pomena, npr. *pri tem prizadevanju je bil sam* (več v op. 10).

¹³ Primeri z zvezo tipa *sam(-ega) sebe* ali *sam(-emu) sebi*, ko je *sam* po funkciji izvzemalni ali poudarni členek, so v SSKJ zbrani v 5. pomenu. Razlagalna (v SSKJ kvalifikatorska) pojasnila so pomanjkljiva ali neustrezna, prav tako razlaga. Oboje razčlenjujemo po zaporedju v SSKJ:

a) razlaga poudarja *odnos do osebk* je vsaj pomanjkljiva, saj gre predvsem za izvzemalni in ne samo poudarni pomen 'samo sebe / samo on';

b) v zvezi s se gl. op. 6;

c) predložnost in nepredložnost zveze je neodločujoča; pomensko vplivna je le imenovalniška ali imeinovalska oblika pridevniške besede *sam*: imenovalniška se veže na stavčni osebek *on sam* in zato je

1.1.1.1.4 Beseda *sam* je v SPo prislovno določilo; glagol je prehodni in zahteva še tožilniški ali (redkeje) dajalniški predmet v obliki povratnoosebnega zaimka *sebe/sebi*, npr. *sam-o-gib-ø* ← [*to, da*] *giba[-ø]*{(*sebe*)} *sam{-ø}*, [*||*] → *-ø*, { } → *-o*, *sam-*, *-gib-*; (On) *giba sebe sam* '... brez pomoči' ← *Ne da bi mu (drugi) pomagali / Tako, da mu (drugi) ne pomagajo*; ta zveza pa nam omogoča prek prislovnodoločilne vloge tudi prislovno razlago besede *sam*, seveda če odmislimo njeno oblikovno lastnost, tj. ujemanje. Tako še: *sam-o-lep-ni* (tudi z izpeljavnima priponama *-ilni/-lji*) ← [*ta, ki*] *lepi[-ø]* (*sebe*) *sam{-ø}*, *sam-o-mor-ø* ← [*to, da*] *mori[-ø]* (*sebe*) *sam{-ø}*, *sam-o-sev-ec/en/-ka*, *sam-o-brid-ø*, *sam-o-uk-ø*, *sam-o-zv-an* idr.

Dajalniški povratnoosebni zaimek *sebi* imamo v zloženkah kot *sam-o-plač-en* ← [*tak, ki*] *plača[-ø sebi]* *sam{-ø}*, [*||*] → *-en*, { } → *-o*, *sam-*, *-plač-*; podobno tudi *sam-o-všeč-en*. Taki so tudi primeri z nezaimskim predmetom, npr. *Bolnik premika noge sam* ← *Bolnik premika noge brez pomoči (drugih)* ← *ne da bi mu (drugi) pomagali / (tako) da mu (drugi) ne pomagajo*.

Sam izraža sposobnost vršilca dejanja, da dejanje opravlja brez pomoči drugih (kako). Pomen izpostavljanja sposobnosti za opravljanje dejanja je lahko vezan tudi na neprehodne glagole, npr. *Otrok že hodi sam, misli sam; sam* 'brez pomoči (drugih)' ← *ne da bi mu (drugi) pomagali*. — Opustitev »prislovne besede« *sam* povzroča pomensko dvoumnost, npr. *Bolnik se že premika : Bolnik se že premika sam* ali *Otrok hodi : Otrok že hodi sam*. Brez besede *sam* je povedi mogoče razumeti tudi samo kot sposobnost (premikanje, hoja) ne glede na samostojnost.

1.1.1.1.5 V SPo je zelo pogosta beseda *sam*, ki zahteva pomensko dopolnitev s predložnim zaimkom *od/iz sebe*; gre torej za frazeološko zvezo *sam od/iz sebe* 'spontano', ki ima v prislovnem določilu vlogo frazeološkega prislova. Pomensko gre za dejstvo, da je vzrok za dejanje v samem vršilcu dejanja, npr. *sam-o-dej-en* ← [*to, da*] *deje[-ø]* *sam{-ø}* (*iz/od sebe*), za *svoje dejanje* nima pobude od zunaj, nima pomoči od zunaj, *sam* pobudi in vzdržuje dejanje. Primerov je precej: *sam-o-drč-ø* ← [*tisti, ki/to, da*] *drči[-ø]* *sam{-ø}* (*od/iz sebe*), *sam-o-frč-ø*, *sam-o-glas-ø/en*, *sam-o-nik-el*, *sam-o-rast-en*, *sam-o-rod-ek/en/-ka*, *sam-o-strel-ø*, *sam-o-stoj-en*, *sam-o-teč-en*, *sam-o-tok-ø*, *sam-o-var-ø*, *sam-o-vžig-ø*, *sam-o-živ-ø* idr. — Tudi sicer, ne samo v SPo, je obravnavani tip vezan na prislovno določilo, npr. *Naprava deluje sama od/iz sebe ipd.*¹⁴

1.1.1.1.6 Pregled skladijskopodstavnih slovnično- in predmetnopomenskih lastnosti določujočega člena *sam-*: 1. Samostalniška beseda *sam* je v povedkovem prilastku SPo, tip *sam-o-hod-ec* (gl. 1.1.1.1.1); 2. pridevniška beseda

č) *navadno ujemajoč se v sklonu* ohlapno in tudi prvi primer *samemu* ali *sam sebi naj pripiše* bi bilo treba prikazati ločeno: prvič gre za globinsko zvezo *on sam naj pripiše sebi* (*samo/le on...*) drugič za (*on*) *naj pripiše samemu sebi* (... *samo/le sebi*). In če se vrnemo k slovarski razlagi *poudarja odnos do osebk*, se to razmerje do osebk izpostavlja v prvem primeru neposredno (*on sam*), v drugem pa morda le prek povratnoosebnega zaimka (*samega sebe*).

¹⁴ V SSKJ so tovrstni primeri navedeni pod prislovno razlago »izraža...« *v 3. pomen*, npr. *lasje se mu sami kodrajo*, kot pomenski odtenek za dvema poševnicama pa primeri s predložnim povratnoosebni zaimkom (*od*) *sebe*, npr. *stara peč se je podrla sama od sebe*; tu se ponovno pojavi ohlapno razlagalno pojasnilo »v zvezi s se« *(gl. op. 6)*, tudi razlaga »poudarja tako dogajanje« *bi lahko bila konkretnjša, saj gre za pomen 'brej zunanje pobude/vzdrževanja'*.

sam v SPo z globinskim pomenom izvzemalnega členka *samo/le* modificira: a) vršilca dejanja, stavčni osebek, tip *sam-o-govor-ø* (gl. 1.1.1.1.2); b) cilj dejanja, stavčni predmet, tip *sam-o-ljub-je* (gl. 1.1.1.1.3); 3. prislovna beseda *sam* je v SPo a) prislovno določilo, tip *sam-o-gib-ø* (gl. 1.1.1.1.4); b) jedro prislovne besedne zveze v prislovnem določilu, tip *sam-o-dej-en*.

1.1.1.2 Zloženke z besedotvornopodstavnim jedrom iz samostalnika so lastnostnosetavinske — samostalnik iz SPo poimenuje sestavine organizma,¹⁵ pridevnik *sam* pomeni 'brez drugih', npr. *sam-o-glav-ø* ← [*tak, ki ima*] *sam{-o}* *glav{-o}*, 'Je brez druge glave, nima še druge glave'; pomen je metaforičen 'ki ne upošteva drugega, >druge glave<'. (Trditev podpira tudi razlaga v SSKJ — st a r. *svojeglav, trmast*.) Tako še npr. *sam-o-rok-ø*, *sam-o-nog-ø*, *sam-o-rog-ø* idr.

V tem okviru lahko obravnavamo tudi zloženke kot *sam-o-srajč-en*, *sam-o-kol-en*, čeprav njihovi podstavni samostalniki presegajo omenjeni pomenski krog; tudi te zloženke so strukturno enake obravnavanim, npr. *sam-o-srajč-en* ← [*tak, ki ima*] *sam{-o}* *srajc{-o}*, 'Drugega nima'; *sam-o-kol-en* ← [*tak, ki ima*] *sam{-o}* *kol{-o}*, 'Drugega nima'. Kaže, da se pridevnik *sam* ob omenjenih samostalnikih pojavlja lahko le v SPo zloženek. — Omeniti je treba še razmeroma pogosto zloženko *samosvoj*, nastalo iz frazeologizirane SPo: *sam-o-svoj-ø* ← [*tak, ki je*] *sam{-ø}* *svoj{-ø}*, 'samo/le svoj (← od sebe)'.¹⁶

1.1.2 Tako kot za vse zloženke z enomorfemskim, tj. samo medponskim obrazilom velja tudi za take s podstavno prvino *sam*, da določani del zloženke, če je tvorjen, ni nastal hkrati z zloženko, ampak prej.

Zloženke z enomorfemskim obrazilom so največkrat samostalniške, lahko pa tudi pridevniške ali glagolske, ki jih je sicer med zloženkami le nekaj. V jedru obravnavane SPo je torej vedno samostalnik, pridevnik, oba sta največkrat tvorjena iz glagola, ali glagol. V SPo je beseda *sam* vedno v vlogi pridevniškega prilastka povratnoosebnega zaimka. — Nadaljnja predstavitev je po sklonskih vezavah.

Največ je primerov za tožilniško vezavo. Jedro SPo je v glavnem samostalniško, lahko pa tudi glagolsko, npr. *sam-o-analiza* ← *analiza sam{-ega sebe}*, {} → *-o-*, *sam-*, *-analiza*. Pomensko in globinskostrukturno vzporedni tip imamo v primerih z zloženko pripono, ki zaradi dvomorfemskega obrazila zahteva stavčno skladijskopodstavno pretvorbo, natančneje: pretvorbo s stavčnim prilastkom, npr. *sam-o-ljub-je* ← [*to, da*] *ljubi{-ø}* *sam{-ega (sebe)}*. Kot smo videli, je pri stavčnoprilastkovni zgradbi SPo mogoče pridevniško besedo *sam* razumeti tudi kot prilastek vršilca dejanja npr. *samogovor* — *on*

¹⁵ Prim. A. Vidovič-Muha, Zloženke s pomenom lastnosti delov organizma, SR 1983, 359—374, kjer je podana skladijskopodstavna tipologija teh zloženek. Kot posebna pomenska skupina so obravnavane že pri F. Miklošiču (prim. delo iz op. 2), ki jih imenuje posesivne zloženke (394—401), pri A. Brezniku, Zloženke v slovenščini, Razprave Akademije znanosti in umetnosti II, Ljubljana, 1944, 61, z imenom svojstvene zloženke; pri A. Bajcu v delu iz op. 3.

¹⁶ Primeri, ki sodijo v obravnavani pomen, so v SSKJ pod 6. pomenom, ki ima pridevniško razlago 'neodvisen, samostojen'. Vendar tudi tam navedeni primeri niso enotni, saj pomeni npr. prva zveza *sem sam svoj* in *rabnam, kakor hočem* res 'neodvisen, samostojen', že takoj naslednji primer z *zaposlitvijo* je *postala sama svoja* pa da 'se je osamosvojila'; pomensko dvoumen pa je tudi tretji primer: *poročila se je in postala sama svoja gospodinja*, ki dovoljuje razlago 'začela je gospodinjiti sama sebi' ali '... in se osamosvojila kot gospodinja'.

sam govori. Na skladenjskopodstavni ravni nam seveda samo medponsko-obrazilna zloženska take vloge besede *sam* ne omogoča; šele pomenska podstava (PP), ki je v tem primeru pretvorba izglagolske tvorjenke iz SPo, nam potrdi pomensko prekrivnost tvorjenk: *sam-o-cenzura* ← *cenzura sam {-ega sebe}*, {} → *-o-, sam-, -cenzura*; PP ← *to, da cenzurira sam sebe / samega sebe, Cenzurira sam sebe* ← *On sam cenzurira sebe*. Tako še: *sam-o-disciplina, -izničenje, -izobrazba, -uničenje, -mučilec, -mučitelj, -obsodba, -očiščenje, -okužba, -presoja, -razvoj, -reševalec, -sežig, -skrunstvo, -tolažba, -utrjevanje, -zastrupljenje, -zatajitev* idr.; *sam-o-izobraževati* ← *izobraževati sam{-ega sebe}*, {} → *-o-, sam-, -izobraževati*; tako še: *samoobvladati, -ocenjevati, -očiščevati, -oprašiti, -osvoboditi, -potrjevati, -uresničiti* idr. — V SPo je pogosta tudi dajalniška vezava: *sam-o-odgovornost* ← *odgovornost sam{-emu sebi}*, {} → *-o-, sam-, -odgovornost*; tako še: *sam-o-odpovedovanje, -posmeh, -postrežba, -prispevek, -požrtvovanje; sam-o-dopadljivo, -všečen, -zadosten; sam-o-odtujiti* idr. — Primer rodilniške vezave: *sam-o-zavedanje* ← *zavedanje sam{-ega sebe}*, {} → *-o-, sam-, -zavedanje*. — Orodniška vezava: *sam-o-dogajanje* ← *dogajanje {s} sam{-im sabo}*. — Predložnotožilniška vezava: *sam-o-zaupanje* ← *zaupanje {v} sam{-ega sebe}*, *sam-o-zaverovanost, sam-o-zaljubljen*. — Mestniška vezava: *sam-o-odločitev* ← *odločitev {o} sam{-em sebi}*, {} → *-o-, sam-, -odločitev*.

1.2 Pri obravnavanih zloženkah je zelo živo vprašanje števila naglasov, kar nam potrjuje, kot bomo videli, tudi SSKJ s svojimi včasih nedoslednimi rešitvami.

Po pravilu, veljavnem za vse podredne zloženske, je vedno naglašena določana, načeloma desna sestavina zloženske besedotvorne podstave, v našem primeru sestavina desno od *sam-*. Sicer pa izhajamo iz spoznanja, da je število naglasov v zloženci odvisno od njene morfološke zgradbe in pa od vrste zloženskega besedotvornega procesa.¹⁷ Enonaglasne, z naglasom na desnem delu besedotvorne podstave, so te zloženske tedaj, ko so obrazilno dvomorfemske, O → M + P, pripona pa je zloženska ali boljše neizpeljavna. Nekaj primerov: *samodéjen, samodrč, samofrč, samogíb, samohôdec, samolépen, samogólt, samogôvor, samohôten, samorášč, samosévec, samostán, samostójen, samotòk, samovíd, samoživ, samovár, samotržen* ipd.; *samogláv, samoróg, samonóg, samorók, samosvoj, samokólen, samosrájčen* idr. Gre torej za zloženske, ki so že stare, saj jih zasledimo npr. pri Metelku, Miklošiču, Brezniku, vse do najnovejšega časa.

Vse tiste zloženske pa, ki imajo samo medponsko obrazilo, O → M, so dvo-naglasne, z naglasom tudi na določujoči sestavini *sam-*. Nekaj primerov: *sámoanalíza, sámocenzúra, sámodisciplína, sámográdnja, sámoiničenje, sámotalóžba, sámospósmèh, sámooovobodíti, sámooovádíti, sámorazkrojíti, sámoodpóved, sámoposmèh, sámozadovoljiti* idr. Gre torej za novejše zloženske, pri Miklošiču (1874) npr. jih še ne zasledimo, prav tako ne pri Brezniku.¹⁸

¹⁷ O številu naglasov in naglasnem mestu prim. razpravo A. Vidovič-Muha iz op. 15, kjer je predstavljena tudi teorija J. Toporišiča o številu naglasov pri zloženkah iz njegove razprave O eno- in večnaglasnosti nekaterih besednih kategorij. Glasovna in naglasna podoba slovenskega knjižnega jezika, Maribor 1978, 211—222 (v op. 28, str. 369—370). Po tej teoriji imajo zloženske z glagolom v (govorni) podstavi en naglas, zloženske iz dveh samostalniških besed pa dva (z nekimi posebnostmi).

¹⁸ Prim. dela iz op. 3. 15.

Zanima nas, kako se predstavljena izhodišča glede števila naglasov ujemajo z rešitvami v SSKJ. Pomanjkljiva je že naglasna rešitev pri geslu *samo...*, saj se glasi: *samo... ali sámó... 'proi del zloženk'*; gre namreč za dejstvo, da eno- ali dvonaglasnost ni poljubno zamenljiva; kot smo videli, jo je mogoče vezati na strukturni tip tvorjenke. Tudi razvrstitev v okviru omenjenega gesla ne izkazuje nobenega merila glede števila naglasov.¹⁹

Čeprav se v mnogih primerih pri konkretnih geselskih rešitvah število naglasov v SSKJ ujema s postavljenimi izhodišči, je vendar več tudi nerazumljivih rešitev. Tako imamo v SSKJ primere z enim naglasom, ko bi po naših merilih pričakovali dva: *samolásten* (čeprav iz SPo *lasten samemu sebi*), enako *samolástnost*, *samooblásten*, *samouničeváti*, *samouničujóč* (ob ustreznem *sámouničiti se*, *sámouničenje* idr.). Primeri v SSKJ z dvema naglasoma ob pričakovanem enem: *sámonósen* (← *tak, ki nosi sam*), *sámouméven*, tudi *sámoumévnost*, *sámoumljív*, *sámovózen*, *sámodržávoje*, *sámodržáven*, *sámóskrúmba* (čeprav *samoskrústvo*).

Popolnoma nedosleden v smislu zastavljenih naglasnih izhodišč pa je Slovenski pravopis iz leta 1962, ki ima za vse strukturne in pomenske tipe zloženk en sam naglas, in sicer na zadnjem delu besedotvorne podstave: enonaglasen je tip *samoizobrázba* ali *samodisciplína*, *samoodpóved*, *samopovelíčanje* kot tudi *samodržec*, *samohódec*, *samonóg*, *samoljúben*, *samogóvor* ipd.

¹⁹ Tudi pomensko je geslo predstavljeno pomanjkljivo, saj manjka več tipov, npr. vsaj, ko je *sam* po vlogi pridevniška beseda, po pomenu pa členek, npr. *samogovor*, *samoljubje*, ali tip, ko je *sam* po vlogi in pomenu samostalniška beseda, npr. *samohodec* ← *tisti, ki hodi sam*.

SUMMARY

On the generative and transformational levels of word formation, the compounds having *sam-* as their determining constituent do not differ from any other hypotactic compounds; the structure of their underlying syntactic base is x_1/x_2 (x_1 being the nucleus of the syntactic base, x_2 being its expanding element), with two possible transcriptions: if $x_1 \rightarrow$ Zaim (= pronoun), then always $x_2 \rightarrow$ Sp (= subordinate attributive clause); if $x_1 \rightarrow$ -Zaim (nonpronoun), then $x_2 \rightarrow$ -Sp (nonclausal attribute). Thus, both structural types of hypotactic compounds are involved; the affixally bimorphemic compounds, e. g. *sam-o-hod-ec* (cf. *knjig-o-vez-ø*), and the affixally monomorphemic compounds, e. g. *sam-o-cenzura* (cf. *avt-o-garaža*).

These compounds are at least partially specific in that their syntactic base potentially contains an object (a personal reflexive pronoun) which, in the compound, is morphemically unexpressed. Via what is formally an adjectival attribute, the meaning of *sam-* as a particle is introduced into the syntactic base. Another possible syntactic-base relationship is demonstrated by *sam -a -o* functioning as a subject/object complement. The syntactic-base nucleus of the affixally bimorphemic hypotactic compounds may be either a verb or a noun.

The compounds whose word-forming base has a verbal nucleus are characterized by syntactic bases in which the component *sam-* exhibits the following properties as regards its grammatical and lexical meaning:

(1) The substantive *sam* is the subject/object complement of the syntactic base, e. g. *sam-o-hod-ec* $\leftarrow$ *tisti, ki hodi sam, 'brez drugih'* (= the one who walks alone, 'without others', antonym 'together with others').

(2) The adjective word *sam* in the syntactic base has the underlying semantic content of a restrictive particle (a down-toner) *samo/le* 'only, merely'; it modifies

(a) the agent, the subject of the sentence, e. g. *sam-o-govor-ø* 'soliloquy' $\leftarrow$ *to, da govori sam* (= the fact that he speaks alone): (*On*) *govori sam* $\leftarrow$ *On sam govori* $\leftarrow$ *On govori, drugi ne govori* $\rightarrow$ *Samo/le on govori* (= (He) speaks alone $\leftarrow$ He alone speaks $\leftarrow$ He speaks, others do not speak $\rightarrow$ Only he speaks);

(b) the goal of the verbal action, the object of the sentence, e. g. *sam-o-ljub-je* 'self-love' $\leftarrow$ *to, da ljubi samega (sebe)* (= the fact that he loves his own self (himself)): *Ljubi samega sebe* $\leftarrow$ *Ljubi sebe, drugih ne ljubi* $\rightarrow$ *Ljubi samo/le sebe* (= (He) loves himself $\leftarrow$ (He) loves himself, (he) does not love others $\rightarrow$ (He) loves only himself).

(3) The adverb word *sam* in the syntactic base functions as

(a) an adverbial modifier, e. g. *sam-o-gib-ø* 'automaton' $\leftarrow$ *To, da giba (sebe) sam, 'brez pomoči* $\leftarrow$ *Ne da bi mu pomagali'* (= the fact that (it) moves (itself) by itself, 'without help $\leftarrow$ without someone/something helping it');

(b) the headword of an adverbial phrase modifying the verb, e. g. *sam-o-dej-en* 'automatic' $\leftarrow$ *to, da deje sam (od/iz sebe), 'spontano'* (= the fact that (it) acts by itself, 'spontaneously').

The compounds whose word-forming base has a substantival nucleus belong among part-quality compounds (*bahuvrihi* compounds) — the noun in the syntactic base denotes a part of the body, e. g. *sam-o-glav-ø* 'self-willed, headstrong'.

Most affixally monomorphemic compounds (i. e. those having just an interfix, a linking morpheme) have in their syntactic base a verb governing a noun in the accusative case, e. g. *sam-o-analiza*; but the genitival, locative, instrumental, or prepositional-accusative rection is also possible. Many affixally monomorphemic compounds are verbs, e. g. *sam-o-obtožiti*.

The number of stresses in the above compounds is predictable. As in all hypotactic compounds it depends on the morphemic structure of the compound word, particularly on the type of the suffix (more precisely, of the suffixal formant). The affixally bimorphemic (i. e. interfix-suffix) compounds with a nonderivational suffix (*samo-hôdec, samonôr; samonóg*) have the expected single stress on the second constituent (on the right-hand part of the word-forming base). The compounds with just the interfix formant (the linking morpheme) have two stresses, e. g. *sámoanalíza, sámo-ováditi*.

MORFO(NO)LOŠKA OBREMENITEV ŠUMEVCEV IN ZLITNIKA C*

Šumevci so predvsem morfonemi (oblikoglasniki), le redko tudi morfemi (oblikovniki). Kot morfonemi so premenilniki zobniških oz. mehkonobniških nezvočnikov, obeh po t. i. jotaciji, drugih tudi še po palatalizaciji; *š* nastopa dostikrat po prilikovanju in analogiji (prošnja, nebeški), v priponskem obrazilu -*avš* pa se premenjuje z -*avž*. Za *ž* je tipična vloga v obrazilu -*ež*; *č* je obrazilo za deležje in za osnovo deležnika (delajoč (-*a* -*e*)), nastopa pa tudi v zvezi -*Vč*. Edini sičniški zlitnik, *c*, je premenilni morfem *h* *k*, in sicer z manjšalno/ljubkovalno in posamostaljevalno vlogo.

In the Slovene language, shibilants are above all morphonemes, only occasionally morphemes. As morphonemes they are alternants of dental and velar obstruents (of both as a result of yodization, of the velars also as a result of palatalization). Phoneme *š* frequently occurs as a result of assimilation or analogically (prošnja, nebeški); in the suffix -*avš* it alternates with -*avž*. The typical occurrence of *ž* is in the suffix -*ež*; *č* is the suffix of gerunds (transgressives) and of the stems of the present active participles (delajoč (-*a* -*e*)), but it occurs also in the sequence -*Vč*. The single sibilant affricate, *c*, is the alternant of the morpheme *k*, having a diminutive/hypocoristic and a substantivizing function.

1 Zadlesnični, strnjeni, šumevci, *š-ž, č-dž*, so (razen zadnjega, ki je v slovenščino prevzet¹) oblikoglasniki (morfonemi) po (1) palatalizaciji (pičica, nožica, strešica < pika, noga, streha), (2) jotaciji (sučem, stružem, jašem < < sukal, strugal, jahal; mečem, otročji — pišem, pišem /Plet./, vežem < metal, otrok — pisal, pihal, vezal), (3) prilikovanju (igličje, današnji, praznji < iglice, *današnji, *praznji). (Sami pa se ne morejo jotirati, zato Mačji, Sušja, težji.) Razšumevajo se v zobnike (premečem, prepisem, povežem, nebeški, stričev > > premečavam, prepisujem, povežujem, nebesa, stric) in trdonebnike (pičim, popiše, ustrežem > pikam, popihujem, ustregel), pod določenimi pogoji pa se tudi posičijo: rečem, strižem > reci, strizi oz. ustrežem, kličem > ustrezal, klicati.

1.1 Trajna šumevca, *š* in *ž*, sta oblikoglasnika po načelu zvonečnosti: moža, teža [ž] — mož, težka [š], izvršim [š] — izvršba [ž]. Tudi pisno v tipih možki, možstvo.

* To je zaključna razprava o taki obremenitvi fonemov slovenskega knjižnega jezika: o samoglasnikih, zvočnikih in nezvočnikih (razen tu obravnavanih) je govor v zbornikih v čast H. Schelesnikerja (Innsbruck), T. Logarja (Ljubljana) in S. Hafnerja (Gradec); 1. in 3. v nemščini.

¹ Redki vzhodnonarečni *dž* (Mostec: *ridža* 'ime konja po barvi', Plet. navaja *ridžka* 'fuchsröte Stute', sicer pa vsega 10 enot te korenke družine). Župančič je uporabil ta glas za oznako Aškerčeve eksotične tematičnosti, ko je maharadže rimal s hladže. Za omahovanje prim. npr. *pidžama* — *pižama*, vendar danes le *džus* ipd. (Škrabec še Mažar). Da je tak glas obstajal iz *zd/gj* pričajo možgani (iz moždžani z zopet vzpostavljenim *g* po *mozeg*; prim tudi *dež*). — *Bezljaj* (ESSJ) navaja *mož(l)jani, moždani, moždžani*.

1.1.1 Nezveneči trajni šumevec, š, je premenilen s s, h, pri pridevnikih na -ski pa še (prekrivno) z z, c, č, ž, dž, (t, d): vaški — vas...; oblike kot bleški, smleški, hrvaški k Bled, Smlednik, Hrvat se razumejo iz Blejec, Smlejec, *Hrvačan (preko Bleca, Smleca) in nato kot nakazano.

1.1.1.1 Spregatveni morfem za 2. os. ednine v sedanjiku (in prihodnjiku glagola *biti/sem*): delaš, boš; v pogojniku in velelniku ga zamenjuje -o: biš, delajš.

1.1.1.2 V oblikotvorju je š sedaj (za prej prim. nekatere aoristne in imperfektnne oblike) zelo omejen: (1) Skupaj s končnim prislovnim -i tvori deležje preddobnosti oz. sploh prislov: rekši, skrivši, prijemši; za glagolsko pripono oz. za korenem na samoglasnik se pred njim pojavlja še v (sled preteklosti oz. izvršenosti): vstopi²vši, dokončavši, skrivši. (2) Sicer v pogojih kakor pod prvo točko (tj. le pri dovršnih glagolih), toda s pridevniškimi končnicami za seboj (npr. *vstopi²vši -a -e*) označuje podejanjski deležnik stanja. (3) Je tudi primerniški morfem³: lepši, ljubši, trši, manjši, redno za primerniškim podaljškom osnove -ej-: ljubeznivejši, čistejši, milejši.

1.1.1.3 Kot besedotvorni morfem se rabi ne preveč pogosto: (1) Kot priponski morfem za tvorbo samostalnikov a) iz pridevnikov (*belša*),³ b) s slabšanim prizvokom (v ambimorfu: *krávše/kravšè*).⁴ (2) Običajneje je sotvorbena prvina v ambimorfu tipa -Vš, konkretno -aš, -iš, -oš, -uš: bogataš, mejaš — modriš, plaviš, drobiš — júnoš (Plet.) — beluš (Plet. tudi pepelúša); -uša je navadno ljubkovalno (Maruša). — Obrazilo -aš je pač, kot znano, iz madžarščine (prim. *pajdaš*);⁵ -o- v -oš je bil morda tematski samoglasnik, če ni iz -oh + ja (kjer pa bi bil o istega izvora); da je osnovni (tematski) samoglasnik, še bolj velja za -i- v -iš, pri čemer je š morda iz s + j (prim. hvalisati se; podobno k: modrikav); -uš je prav tako verjetno iz -uh (Plet. beluh). Moščansko *beluhan* je treba razlagati s Pleteršnikom.⁶

1.1.1.4 Naš šumevec je tvorbena prvina tudi pri (1) pridevniških zaimkih: kakšen, kolikšen, kolikršen, nikakršen, vsakršen,⁷ pri *takšen* nekoliko čustveno, presenetljivostno zaznamovan, medtem ko pri *enakšen* manjša enakost.⁸

² Po moji teoriji (SKJ 1, 1965, 193; podobno v SS 1976 in 1984) se -ši dodaja po jotaciji premenjenemu soglasniškemu končaju, če ta ni č, ž, š: mlajši, tanjši, boljši. Tako tudi čistejši. Primeri tipa lepši, ljubši in globlji se razlagajo: prva dva po zatoru jotacijskega lj, drugi po zatoru š.

³ A. Bajec, Besedotvorje slovenskega jezika (dalje BSJ), I, 112: *duša* < *duhja* tu na napačnem mestu, ker gre za premeno soglasnika h po jotaciji.

⁴ Prav lahko da iz *kravišče*; na Mostecu tudi *krávče* (drugo priponsko obrazilo). — *Bezljaj* (ESSJ) navaja *krāvče, kravčè, krāvša, kravišče*.

⁵ Prim. obširno razpravo V. Gjurina, Priponsko obrazilo -aš v slovenščini, SR 33 (1985), 195—222. — *Bezljaj* (ESSJ) navaja *Mejaš; kočija(š)* ni obravnavano.

⁶ Plet. *béloha* 'weisse Ziege', »Rez.-C. statt *beloga*«. Rez. h je pač iz g, prim. moščansko *lisuga* < -oga proti *beluhan* < *belohan*. — *Bezljaj* (ESSJ) k *beluš*: — »Primarno verjetno *bil'uš* k *bil* 'steblo', knjižno napačno naslonjeno na *bel*«.

⁷ Bajec, BSJ II, 67: »Nastane vprašanje, koliko ima obrazilo -*hen* skupnega z obrazilom -*šen* (*dobršen, kakšen, tolikšen, kolikšen* itd., gl. § 70). /Tam navaja še *pravšen*, pa tudi *velikšen* in *velikpošen* (Gutsm.)/. Ali je eno starejša, drugo mlajša obravnava -*h*- pred mehkim polglasnikom?«

⁸ »Za slovenske primere se da končnica -*šen* zadovoljivo razložiti iz vplivanja komparativa, iz številnih prislovnih tvorb na -*šnji* in glasoslovno pravilno nastalih tvorb, kakor so *pooršen, splošen, skribošen*; toda pri tem nas motita paralelnost v hs.: *lagahan* /.../ poleg *lagušan*«. Primernik tu Bajec omenja komaj upravičeno. — *Bezljaj* (ESSJ) pri *kak*: *kákšen, kákši, kakšte, kakšteč* < kako *hoteč, kdohte*.

(2) Znan je tudi pri precejšen (kar deloma govori za zaimenskost te besede).
 (3) Posebej je treba obravnavati š v časovnih in krajevnih pridevnikih, npr. včerajšnji, tukajšnji, kjer je š po primerih kot letošnji < letos + nji (torej š po prilikovanju in nato po naliki razširjen).

1.1.1.5 Čisto premenilnostno obrazilo k izglasnima podstavima s in h v določenih kategorijah: (1) pri svojilnih pridevnikih z množinsko zaimensko podstavo (*naš, vaš, k nas, vas*); (2) pri samostalniki (Radoša, duša, noša, senokoša, suša, piš, podpaš⁹ iz *Radoha, duh, nosim, seno kosim, suh, phati*, pod pasom (pazduho)). — Pri primerniki se ta j podvaja, npr. višji, v strožji normi pri prislovih pa navadno ne (*više poglej*). Podvaja se tudi pri pridevnikih iz samostalnika: boljši, orešji < bolhe, orehi.

1.1.1.6 Korenski morfem je v *š-el -la -o*, pač iz *hčd-*. (Komaj sem spada razlika med *še* in *že*.)

1.1.1.7 Šumevec š je tudi poenostavitvena oblikoglasna varianta za šč v določenih položajih: gledališki h gledališče, pač preko gledališčski.

1.1.1.8 Kot samostojna beseda po SSKJ: (1) šš¹ 1. 'posnema šepetanje', 2. 'izraža opozorilo, naj bo kdo tiho, naj molči'; šš² klic perutnini.¹⁰

1.1.1.9 Morda izhodiščna prvina za ozvenečenje, kakor npr. *grdavš* — *grdavž*.¹¹

1.1.2 Zveneči trajni šumevec, ž, je načeloma premenilen z z in g, morda tudi *zg/zd*.

1.1.2.1 Šumevec ž je izhodiščni oblikoglasnik za r v morem; po zapletenejši poti prim. še nihče (< *tže*) proti kar; iz *morem* vodi dalje pot k *moram* (in verjetno k *maram*: prim. moščansko (in pri Zagajšku) *ne māmrem* 'ne morem').

1.1.2.2 Značilna oblikoslovna sestavina v zvezi (ambimorfu) *-Vž*, konkretno *-až, -ež, -iž, -ož, -už* (*Matjaž, babež, ostríž, primož, mehkuž*); ženska oblika s končnico *-a* (*mlakuža*).

Oblika (1) *-až* je pač iz nemščine, z ž kakor v žiher po ustreznih nemških narečjih, pri nas npr. tudi nemškem kočevskem, pri čemer je *-a-* osnovni (tematični) samoglasnik, znan tudi v latinščini in grščini. Prim. še kočijaš, kolikor ni iz kočijaž. (2) Z osnovnim samoglasnikom je najbolje tolmačiti tudi *-iž* (*ostríž, če je iz oster*): to bi bil pridevniški osnovni samoglasnik (ali pa morda glagolski: *ostrim*). (3) Podobno bo tudi z *-ež*¹²; tvori samostalnike a) za glagolska dejanja (*tepež*: z metonimičnim razvojem dalje tudi *primež, sedež, pletež*); b) nosilca lastnosti iz pridevniških in samostalniških podstav (*hudož, dobrosrčnež* — *babež* 'kdor je nor na babe', *sadež* 'to, kar je sad');¹³

⁹ Pri meni (SS 1976/84, npr. str. 128) nakazan z (*j*), npr. paša. Pri predavanjih nakazujem to z zapisom *JV*, kar se za soglasnikom načeloma kaže v ustrezni premeni, npr. *pas-+ja* > paša, za samoglasnikom in za *r, l, n* pa se *J* kaže tudi na površini (staja, volja).

¹⁰ Za odganjanje perutnine na *Mostecu* v obliki *haš* (sami strnjeni glasovi).

¹¹ V SSKJ teh oblik na *-iš/iž* (*drobiš*) ni, pač pa >*grdavš* tudi *grdavž*. — *Bezljaj* (ESSJ): *grdāvs, grdāvš, gřdež*.

¹² Sicer seveda velja *Bajec*, BSJ I, 76, 118: **-egjo*.

¹³ Besedo *čudež Bajec* (BSJ I, 119) tradicionalno razlaga iz čudes-, ker je pač tako zgodovinsko izpričano gradivo; da se pa razlagati (in to je lahko vplivalo na zameno oblike čudes- s čudež-) tudi kot *čud-+ež*, tj. iz glagolske podstave (prim. Preš. »od čudeža godcem roke so zastale«, tj. 'v čudenju, ker so se tako čudili'). Ali je *papež* res fonetični razvoj iz *papaž* (pač preko nemščine)? — K *ostríž* prim. *Bezljaj* (ESSJ).

c) tip nerodež je pač le maskulinativ za *neroda*. Tvorjenke z *-ež* se sicer rade delajo iz podstav, ki so slabšalnega prizvoka.

1.1.2.3 Tip *-avž* je, kot rečeno, verjetno iz *-avš*. Če je iz slovenščine, bi bil *-š* iz *-s* + *j* morfem posamostaljenja, in sicer slabšalnega.¹⁴ Pri končaju *-ovž* (*farovž*, *rotovž*) vsaj prvotno gre ne za priponsko obrazilo, ampak za drugi del zloženke (prim. *Pfarrhaus*; ta razlaga vsaj že pri Bajcu, BSJ I). Za pripono *-avž* tudi ne gre v *na/egravž*, kar je iz *gravžati se* (*graus-/grus-*?).

1.1.2.4 Premnilno obrazilo k *z*, *g* (*zd*, narečno): (1) *ože/vože/goža* (mošč. guška pri cepu) k *vezati*, prvotno tudi pač *nož* (prim. rusko *pronziť*), pa še *polž*, *griža*, *ježa* k *polzeti*, *grizem*, *jezdim*.¹⁵ Prim. še prislove k primerniku: *bliže*, *niže* — *strože* k *blizu*, *nizko* — *strogo*, kot rečeno, s pretežno nepodvojeno jotacijo.¹⁶

1.2 Netrajna šumevca, *č* — *dž*. Premenjujeta se po zvonečnosti: enačim [č] — enačba [dž], *bridža* [dž] — *bridž*, *bridžka* [č].

1.2.1 Nezveneči netrajnik, *č*. Premenilen s *k*, *t*, *c* (pečem, sučem, trepečem — *ličece* k *peko*, *sukal*, *trepetal* — *lice*). V premeni s *t* (oz. *kt*) je bil nekdam mehak (za drugo prim. *peči/peč*, *peč*). Da tu ne gre za prvotno *pek* + *-o*, prim. *moč* iz *mog* + *t* (prim. lat. *noct-is*).

1.2.1.1 Netrajnik *č* je oblikoglasnik za vhodni *c*: *starče*, *starček*, *starčič*, *starčev*, *starčevati* (vendar *jajcevod*) k podstavi *starc-* (*jajc-*); prim. še *Maričin*, *sestričica*, *srčen* — k *Marica* ... proti *Micin* k *Mica*. Šumevec v teh primerih si še najlaže razlagamo preko **vzorč(j)i* k *vzorec*, *strič(j)i* k *stric*, kakor imamo izpričano *Ruperč* iz *Rupert* za 'Rupertov', npr. *Ruperč Vrh*.

1.2.1.2 Oblikotvorni morfem (1) *t*. i. deležja na *-č* (*pletoč*, *sedč*, *prepeva-joč* — *bodoč*). Pred njim se osnovni samoglasnik obvezno premenjuje, in sicer *e* z *o*, *i* pa z *e*** (*j* v prepeva-joč je torej zevni glas med dvema osnovnima samoglasnikoma). Oblike *vedo-č*, *jedo-č* imajo v primeri z *ve-m*, *je-m* (iz **vêd-mô*, *êd-mô*) osnovni samoglasnik (sicer pa prim. *grem* < *gredem* in sh. *jedem* iz *jem*). (2) Isto je z deležnikom na *-č*: *pletoč -a -e*.

1.2.1.3 Ta netrajnik je tudi besedotvorno obrazilo: *bič*, *dača*. O naravi tega *č* prim. pri *-ič/ač*.

>./.../ tudi *ôstrež* in *ostrëž*, Pohlin *oftrësh*, p. *ostryž*. Največkrat izvajajo iz *ostrž* (Miklošič, 228). Drugače *Machek*, 421 /.../ *o-strežv* k psl. **stergti*.< *Bezljaj* ima dvojnico *drobiš/ž*.

¹⁴ *Bajec*, BSJ I, 76—77, k priponskemu obrazilu *>-avs*, *-avš*, (*-avž?*), *-ovž*:> Besede imajo večinoma zaničljiv pomen. Naslonjene so na domače pridevnike (*bahavs* /.../) ali samostalnike (*brtavs* /.../). V končnem *-s* vidim tuje obrazilo, morda la. *-us* (prim. češ. *ramus!*).< Če že tuje, potem morda po tipu *Barabas* (če se tako da razlagati tudi *Jeras*, *Jurkas* — prvotno 'veliko' oz. 'zaničevalno?'). Besedne družine *gravž-Bezljaj* ne obravnava v ESSJ.

¹⁵ Ali je ježa iz *ježdža*? Prim. zgoraj omenjeno moščansko *mu'žâni*. — *Bezljaj*, (ESSJ) navaja samo *jezdja*.

¹⁶ *Bajec*, BSJ I, 119, k *>bič* iz *-kjo*:> Pravzaprav sodijo sem tudi primeri na *-ač*, *-ič*, kjer sta *-a-* in *-i-* priponska vokala, vendar za današnji občutek ni več razločka med *bahač* in *bradač*, zatorej bom te primere obravnaval pod formantoma *-ač* in *-ič*.< Vendar je *bradač* pomensko 'bradat človek'. Tudi *mladič* (sh. *-iç*) kaže na tvorbo iz *-it*; morda je ta *t* identičen s *t* v *telet*.

** Povzročeno z (*o*)/*n*, (*i*)/*n*, kakor latinsko *sedent*; tak *n* je morda v slovanskem sedenje, tj. 'to, da sediš', prvotno pač 'to, da si sedeč', torej različno od *n* v trpnem deležniku.

1.2.1.4 Kot besedotvorni morfem se pojavlja zlasti v zvezi s predhodnim osnovnim samoglasnikom, prim. *mlatič*, *berač*.¹⁶

1.2.1.4.1 Obrazilo *-ič* se rabi ob (1) glagolskih podstavah: *mlatič*, *vodič*, tudi *ribič* iz *ribiti*, (prleško /Stročja vas/, SSK J: *ribiti* 'loviti ribe' »nar. vzhodno«). (2) To obrazilo je znano tudi kot manjšalnica (*fantič*, *volič*, *polič*), iz česar so se razvila tudi očetna imena (*Paoličič*, *Mlinarič* — prvo s podvojenim obrazilom prvotno pač za sinovega sina).¹⁷ — Ženska oblika *-iča* ni povezana s tem, prim. *Mariča* proti *Pavličička*. Pač pa je srednja oblika te vrste: *brezjiče*, *svetjiče*, *grozdjiče*.

1.2.1.4.2 Podobno kot z *-ič* je tudi z *-ač*, le da tu ni oblike za srednji spol, obstaja pa za ženskega (*-ača*). Za zadnje prim: *lovača* iz glagolske, *debelaća*, *repača* 'žival z dolgim repom', *robača* 'groba srajca' iz pridevniške podstave (primeri po Bajcu): *morda iz repat + ja*. Iz sam. podstave prim. *krastača*.

1.2.1.5 Priponsko obrazilo *-oča* je verjetno iz *-ot + ja*: *čistoča*¹⁸ k *čistota* (čistost).

1.2.1.6 Manj jasnega postanka je prislovno priponsko obrazilo *-ič*, izjemoma tudi *-oč*: prvič (tako pri vseh podstavah iz vrstilnega števnik in še v nekaterih drugih primerih, npr. *zadnjič*, *slednjič*, *vnovič*...) — *nekoč* (kar spominja na *oberoč*, kjer pa je č le premenilni glas za *k*, seveda.) (Mošč. *Benkôč Peterkôč* iz *Benkovič*, *Peterkovič*.)

1.2.1.7 Razšumeva se č v *k* ali *c*, pa tudi (globinsko) v *kt/gt*: počim — stričev — peči, moči → *pokam*, *stric*, *peko*, *mogoč* (poleg *pekel*, *mogel*).

1.2.2 Zveneči netrajni šumevec, *dž*. Nima samosvojih oblikoglasnih vlog (razen že omenjene fonološko pogojene).

2 Sičniški zlitnik, c.

2.1 Oblikoglasnik (1) korenskega *k*, v sedanjiku premenjenega s č: *peci* — *peko*, *pečem*; (2) v im. in mest. mn. m. spola samo v besedi *otroci -ih* (k *otrok*), *star*, tudi v *volcje*; (3) v redkih nedovršnikih: *klicati* (*sed. kličem* iz korena *klik-*).

2.2 Manjšalno (modifikacijsko) priponsko obrazilo: (1) pri samostalniški podstavi (*Mihec*, *vrtec*, ne pa npr. *fantec, *dečec); (2) pri pridevniški podstavi (*drobčen*); pošumljen pred *-k-* verjetno v *drobčkan*; (3) pri glagolu (*drobencljati*, skrito prisoten v *spančkati*, če ni iz *spanec*, kar je manj verjetno); nastopa tudi v zvezi z osnovnim *-i-* (*stopicati*). Nekako poudarjalno vlogo ima to priponsko obrazilo v *dedec*.

2.3 Posamostaljevalno obrazilo (1) za nosilca lastnosti (*starec*, *hrastovec*); (2) vršilca dejanja (*igrč*, *pevec*, *borec*, *bralec*)¹⁹.

¹⁷ Ne sme se zamenjavati s končajem *-iči* v primerih kot *Volčič*, *Pangrčič*, (iz *Volk*, *Pangre*).

¹⁸ *Bajec*, BSJ I, 121: »/S/odi v skupino formantov, ki imajo *-o-* za vezni vokal.«

¹⁹ Predmorfem je navadno *l* za osnovnim samoglasnikom (*bralec*, *morilec*), le če je v korenu že *l(j)*, pa *v* (*volivec*, *premišljavec*). Kadar ni osnovnega samoglasnika, je obrazilo *-vec* (*pevec*), za vršilnik pa lahko tudi *-lec* (npr. *grelec* poleg *števec*). Če je v podstavi neposredno pred zadnjim soglasnikom polglasnik, se namesto *-ec* pojavlja *-c* (*igrč*). Polglasnik je obstojen v primernem soglasniškem sklopu (deloma z ozirom na razumljivost podstave) (*jezdec*). — Velja tudi za izimenske tvorbe: *vetrc*, *bistrč*. Prim. še *pisec*, žensko neparno pač *pisavka*.

2.4 Ženska oblika *-ca* nastopa v glavnem pri samostalniških podstavah 2. ženske sklanjatve (klopca), po slovenskem samoglasniškem upadu pa tudi pri imenih 1. ž. sklanj. (Manca), in sicer (2) kot manjšalnica (zgornji primeri) ali (2) kot feminativ: ovca (ptica) npr. k oven (ptič). To obrazilo je zelo značilno tudi za pogovorni jezik (rokca), kjer v celoti (razen kolikor ni *i* naglašen) spodriva obrazilo *-ica*.

2.4.1 Značilna sestavina priponskega obrazila *-ica* (v nasprotju z *-ika*), (1) pri samostalnikih 1. ženske sklanjatve (mizica), in sicer tudi pri tipu na *-ev* v im. ed. (britvica, breskvica, molitvica); (2) posamostaljuje pridevniške besede: kopalnica, podoknica. Za izražanje ženske ustreznice moškemu ipd. prim. kmetica, davkarica (tudi žena davkarja).

2.5 Srednjepolska oblika *-ce*: mlekce, jedrce, sončece.

2.6 Zelo redko v občnih imenih nastopa še *-ic* (možic), pogosteje pa na ustreznem narečnem področju iz *-ac* nastalo obrazilo *-ic*, npr. Skubic *-a*. Prim. še klopca, rod. mn. klopic.

SUMMARY

The morph(on)emic functional load of the shibilants and the single sibilant affricate in standard Slovene is above all morphonemic, i. e. these sounds are almost always a function of their phonetic environment, particularly of the (deep-structure) phoneme *j* following a dental or a velar, and of the acute vowels (including the acute schwa) following a velar or *c*; e. g.: (a) pisati, sukati, klicati ~ pišem, sučem, kličem (the *j* surfaces e. g. after labials and lingual sonorants, for instance potopiti, pomoriti ~ potopljen, pomorjen), (b) rekó, po vrhu ~ rečem, površen. The shibilants are very often a result of the assimilation of sibilants preceding post-alveolars (prosim ~ prošnja, sčasoma = [šč...]), *š* can also result from analogical distribution in the suffix *-ski* (nebesa... ~ nebeški...). In some categories, e. g. the comparatives or classifying adjectives, the shibilants resulting from alternation cannot occur at the end of the stem: they must be followed by *j* (while *j*, in its turn, must in the comparatives be followed by *š*): nižji ~ nizek (mlajši ~ mlad), božji, kukavičji instead of *boži, *kukaviči from bog, kukavica (note, however, the adverbial comparatives: lažje/laže). — The prošnja ~ prošnja type of alternations show that the shibilants and the soft *n* (cf. also posljem ~ pošljem for the soft *l*) are in a way connected, probably by their consonantal compactness (formerly in the standard language, and still dialectally, this phenomenon includes prepositional phrases: ž njim).

As a morpheme, *š* is the second person singular conjugational ending and a component of the suffix *-oš* (*-a -e*), *v* of this suffix being a hiatus sound (by contrast with rekši, for instance). There is a conspicuous substitution of *-Vš* by *-Vž* (grdavš/grdavž), which may have *-Vs* as the starting point (grdavš). — With regard to the phoneme *č*, cf. the suffix *-Vč* and the participles. — The phoneme *dž* does not occur as an alternating morpheme of the above type; its only common feature with *ž* is the voiced ~ voiceless alternation word-finally or before a voiceless consonant; similarly, it is the alternant of *č* in front of voiced obstruents, e. g. enačba). — The typical morphemic function of *ž* is in the suffixal forants of the *-Vž* type (babež). (The parallelism between *beroč* < *-ont-* and Latin *laudant*-is probably reveals the active-voice *n* of the verbal substantives (bran-je), which stands in contrast with the past passive participle (and the »state participle«): bran *-a -o*, seseden *-a -o*).

The single sibilant affricate, *c*, is above all the morphonemic alternant of *k* owing to the second and third palatalizations; it occurs most noticeably as a diminutive and substantivizing affix. It is found in all the three word classes: noun (*bratec*), adjective (*drobcen*), and verb (*stopicati*). As a noun suffix, it has a typical form for each gender: *-(a)c*, *-ca/-ica*, *-(a)ce*.

BIBLIOGRAFIJA UNIV. PROF. AKAD. TINETA LOGARJA
(OB N JEGOVI SEDEMDESETLETNICI)

AVTORSKO DELO*

1933

- 1 *Miško Kranjec, Predmestje*. Roman. 1933. Krekova knjižnica. Izdala Delavska založba v Ljubljani. — Žar 4 (1932/33), 163—166. (Podpis: Lgr.)

1936

- 2 *Fran Ramovš, Kratka zgodovina slovenskega jezika. I.* — Slovenec 1936, št. 289 a (31. XII.), 5.
3 Nekaj misli o umetniku, umetnini in njenem razmerju do družbe. — Slovenec 1936, št. 134 (14. VI.), 13—14.

1938

- 4 *Fran Ramovš in Milko Kos, Brižinski spomeniki*. V Ljubljani pri Akademski založbi 1937. — Dejanje 1 (1938), 71—72.

1939

- 5 *Poezije Doktorja Franceta Prešerna z dodatkom*. V Ljubljani pri Akademski založbi 1939. Skrb za izdajo besedila je imel Avgust Pirjevec. — Dejanje 2 (1939), 208—209.
6 *Prešeren I. Pesnitve, pisma*. 1936. Tiskovna zadruga v Ljubljani. Izdajo je priredil Francè Kidrič. — Dejanje 2 (1939), 300—302.
7 *Prešeren 1800—1838. Življenje pesnika in pesmi*. Spisal Francè Kidrič. 1938. Natisnjeno v Ljubljani. — Dejanje 2 (1939), 337—340.
8 *Slovenski jezik*. Glasilo Slavističnega društva. Letnik II. Snopič 1—2. 1939. — Čas 34 (1939/40), 91—92.

1940

- 9 *Dr. Fran Ramovš — petdesetletnik*. Ljubljana 1940. — Slovenija 9 (1940), št. 38 (20. IX.), 4.
10 *Dr. Franc Detela, Zbrani spisi*. Uredil Jakob Šolar. IV. zvezek. 1939. Družba sv. Mohorja v Celju. — Dejanje 3 (1940), 165—166.
11 *Frana Erjavca Zbrano delo*. Uredil Anton Slodnjak. Četrty zvezek. Ljubljana 1939. Jugoslovanska knjigarna. — Dejanje 3 (1940), 245—246.
12 *Korespondenca pomembnih Slovencev. 1*. Francè Kidrič, Zoisova korespondenca 1808—1809. Izdala Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani 1939. — Dejanje 3 (1940), 368.
13 Ob stoletnici gajice v slovenski knjigi. — Pedagoški zbornik 36 (1940), 106—109.
14 *Slovenski jezik*. Glasilo Slavističnega društva. Letnik II. Snopič 3—4. — Čas 34 (1939/40), 239—240.
15 *Slovenski jezik*. Glasilo Slavističnega društva. Letnik III. Snopič 1—2. 1940. Izdaja Slavistično društvo v Ljubljani. — Čas 34 (1939/40), 406 do 407.

---

* Naslovi knjig so stavljeni polkrepko, razprav razprto, ocen ležeče, drugega navadno.

1941

- 16 Akanje in nepoudarjeni vokalizem v horjulskem govoru. (Iz inavguralne disertacije, ki nosi naslov »Horjuljski govor«). — Čas 35 (1941), 207—210. (Tudi posebni odtis.)

1946

- 17 Mirko Rupel, *Slovensko pravorečje*. — Slovenski poročevalec 7 (1946), št. 221 (21. IX.), 4.

1951

- 18 Obsoško-nadiška dialektična meja. — Slavistična revija 4 (1951), 223—237. (Povzetek v francoščini.)

1953

- 19 Fran Ramovš. — The Slavonic and East European Review 31 (1953), št. 77, 540—542. (V angleščini.)

1954

- 20 Dialektološke študije. — Slavistična revija 5—7 (1954), 144 do 145. (Uvodni del.)
- 21 Dialektološke študije. I. Dialektična podoba zgornje savske doline. — Prav tam, 145—149. (Povzetek v francoščini, 166—167.)
- 22 Dialektološke študije. II. O štajerskem substratu govorov v Tuhinjski dolini in Črnem grabnu. — Prav tam, 150 do 155. (Povzetek v francoščini, 167.)
- 23 Dialektološke študije. III. Karakteristika in klasifikacija gornjesavinjskih govorov. — Prav tam, 155—162. (Povzetek v francoščini, 167—168.)
- 24 Dialektološke študije. IV. Refleksija praslavenskih nosnikov med srednjo Soško in Čepovansko dolino. — Prav tam, 163—166. (Povzetek v francoščini, 168.)
- 25 Fran Ramovš. — Letopis Slovenske akademije znanosti in umetnosti 5, 1952—1953 (1954), 148—160.

1955

- 26 Dialektološke študije. V. Zanimiv problem iz Solkanskega govora. — Slavistična revija 8 (1955), 39—42. (Povzetek v francoščini, 54.)
- 27 Dialektološke študije. VI. O razvoju in nekaterih posebnostih avške govornice. — Prav tam, str. 43—50. (Povzetek v francoščini, 54—55.)
- 28 Dialektološke študije. VII. Pripombe k obsegu in karakteristiki kraščine in notranjščine v Ramovševih Dialektih. — Prav tam, str. 50—55. (Povzetek v francoščini.)
- 29 Dr. Fran Ramovš (14 Sept. 1890 — 16 Sept. 1952). — Orbis (Louvain) 4 (1955), str. 281—283. (V nemščini.)

- 30 Karakteristika štajerskih govorov južno od Konjiške gore in Boča. — V: Pogovori o jeziku in slovstvu. Maribor, Obzorja 1955, 61—65. — Poljski prevod v: Z badań nad językami Jugosławii. Warszawa, Państwowe wydawnictwo naukowe 1961, 131—137. (Zeszyty językoznawcze 6.)
- 31 L'évolution des études slovènes depuis la première guerre mondiale. — Orbis (Louvain) 4 (1955), 492—498. (V francoščini.)

1956

- 32 Dialektološke študije. VIII. Prispevek h klasifikaciji pohorskih govorov. — Slavistična revija 9 (1956), 30—34 (Povzetek v francoščini, 44.)
- 33 Dialektološke študije. IX. Značilnosti kojščanskega govora. — Prav tam, 34—44 (42—44 kojščansko besedilo). (Povzetek v francoščini.)

1958

- 34 Dialektološke študije. X. Belokranjski govori. — Slavistična revija 11 (1958), 145—155. (Povzetek v francoščini.)
- 35 O izgubi nominalnih končnic v nekaterih slovenskih primorskih govorih. Referat za mednarodni slavistični kongres v Moskvi 1958. — Prav tam, 109—112. (Povzetek v ruščini.)

1959

- 36 Dialektična podoba Pohorja. — Razprave Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Razred za filološke in literarne vede (II. razred) 5 (1959), 81—90. (Povzetek v nemščini.)
- 37 Govori na Pivki. 1. Glasoslovje in oblikoslovje. — Razprave Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Razred za filološke in literarne vede (II. razred) 5 (1959), 3—14. (Povzetek v nemščini.)
- 38 Govori na Pivki. 5. Dialektični teksti. (Prepise z magnetofonskega traku so oskrbeli Logar Tine, Meze Joža in Kolarič Rudolf.) — Prav tam, 48—61.
- 39 Iz priprav za lingvistični atlas. — Jezik in slovstvo 4 (1958/59), 129—135. (Povzetek v nemščini.)
- 40 O razmerju med gorenjščino in horjulskim govorom. — Razprave Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Razred za filološke in literarne vede. (II. razred) 5 (1959), 69—77. (Povzetek v nemščini.)
- 41 Prispevek k poznavanju semiškega govora v Beli krajini. — Zbornik za filologiju i lingvistiku (Novi Sad) 2 (1959), 107—113.

1960

- 42 Dr. Aleksandar Belić. — Letopis Slovenske akademije znanosti in umetnosti 11 (1960), 36—38.

1961

- 43 Dialektizacija slovenskega jezika. — Jezik in slovstvo 6 (1960/61), 119—122.
- 44 *Dr. Fran Ramovš in njegovo delo.* — Jezik in slovstvo 7 (1961/62), 65—69.

1962

- 45 Današnje stanje in naloge slovenske dialektologije. — Jezik in slovstvo 8 (1962/63), 1—6. — Ponatis v: *Studia z filologij polskiej i slowiańskiej* (Warszawa) 5 (1965), 155—160.
- 46 Dialektološke študije. XI. Slovenski govori v Istri in njihova geneza. — Slavistična revija 13 (1961/62), 88—97. (Povzetek v francoščini.)

1963

- 47 Basic outline of the development of the Slovene language. — V: *Seminar on social and cultural problems.* Sponsored by the University of Texas, Austin, USA and the University of Ljubljana, Yugoslavia. Ljubljana, 1963, 129—133. — Na str. 345—349 isto besedilo v srbohrvaščini pod naslovom *Osnovni momenti u istoriji slovenačkog jezika.*
- 48 O pripravah za slovenski lingvistični atlas. — *Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego* (Kraków), št. 60, *Prace językoznawcze*, št. 5 (1963), 405—407.
- 49 Sistemi dolgih vokalnih fonemov v slovenskih narečjih. Referat za mednarodni slavistični kongres v Sofiji 1963. — Slavistična revija 14 (1963), 111—132. (Povzetek v francoščini.)

1964

- 50 *Ivan Tominec, Črnovrški dialekt.* Kratka monografija in slovar. — *Naši razgledi* 13 (1964), št. 22 (21. XI.), 439.
- 51 *Jezikoslovje.* — V: *Slovenska matica 1864—1964.* Ljubljana, Slovenska matica 1964, 108—115.
- 52 O dialektizaciji slovenskega jezika. — *Prace filologiczne* (Warszawa) 18 (1964), zv. 2., 403—406.
- 53 *Zanimivosti iz slovenske dialektologije.* — Jezik in slovstvo 9 (1963/64), 44—47.

1965

- 54 O nastanku slovenskih narečij. — Jezik in slovstvo 10 (1965), 2—6.
- 55 Pregled zgodovine slovenskega jezika. — *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture* 1 (1965), 7 str. (Povzetek v angleščini in ruščini.)
- 56 Razmišljanja o slovenskih narečjih. — V: *Jezikovni pogovori.* V Ljubljani, Cankarjeva založba 1965, 68—73.
- 57 Slovenski dialekti. — *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture* 1 (1965), 12 str. (Povzetek v angleščini in ruščini.)

1966

- 58 Prispevek k dialektologiji Goriškega. — V: Panonski zbornik. Murska Sobota, Pomurska založba 1966, 29—30.
- 59 Prispevek k poznavanju nadiškega dialekta v Italiji. — Zbornik za filologiju i lingvistiku (Novi Sad) 9 (1966), 73—75.
- 60 Slovenska narečja. — Jezik in slovstvo 11 (1966), 134—140. — Italijanski prevod: I dialetti sloveni. — V: Lingua, espressione e letteratura nella Slavia italiana. Špeter Slovenov, Trst 1978, 7—19. (Quaderni Nediža. 2.)
- 61 Slovenski dialekti v zamejstvu. — Seminar slovenskega jezika, literature in kulture 2 (1966), 10 str. (Povzetek v angleščini in ruščini.) — Ponatis v: Prace filologiczne (Warszawa) 20 (1970), 81—87; brez povzetka.

1967

- 62 Dialektološke študije. XII. Govor vasi Kostanje nad Vrbskim jezerom. — Slavistična revija 15 (1967), 1—19. (Povzetek v ruščini, 27.)
- 63 Dialektološke študije XIII. Vokalizem moravškega govora. — Prav tam, 20—27. (Povzetek v ruščini.)
- 64 Kazalni zaimek v slovenskih narečjih. — Seminar slovenskega jezika, literature in kulture 3 (1967), 7 str. (Povzetek v angleščini in ruščini.) — Ponatis v: Slavia orientalis (Warszawa) 17 (1968), 347—350; brez povzetka.
- 65 Kolpa — Koupa. — Jezik in slovstvo 12 (1967), 32. (Odgovor na vprašanje Marjete Dajčman: ali se pravilno izgovarja Kolpa ali Koupa?)
- 66 Slovenska narečja v luči modernega raziskovanja. (Povzetek.) — Letno poročilo Državne gimnazije za Slovence (Celovec) 10 (1966/67), 84—86.

1968

- 67 Dialektološke študije. XIV. Govor vasi Kneža pri Djekšah na Koroškem. — Slavistična revija 16 (1968), 395—412. (Povzetek v ruščini.)
- 68 Glasoslovne in morfološke posebnosti v govorici sloveniziranih Nemcev. Referat za VI. mednarodni slavistični kongres v Pragi 1968. — Prav tam, 159—168. (Povzetek v ruščini.)
- 69 Štajerska narečja. — Jezik in slovstvo 13 (1968), 171—175. — Delno spremenjeno besedilo v: Seminar slovenskega jezika, literature in kulture 4 (1968), 7 str. (Povzetek v ruščini.)
- 70 Vokalizem in akcent govora Potoč v Ziljski dolini. — Zbornik za filologiju i lingvistiku (Novi Sad) 11 (1968), 137—143.

1969

- 71 O mengeški govorici. — V: Mengeški zbornik. II. d., 2. snopič. Mengeš, Krajevna skupnost 1969, 145—147.
- 72 Praslovanska a-sklanjatev v slovenskih narečjih. — Jezik in slovstvo 14 (1969), 104—109.

1970

- 73 Jugozahodna slovenska narečja in govori. — Seminar slovenskega jezika, literature in kulture 6 (1970), 74—80. (Povzetek v ruščini.)

1971

- 74 Dialektološke študije. XV. Govor Slovencev Kanalske doline v Italiji. — Slavistična revija 19 (1971), 113—123. (Povzetek v ruščini.)
- 75 Stvarno kazalo. Sestavil T. Logar. — V: Fran Ramovš: Zbrano delo. 1. knj. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti 1971, 355—356. (Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Razred za filološke in literarne vede. Dela 23, 1. Inštitut za slovenski jezik. 11, 1.)
- 76 Slovenska koroška narečja — zgodovinska vez med Slovenci tostran in onstran Karavank. — V: Koroška in koroški Slovenci. Maribor, Obzorja 1971, 276—280. — Ruski prevod Karintijskie (koroške) slovenskie dialekty kak fakt istoričeskogo edinstva slovencev, živuščih po obe storony Karavanskoga hrebta. — V: Issledovanija po slavjanskomu jazykoznaniju. Moskva, Nauka 1971, 354—359. — Ponatis slovenskega besedila v: Koroški kulturni dnevi. I. Zbornik predavanj. Maribor, Obzorja 1973, 66—71. (Povzetek v nemščini.)

1972

- 77 Dialektološke študije. XVI. Usoda kratkega *a* v govoru kraja Doberdob v Italiji. — Slavistična revija 20 (1972), 65—69. (Povzetek v ruščini.)
- 78 Rezijanski dialekt. Glasoslovna skica. — Seminar slovenskega jezika, literature in kulture 8 (1972), 1—10. (Povzetek v ruščini.)

1973

- 79 Slovenska akcentološka monografija. — Jezik in slovstvo 18 (1972/73), 286—287. — (O delu G. Neweklowskega Slowenische Akzentstudien.)
- 80 Slovenska koroška narečja v Avstriji. — Seminar slovenskega jezika, literature in kulture 9 (1973), 29—44.

1974

- 81 Govor Slovencev v Porabju na Madžarskem. (Glasoslovna skica.) — Seminar slovenskega jezika, literature in kulture 10 (1974), 53—57.
- 82 Pojasnilo profesorju Merkuju. — Jezik in slovstvo 20 (1974/75), 74—75.
- 83 Pregled zgodovine slovenskega jezika. — V: Slovenski jezik, literatura in kultura. Informativni zbornik. Ljubljana, Seminar slovenskega jezika, literature in kulture 1974, 103—113.
- 84 Slovenska narečja. — Prav tam, str. 91—102.
- 85 Slovenskie dialekty. V: Obščeslavjanskij lingvističeskij atlas. Materialy i issledovanija 1971. Moskva, Nauka 1974, 14—17.

86 Starogorski slovenski rokopis iz konca 15. stoletja. 1. Grafika in jezik starogorskega rokopisa. — Jezik in slovstvo 19 (1973/74), 192—198.

87 »Vzgajanje« ljudi po Evropi. Ob X. seminarju slovenskega jezika, literature in kulture govori predsednik organizacijskega odbora. — Naši razgledi 23 (1974), št. 14 (26. VII.), 380. (S portretom.)

1975

88 Izvenjezikovni vzroki za dialektizacijo slovenskega jezika. — Seminar slovenskega jezika, literature in kulture 11 (1975), 7—11.

89 Slovenska narečja. Zbral in uredil Tine Logar. V Ljubljani, Mladinska knjiga 1975, 118 str. (Kondor. 154.) Vsebina: Str. 5—15: Uvod; str. 17—83: [Narečna besedila]; str. 85—116: Opombe.

90 Tradicionalna narečja. — V: Besedila slovenskega jezika. Ljubljana, Seminar slovenskega jezika, literature in kulture 1975, 281—286, 288—289 (zapisal ali redigiral). — Delno spremenjeno v: Slovenska zvrstna besedila. Ljubljana, Seminar slovenskega jezika, literature in kulture 1981, 350—351, 353—362, 364—368 (zapisal ali redigiral).

1976

91 Glasoslovne in oblikoslovne variante v jeziku Trubarjeve Cerkovne ordninge. — Seminar slovenskega jezika, literature in kulture 12 (1976), 17—25.

92 *Stanko Škerlj (1893—1975)*. — Letopis Slovenske akademije znanosti in umetnosti 26, 1975 (1976), str. 125—126. (Nekrolog.)

1977

93 Slovenska dialektična metatonija. — Slavistična revija 25, kongresna številka (1977), 41—45. (Povzetek v ruščini.) — Povzetek referata v: Mednarodni slavistički kongres, 8., 1978, Zagreb—Ljubljana: Knjiga referata. Sažeci. Zagreb, Mednarodni slavistički centar SR Hrvatske 1978, 512.

94 *Slovník slovenské lingvistické terminologie*. D. I. Praha, Academia 1977, XXVIII, 553 str. (Soavtor slovenskega dela.)

95 Zasedanje Mednarodne komisije OLA pri MKS, redakcijskega odbora in delovne skupine v Ljubljani in Portorožu od 1.—11. junija 1977. — Raziskovalec 7 (1977), št. 9/10, 343—344.

1978

96 Konzonantni sistemi v slovenskih narečjih. — Seminar slovenskega jezika, literature in kulture 14 (1978), 19—31.

97 Znanstvena misel in umetniško ustvarjanje bogatita našo skupno rast. Tajniki šestih razredov SAZU predstavljajo vsebino znanstvenega in umetniškega delovanja. — Delo 20 (1978), št. 284 (9. XII.), 24.

1981

98 Govor Repenj — Kopitarjevega rojstnega kraja. — Seminar slovenskega jezika, literature in kulture 17 (1981), 129—141.

- 99 Govor kraja Podlešče na Banjščicah. (Glasoslovna študija.). — Goriški letnik 8 (1981), 275—283.
- 100 Izhodiščni splošnoslovenski fonološki sistem. — V: Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih opšteslovenskim lingvističkim atlasom. Sarajevo, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 1981, 29—33.
- 101 Solbica (Stolvizza; OLA 1). — Prav tam, 35—40. (Fonološki opis.)
- 102 Ošne pri sv. Lenartu (Osgnetto; OLA 2). — Prav tam, 41—46. (Fonološki opis.)
- 103 Sv. Križ (S. Croce; OLA 3). — Prav tam, 47—52. (Fonološki opis.)
- 104 Šmartnov Brdih (OLA 4). — Prav tam, 53—58. (Fonološki opis.)
- 105 Srednja vas v Bohinju (OLA 7). — Prav tam, 73—78. (Fonološki opis.)
- 106 Horjul (OLA 8). — Prav tam, 79—85. (Fonološki opis.)
- 107 Dragatuš (OLA 15). — Prav tam, 133—137. (Fonološki opis.)
- 108 Potoče (Potschach; OLA 146). — Prav tam, 183—191. (Fonološki opis.)
- 109 Kneža (Grafenbach; OLA 148). — Prav tam, 201—211. (Fonološki opis.)
- 110 Gornji Senik (Felsőszölnök; OLA 149). — Prav tam, 213—218. (Fonološki opis.)

1982

- 111 Diftongizacija in monoftongizacija v slovenskih dialektih. — Jezik in slovstvo 27 (1981/82), 209—212.
- 112 Kratak prikaz posameznih narečij oziroma govorov. — V: Slovenski jezik I. Učbenik. Maribor, Obzorja 1982, str. 31—39. (S kaseto.)

1983

- 113 Karta slovenskih narečij. Priredila Tine Logar in Jakob Rigler na osnovi Ramovševe Dialektološke karte slovenskega jezika, novjših raziskav in gradiva Inštituta za slovenski jezik ZRC SAZU, svetovalec za narodno mejo: V. Klemenčič. Izdelal Geodetski zavod SRS, kartografski oddelek. Merilo 1:350.000. Ljubljana, Dopisna delavska univerza Univerzum 1983. (Stenski zemljevid.)

1984

- 114 Slovenski dialekti — temeljni vir za rekonstrukcijo razvoja slovenskega jezika. — Jezik in slovstvo 29 (1983/84), 285—288.
- 115 Srednještajersko narečje. — V: Med Bočem in Bohorjem. Šentjur pri Celju, Šmarje pri Jelšah, Delavska univerza Rogaška Slatina 1984, 169—172.

1985

- 116 Slovenska krajevna imena. Ljubljana, Cankarjeva založba 1985, 357 str. (Leksikoni Cankarjeve založbe.) (Soavtor.)

PREVODI

1. Stalin J[osif] V[isarionovič]: O socialistični graditvi na vasi. [Prevedli Marjan Javornik, Tine Logar in Boris Majer]. Ljubljana, Cankarjeva založba 1949, 41 + II str. (Mala knjižnica marksizma in leninizma.)
2. Engels Friedrich: O »Kapitalu« Karla Marxa. Zbornik. [Prevedel Tine Logar.] Ljubljana, Cankarjeva založba 1950, 139 str.

UREDNIŠTVO

1. *Žar* — Dijaški leposlovni list na Državni klasični gimnaziji v Ljubljani — sourednik v l. 4 (1932/33).
2. *Rdeči cvet*. (Ilegalni rokopisni politično-leposlovni list, ki je izhajal v taborišču Urbisaglia pri Macerati v Italiji od maja do septembra 1943. Izšlo je 6 števil, 7—10 pa je ostala nedokončana. List se hrani v arhivu CK KPS Slovenije v Ljubljani.) — pobudnik, urednik in sodelavec pod psevdonimom BOR in ***.
Bor, Trajne vrednote, ki jih je oživotvorila slovenska narodna revolucija. RC, št. 1, str. 7—9; št. 2, 25—31.
Bor, Aktualna vsebina prvomajskega praznika. RC, št. 1, 11—14.
Bor, Trenutne naše naloge. RC, št. 3, 47—50.
Bor, Belogardistična propaganda. RC, št. 4, 75—79.
***, Čas je tu. RC, št. 5—6, 102.
***, List iz naše kronike. RC, št. 5—6, 7—8.
3. *Domovina*. Bari, 1944/45 (oktober 1944—april 1945) — sourednik in soavtor s F. Kozakom.
4. *Slavistična revija* — sourednik od 7—9 (1955—1958), odgovorni urednik in glavni urednik za jezikoslovje 15—16 (1967—1968).
5. *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. [Predavanja.] Ljubljana, Oddelek za slovanske jezike in književnosti 1965, loč. pag. (Strojepisno razmnoženo.) — urednik.
6. *Fran Ramovš, Zbrano delo*. 1. knj. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti 1971, 371 str. — sourednik.
7. *Slovenski jezik, literatura in kultura. Informativni zbornik*. Ljubljana, Seminar slovenskega jezika, literature in kulture 1974, 324 str. — odgovorni urednik.
8. [Deseti] *X. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Predavanja. Ljubljana, Oddelek za slovanske jezike in književnosti 1974, 189 str. — urednik.
9. Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Ob štiridesetletnici 1978. V Ljubljani, Slovenska akademija znanosti in umetnosti 1978, 266 str. — urednik.
10. *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih opšteslovenskim lingvističkim atlasom*. Sarajevo, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine 1981, 828 str. (Posebna izdanja / Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, knj. 55. Odjeljenje društvenih nauka, knj. 9.) — sourednik.
11. *I. fonetski zvezek OLA* — Refleksi psl. ě v slovanskih narečjih — rokopis oddan v tisk v Moskvi — sourednik in soavtor.
12. *Južnoslovenski filolog* — sourednik od 33 (1977) dalje.

13. *Slovar slovenskega knjižnega jezika. 4. knj.* Ljubljana, Državna založba Slovenije 1985, 1125 str. — predsednik glavnega uredniškega odbora.

ZAPISI SLOVENSКИH GOVOROV

A) ZA SLOVENSКИ LINGVISTIČNI ATLAS (SLA)

1. Adlešiči, 1957 (južnobelokranjsko narečje).
2. Ajdovščina, 1953 (notranjsko narečje).
3. Avče, 1952 (banjški govor).
4. Bardo (Lusevera), Italija, 1956 (tersko narečje).
5. Bela (S. Giorgio), Italija, 1962 (rezijansko narečje).
6. Belšak (pri Pliberku) (Weissenstein), Avstrija, 1961 (podjunsko narečje).
7. Bistrica ob Sotli, 1953 (kozjansko-bizeljško narečje).
8. Bitnje, 1948 (škofjeloško narečje).
9. Borjana, 1951 (tersko narečje).
10. Bovec — Čezsoča, 1952 (obsoško narečje).
11. Branik, 1948 (kraško narečje).
12. Brdce pri Kožbani, 1956 (briško narečje).
13. Breginj, 1951 (tersko narečje).
14. Breze (= Šentrupert), 1954 (laški govor).
15. Bukovje (pri Postojni), 1948 (notranjsko narečje).
16. Cerklje, 1947 (gorenjsko narečje).
17. Cerknica, 1948 (dolenjsko narečje).
18. Cerkno, 1951 (cerkljansko narečje).
19. Čahorče (Tschachoritsch), Avstrija, 1962 (rožansko narečje).
20. Čemšenik, 1952 (vzhodnogorenjski govor).
21. Čepovan, 1952 (tolminsko narečje).
22. Črna na Koroškem, 1952 (mežiško narečje).
23. Črni Vrh (nad Idrijo), 1947 (črnovrško narečje).
24. Dekani, 1955 (rižanski govor).
25. Deskle, 1952 (briško narečje).
26. Djekše (Diex), Avstrija, 1961 (podjunsko narečje).
27. Doberdob (Doberdo), Italija, 1969 (kraško narečje).
28. Dobliče, 1957 (severnobelokranjsko narečje).
29. Dolnji Logatec, 1953 (horjulsko narečje).
30. Dragatuš, 1957 (južnobelokranjsko narečje).
31. Dražgoše, 1947 (selško narečje).
32. Dreka (Drenchia), Italija, 1965 (nadiško narečje).
33. Drežnica, 1955 (obsoško narečje).
34. Globasnica (Globasnitz), Avstrija, 1962 (podjunsko narečje).
35. Godovič, 1947 (črnovrško narečje).
36. Gomilsko, 1953 (srednjesavinjsko narečje).
37. Gorenja Trebuša, 1951 (cerkljansko narečje).
38. Gorenja vas pri Poljanah, 1946 (poljansko narečje).
39. Gornji Grad, 1951 (zgornjesavinjsko narečje).
40. Grad (v Prekmurju), 1958 (prekmursko narečje).
41. Grahovo, 1951 (tolminsko narečje).
42. Grgar, 1952 (kraško narečje).
43. Hodiše (Keutschach), Avstrija, 1962 (rožansko narečje).

44. Horjul, 1982 (horjulsko narečje).
45. Hotedršica, 1947 (črnovrško narečje),
46. Hrpelje — Kozina, 1952 (notranjsko narečje).
47. Idrija, 1950 (cerkljansko narečje).
48. Izlake, 1952 (zagorsko-trboveljski govor).
49. Javorje (nad Poljanami), 1948 (poljansko narečje).
50. Jeronišče (Ieronizza), Italija, 1963 (nadiško narečje).
51. Jezersko, 1953 (gorenjsko narečje).
52. Kal nad Kanalom, 1955 (banjški govor).
53. Kanal, 1952 (banjški govor).
54. Kasaze, 1953 (srednjesavinjsko narečje).
55. Knežak, 1948 (notranjsko narečje).
56. Kneža pri Djekšah (Grafenbach), Avstrija, 1961 (podjunsko narečje).
57. Kobarid, 1951 (obsoško narečje).
58. Kojsko, 1956 (briško narečje).
59. Komen, 1954 (kraško narečje).
60. Koprivna, 1959 (mežiško narečje).
61. Korte, 1957 (istrsko narečje).
62. Kostanje (Köstenberg), Avstrija, 1961 (rožansko narečje).
63. Košana, 1952 (notranjsko narečje).
64. Kotmara vas (Köttmansdorf), Avstrija, 1962 (rožansko narečje).
65. Kozje, 1954 (kozjansko-bizeljsko narečje).
66. Krašnja, 1951 (vzhodnogorenjski govor).
67. Križevci (v Prekmurju), 1958 (prekmursko narečje).
68. Krkavče, 1957 (istrsko narečje).
69. Kropa, 1952 (gorenjsko narečje).
70. Kubed, 1952 (istrsko narečje).
71. Lenart v Slovenskih goricah, 1958 (goričansko narečje).
72. Leskovec pri Krškem, 1956 (sevniško-krški govor).
73. Libeliče, 1958 (podjunsko narečje).
74. Livek, 1958 (obsoško narečje).
75. Ljubno ob Savinji, 1951 (zgornjesavinjsko narečje).
76. Lobnica, 1955 (južnopohorsko narečje).
77. Log pod Mangartom, 1952 (obsoško narečje).
78. Log v Trenti, 1952, 1960 (obsoško narečje).
79. Loka pri Žusmu, 1953 (srednještajersko narečje).
80. Lokve, 1952 (kraško narečje).
81. Lopar, 1958 (istrsko narečje).
82. Lovrenc na Pohorju, 1955 (severnopohorsko-remšniško narečje).
83. Markovci, 1958 (prekmursko narečje).
84. Martjanci, 1958 (prekmursko narečje).
85. Matajur (Montemaggiore), Italija, 1963 (nadiško narečje).
86. Medana, 1956 (briško narečje).
87. Metlika, 1957 (severnobelokranjsko narečje).
88. Miren, 1954 (kraško narečje).
89. Moravče, 1951 (vzhodnogorenjsko narečje).
90. Most na Soči, 1951 (tolminsko narečje).
91. Motnik, 1957 (srednjesavinjsko narečje).

92. Mozirje, 1952 (zgornjesavinjsko narečje).
Nemški Rut — gl. Rut.
93. Njiva (Gniva), Italija, 1962 (rezijansko narečje).
94. Obrše, 1951 (vzhodnogorenjski govor).
95. Opatje selo, 1954 (kraško narečje).
96. Osilnica, 1957 (kostelsko narečje).
97. Osojane (Oseacco), Italija, 1962 (rezijansko narečje).
98. Osp, 1957 (istrsko narečje).
99. Ošnje (Osgnetto), Italija, 1963 (nadiško narečje).
100. Otalež (pri Idriji), 1955 (cerkljansko narečje).
101. Pameče, 1952 (mežiško narečje).
102. Pilštanj, 1953 (kozjansko-bizeljsko narečje).
103. Pišece, 1954 (kozjansko-bizeljsko narečje).
104. Planina, 1948 (dolenjsko-notranjski govor).
105. Planina nad Sevnico, 1953 (kozjansko-bizeljsko narečje).
106. Plešivica, 1947 (horjulsko narečje).
107. Podbela, 1951 (tersko narečje).
108. Podbonesec (Pulfero), Italija, 1963 (nadiško narečje).
109. Podčetrtak, 1954 (kozjansko-bizeljsko narečje).
110. Podgorje, 1956 (rižanski govor).
111. Podgrad, 1958 (čiško narečje).
112. Podgraje, 1958 (notranjsko narečje).
113. Podlešče (na Banjšicah), 1956 (banjški govor).
114. Podlonk, 1947 (selško narečje).
115. Podnanos, 1948 (notranjsko narečje).
116. Podravlje (Föderlach), Avstrija, 1961 (ročansko narečje).
117. Podzemelj, 1957 (severnobelokranjsko narečje).
118. Polhov Gradec, 1947 (horjulsko narečje).
119. Poljane nad Škofjo Loko, 1947 (poljansko narečje).
120. Poljčane, 1953 (srednještajersko narečje).
121. Pomjan, 1957 (šavrinski govor).
122. Praprotno (nad Škofjo Loko), 1947 (poljansko narečje).
123. Preddvor — Bašelj, (gorenjsko narečje).
124. Pregarje, 1958 (notranjsko narečje).
125. Preloka, 1957 (južnobelokranjsko narečje).
126. Prešnica, 1956 (rižanski govor).
127. Primož na Pohorju, 1955 (severnopohorsko-remšniško narečje).
128. Radeče, 1956 (posavsko narečje).
129. Radohova vas, 1948 (notranjsko narečje).
130. Rakek, 1948 (dolenjsko narečje).
131. Rakitovec, 1956 (istrsko narečje).
132. Ratanska vas, 1956 (srednještajersko narečje).
133. Rateče, 1952 (ziljsko narečje).
134. Ravne na Koroškem, 1952 (mežiško narečje).
135. Repnje, 1981 (gorenjsko narečje).
136. Ribnica na Pohorju, 1955 (severnopohorsko-remšniško narečje).
Rihemberk — gl. Branik.
137. Rinkole (Rinkolach), Avstrija, 1964 (podjunsko narečje).

138. Robič (pri Kobaridu), 1951 (obsoško narečje).
139. Robidišča, 1951 (tersko narečje).
140. Ročinj, 1952 (banjški govor).
141. Rut (= Nemški Rut), 1951 (baški govor).
142. Selca, 1947 (selško narečje).
143. Sele v Rožu (Zell Pfarre), Avstrija, 1964 (rožansko narečje).
144. Senožeče, 1948 (notranjsko narečje).
145. Sevnica, 1956 (sevniško-krški govor).
146. Sežana, 1954 (notranjsko narečje).
147. Slavina, 1948 (notranjsko narečje).
148. Slovenj Plajberk (Windisch Bleiberg), Avstrija, 1964 (rožansko narečje).
149. Sočerga, 1956 (istrsko narečje).
150. Solbica (Stolvizza), Rezija, Italija, 1962 (rezijansko narečje).
151. Solkan, 1954 (kraško narečje).
152. Spodnja Polskava, 1955 (prleško narečje).
153. Srednja vas v Bohinju, 1954 (gorenjsko narečje).
154. Stari trg ob Kolpi, 1956 (južnobelokranjsko narečje).
155. Stari trg pri Ložu, 1948 (dolenjsko narečje).
156. Stebljevek, 1951 (vzhodnogorenjski govor).
157. Straže — Šentilj pod Turjakom, 1952 (srednjesavinjsko narečje).
158. Stražišče, 1947 (gorenjsko narečje).
159. Strojna, 1958 (podjunsko narečje).
160. Sveče (Suetschach), Avstrija, 1962 (rožansko narečje).
161. Šebrelje, 1951 (cerkljansko narečje).
162. Šempas, 1953 (kraško narečje).
163. Šentilj, 1956 (kozjaški govor).
164. Šentjur, 1953 (srednještajersko narečje).
165. Šmarje pri Jelšah, 1953 (srednještajersko narečje).
166. Šoštanj, 1952 (srednjesavinjsko narečje).
167. Štanjel, 1948 (kraško narečje).
168. Štjak, 1954 (notranjsko narečje).
169. Tatre, 1958 (notranjsko narečje).
170. Tinje (Tainach), Avstrija, 1962 (rožansko narečje).
171. Tolmin, 1950 (tolminsko narečje).
172. Trebeše, 1957 (istrsko narečje).
173. Trnovo (nad Gorico), 1953 (kraško narečje).
174. Trnovo (pri Ilirski Bistrici), 1952 (notranjsko narečje).
175. Trojane — Šentgotard, 1951 (srednjesavinjsko narečje).
176. Trzič, 1953 (gorenjsko narečje).
177. Ukve (Ugovizza), Italija, 1967 (ziljsko narečje).
178. Vače, 1952 (vzhodnogorenjski govor).
179. Vas pri Kostelu, 1957 (kostelsko narečje).
180. Vavpča vas (pri Semiču), 1956 (severnobelokranjsko narečje).
181. Vidra vas (Widderndorf), Avstrija, 1964 (podjunsko narečje).
182. Vinica, 1957 (južnobelokranjsko narečje).
183. Vipava, 1951 (notranjsko narečje).
184. Viskorša (Monteaperta), Italija, 1965 (tersko narečje).
185. Vitanje, 1953 (južnopohorsko narečje).

186. Vojnik, 1953 (srednjesavinjsko narečje).
187. Voličina, 1958 (goričansko narečje).
188. Vransko, 1951 (srednjesavinjsko narečje).
189. Vrh nad Laškim, 1954 (laški govor).
190. Zali Log, 1947 (selško narečje).
191. Zgornja Kungota, 1958 (goričansko narečje).
192. Zgornja Sušica, 1954 (kozjansko-bizeljsko narečje).
193. Zgornji Tuhinj, 1951 (vzhodnogorenski govor).
194. Železniki, 1947 (selško narečje).
195. Žiče — Loče, 1953 (pohorsko narečje).
196. Žiri, 1948 (poljansko narečje).
197. Žitara vas (Sittersdorf), Avstrija, 1962 (ročansko narečje).

Poročila o zapisovanju na terenu in podrobne analize velikega dela zapisanih govorov se hranijo v arhivu Inštituta za slovenski jezik ZRC SAZU, nekatera pa so bila poslana Raziskovalni skupnosti Slovenije (o slovenskih govorih v Italiji in Avstriji).

B) ZA SPLOŠNOSLOVANSKI LINGVISTIČNI ATLAS (OLA)

1. Dragatuš, 1972 (južnobelokranjsko narečje).
2. Gornji Senik (Felsőszölnök), Madžarska, 1972 (prekmursko narečje).
3. Horjul, 1964 (horjulsko narečje).
4. Potočje (Potschach), 1966 (ziljsko narečje).
5. Solbica (Stolvizza), Režija — Italija, 1968 (rezijansko narečje).
6. Srednja vas (Bohinj), 1967 (gorensko narečje).
7. Sv. Križ pri Trstu (S. Croce), Italija, 1970 (kraško narečje).
8. Šmartno v Brdih, 1971 (briško narečje).

MENTORSTVO DIPLOMSKIH NALOG IZ DIALEKTOLOGIJE (1958—1986)

1. <i>Ajdovščina</i> , Mirka Pestelj-Braniselj, 1979.	17. <i>Bitnje (pri Kranju)</i> , Katjuša Kopač, 1971.
2. <i>Andrenci (pri Cerkvenjaku)</i> , Bilka Koprivec-Matè, 1970—71.	18. <i>Blatna Brezovica</i> , Metka Kete, 1968.
3. <i>Artiče (pri Brežicah)</i> , Nada Klanjšek.	19. <i>Bobovo pri Smarju</i> , Majda Bavcon, 1970.
4—5. <i>Avče</i> , Alenka Božič, 1971; Helena Bavdež.	20. <i>Bohinjska Bela</i> , Jože Zupan, 1959—60.
6. <i>Babno Polje</i> , Albina Lipovec, 1966.	21. <i>Bohinjska Bistrica</i> , Francka Siljar, 1964.
7. <i>Bača pri Podbrdu</i> , Danica Kusterle, 1984.	22. <i>Boljunec pri Trstu</i> , Patrizia Pettirrosso, 1984.
8. <i>Banja Loka</i> , Milojka Glavič-Štampfl, 1983.	23. <i>Boronica</i> , Marija Štrumelj, 1967—68.
9—10. <i>Barka (v Brkinih)</i> , Majda Polh, 1973; Majda Andolšek, 1976.	24. <i>Boršt pri Trstu</i> , Lučka Abram, 1977.
11. <i>Barkovlje (Barcola)</i> , Pavel Pertot, 1961.	25. <i>Boštanj</i> , Vladimira Venè, 1981.
12. <i>Bašelj</i> , Mojca Seliškar, 1971.	26. <i>Bratonci</i> , Majda Jeneš, 1983.
13. <i>Begunje pri Cerknici</i> , Metoda Mrak, 1980.	27. <i>Brda (pod Pohorjem)</i> , Marija Perše, 1972.
14. <i>Beltinci</i> , Albina Černi, 1972.	28. <i>Breg pri Kranju</i> , Janez Juvan, 1961.
15. <i>Bilpa ob Kolpi</i> , Ljubica Žužek, 1976.	29. <i>Breg (pri Zasipu)</i> , Majda Pogačnik, 1962.
16. <i>Bistrica ob Sotli</i> , Dragomira Kunej, 1981.	30. <i>Brengova (pri Cerkvenjaku)</i> , Bernard Rajh, 1975—76.
	31. <i>Brezovica na Bizeljskem</i> , Kristina Veblè, 1970.
	32. <i>Brezovica pri Mirni</i> , Katjuša Zakrajšek, 1969.

35. *Buče (ob Sotli)*, Breda Cajhen, 1960.
34. *Bučkovci (pri Ljutomeru)*, Jasna Nagodè, 1970.
35. *Bukov Vrh*, Marija Rupar, 1985.
- 36—38. *Cerknica*, Antonija Brezec, 1959; Jože Petrovčič, 1972; Iztok Razdrih, 1972.
- 39—40. *Cerkno*, Sonja Močnik, 1959—60; Slavica Bric-Makuc, 1982.
41. *Cirkulane (v Halozah)*, Olga Kac, 1967.
42. *Cvetkovci (pri Ormožu)*, Jožica Hanželič, 1979.
43. *Čeče (nad Trbovljami)*, Cita Štravs, 1978.
44. *Češnjica (pri Železnikih)*, Branka Pintar-Čenčič, 1981.
45. *Čezsoča*, Soča Jonko.
46. *Čezsoča (zaselek Jablanica)*, Danica Mlekuž, 1980.
47. *Čiginj*, Justina Fon, 1959.
48. *Črešnjevci (pri G. Radgoni)*, Mira Vrečič, 1959.
49. *Črna na Kor.*, Marija Oprešnik, 1962.
50. *Črna in Gozd pri Kamniku*, Tina Skorjanc.
51. *Črnova pri Velenju*, Ivana Baloh, 1959.
52. *Dekani*, Mirjam Ostrouška, 1976.
53. *Dobovec pri Rogatcu (zaselek Sv. Rok)*, Jurij Rojs, 1966.
54. *Dobovec (pri Trbovljah)*, Danica Štratak, 1982.
55. *Dobračeva (pri Zireh)*, Marija Stanovnik, 1972.
56. *Dobrova pri Dravogradu*, Majda Blaznik, 1971.
57. *Dolina pri Trstu*, Marij Čuk, 1975.
58. *Dolnja Košana*, Dragica Pupis, 1971.
59. *Dolsko*, Tone Vrhovšek, 1960.
- 60—61. *Dornberk*, Milan Čotar, 1975; Mirjam Skomina, 1981.
62. *Dobje*, Regina Razinger, 1967.
63. *Draga pri Trstu*, Alenka Mihalič, 1975—76.
64. *Dragovanja vas (v Beli Krajini)*, Janez Mušič, 1963—64.
65. *Dramlje*, Rozalija Jesenek, 1959.
66. *Drašiči*, Majda Mežnaršič, 1971.
67. *Dražgoše*, Francka Kavčič, 1983.
68. *Drenovec pri Bukovju (na Bizeljskem)*, Emil Skof, 1965.
69. *Drežnica (pri Kobaridu)*, Jože Kurinčič, 1977.
70. *Drtija (pri Moravčah)*, Ana Brvar, 1959.
71. *Družinska vas (pri Šmarjeških Toplicah)*, Tatjana Kramarič, 1971.
72. *Dutovlje*, Marija Ravbar, 1960—61.
73. *Gabrje (pri Vipavi)*, Marija Pegan, 1960.
74. *Gabrk (v Poljanski dolini)*, Barbara Fojkar, 1964.
75. *Gajševci — Križevci pri Ljutomeru*, Angela Dolamič-Masten, 1971.
76. *Gameljne*, Bogomir Ramovš, 1959.
77. *Gančani (pri Beltincih)*, Marjan Mavčec, 1982.
78. *Gibina (pri Ljutomeru)*, Jožica Tomasek, 1964.
79. *Goče (pri Vipavi)*, Marija Mrcina, 1972.
- 80—81. *Godešič (pri Šk. Loki)*, Marija Kušar, 1966; *.
82. *Golavaluka (pri Slovenj Gradcu)*, Tone Turičnik.
83. *Gomilice (pri Turnišču)*, Jože Horvat, 1963.
- 84—85. *Gorica (v Prekmurju)*, Irena Cellec, 1960; Sarlota Šiftar, 1975.
86. *Goriča vas (pri Ribnici)*, Alenka Češarek, 1962.
87. *Gorje (pri Bledu)*, Rosana Čop, 1976.
88. *Gornja Bistrica (v Prekmurju)*, Regina Ūtroša, 1983.
89. *Gornje Cerovo (v Brdih)*, Vesna Prinčič, 1982.
90. *Gornje Retje (pri Velikih Laščah)*, Ivan Debeljak, 1960.
91. *Gornji Petrovci v Prekmurju*, Janez Glazar, 1967.
- 92—94. *Gornji Senik*, Marija Kozar-Mukič, 1976; Francek Mukič, 1978; Marija Bajžek, 1983.
95. *Grm pri Podzemlju (pri Metliki)*, Ana Zunič, 1959—60.
96. *Gropada (pri Trstu)*, Sonja Mršnik, 1971.
97. *Grosuplje*, Jaka Müller, 1963.
98. *Gubno (pri Pilštajnu)*, Stefanija Kovačič, 1968.
99. *Hotemež (pri Radečah)* in *Soibno*, Breda Pižmoht, 1959.
100. *Hrastje ob Bistrici (ob Sotli)*, Jožica Gelb, 1970—71.
101. *Hrastje pri Grosupljem*, Lojzka Romè, 1960—61.
- 102—106. *Idrija*, Vladka Božič, 1959—60; Marija Petrič, 1965; *; Lidija Novak, 1970; Sonja Klemenčič, 1974.
107. *Idrsko (pri Kobaridu)*, Marija Sivec, 1979.
108. *Irje (pri Rogški Slatini)*, Jože Lipnik, 1961.
109. *Jablanica (pri Ilirski Bistrici)*, Jasna Kramar, 1979.
110. *Javornik (Jesenice)*, Milena Peternel, 1959.
111. *Jelševnik (pri Črnomlju)*, Lado Cenčur, 1959.
112. *Kapla (na Kozjaku)*, Zinka Leb, 1960.

113. *Kapljišče (v Beli Krajini)*, Božidar Vračko, 1960—61.
114. *Klenik*, Ada Muha, 1962.
115. *Kneža (pri Podmelcu)*, Mira Humar, 1970.
116. *Kneža pri Djekšah*, Alenka Logar, 1967.
117. *Kobarid*, Živa Drobne, 1974.
118. *Kobdilj*, Jelka Grča, 1980.
119. *Koče (pri Prestranku)*, Sonja Vovk, 1969.
120. *Kog (pri Ormožu)*, Stane Kolarič, 1961.
121. *Kokra*, Cilka Rezman, 1959.
- 122—123. *Kolonkovec pri Trstu*, Robert Petaros, 1961; Danica Kraljevič, 1969.
124. *Komen*, Vera Godnič, 1961—62.
125. *Konjice*, Franc Vogelnik, 1961.
126. *Kopriva (pri Dutovljah)*, Jožica Bandedlj, 1966.
127. *Kostrivnica (pri Sentjurju pri Celju)*, Marija Sket, 1981.
128. *Košana*, Darja Morelj, 1982.
129. *Kozana*, Milena Židanik, 1976—77.
130. *Krajno Brdo (nad Krašnjo)*, Mihaela Barlič, 1971.
- 131—132. *Kranjska Gora*, Miroslava Smolej, 1959; Dušan Pirc, 1969.
133. *Kraše (ob Dreti)*, Peter Weiss, 1984.
134. *Krka*, Peter Winkler, 1959—60.
135. *Kromberk*, Viktor Nemeč, 1961—62.
- 136—137. *Kropa*, Tatjana Zemljak, 1974; Irena Resman, 1975.
138. *Landol (pri Postojni)*, Ada Lozar, 1969.
139. *Lanišče (pri Skofljici)*, Nada Dobnik, 1969.
140. *Laze v Tuhinju*, Marija Breznik, 1959—60.
141. *Leskovicca (v Poljanski dolini)*, Almir Kavčič, 1966.
142. *Letuš*, Nada Fajdiga, 1985.
143. *Lipsenj (pri Cerknici)*, Irena Skrbec-Otrin, 1969.
144. *Lipek*, Zvezdana Škorjanc, 1976.
145. *Ljubno (na Gor.)* Danijela Kavčič, 1959.
146. *Ljubno ob Savinji*, Irena Goričan, 1973.
147. *Ljutomer*, Mirko Nidorfer, 1985.
148. *Log nad Škofjo Loko*, Alenka Okoren, 1970.
149. *Log pod Mangartom*, Vojko Cuder, 1960.
150. *Lom (pri Mežici)*, Maksimilijan Vogel, 1972.
151. *Lom pod Storžičem*, Tone Pretnar, 1966—67.
152. *Ložnica pri Žalcu*, Viljem Kralj, 1962.
153. *Lučine*, Marija Jurjevič, 1982.
154. *Mali Repen*, Igor Škrap, 1960.
155. *Malo Lipje*, Jože Škufca, 1960—61.
156. *Martinja vas (pri Trebnjem)*, Marija Gerden, 1968.
157. *Matenja vas (pri Postojni)*, Marija Žitko, 1959.
158. *Maohinje*, Irena Širca, 1966.
159. *Meliše (pri Ljubnem ob Savinji)*, Marija Kolenc, 1979.
160. *Merče (pri Sežani)*, Barbara Kovač, 1986.
161. *Migolica (pri Mirni)*, Zvonka Logar-Krištof, 1985.
- 162—163. *Miklavž na Dravskem polju*, Ivan Zigart, 1963; Danijela Sintič, 1969.
- 164—165. *Miren pri Gorici*, Lucija Budin, 1967; Marta Pavlin, 1981.
166. *Mirna*, Katjuša Zakrajšek, 1969.
167. *Močilno pri Radečah*, Ljudmila Požin, 1972.
168. *Mojstrana*, Maruša Kleč-Podrekar, 1966.
169. *Mokronog*, Meta Uhan, 1977.
170. *Morsko (pri Kanalu)*, Ana Vuga, 1968.
171. *Most na Soči*, Jelena Kušar, 1959—60.
172. *Mošnje (pri Radovljici)*, Justina Zupan, 1980.
173. *Motnik in okolica*, Mirko Orehovec, 1979.
- 174—175. *Mozirje*, Marija Rutar, 1966; Melita Steiner, 1973.
176. *Nedelica*, Rozalija Ceh, 1959.
177. *Nizka (pri Rečici ob Savinji)*, Erna Zajamšek, 1969.
178. *Nova vas (na Blokah)*, Lidija Drobnič, 1981—82.
- 179—180. *Novo mesto*, Malči Gričar, 1959; Jože Prešeren, 1961.
181. *Obrov*, Vida Udovič, 1970.
182. *Okrog pri Motniku (v Tuhinju)*, Franc Drole, 1960—61.
183. *Opčine (pri Trstu)*, Ana Kalc, 1960.
184. *Ormož*, Alenka Plohl, 1984.
185. *Oslavje (Gorica)*, Ana Primožič, 1976.
186. *Otalež*, Tomaž Pavšič, 1960.
187. *Otlica*, Brigita Krapež, 1984.
188. *Padna*, Evfemija Rakar, 1977.
189. *Palče (pri Pivki)*, Dorica Nadoh, 1974—75.
- 190—191. *Paška vas (pri Smartnem ob Paki)*, Ksenija Steiner, 1976; Juana Letonje, 1985.
192. *Pišce*, Branka Medved, 1969.
193. *Pivka*, Irena Rep, 1979.
194. *Pivola (na Pohorju)*, Jana Valenti, 1972.
195. *Planinska vas*, Marija Zupančič, 1966.
196. *Plave (v Soški dolini)*, Nadja Medved-Velušček, 1962.
197. *Planje (pri Koprju)*, Ksenija Ferluga, 1983.

- 198—199. *Podbrdo*, Marta Torkar-Berginc, 1959; Mirjam Drolè, 1982.
200. *Podgora (v Poljanski dolini)*, Nada Ulaga, 1959—60.
201. *Podgorica (v Dobropolju)*, Milan Šuštar, 1959.
202. *Podgrad (pri Celju)*, Karel Klasinc, 1967.
- 203—204. *Podnanos*, Irena Žvanut, 1962; Marija Lozej, 1969.
205. *Podnart*, Vera Mayer, 1974.
206. *Podvinci (pri Ptujju)*, Anica Vela, 1962.
207. *Polica (pri Kranju)*, Breda Igljč, 1965.
208. *Poljšica pri Gorjah*, Valentin Cundrič, 1959—60.
209. *Polšina in Hrastnik pri Trojanah*, Fortunat Razboršek, 1959.
210. *Polzela*, Neža Kolosovski, 1959.
211. *Porezen*, Magda Valentinčič, 1960.
212. *Potoče (v Vipavski dolini)*, Vida Možina, 1984.
213. *Povir (pri Sežani)*, Pavel Škrinjar, 1961.
214. *Praprotna Polica*, Zlata Pavlič, 1969.
215. *Predgrad (ob Kolpi)*, Zlata Bižal, 1961—62.
216. *Preloka*, Danica Mrzljak-Kaplan, 1960—61.
217. *Preserje (v Savinjski dolini)*, Janko Germadnik, 1975.
218. *Prestranek*, Dora Gombač, 1968.
219. *Prešnica*, Sonja Poles, 1978.
220. *Prevorje (pri Pilštanju)*, Martin Lupše, 1963.
221. *Prhajevo (pri Velikih Laščah)*, Silva Zakrajšek, 1977.
- 222—223. *Pridvor (pri Kopru)* (prej *Sv. Anton*), Alferija Kavrečič, 1968; Veselka Fikon, 1975.
224. *Primož (na Pohorju)*, Jelka Kordež, 1985.
225. *Primskovo (pri Kranju)*, Urška Sneedic, 1959—60.
226. *Pristava (pri Tržiču)*, Gabrijela Bodljaj, 1980.
227. *Proseniško (pri Celju)*, Irena Šumec, 1972.
228. *Pungert (pri Šk. Loki)*, Frančiška Benedik, 1971.
229. *Radlje ob Dravi*, Ana Renčelj, 1959.
230. *Radohova vas (na Pivki)*, Aleksandra Kovačič, 1970.
231. *Radovljica*, France Vurnik, 1959.
232. *Rakitna*, Peter Kovačič, 1975.
233. *Raben (nad Sečoveljami)*, Lavra Lisjak, 1974—75.
234. *Razdrto*, Sonja Maver, 1967—68.
235. *Renče*, Stanislava Lukežič, 1967—68.
236. *Retče*, Mira Porenta, 1962.
- 237—238. *Ribnica (na Dol.)*, Vera Spirič, 1960; Marjana Pakiž, 1973.
239. *Ricmanje*, Irena Žerjal, 1961.
240. *Rodik*, Mirna Udovič, 1981.
241. *Rut (v Baški grapi)*, Zorka Kos, 1976.
242. *Selca (nad Škofjo Loko)*, Terezija Leben, 1968—69.
243. *Selo pri Mirni*, Darja Berce, 1967.
244. *Senožeti*, Cita Kostevšek, 1970.
245. *Sevnica*, Tatjana Horjak-Hafner, 1983.
246. *Skomarje na Pohorju*, Marija Stefančič, 1965.
247. *Slionica pri Celju*, Ivan Potrata, 1970.
248. *Slope (pri Kozini)*, Vlasta Šuber, 1982.
- 249—250. *Slovenj Gradec*, Ferdo Fišer, 1961; Andrej Makuc, 1975.
251. *Slovenska Bistrica*, Stanko Šega, 1963.
252. *Slovenske Konjice*, Franc Vogelnik, 1961—62.
253. *Sodražica*, Vladka Vrtačnik, 1959.
- 254—257. *Solkan*, Majda Bratuž, 1959—60; Ilka Smodinvar, 1966; Marjetka Živec, ok. 1971; Maja Nemeč, 1984.
258. *Sorica*, Ana Tušek-Jesenovec, 1984.
259. *Sovodnje (pri Gorici)*, Ace Mermolja, 1975.
260. *Sovodenj*, Olga Treven, 1961.
261. *Spodnji Kamenščak (pri Ljutomeru)*, Nada Smodiš, 1976.
262. *Srednja Bela (pri Predvoru)*, Breda Drinovec, 1961.
263. *Sromlje*, Marina Kostanjšek-Mahne, 1982.
264. *Stahovica*, Ljuba Jovič, 1967.
265. *Stanjevci (na Goričkem)*, Milan Vincetič, 1980.
266. *Stari trg pri Trebnjem*, Joža Vertot, 1972.
- 267—268. *Stična*, Ivan Strmole, 1959; Nada Arko, 1961.
- 269—271. *Stražišče pri Kranju*, Tatjana Vozel, 1962; Gertruda Markič, 1959; Marija Kovačič, 1967.
272. *Suhorje (v Brkinih)*, Vlasta Bratož, 1979.
273. *Svečina*, Marko Jesenšek, 1984.
274. *Sv. Gregor*, Zinka Modic, 1962.
275. *Sv. Križ pri Trstu*, Evelina Umek-Kajzer, 1960.
276. *Svetina*, Petrina Ocvirk, 1959.
- 277—278. *Salinci (pri Ljutomeru)*, Vida Kampjut, 1973; Božena Cmrekar, 1984.
279. *Salovci (v Prekmurju)*, Slava Prelec, 1985.
280. *Šebrelje*, Ivan Črnologar, 1964.
281. *Sempeter pri Gorici*, Ana Merljak, 1975.
282. *Šenčur*, Martin Kadivec, 1961.

283. *Sentanel (na Kor.)*, Janez Mikic, 1974.
 284. *Šentlambert*, Dušanka Stepančič, 1970.
 285. *Šentlenart (pri Brežicah)*, Marija Zorko, 1968.
 286—287. *Sentrupert (na Dol.)*, Lojze Gerdn, 1960; Vera Strukelj-Smole, 1985.
 288. *Sentbiška planota*, Nevenka Jermol in Majda Zupančič, 1977—78.
 289. *Šiška*, Darinka Jekl, 1960.
 290. *Skofije (pri Kopru)*, Jelica Pegan-Stemberger, 1971—72.
 291—292. *Skofja Loka*, Janko Krek, 1960; Tatjana Franko-Murn, 1982.
 293. *Šmalčja vas (pri Sentjerneju)*, Bogdana Doberšek, 1975.
 294. *Smartno pri Slovenj Gradcu*, Darja Vranjek, 1986.
 295. *Štanjel*, Majda Zalesjak, 1959.
 296. *Števanovci (v Porabju)*, Maria Horvath, 1985.
 297. *Štjak*, Nives Mohorčič, 1982.
 298. *Tevoče pri Laškem*, Gabrijela Zupanc-Lavrin, 1985.
 299. *Tlake (pri Rogatcu)*, Helena Erjavec, 1968.
 300. *Tolsti vrh pri Ravnah na Koroškem*, Mira Dornik, 1985.
 301. *Trata (pri Semiču)*, Alenka Zajc, 1982.
 302—304. *Trbovlje*, Aleksandra Zupančič, 1971; Anja Ovnič, 1971; Milena Hodej, 1959.
 305. *Trebnje*, Barica Smole, 1982.
 306—307. *Trnovo (pri Ilirski Bistrici)*, Ave Fabjančič, 1974; Alenka Pirih, 1984.
 308. *Trnovska vas*, Zdenka Švarc, 1969.
 309. *Tunjice (pri Kamniku)*, Marija Albreht, 1974.
 310. *Tupaliče*, Jožica Jereb, 1968.
 311—312. *Turnišče (v Prekmurju)*, Jože Törner, 1959; Majda Kuplen, 1977.
 313. *Valburga*, Milena Jenko, 1959—60.
 314. *Večeslavci*, Majda Domijan, 1985.
 315. *Velika Dolina (na Dol.)*, Irena Goddec, 1979.
 316. *Velika Nedelja (pri Ormožu)*, Marjeta Skuhala, 1966.
 317. *Velika Račna*, Ivanka Šircelj, 1970.
 318. *Velike Zablje (v Vipavski dol.)*, Andreina Troha, 1974.
 319. *Veliki Brebrovnik*, Marija Mir-Milošič, 1981.
 320. *Veržej*, Danica Muhič, 1979.
 321—322. *Videm ob Ščavnici*, Vida Korošak, 1959; Alenka Kocbek, 1959.
 323. *Vnanje gorice*, Vlado Nartnik, 1965.
 324. *Vojnik*, Milena Kolenko-Smisil, 1980.
 325. *Volčje (pri Sromljah)*, Marija Kostanjšek, 1986.
 326. *Vrhnika*, Jelka Ravbar, 1959.
 327. *Vrtojba*, Iztok Hönn, 1970.
 328. *Vuzenica*, Drago Vobovnik, 1959.
 329. *Zabrežnik (pri Zireh)*, Ljudmila Stanonik, 1975.
 330. *Zafošt (pri Slov. Bistrici)*, Rozalija Brdnik, 1960.
 331. *Zagon (pri Postojni)*, Samo Savnik, 1960.
 332. *Zagorje (na Pivki)*, Silvo Fatur, 1959.
 333. *Zakal (pri Stahovici)*, Ivanka Koželj, 1976.
 334. *Zapotok (pod Kureščkom)*, Alenka Malešič, 1972.
 335. *Zasip (pri Bledu)*, Marija Černe, 1977.
 336. *Zatolmin*, Helena Čujec, 1965.
 337. *Zgornja Kungota (pri Mariboru)*, Slavica Sumotič.
 338. *Zgornja Polskava*, Majda Kuntner, 1959.
 339. *Zgornja Senica (pri Medvodah)*, Francka Kunstelj, 1970.
 340. *Zgornja Velka*, Ljudmila Veinhandl, 1981.
 341—342. *Zgornje Bitnje*, Matko Oman, 1963; Helena Križnar, 1972.
 343. *Zgornji Obrež (pri Artičah)*, Anka Volčanšek, 1959—60.
 344. *Zibika (pri Smarju pri Jelšah)*, Mira Založnik, 1960.
 345. *Zabnica*, Alenka Oblak, 1960.
 346. *Zalna (na Dol.)*, Cvetana Rebov, 1970.
 347. *Zažar*, Ksenija Slabe, 1984.
 348. *Železniki*, Frančiška-Breda Kosec, 1979.
 349. *Žerovnica (pri Cerknici)*, Ladica Herblan, 1972.
 *350. *Ziri*, Tončka Stanonik, 1972.

* Enoti 81 in 104 sta se pri preverjanju ob korekturah izkazali za pomoti in bili izločeni; vseh enot je torej 348.

Bibliografijo sestavila *Alenka Logar-Pleško*,
 Filozofska fakulteta v Ljubljani

**Glavna financerja Raziskovalna skupnost SR Slovenije in
Kulturna skupnost SR Slovenije**

Glavni sofinancer Znanstveni inštitut Filozofske fakultete v Ljubljani